

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ГРАЂЕВИНСКО-АРХИТЕКТОНСКИ
ФАКУЛТЕТ

Марјан Р. Петровић

**АРХИТЕКТУРА ВИШЕПОРОДИЧНОГ
СТАНОВАЊА НИША У ПЕРИОДУ
МОДЕРНЕ ОД 1945 - 1980.**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2021.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF CIVIL ENGINEERING AND
ARCHITECTURE

Marjan R. Petrović

**ARCHITECTURE OF MULTI-FAMILY
HOUSING OF NIŠ IN THE MODERN
PERIOD FROM 1945 - 1980.**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2021.

*Мојим највољенијим,
Невени, Тари и Урошу.*

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИЕРТАЦИЈИ

Ментор:	Др Александар Кековић, редовни професор, Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет
Наслов:	Архитектура вишепородичног становања Ниша у периоду Модерне од 1945 - 1980.
Резиме:	<p>У послератном периоду у Нишу је подигнут велики број стамбених објеката вишепородичног становања под утицајем светског покрета Модерна. Пета и шеста деценије 20.-тог века представља период интензивне изградње након другог светског рата, који се може се сматрати наставком Модернистичког покрета у Нишу из међуратног периода, с тим што послератна изградња добија још веће размере. Стамбени грађевински фонд представља свакако најобимнији сегмент свеукупног градитељског подухвата из тог периода.</p> <p>Тема овог истраживања су функционалне и обликовне карактеристике вишепородичних (раније колективних) стамбених објеката насталих у послератном периоду нишке Модерне. За послератни период интензивне и масовне изградње објеката за становање извршена је временска класификација изграђених објеката који су сврстани у две категорије. У прву категорију спадају објекти изграђени педесетих година 20.тог века, у периоду „Зреле“ Модерне који представља наставак нишке модерне архитектуре подигнуте између два рата. Другу категорију чине стамбени објекти настали касних шездесетих и седамдесетих година, у периоду „Касне“ (индустријске) Модерне Ниша. Поред класификације везане за период изградње, извршена је и територијална класификација по којој су дефинисане две групације репрезентативних објеката одабраних за истраживање у оквиру ове дисертације. Просторни опсег истраживања у овој дисертацији може се поделити у две зоне са две групе објеката. Прву чине стамбени објекти вишепородичног становања изграђени у централном градском језгру, док другу групу објеката представљају објекти стамбених насеља вишепородичног становања формираних по тадашњој периферији, где се данас налазе пространи потези булевара. Одабрани репрезентативни примери стамбених и стамбено-пословних објеката су анализирани у виду студија случаја.</p> <p>За разлику од других културно-историјских епоха где је предмет интересовања стручне и научне јавности био много већи када су у питању анализе и обраде старијих раздобља, за период нишке послератне Модерне постоји веома мали број стручне а пре свега научне литературе која се озбиљније бави овом проблематиком. Тежња кандидата је да кроз ово истраживање употпуни ову за сада веома мало истражену област. Циљ истраживања је да се на основу дефинисаних критеријума анализе у оквиру формираног критеријумског модела, изврши адекватно вредновање типолошких карактеристика репрезентативних примера објеката.</p>

Кључне
речи:

Модерна, вишепородично становање, стамбени објекат, анализа, стан,
функција, обликовање

Научна
област:

Архитектура

Научна
дисциплина:

Архитектонско пројектовање

УДК:

728.2(497.11)"1945/1980"(043.3)

ЦЕРИФ
класификац
ија:

T240 Архитектура, уређење ентеријера

Тип
лиценце
Креативне
заједнице:

CC BY-NC

DATA ON DOCTORAL DISSERTATION

Doctoral Supervisor: Aleksandar Keković, PhD, Professor,
University of Niš, Faculty of Civil Engineering and Architecture

Title: Architecture of multi-family housing of Niš in the Modern period from 1945 - 1980.

Abstract:

In the post-war period, a large number of multi-family housing facilities were built in Nis under the influence of the modern world movement. The fifth and sixth decades of the 20th century represent a period of intensive construction after the Second World War, which can be considered a continuation of the Modernist Movement in Nis from the interwar period, with post-war construction gaining even greater proportions. The housing construction fund is certainly the largest segment of the overall construction project from that period.

The topic of this paper is the functional and form characteristics of multi - family (formerly collective) residential buildings created in the post - war period of Moderna in Niš. For the post-war period of intensive and mass construction of residential buildings, a time classification of constructed buildings was performed, which are classified into two categories. The first category includes buildings built in the 1950s, in the period of "Mature" Modernism, which is a continuation of Nis's modern architecture erected between the two wars. The second category consists of residential buildings created in the late sixties and seventies, in the period of "Late" (industrial) Modern Nis. In addition to the classification related to the construction period, a territorial classification was performed according to which two groups of representative objects selected for research within this dissertation were defined. The spatial scope of research in this dissertation can be divided into two zones with two groups of objects. The first consists of multi-family housing built in the central city center, while the second group of buildings are multi-family housing formed on the city periphery, where today there are spacious boulevards. Selected representative examples of residential and residential-commercial buildings will be analyzed in the form of case studies.

Unlike other cultural and historical epochs where the subject of interest of the professional and scientific public was much bigger when it comes to analysis and processing of older periods, for the period of Nis late Modern there is a very small number of professional and primarily scientific literature that deals more seriously with this issue. The aspiration of the candidate is to complete this very little researched area through this research. The aim of the research is to perform an adequate evaluation of the typological characteristics of representative examples of objects on the basis of defined criteria of analysis within the formed criterion model.

Key words:

Modern architecture, multi-family housing, residential building, analysis, apartment, function, design (shaping)

Scientific
Field:
Scientific
Discipline:

Architecture

Architectural Design

UDC:

728.2(497.11)"1945/1980"(043.3)

CERIF
Classification:

T240 Architecture, interior design

Creative
Commons
License Type:

CC BY-NC

ПОДАЦИ О ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

1. Ментор:

Др Александар Кековић, редовни професор,
Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет

2. **Академик Бранислав Митровић**, професор емеритус,
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

3. **Др Петар Митковић**, редовни професор,
Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет

4. **Др Горан Јовановић**, ванредни професор у пензији,
Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет

5. **Владимир Лојаница**, редовни професор,
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

Датум одбране докторске дисертације:

САДРЖАЈ:

1.0 УВОД	1
1.1.Полазне основе и предмет истраживања-просторно географски и временски оквир	1
1.2.Циљ истраживања и полазне хипотезе	3
1.3.Методолошки приступ истраживању	4
1.4.Систематизација доступне грађе за истраживање	5
1.5.Очекивани резултати научног истраживања	6
2.0 ВИШЕПОРОДИЧНО (КОЛЕКТИВНО) СТАНОВАЊЕ КАО ДЕО ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА.	7
2.1.Дефинисање појма савременог вишепородичног (колективног) становања ..	7
2.2.Архитектура вишепородичног становања у контексту друштвеног развоја у свету и на нашим просторима у послератном периоду.....	8
3.0 КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ РАЗВОЈА ГРАДА НИША	10
3.1. Историјски развој града Ниша кроз векове – утицаји истока и запада.	10
3.2. Савремена урбанизација као услов за развој града	12
4.0 ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА У ОКВИРУ ПОКРЕТА МОДЕРНА	14
4.1. Историјски развој покрета Модерна у свету.	14
4.2. Појава и развој Ране Модерне у Србији у међуратном периоду	17
4.3. Културолошки оквири, друштвено-политичке и социјалне прилике у послератном периоду- Архитектура и идеологија у ери Социјалистичке Југославије	21
4.4. Послератно стање у архитектонско-урбанистичкој струци на простору града Београда као центра српског Модернизма.....	24
4.5. Стање у урбанизму, друштвено-социјалне прилике и развој вишепородичног становања у периоду послератне Модерне у Нишу од 1945. до 1980. год.	29
5.0 СТАМБЕНА ВИШЕПОРОДИЧНА АРХИТЕКТУРА НИША У ПОСЛЕРАТНОМ ПЕРИОДУ	34
5.1. Дефинисање просторног и временског обухвата истраживања	34
5.2. Идентификација репрезентативних примера стамбених и стамбено-пословних објеката вишепородичног становања за потребе истраживања.....	35
5.2.1. Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	36
5.2.2. Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим градским површинама	36

6.0 КРИТЕРИЈУМСКИ МОДЕЛ ВРЕДНОВАЊА РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ ПРИМЕРА	38
6.1. Анализа утицајних фактора	39
6.1.1. Друштвено-социјални утицајни фактори	40
6.1.1.1. Идеолошке и програмске основе - поставке самоуправног друштва	40
6.1.1.2. Друштвено - колективни фактор	42
6.1.1.3. Економски фактор.....	43
6.1.1.4. Београдска школа архитектуре	45
6.1.1.5. Институције конкурса, конгреса и саветовања	47
6.1.1.6. Процес хуманизације становања	49
6.1.2. Просторно-обликовни утицајни фактори	51
6.1.2.1. Утицај различитих стилских праваца у оквиру послератне Модерне	51
6.1.2.2. Утицај традиције и контекст.....	53
6.1.2.3. Нормативи и стандарди.....	55
6.1.2.4. Развој грађевинске индустрије и технологије.....	58
6.1.2.5. Иновативне тенденције и принципи у пројектовању	60
6.2. Дефинисање релевантних архитектонско-урбанистичких критеријума за анализу примера	63
6.2.1 Урбани просторни склоп-ниво градског трга	64
6.2.2 Урбани просторни склоп -ниво стамбеног блока	65
6.2.3 Архитектонски просторни склоп -ниво стамбеног објекта	65
6.2.4 Стамбени просторни склоп -ниво стамбене јединице.....	66
6.2.5 Карактеристике непосредног окружења објекта	66
6.3. Анализа и примена релевантних архитектонско-урбанистичких критеријума репрезентативних примера објеката вишепородичног становања у Нишу у виду студија случаја	66
6.3.1. Критеријумски модел вредновања репрезентативних примера - студија случаја.....	68
6.3.2. Распоред анализираних објеката на територији града Ниша.....	75

**7.0 АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИСТИЧКА АНАЛИЗА ОБЈЕКТА НА
ОСНОВУ УСВОЈЕНОГ КРИТЕРИЈУМСКОГ МОДЕЛА ВРЕДНОВАЊА
РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ ПРИМЕРА - СТУДИЈА СЛУЧАЈА 76**

7.1. Стамбено - пословна зграда „Маргер“ - студија случаја 01	77
7.2. Стамбено-пословна зграда „Колонада“ - студија случаја 02	97
7.3. Стамбено-пословна кула „Плави солитер“ - студија случаја 03	117
7.4. Стамбено-пословна зграда „Шумадија“ - студија случаја 04	129
7.5. Стамбено-пословна зграда „Чешаљ“ ламела Б - студија случаја 05	148
7.6. Стамбени солитер - студија случаја 06	163
7.7. Стамбена зграда „С-Т 36“ - студија случаја 07	177
7.8. Стамбено - пословна зграда (Ламела А) - студија случаја 08	193
7.9. Стамбено - пословна зграда (Ламела Л-5) - студија случаја 09	212
7.10. Стамбена зграда „Тип 1“ - Ламела Ц - студија случаја 10	226
7.11. Стамбени солитери I, II и III - студија случаја 11	238
7.12. Стамбени солитер на „Сајмишту“- студија случаја 12	251
7.13. Стамбено-пословна зграда (ламела Б) - студија случаја 13	260
7.14. Стамбено-пословни комплекс - студија случаја 14	272
7.15. Стамбене зграде - објекат 8 (Ламеле Л-1 и Л-2) - студија случаја 15	288
7.16. Стамбене зграде - Ламеле (А-1, А-2, А-3) - студија случаја 16	298

8.0 ТИПОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АНАЛИЗИРАНИХ ПРИМЕРА ОБЈЕКТА ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА У НИШУ309

8.1. Карактеристике и класификација стамбених и стамбено-пословних објеката насталиху периоду од 1954. до 1959. године	310
8.1.1. Архитектонско-урбанистичка поставка	311
8.1.2. Просторно-обликовне карактеристике	312
8.1.3. Функционална организација	313
8.1.4. Табела 3: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1954 - 1959.год.....	315
8.1.5. Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 3.....	317
8.1.6. Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду од 1954 - 1959.год..	319
8.2. Карактеристике и класификација стамбених и стамбено-пословних објеката насталиху периоду од 1960. до 1969. године	320
8.2.1. Архитектонско-урбанистичка поставка	320
8.2.2. Просторно-обликовне карактеристике.....	322
8.2.3. Функционална организација	323
8.2.4. Табела 4: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1960 - 1969.год.....	325
8.2.5. Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 4.....	328
8.2.6. Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду од 1960 - 1969.год..	330
8.3. Карактеристике и класификација стамбених и стамбено-пословних објеката насталиху периоду од 1970. до 1980. године	331
8.3.1. Архитектонско-урбанистичка поставка	331
8.3.2. Просторно-обликовне карактеристике.....	332
8.3.3. Функционална организација	333
8.3.4. Табела 5: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1970. до 1980.год.....	336
8.3.5. Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 5.....	339
8.3.6. Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду од 1970. до 1980.год..	341

9.0 ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	342
ЛИТЕРАТУРА.....	349
ВЕБ АДРЕСЕ	354
ИЛУСТРАЦИЈЕ	354
ТАБЕЛЕ	380
ДИЈАГРАМИ	381
БИОГРАФИЈА АУТОРА	383

1.0. УВОД

1.1 Полазне основе и предмет истраживања – просторно географски и временски оквир

Период интезивне изградње након другог светског рата може се сматрати наставком започетог препорода Ниша из међуратног периода, с тим што послератна изградња добија још шири контекст и веће размере. Стамбени грађевински фонд представља свакако најобимнији сегмент свеукупног градитељског подухвата из тог периода, са доста вредних, али недовољно вреднованих или потпуно неистражених објеката вишепородичног становања, које је у том периоду термилошки било дефинисано као колективно.

За разлику од других културно-историјских епоха где је предмет интересовања стручне и научне јавности био много већи када су у питању анализе и обраде старијих раздобља и средњевековне архитектуре, академизма, националних и фолклорних стилова, за периоде српске Модерне (Рана и поготову Касна Модерна) постоји веома мали, свакако недовољан фонд стручне а пре свега научне литературе која се озбиљније бави овом проблематиком. Ово посебно важи за град Ниш и његову стамбену (вишепородичну) Модерну архитектуру. Један од разлога је и потребна временска дистанца за што објективније сагледавање и критичку анализу посматраног проблема. У овом случају, и у овом тренутку, та дистанца износи око пола века. Због свега наведеног, један део тог огромног стамбеног фонда вишепородичне архитектуре Ниша биће предмет истраживања ове дисертације. У раду ће првенствено бити извршена идентификација и валоризација карактеристичних стамбених вишепородичних објеката тог периода. Поред тога ће се извршити класификација, типолошка обрада, затим анализа урбанистичке поставке, као и анализа функције, форме и конструкције објекта, у контексту ширег теоретског разматрања особености архитектуре касне Модерне Ниша. Овај период развоја архитектуре Ниша биће сагледан са културно-историјског аспекта, а у оквиру друштвено-социјалних прилика у којима је та архитектура настајала. Репрезентативни примери ове архитектуре ће бити детаљно анализирани и критички вредновани методом студија случаја. Просторни опсег истраживања у овој дисертацији може се поделити у две зоне са две групе објеката.

Прву чине стамбени објекти вишепородичног становања изграђени у централном градском језгру претежно у виду уметнутих физичких структура у наслеђену урбану матрицу (интерполација), и ређе у виду слободностојећих објеката. То подразумева анализу одређеног броја карактеристичних примера објеката који се налазе дуж двеју главних улица централног градског језгра Ниша, Обреновићеве улице и улице Војда Карађорђа која се наставља у булевар др Зорана Ђинђића. Ове улице се међусобно секу на централном градском Тргу Краља Милана. Поред овог трга, у склопу поменутих улица налази се изванредан број мањих тргова са релевантним околним стамбено-пословним објектима за ово истраживање, те ће и ти тргови бити узети у разматрање у оквиру истраживања теме са урбанистичког аспекта.

Другу групу објеката који представљају предмет истраживања јесу објекти стамбених насеља вишепородичног становања формираних по тадашњој периферији, где се данас налазе пространи потези булевара. Ови простори, поготову у време изградње, представљали су својеврсну парадигму тадашњој изградњи Новог Београда, како у урбанистичкој поставци "ван града", тако и у технологији грађења. Као што је Нови Београд грађен на вештачки створеном тлу огромне површине и физички независном од старог историјског града Београда, тако је и "нови Ниш" седамдесетих година 20.-тог века стваран по ободима града за велики број становника. Талас Касне Модерне нудио је нове доктрине које заговарају функционалност, економичност, и технологије које омогућавају већу брзину изградње. Касна Модерна подједнако третира проблематику функције, форме и конструкције. Мора се ипак напоменути да се одређена предност код појединих аутора даје функцији (Л. Саливен: "Форма следи функцију"). Генерално, покрет Модерне се у већем делу идентификује са појмом функционализма. Појављују се нови префабриковани системи градње који омогућавају серијску производњу, унифициране и вишеструко реплициране елементе објеката или објекте у целини. Сви ови принципи и "инструменти" интернационалног покрета Модерне упућују на генерални аконтекстуални приступ изградњи зарад неких "виших циљева", као што су рационалност и економичност, па и друштвено-политички контекст у тадашњој СФР Југославији. Доктрина Ле Корбизијеових начела и принципа тога времена доминира и на овим просторима. Новоизграђени стамбени блокови растерећени од историцизма и традиције, формирају ново сопствено окружење, нове амбијенте, нови контекст у архитектури и животу уопште.

Временски оквир за потребе истраживања генерално подразумева послератни период

од завршетка другог светског рата до појаве првих стамбених постмодернистичких објеката у Нишу, односно од 1945. до 1980. године. Наиме, овај период је дефинисан и разматран као општи период интензивне стамбене изградње како у Нишу, тако и у целој тадашњој Југославији. У оквиру датог начелног временског оквира, одабрани су репрезентативни примери стамбених и стамбено-пословних објеката који ће бити анализирани у виду студија случаја, а за које ће се прецизнија периодизација пројектовања и изградње дефинисати у наредним поглављима у оквиру истраживања.

1.2 Циљ истраживања и полазне хипотезе

Појам "становање" се може, у контексту овог истраживања, дефинисати и као елементарна и егзистенцијална потреба људи за деловањем у архитектури и животном простору генерално. То је посебно био задатак модернизације градова бивше Југославије након другог светског рата, који је првенствено истраживан као тема оптимизирања "уложеног и добијеног" а све у циљу пројектовања за "широке народне масе", односно велики број становника. Процеси који су спровођени унутар социјалнополитичког контекста социјализма од стране тадашњег државног апарата и струке, одвијали су се као целовите иницијативе са генералном амбицијом општег побољшања животних услова грађана. Постављена хипотеза да је стамбена вишепородична архитектура Ниша у периоду од 1945. до 1980. године, базирана на социјалним и хуманим идејама у оквирима градитељства, представља примарни циљ истраживања ове дисертације, која ће бити доказивана кроз принципе методологије пројектовања и реализације објеката тога доба. Да би се то постигло постављен је и секундарни циљ у смислу селекције и систематизације како објеката, тако и њихових делова и елемената, а све у циљу објективизације теме која се истражује.

Циљ истраживања је и аналитичко-критички приказ двеју фаза у поратној изградњи Ниша, у поменутом периоду. Ове фазе наведене у претходном одељку, можемо разврстати временски и просторно. Прву фазу чине стамбени и стамбено-пословни вишепородични објекти већ поменуте прве групације објеката која је предмет истраживања, а који су изграђени у оквиру централног градског језгра педесетих и шездесетих година прошлог века.

У другу фазу можемо сврстати објекте друге групе предмета истраживања, односно објекте стамбених насеља вишепородичног становања који су грађени на тадашњој периферији града. Обзиром да су та насеља била растеређена историцизма и

постојећих физичких структура у непосредном окружењу јер се градило на отвореним просторима, за ту, тада нову архитектуру се може констатовати да је доста приципијелније грађена у духу интернационалног стила, прилагођавајући се токовима грађења које је било иманентно за то доба.

Несумњиво је да један такав глобални покрет као што је Модерна, собом носи и многе објективне недостатке на свим нивоима градње. Ти недостаци ће такође бити сагледани и анализирани по претходно утврђеним критеријумима. Међутим, ако архитектура треба да одражава стање духа одређеног периода, политичко-економских условности, и да представља културно-социјални феномен који у себи сублимира разноврсности одређене средине у којој се гради, онда свакако да нишка Модерна у послератном периоду заслужује пажњу јер је непобитна чињеница да се у то време пројектовало и градило посвећујући пуну пажњу и заједници и појединцу, и граду и стану.

1.3 Методолошки приступ истраживању

У оквиру истраживачког рада у овој докторској дисертацији, биће примењено неколико општих и посебних научних метода сазнања:

Историјска метода - са циљем критичког преиспитивања и разматрања историјског доба, извора и грађе, одређивања периодизације настанка и развоја стамбених вишепородичних објеката, уочавања одређених тенденција и стилских карактеристика у периоду изградње.

Класификација и типологија - код системске поделе стамбене архитектуре из истраживаног периода на одређене групе стамбених објеката, формирања типолошких скала и идентификације појединачних типова објеката који ће детаљније бити анализирани.

Индукција и дедукција - у циљу повезивања општег (архитектонска догађања и развој градитељства у Европи и свету у посматраном историјском периоду, изградња Новог Београда и тадашња београдска школа архитектуре-београдски стан) и посебног (стамбена архитектура Ниша у посматраном историјском периоду, локални развој градитељства), и стварања дијалектичког јединства између општих и посебних сазнања.

Анализа и синтеза - код обраде историјских података и прикупљене грађе, културно-историјских и друштвено-социјалних прилика тадашњег времена, урбанистичко-

архитектонских и конструктивних решења, као и постојећег стања. Метода синтезе је предвиђена и за извођење закључака у оквиру докторске дисертације, након сублимирања свих добијених података.

Поред ових, предвиђене су и упоредна и дескриптивна метода, генерализација и специјализација, апстракција и конкретизација, као и метод моделовања.

1.4 Систематизација доступне грађе за истраживање

Адекватно и објективно вредновање архитектуре предметних вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката у периоду послератне Модерне у Нишу, представља веома комплексан процес, због изузетне сложености која је условљена различитим узрочно-последичним везама и утицајним факторима. Систематизација, класификација и препознавање и утврђивање заједничких типолошких карактеристика и просторних образаца код анализе посматраних објеката, захтева претходно упознавање са постојећим истраживањима са сличном проблематиком, базираним на научној, теоретској, емпириској, практичној и искуственој основи, како би се формирала адекватна теоријска основа за даљу критичку анализу.

Коришћена постојећа грађа у оквиру овог истраживања, односно примарни и секундарни извори података и потребних информација се могу поделити на:

- научне изворе који обухватају домаћу и страну уџбеничку и научно-истраживачку литературу из области становања, као и из комплементарних области које ближе објашњавају и дефинишу предмет истраживања - у виду докторских дисертација, књига, монографија, планске документације, зборника ауторских текстова, научно-истраживачких радова и часописа, радних свезака са припрема предавања и др.,
- стручне изворе који обухватају домаће и стране стручне књиге и часописе, ауторске текстове на интернет порталима и страницама, као и самостална истраживања (прикупљене информације посматрањем и снимањем на терену),
- доступну архивску грађу прикупљену у Историјском архиву града Ниша (претежно фонд Скупштине среза Ниш-СО Ниш, Комисија за ревизију пројеката), снимање и дигитализовање оригиналне пројектно-техничке документације у сврху документовања графичких прилога код анализе предметних објеката.

1.5 Очекивани резултати научног истраживања

Резултати рада на овој дисертацији очекују се првенствено у проширивању теоријских знања и одређивања критеријума вредновања о врло важној и јединственој културолошкој и историографској епохи града Ниша. То ће довести до објективнијег сагледавања, разумевања и валоризовања градитељске баштине из истраживаног периода. Успостављање одговарајућег односа према градитељском наслеђу тог доба требало би да доведе да првенствено стручна, па и шира јавност, не дозволи даљу девастацију објеката из тог периода, већ учини све што је потребно за очување и ревитализацију тих објеката, па и евентуалну заштиту репрезентативних примера. У прилог томе иде и оснивање међународног пројекта "do.co.mo.mo." од пре неколико година, који је у међувремену прерастао у међународну институцију, а која се бави документовањем и заштитом објеката Модерне на свим континентима. Велико интересовање ове организације за цео Балкан, а посебно за све републике бивше СФР Југославије, резултирало је изванредним пројектом "Недовршене Модернизације" где је и Србија узела своје учешће, као и град Ниш који би могао да да још већи допринос овом подухвату.

Поред тога, свеобухватна анализа стамбених вишепородичних објеката, почевши од урбанистичке поставке објеката, анализе функције типских етажа и станова, форме, конструкције, а узевши у обзир и тадашње стандарде и нормативе по којима су се пројектовали и градили објекти, свакако ће довести до нових сазнања која ће омогућити да се дају препоруке за даље напредовање струке, како у теорији тако и у пракси. То поготову важи за садашње, а вероватно и надолазеће време, јер је Неомодерна увелико присутна у новијој изградњи на овим просторима.

"Потреба да се српска архитектура двадесетог века сагледа и валоризује у целини намеће се као важна културолошка и историографска тема стручњака, пре свега да би се градитељска баштина ваљано валоризовала, али и да би се према њој изградио одговарајући однос." (Кадијевић А., 2008, стр. 76)

2.0. ВИШЕПОРОДИЧНО (КОЛЕКТИВНО) СТАНОВАЊЕ КАО ДЕО ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

2.1. Дефинисање појма савременог вишепородичног (колективног) становања

Једна од најелементарнијих потреба у животу сваког људског бића је потреба за стаништем-становањем. Можда се по нужности може у великој мери изједначити са основним биолошким потребама, односно мотивима за ваздухом, храном, пићем, као и елементарним физиолошким потребама. У сваком случају, живљење се не може замислити без места за становање, односно пребивалишта или стана. Стан, превасходно можемо дефинисати као ограничену просторну структуру, опну која чува и штити корисника односно станара од негативних утицаја спољашње средине и представља кров над главом. Поред неопходне елементарне физичке заштите људи, стан мора да задовољи и све остале унутрашње потребе човека који у стану борави. На тај начин становање достиже своју праву димензију коју можемо окарактерисати као култура живљења.

Квалитет стана, у смислу амбијентално-функционалних, естетских и материјалних вредности, генерално "комфорности" стана, умногоне одређује и квалитет живота људи који ту станују. Овај проблем, се мора посматрати и са социјално-психолошког аспекта:

- у односу човек као појединац према месту у ком борави (станује),
- у међусобном односу појединца и заједнице (најуже породице) према месту боравка,
- и у међусобном односу вишепородичне заједнице (колектива) према заједничком месту становања.

Дакле, становање има велики утицај и на друштвени живот сваког појединца. Како би сви набројани критеријуми били испуњени, поред задовољења елементарних физичких и физиолошких потреба, савремени стан у савременом друштву (притом се мисли и на временски период разматран у оквиру ове дисертације) мора да одговори и на многа сложена питања функционалности, конструктивног склопа, технике и технологије, употребљених (уграђених) материјала, просторних капацитета, минималних прописаних стандардних и нормативних површина у односу на кориснике, потребне

инфраструктуре, економичности, хигијене, флексибилности и адаптивности стамбених јединица, нивоа индивидуализације у оквиру стамбеног простора, естетике и визуелног доживљаја, отворених приватних и заједничких површина и друго.

Поред тога, савремени стан генерално можемо сврстати у три типолошка модела:

- Салонски стан (доминантан између два светска рата 1918-1941.),
- Фондовски стан (послератна изградња и период социјализма 1945-1990.) који представља значајан део предмета овог истраживања и
- Транзициони стан (последња деценија 20.тог века и данас). (Петровић Б., Рашковић И., Стојановић Д., Стаменковић П., Дуканац Д., 2017)

2.2. Архитектура вишепородичног (колективног) становања у контексту друштвеног развоја у свету и на нашим просторима у послератном периоду

У периоду након другог светског рата уследиле су значајне промене у свим сферама живота на глобалном нивоу, које су биле изазване променама друштвених односа на међународном и регионалном, односно локалном нивоу. Једна од значајних последица јесте и промена стамбених услова и потреба становања у градовима, како у свету тако и на овим просторима. Ово је нарочито било изражено када се ради о вишепородичном, односно колективном становању, које се некад различито тумачило код нас и у неким страним земљама. По образложењу арх. Михаила Чанка, под колективним становањем се подразумевао модел из раног Совјетског савеза у коме у једној згради свака породица користи по једну собу, док сви деле заједничке санитарне просторије а хране се у мензи предвиђеној у нивоу приземља. Касније је овај термин пренешен на становање у објектима јавног (друштвеног) карактера: интернатима, домовима за напуштену децу, као и старачким и пензионерским домовима. (Чанак М., 2014; стр.142) Из поменутих разлога, термин вишепородично становање код нас је „чвршће“ установљен у оквирима стручне терминологије када се ради о стамбеној заједници више породица унутар једне стамбене зграде-вишеспратнице, те ће као такав бити примарно коришћен и за потребе овог истраживања.

Послератну стамбену архитектуру на светском, односно европском нивоу, посебно у земљама источног блока, обележила су велика демографска кретања становништва из села у градове, масовна изградња (социјалних) станова и радничких комплекса, изградња нових насеља на рубним и периферним деловима градова. У првим годинама

након другог светског рата, за већину земаља социјалистичког опредељења приоритет у изградњи је била једнакост у друштву, односно тзв. „егалитаризам“, што је у највећем броју примера реализованих објеката резултирало унифицираним, пауперистичким, једноличним и превише „стерилним“ објектима минималног стандарда, са недовољно оствареним хуманим условима за нормалан живот породице.

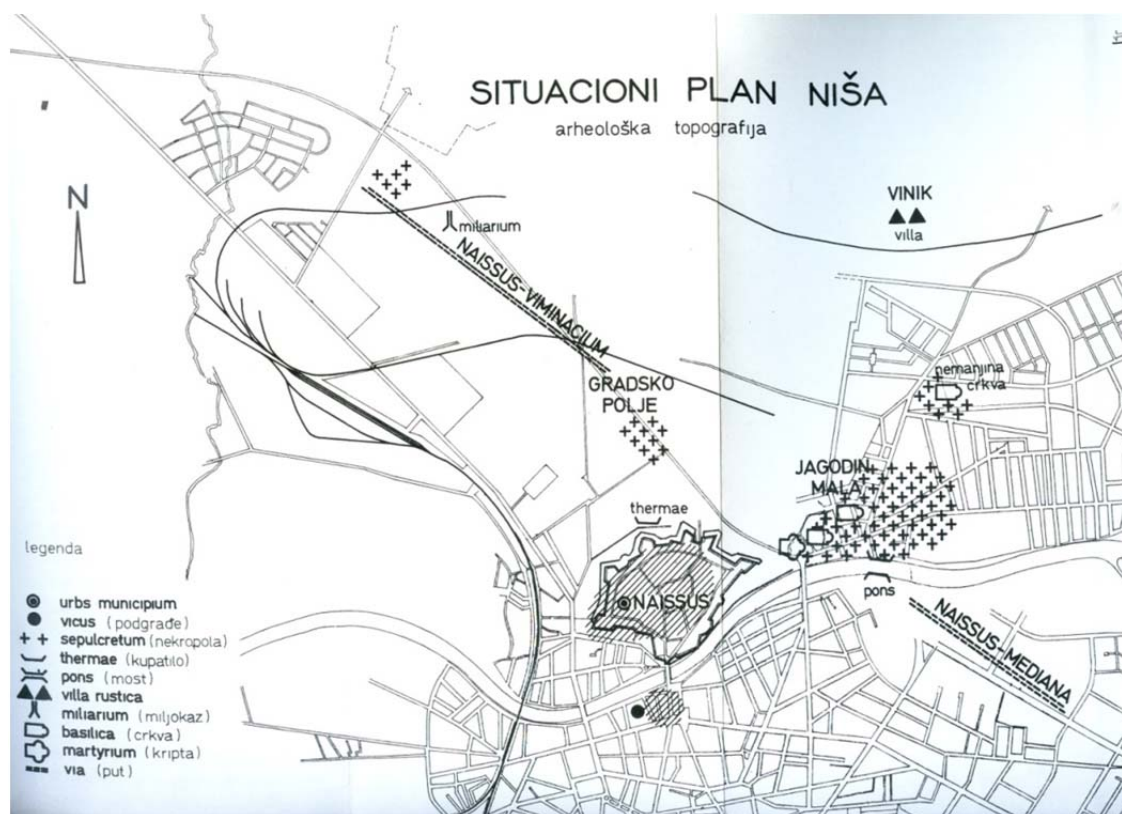
Ситуација се у Србији, односно Југославији, знатно мења политичким раскидом 1948. године са Совјетским савезом и тадашњом доктрином и идеологијом. У годинама које су уследиле, изградња југословенских градова је обележена либерализацијом и отварањем према свету, фасцинацијом Интернационалног стила, економским просперитетом, индустријским и технолошким напретком.

Упркос томе што је покрет Модерна на глобалном, светском нивоу истовремено био и веома критикован и оспораван због појаве идентичних насеља са превише стерилним и кутијастим објектима осиромашених и нехуманих фасада, насталих као последица тежње ка претераном рационализму и униформности, модерна архитектура и урбанизам градова послератне Југославије (са посебним освртом на Ниш), у суштини представљају добро избалансиран однос између интернационалног и локалног, аконтекстуалног и контекстуалног, савременог и традиционалног. Захваљујући зацртаном југословенском социјалистичком дискурсу који је подразумевао више слобода него било где другде у Источном блоку и са изградњом која измиче монотоним полупроизводима комунистичког света, објекти јесу били истински изванредна мешавина утицаја и инспирација, из удаљених и домаћих токова. (Paletta A., 2019) Такође по речима Christiana Hermansena Cordua, ово је био контекст за развој урбаног дискурса којег карактерише дијалектичка размена између подручја идеала и практичног. Ова дијалектика одиграна је у великим велеградским областима, која су била места формирања модерне. (Ристић Трајковић Ј., Стојиљковић Д. и Међо В., 2015)

3.0 КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ РАЗВОЈА ГРАДА НИША

3.1. Историјски развој града Ниша кроз векове – утицаји истока и запада

Историја Ниша може се пратити кроз праисторију, античко доба (Римска и Византијска ера), средњи век (Османско царство) и Ново доба. По многим археолошким налазиштима, као град датира још из средине другог века када се у "Географији Клаудија Птоlemeја" помиње као један од четири највећа града Дарданије. У том периоду добија статус Муниципија-Самоуправног града.

Слика 1. Ситуациони план Ниша - античког града "Naissus-a" из средине другог века
Извор: „ГУП Ниша и Нишке Бање - Ниш 2000“ из 1972. год.

Најзначајнија грађевина из тог доба и истовремено симбол града, је свакако градско утврђење - Нишка тврђава, која од априла 1979. године има статус - заштићено културно добро од великог значаја. Изграђена на десној обали реке Нишаве била је центар античког града Naissus. (Слика 1.) Иако често разграђивана и обнављана и касније кроз различите епохе, од Византије преко средњег века када је на овим просторима била владавина Турака, за све то време она представља урбано тежиште града. Након Аустро-Турског рата 1689.-90. Ниш почиње да гравитира ка југу, заузима леву обалу реке и шири се све до насеља Горица. Упркос освајањима и разарањима од

стране разних освајача у поменутиим временским раздобљима, Ниш има и велику културну заоставштину из тих периода. У оквиру Тврђавског комплекса налази се неколико значајних културно-историјских споменика: "Римске терме у улазном простору Тврђаве, урбано ткиво са тремовима, Лapidаријум или збирка камених античких и епиграфских споменика, део поплочане улице са канализацијом, Балибегова џамија, Хамам, зграда Ковачнице, зграда Барутане и други. Такође, веома важни споменици и локалитети постоје и ван зидина Тврђаве: Базилика са Мартиријумом-каснoантичка некропола са још четири грађевине у насељу Јагодин Мала, локалитет Медиана, локалитет Виник, Горица и Нишка Бања." (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр. 11-16)

Ниш је кроз векове много пута освајан, разаран великим делом и до темеља, и изнова грађен. Утицаји истока и запада су одувек свеприсутни у свим сферама живота у овом граду. Ниш је одувек представљао архитектонски конгломерат Источне и Западне (Европске) архитектуре и културе уопште, где је у зависности од тренутног освајача преовладала једна или друга архи-култура.

Свој велики препород Ниш доживљава у периоду Новог доба, одмах по ослобођењу од Турака 1878. године, односно након завршетка Берлинског конгреса исте године. Тада већ у оквиру Краљевине Србије, Ниш тежи да постане модеран европски град у коме се увелико постављају темељи савременог друштвеног уређења. Град добија гимназију, прве угоститељске објекте, основана је Скупштина Србије, прва банкарска организација (нишка окружна штедионица), постављени су темељи зграде Начелства, почињу да раде штампарије, формирају се болнице. Ниш се развија у континуитету све до почетка Балканских ратова 1912., односно Првог светског рата 1914. године.

Након завршетка Првог светског рата, сада већ под окриљем државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно касније Краљевине Југославије, Ниш доживљава поновни процват у периоду између два светска рата. Неки од најважнијих културно-историјских догађаја који су обележили овај период су: оснивање Берзе рада, отварање филијале Народне банке, потписивање Нишког споразума, формирање Моравске бановине, увођење трамвајског саобраћаја, отварање Учитељског дома у Нишу, оснивање Народног музеја, оспособљавање Војног аеродрома за цивилни транспорт, изградња и пуштање у експлоатацију модерног градског водовода, изградња хотела „Парк“, изградња Више педагошке школе (данашњи Филозофски факултет), отварање зграде новоподигнутог Народног позоришта. (<http://istorijanisa.wikidot.com/hronologija>)

Коначно, Нишка међуратна и архитектура након другог светског рата, према урбанистичким параметрима тада важећих генералних урбанистичких планова, почињу да обликују дотадашњу варош у један Модеран европски град. Те урбанистичке поставке и архитектура потичу из тадашњег светског покрета Модерна који се паралелно развијао у читавој Европи и Америци.

3.2 Савремена урбанизација као услов за развој града

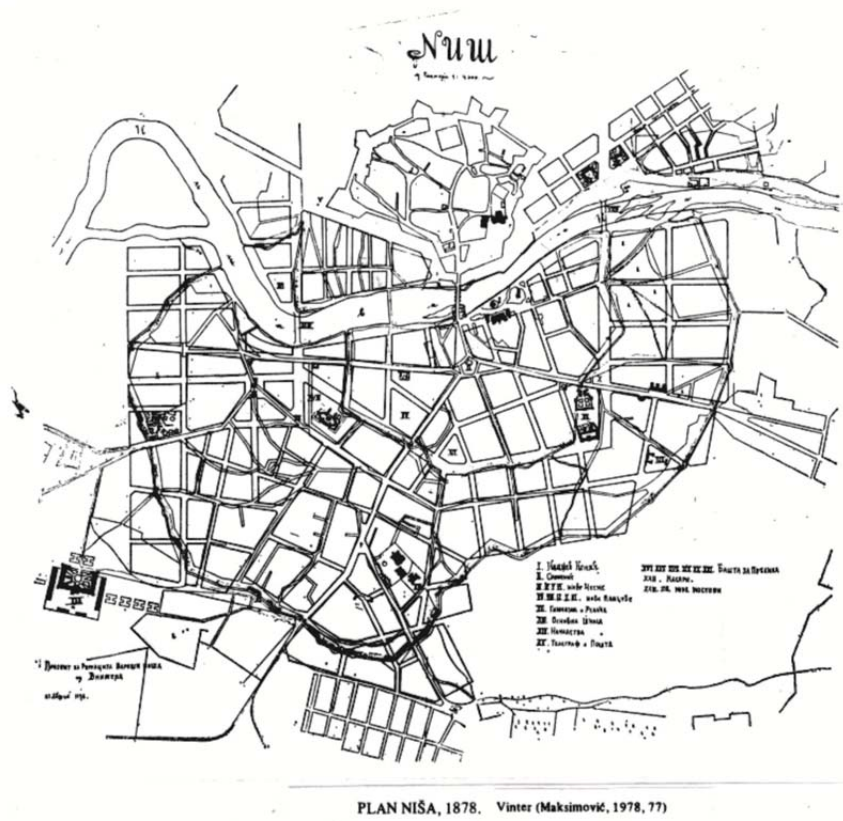
Архитектура, првенствено стамбена, континуирано се развија, трансформише и еволуира заједно са људском цивилизацијом током историјских раздобља. Савремена архитектура вишепородичног (колективног) становања се такође мора посматрати неодвојиво од неколико фактора. Пре свега од убрзаног развоја технике и технологије у свим областима привредног и друштвеног деловања, индустријализације, као и комплексног и континуираног процеса урбанизације са којим ствара узрочно-последичну везу. Може се слободно констатовати да архитектура вишепородичног становања у контексту савремене урбанизације, представља један од елементарних показатеља нивоа развоја друштва и достигнућа, и за будућа поколења.

У том смислу, ни град Ниш на југоистоку Србије, стар готово два миленијума, није изузетак. Урбанистичко-архитектонска својства града су првенствено условљена његовим географским и саобраћајним положајем. Саобраћајни положај је добрим делом био предуслов развоја града јер се овде укрштају друмски и железнички путеви који повезују Европу са Блиским Истоком.

Први савремени Генерални Урбанистички план Ниша (тадашњи „Регулациони план вароши Ниша“), усвојен је непосредно након ослобођења од Турака 1878. године. По налогу кнеза Милана, план је израђен од стране чувеног аустријског инжењера Франца Винтера, који се за то време одликује врло савременим урбанистичким поставкама. (Слика 2.)

Током израде плана Винтер се руководи тада актуелним схватањем европске градске регулативе и врши смелу реконструкцију турског оријенталног ткива. Он исправља оријенталне кривудавае улице и насупрот томе врши поставку правих улица и успоставља ортогонални градски систем где год је то било изводљиво. „Не излазећи изван просторних поставки и урбане оријентације оријенталног Ниша, он смело засеца и исправља затечени оријентални систем комуникација, уводи нове садржаје и далековидо и визионарски валоризује будуће мостове, даје основну схему улица и њен

распоред по важности, док на слободним површинама доследно спроводи ортогонални систем.“ (Боровић Димић Ј., 2013; стр. 73) За то време, а и у поређењу са данашњим временом, план је изузетно брзо усвојен као што је и његова реализација убрзо након усвајања кренула да се спроводи у дело. Винтеров план је и до данас једно од ретких решења која су у урбанизацији једног места реализована и до 80%.

Слика 2. Винтеров план из 1878. год.
Извор: „Енциклопедија Ниша“, 1995

Овај план је дао основне смернице за израду наредних урбанистичких планова и у највећем делу детерминише развој и изградњу града све до данашњих дана. Планом се пре свега дефинише централна урбана градска матрица са тежиштем на левој обали Нишаве. Главне окоснице плана су улице које се укрштају на данашњем Тргу Краља Милана (бившем Тргу Ослобођења). Улица Победе, односно Обреновићева, која се протеже практично од моста код Тврђаве на северу све до Трга 14. октобар на југу, и улица Вожда Карађорђа од Булевара З. Ђинђића на истоку па до поменутог Трга Ослобођења где се улива у данашњу улицу М. Лешјанина која продужава на западну страну града. Све споредне улице имају везу са главним поменутим улицама и карактер претежно ортогоналне шеме поставке улица, што је свакако одлика

савременог урбанистичког пројектовања.

"По већ чувеном Винтеровом плану креће се у изградњу савременог Европског града са трговима, скверовима и, за то време, широким улицама. После балканских ратова и Првог светског рата долази до нагле експанзије изградње која почива на планској документацији која је већ постојала, а нове друштвено-политичке и економске околности у којима Ниш постаје један од девет бановинских центара новоформиране државе доприносе интензивирању градитељске активности." (Кековић А., 2008; стр. 35-39)

"Граде се интензивно нови јавни објекти администрације, културе, здравства, школства, интернати чији је инвеститор држава, град и бановинска управа. На другој страни се интензивира и изградња стамбених објеката породичног и вишепородичног становања која је пратила, па у неким случајевима и премашивала у градитељском опусу изградњу јавних објеката. Као што је већ раније речено, због убрзане индустријализације и наглог прилива становништва указала се и велика потреба за стамбеним простором, а затечени фонд, који је у великој мери био порушен у току поменутих ратова, није задовољавао ни капацитетно ни квалитативно потребе нових становника Ниша". (Кековић А., Чемерикић З., 2006; стр. 27)

4.0 ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА У ОКВИРУ ПОКРЕТА МОДЕРНА

4.1 Историјски развој покрета Модерна у свету

„Ако желимо да нашу културу подигнемо на виши ниво морамо, хтели то или не, да променимо нашу архитектуру.“
Paul Scheerbart, Сталена архитектура (Glasarchitektur) 1914.

Под Модернистичким покретом у архитектури генерално можемо подразумевати нове градитељске подухвате од краја 19.-тог века па до данас, а посебно градитељство и градоградитељство прве половине и све до краја осамдесетих година 20.тог века. Односно, до појаве Постмодерне. Термин „Модернизам“ је преузет из француског језика што генерално означава „савременост“. Крајем 19.тог и почетком 20.тог века он представља нови правац у уметности и архитектури, који се у различитим земљама

различно и зове: *Сецесија* у Аустрији, *Југендстил* у Немачкој, *Модерни стил* у В. Британији, *Либерти* у Италији, *Модернизмо* у Шпанији, *Арт нуво* у Француској и Белгији.

Рађању новог покрета је умногоме допринела и светска изложба у Паризу под називом „Стил 1900“ на самом почетку 20. века, која доживљава апсолутни успех и пуну афирмацију промовишући нове идеје у области уметности и дизајна. Након тих првих модернистичких појавних облика у архитектури, где у неким од њих и даље провејава дух еkleктицизма мешавином разних стилова и елемената из прошлости, тек у 20. веку услед сада већ свеprisутне индустријализације и све веће примене нових технологија, долази до раздвајања инжињерства од архитектуре, као и до својеврсне кристализације модернизма.

У складу са тим, један од најзначајнијих догађаја за светску архитектонску сцену 20. века је оснивање Bauhausa у Вајмару 1919. године, где према оснивачу Walter Gropius-у циљ нове архитектуре треба да буде кућа као уметничко дело сама по себи, где функционални и конструктивни елементи имају истовремено и естетску улогу. У наставку епохе јавља се и руски конструктивизам. Данашњи токови у архитектури су незамисливи без великог доприноса руских конструктивиста: браћу Веснине, Казимира Маљевича, Чернихова, Голосова, Мељникова, Ел Лисицког и других, са својим великим идејама о конструкцији као основном начину уметничког израза. Незаобилазни допринос дали су и припадници такозване чешке кубистичке школе архитектуре. Најзначајнији представници су свакако Јан Котјер, Јозеф Гончар, Јозеф Хохол, Павел Јанек и други.

Основна опредељења везана за покрет у међуратном и периоду након другог светског рата, пре свега у Европи па и у свету јесу: раскид са прошлошћу, традицијом и историцизмом, примарно поједностављење форме, одстрањивање и потпуно одбацивање декоративних елемената, првенствено на фасадама објеката. Многи познати градитељи, архитекти-представници тог покрета и тог доба су имали заједничку мисију „прочишћења“ објеката и градова од сувишних и непотребних елемената пластике и декорације који немају никакву конструктивну везу са структуром објекта. Тежња је била поништавање „l'art pour l'art“ архитектуре.

Врло значајну улогу у протежирању нових идеја и тенденција у урбанизму, архитектури и новој перцепцији животног простора уопште, свакако је имала и

организација ЦИАМ (CIAM – *Congres Internationaux d'Architecture Moderne* - Међународне конференције о модерној архитектури) основана у Швајцарској. Одржано је десет заседања у периоду од 1928. до 1956. године у различитим градовима. На тим заседањима разматрани су сви тадашњи проблеми и стања у урбанизму и архитектури на светском, а пре свега на европском нивоу. „Друштвено одговорна улога архитектуре била је у сагласју са модернистичким идеалом и трендом у свету зацртаним на конгресима ЦИАМ-а, а заснованим на социјалним програмима и обликовању хуманијег оквира живота. Дух времена у целом свету био је у знаку обнове, с тим што је у земљама социјализма био додатно идеолошки обојен.“ (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 154-155)

Кроз три фазе током одржавања ових конференција донешени су многи закључци о тада (као и увек) актуелним питањима у вези становања, рационализације, функционалности, стандардизације, примени нових материјала и метода у урбанизму и архитектури, социјалним питањима о човеку и његовом животном простору, слободном времену, уметности, повезаности архитектуре са политиком и разним идеологијама.

У оквиру ове конференције одржан је између осталих и четврти конгрес на броду у току крстарења из Атине у Марсељ 1933. године, са основном темом: „Функционални град“. Овај конгрес се сматра најважнијим од свих заседања ЦИАМ-а због своје компаративне анализе 34 европска града. Из ове теоретске анализе резултат је чувена „Атинска повеља“ настала на тезама Ле Корбизјеа који је 1941. године прерадио а 1943. године издао као дело под називом: *La Charte D'Athènes*. Документ је наглашавао пет основних функција града: становање, рад, слободно време, саобраћај и историјске зграде. Синтеза закључака наглашава урбани феномен са применама постојећих елемената, залагањем за вредности културног наслеђа, стварањем урбаних елемената и разматрањем улоге околине у којој је град смештен. (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 155)

Значајни догађаји за домаћу архитектонску сцену тога доба јесу оснивање београдске групе архитеката модерног правца – ГАМП одмах након одржаног првог конгреса ЦИАМ-а, и одржавање последњег конгреса ЦИАМ-а у Дубровнику 1956.године у тадашњој Југославији на тему: Повеља становања (*La Charte de l'habitat*). Ови подаци довољно говоре о великом интересовању и повезаности домаћих архитеката са светском архитектонском сценом тога доба. За наш урбанистичко-архитектонски

простор ова тема је била изузетно актуелна. По завршетку ове конференције, ЦИАМ је распуштен остављајући за собом важне закључке са конгреса који су у наредном периоду имали дугорочне последице и огроман утицај на изградњу градова после Другог светског рата. Закључци ЦИАМ-а веома су утицали на унапређење становања, осавремењивања конструктивних модела, појаву нових материјала и опремање станова који би одговарали савременом начину живота. (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 156)

Треба посебно истаћи да је у року од 28 година трајања овог, и до данашњих дана највећег глобалног научно-стручног конгреса урбанистичко архитектонске струке, у десет заседања највише се расправљало о питањима становања (више од 50%), односу човека и заједнице и социолошким проблемима савременог човека.

У архитектури покрета Модерна у оквиру 20.тог века, може се извести општа периодизација покрета:

1. Модернизовани академизам – почетак и прве две деценије 20.тог века,
2. Рана Модерна – период између два светска рата,
3. Зрела Модерна – период након другог светског рата
4. Касна Модерна – период 60.тих и 70.тих година 20.тог века.

У оквиру периода ране, зреле и касне Модерне може се препознати и издвојити посебна периодизација где спадају интернационални стил, функционализам, соцреализам, критички регионализам и други, о којима ће бити више речи и анализе у наставку овог истраживања.

4.2 Појава и развој Ране Модерне у Србији у међуратном периоду

Док је у другој деценији 20.тог века већ увелико утемељен пут модернистичкој струји на пољу архитектонског деловања у многим америчким и европским градовима, Србија је након завршетка првог - Великог рата 1918. год. опет на почетку, на неки начин у поновном настајању. Сада већ као део заједничке државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ратом разрушена и великим делом опустошена у духовном, материјалном, економском а посебно у градитељском смислу, Србија креће у нови препород и реизградњу. У почетку на основу врло оскудних капацитета у материјалним и

техничким могућностима, као и са великим дефицитом квалитетних људи од струке – архитеката и инжењера. Градило се стихијски и без елементарних планских основа и подлога. По запису вишег саветника министарства грађевина Ј. Обрадовића послератно стање је изгледало на следећи начин: „У таквим приликама није се могло много мислити на подизање зграда које ће и у спољнем облику одговарати извесним прописима којих уосталом нема још ни данас, и о којима се никада није много ни водило рачуна. Главно је било подићи што пре и што више зграда за становање, па се на такве зграде у почетку није природно ни обраћала пажња не само на изглед и фасаду, него у многоме ни на хигијенске и безбедоносне услове а такође ни на услове удобности становања“. (Мартиновић У., 1974; стр. 13-14)

У наставку препорода Београда и Србије, као и читаве Краљевине СХС, у наредним годинама усвојен је велики програм обнове и изградње са великим капиталом, али је и даље био врло присутан акутан проблем недостатка квалификованих архитеката професионалаца. У таквим околностима, Београд и остали градови Србије претежно су се нашли у стању својеврсног културно-историјског синкретизма и архитектонске дихотомије. Захваљујући великом броју инжењера грађевинске струке које је првенствено привукла трговачка страна посла и зарада, као и под великим утицајем емиграције руских архитеката од којих је не мали број заузео видна места у архитектонској бирократији диктирајући начин изградње, српски градови почињу да личе на архитектонски конгломерат појавних облика, у Европи већ давно заборављених. Чувени чешки архитекта и један од оснивача модернизма у Србији Јан Дубови, у једној од анкета о том периоду недвосмислено изјављује: “Грађевинска делатност – технички размах и архитектонско стварање одмах после рата, може да се забележи у самој развиту престонице као период једног несређеног техничког тражења...Код нас у то доба није било јаким немара. Они су се тек стварали у самом раду. Зато видимо у архитектонском стварању хаос и немар. Зато видимо разноликост форми, копије свих могућих стилова, неукус и примитивизам.“ (Мартиновић У., 1974; стр. 14)

Оваквом амбијенту свакако је допринео и демографски прилив маса људи из села у градове а посебно у главни град, где је рентирање станова постало веома уносно. „Сада са овим огромним приливом маса, Београд се буквално гушио. Жеља за богатом и брзом рентом изазвала је једну нечувену и фуриозну грађевинску грозницу, зграде су и са лица и у двориштима ницале брже но печурке после кише. Зидало се без смисла, без

плана, без система. Једини мотив био је у томе да се што јефтиније и брже сазида грађевина и добивени простори издаду по скупе новце набујалом становништву“. У наставку излагања Видаковић коментарише и естетски аспект новоизграђених објеката и закључује: “...Београдске поратне грађевине из свих поменутих периода представљају један неестетичан конгломерат стилова, од полувизантијског па до барока и ренесанс-стила и најновијег модернистичког, који често долази до кубистичких бесмислености.“ (Мартинковић У., 1974; стр. 15)

У то време, овакво стање у урбанизму и архитектури било је махом заступљено у свим градовима Србије, па и целе Краљевине СХС. С том разликом што су сви градови, односно региони унутар једне заједничке државе, имали нека своја регионална обележја и посебности које су биле карактеристичне за одређено подручје, град или регион, у зависности од конкретног историјског контекста коме су припадали.

Тек крајем прве послератне деценије може се рећи да је Модерна озбиљно утемељена у архитектонски дискурс и национални програм препорода сада већ Краљевине Југославије. Док је прва деценија послератне архитектуре обележена као раздобље еkleктицизма, идејне збрке и опште кризе стваралачког духа, већ крајем те деценије настају нове снаге окренуте савременим погледима архитектуре, уметности и културе генерално. Оснивањем групе младих београдских архитеката под именом ГАМП - групе архитеката модерног правца 1928. године, постављена је историјска прекретница за нова и савремена кретања у архитектури Београда и Србије. Оснивачи ове групе били су Милан Злоковић, Јан Дубови, Бранислав Којић и Душан Бабић. Поред осталих, то су били представници европских високих школа архитектуре, најчешће Прага и Беча, који су се враћали после студија у нашу средину и модерне градитељске приступе и нове идеје Лоса, Беренса, Корбизијеа, Котере, Гончара и других, увелико протежирали и реализовали и на овим просторима. Иако је група званично расформирана 1934. године, концепти, идеје и постулати модерне архитектуре су и у наредном периоду такозване Друге - послератне Југославије били основни дискурс у урбанистичком и архитектонском деловању на овим просторима.

Тадашњи Ниш као центар Моравске бановине, по угледу на престоницу прихвата становништво из околних крајева и села, међу којима је и доста имућних људи и породица. Дobar део те новоформиране елите богатих и угледних људи жели да свој углед и финансијску моћ преточи у трајна добра. (Митровић В., 2005; стр 8-9.) Оснивање Удружења инжењера и техничара за Ниш и Моравску бановину децембра

1932.године значило је велику прекретницу у градитељству Ниша и Нишке Бање, како у професионалном-стручном и административном, тако и у естетском погледу. Међу досадашње објекте претежно грађанске и еклектичке архитектуре, на сцену ступају млади протагонисти модерног правца и новог духа. Представници нових идеја су пре свега руски емигранти који ће Ниш и његову околину у наредној деценији значајно визуелно променити и усмерити у ток кретања паралелно са модерним европским градовима. Најпознатији је свакако архитекта Александар Медведев који од свог досељења у Ниш 1935. год. па до краја живота реализује велики број приватних, стамбених и јавних објеката. Његов опус се креће од индивидуалних породичних кућа и вила у Нишу и Нишкој Бањи, па све до јавних административних зграда и школских објеката. Поред А. Медведева велики допринос дали су и арх. Всеволод Татаринов који је пројектовао зграду нишког Народног позоришта и стамбену зграду „Бановинску“ на Синђелићевом тргу, као и архитекта и сликар Григорије Самојлов, пројектант летње позорнице – амфитеатра у оквиру нишке Тврђаве. Самојлов је сем у духу модерне оставио дубок траг пројектујући и зграде у стилу академизма, српско-византијског стила и арт-декоа. Поред њих, на пољу урбанизма и архитектуре у Нишу у то време деловали су и Игњат Кравченко и Александар Сластенк, као и многи други домаћи, претежно београдски архитекти.

На регионалном плану, имена која су такође обележила епоху развоја међуратне модерне архитектуре Србије и Краљевине Југославије су неизоставно Ђорђе Табаковић, Драгиша Брашован, Милан Злоковић, Мате Бајлон, Богдан Несторовић, Александар Дероко, Вјенцеслав Рихтер и други.

4.3 Културолошки оквири, друштвено-политичке и социјалне прилике у Србији у послератном периоду – Архитектура и идеологија у ери Социјалистичке Југославије

Након великог градитељског замаха у току, а посебно крајем четврте деценије 20.тог века, 1941.године Београд и остали градови Србије су поново у пламену. Прву половину пете деценије на светском, као и на нивоу тадашње Краљевине Југославије обележио је Други светски рат. Цела земља, а посебно српски градови након небројено пута у својој историји, претрпели су поново велика разарања и губитке. Након завршетка рата 1945. године, Србија и Београд су опет на почетку.

Одмах по завршетку рата, градитељски елан из међуратног периода не само да није

изостао, већ је „херојско доба праве градитељске револуције“ тек у било у настајању. Идеје о општем миру, новим и модерним временима преправиле су већи део света као реакција на мржњу, злодела и пошаста које је свет претрпео на глобалном нивоу. Мирнодобске тенденције нису наравно заобиле ни ове просторе, с тим што је овде општа друштвено-политичка ситуација подигнута на још виши ниво јер је нова Југославија тек била у настајању. Званичном победом комуниста у другом светском рату наступа период мира, али и узрочно-последично устоличење нове власти која настаје у револуционарном замаху социјалистичко-комунистичке партије која се паралелно формирала. Истовремено, са једне стране то је доба херојског и полетног заноса, узбудљивих и драматичних промена, док за многе то време представља период рушилаштва, насиља и несигурности са друге стране. Посебно период непосредно после рата од 1945. до 1950., године које се у историографији нотирају као време великог утицаја Совјетског савеза, агитпропа и соцреализма у уметности и култури уопште. (Милашиновић Марић Д., 2009: стр. 10)

За владајућу партију је у то време брза економска обнова означавала бржу стабилизацију политичког система. Под обновом привреде подразумевала се општа обнова у свим сферама живота, па је и сфера културе била неизоставни интегрални део целине. „Формирање и спровођење културне политике је значио саставни део промена насталих у друштвеном животу и део партијског програма социјалистичког преображаја друштва.“ (Димић Љ., 1988; стр. 12) „Те године биле су време Агитпропа у култури и уметности где се у сваком сегменту креативног деловања спроводила партијска линија.“ (Димић Љ., 1988; стр. 69) Снажан државни апарат са руководећом улогом партије на челу у друштву које је настајало, свесрдно је тежио развлашћењу класног непријатеља и јачању државне својине, централистичком и директивном управљању свим областима државног и друштвеног живота што је подразумевало суочавање са новим временом и његовим потребама. Највеће потребе у пракси су се тичале оквира градитељског деловања, а у оквиру те области најакутнији проблем је био мањак постојећег стамбеног фонда. То је подразумевало потребу на усмеравање градитеља на брзу и јефтину изградњу рационалну до нивоа елементарних функционалних задовољења, што у суштини представља основни аспект соцреалистичке концепције стамбене изградње. Међутим, резултат су често били објекти без икаквих естетских вредности, идентитета, хладни и стерилни. По речима савременика тога доба: „Тада се није правила архитектура већ (су се подизали) кровови

над главом. Настају насеља типских објеката, без много духа и личне боје. Аутори су анонимни, колективни.“ (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 29)

У српској историографији се соцреализам веже за период од краја Другог светског рата до 1950. године. Такође, у прегледима литературе о архитектури послератног раздобља, влада неподељено мишљење да је тај период социјалистичког реализма трајао релативно кратко од 1945. до 1950., остављајући притом мали број референтних дела са свим карактеристикама овог стила. (Марић Д., 2009; стр. 28) У прилог свему томе иде и чињеница да је тадашња држава била чврсто ослоњена на тзв. „блок народне демократије“ са упориштем у Совјетском савезу, па је и званична државна доктрина у култури, уметности и државном устројству генерално била „социјалистички реализам.“ Расколом између вођа Југославије и Совјетског савеза, процесом одвајања од источног блока и избацивањем Југославије из Комунистичког информационог бироа (Информбироа) 1948. године, Комунистичка партија Југославије раскида између осталог и са дотадашњом доктрином која је од уметника захтевала да :„...мора да негира тековине модерне уметности Запада и домаће савремене тенденције, а да се заложи за нову врсту уметности која велича атмосферу новог социјалистичког друштвеног уређења.“ (Марић Д., 2009; стр. 26) Званично се у историографији као временска одредница раскида са соцреализмом најчешће узима 1950. година, коју сликар, теоретичар и критичар Миодраг Б. Протић карактерише као: “тренутак гашења политички и социјално ангажоване уметности, процес преласка од административног ка самоуправном социјализму, отварање према свету и уметничку размену идеја, дела и личности, плурализам, улогу критике, борбу мишљења, начела културне политике – демократизацију...” (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 26)

Два су кључна момента у периоду раскида са соцреализмом и отварања према свету:

1. у сликарству - две изложбе сликара М. Поповића (1950.) и П. Лубарде (1951.)
2. у архитектури – Прво саветовање архитеката и урбаниста Југославије, одржано у Дубровнику 1950. године.

На том саветовању донети закључци су били недвосмислени. Између осталог, посебно је наглашено следеће: “Дебата је показала да Соц-реалистичка идеолошка копрена у Архитектури, заправо нема истинског упоришта! Формалан раскид са овом високопарном идеологијом чита се из закључака саветовања чији је потписник између осталих и Милорад Мацура“. (Милашиновић Марић Д., 2003) Након тога, завршено је

поглавље тзв. „соцреализма“ у уметности, архитектури и култури генерално на тлу Југославије, односно Србије, а уследило је отварање српске културе ка традицији, али и још више и интензивније ка савременим уметничким стремљењима, пре свега ка модернизму.

У друштвено-политичком контексту то је значило прелазак на позицију „седења на огради“ (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 10), на позицију средњег пута између истока и запада који су Југославија и њен врховни вођа Ј.Б.Тито одабрали. „То двојство утицаја истока – политички тоталитаризам и репресивни поредак са истовременим снажним индустријско-урбаним развојем и западном општом технизацијом и модернизацијом друштва, основна су својства поретка и нове цивилизације на српском тлу, настале после антифашистичког рата и партизанске револуције под вођством Комунистичке партије.“ (Марковић П., 1996; стр. 7)

Шеста и седма деценије 20.тог века у оквиру Федеративне Народне Републике Југославије и од доношења Устава из 1963.године - Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, обележене су снажним градитељским замахом у свеколиком смислу. То је био период који је обележио стварање својеврсне животне подлоге у свим аспектима живота човека, заједнице, друштва, нације и времена. Ницали су нови градови, инфраструктура, путеви и саобраћајнице, стамбени блокови, туристички, спортски и индустријски комплекси, јавне установе, здравствени и објекти културе, и многи други. У промењеним социополитичким условима успостављена је другачија градитељска пракса у функцији стварања новог амбијента за новог човека, а у складу са измењеним идеолошким и програмским циљевима. (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 13) Усвајају се нови урбанистички и регулациони планови, први петогодишњи план, оснивају се задружни домови, одржавају се разни конгреси на тада актуелне теме по питању архитектуре и урбанизма, првенствено станоградње.

Технологија градње и производни процеси у односу на претходни-предратни период бивају другачији. Промене се догађају и на нивоу имовинско-власничких односа. Укида се појам „приватног власништва“, док се градско земљиште претвара у тзв. „друштвену својину“. Поред новоуведених доктрина, непобитна је и чињеница да је то доба негирања и ниподаштавања вредности грађанина као појединца, капиталистичког друштва у смислу индивидуалне иницијативе, стицања луксуза и истицања личног богатства. Чак и у оквирима таквог амбијента ограничавајућих фактора и доминантне униформности, поједини ствараоци - уметници и градитељи тога доба успели су да

остваре значајна архитектонска дела чија ће имена обележити ову епоху, стичући на тај начин велики број следбеника који ће следити њихов пут и рад. На нивоу Србије и тадашње СФРЈугославије, најзначајнија имена великих ствараоца градитеља јесу свакако: М. Мацура, М. Јанковић, Б. Маринковић, В. Максимовић, Н. Шерцер, Ј. Бјеловић, Д. Брашован, В. Рихтер, Е. Равникар, А. Аугустинчић, Д. Галић, Б. Бон, В. Поточњак, А. Улрих и многи други. Један од највећих представника предратне генерације архитеката који су и после рата својом харизмом и креативношћу успели да се и политички уклопе у ново друштво био је архитекта Никола Добровић. Београдски архитекта који је уз велике напоре, потешкоће и компромисе истрајао до коначне изградње свог ремек дела –зграде Државног секретаријата народне одбране – ДСНО (1954.-1963.) (Слика 3.)

Слика 3. Зграде Државног секретаријата народне одбране аутора Н. Добровића
Извор: https://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/savski_venac/zgrada_generalstaba_dobrovic.html

4.4 Послератно стање у архитектонско-урбанистичкој струци на простору града Београда као центра српског Модернизма

Догађаји који су уследили одмах након другог светског рата у Београду – престоници старе и нове Југославије у настајању, били су врло интензивни и драматични. Београд је представљао својеврсну парадигму целој земљи (Југославију у малом), у смислу активности око рашчишћавања рушевина и обнове руинираних и оштећених објеката, санација старих и изградње нових објеката и инфраструктуре, демографских миграција становништва великих размера из села у град, конституисања нових државних и јавних институција које ће представљати покретаче – „моторе“ града, државе. Токови развоја

града текли су двојако-паралелно. Са једне стране, радови на терену засновани пре свега на моделу радних акција које ће обележити и период касније изградње, а са друге формирање стручних урбанистичко - архитектонских институција чији је задатак био планирање, надзор и праћење постигнутог на терену. У квантитативном смислу то је још на почетку дало одређене добре резултате: „у рекордном времену од две године (1946. и 1947.) у Београду су обновљене 1903 зграде, од чега 1648 стамбених, а генерално је поправљено 990 објеката.“ (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 85) Највећа потреба је постојала за становима због разрушеног стамбеног грађевинског фонда, као и због поменутог миграције из села у град. Први миграциони талас уследио је у периоду од 1948. до 1961. год., првенствено из разлога индустријализације и економских мотива. То је било време када поред новоизграђених индустријских објеката около ничу радничке колоније масовне колективне изградње, као карактеристична насеља неопходна у процесу индустријализације. Такође, карактеристичан је и податак да је број становника досељених у Београд између два пописа 1953. и 1961. године, био већи од становништва свих тадашњих југословенских градова, сем Загреба и Скопља. (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 86)

Међутим, у таквим околностима силовите и брзе масовне изградње како би се пре свега задовољио преко потребан квантитет, неминовно је да такав процес у коначном као резултат има велики недостатак у смислу квалитета тих истих станова и објеката. Изграђени станови су махом били врло нехумани у погледу драстично смањене квадратуре у односу на предратне станове, са минималним мерама димензија просторија, као и наглашеним безличним и монотоним фасадама. Тенденција пада стандарда је достигла врхунац 1958. године када је минимум био $6,5\text{m}^2$ по становнику, што је практично значило апсолутну немогућност стварања елементарних услова за развој здраве породице. Истовремено, наравно у неупоредиво мањем обиму, пројектовани су и станови врло комотних квадратура и великих, готово раскошних просторија по угледу на предратне салонске моделе. Такво стање противречности и дуалитета у станоградњи, као и низ пратећих проблема, довели су до интервенције Министарства грађевина тадашње ФНРЈ на челу са архитектом Мате Бајлоном, које је донело прве нормативе за пројектовање стамбених зграда. То су били први привремени прописи којима је требало да се регулишу одређена питања масовне стамбене изградње. Основни параметар за пројектовање према тим нормативима био је број кревета у стану, у односу на који су архитекти тежили и рационалности, економској дисциплини

и елементарном егзистенцијалном минимуму. Проблеми који нису сагледани у нормативима, а који су се кроз праксу показали доста нехумано јесу проблеми пре свега социолошког карактера. Наиме, услед повећане квадратуре стана и броја соба на основу усвојених норматива, јавио се и феномен усељавања две или више породица у један већи стан, што је имало за последицу жртвовање интимности породичног живота и врло лоше се одражавало на станаре. О овом периоду у својој књизи „Стамбене зграде“, аутор и архитекта Мате Бајлон наглашава: „Лоше стамбене прилике које се одражавају у већем броју домаћинстава која деле један стан у градовима и већим насељима. За Београд, Загреб и Љубљану овај број износи око 1,5, што значи да сваки други стан деле два домаћинства. Међутим, ако констатујемо да се нпр. 50% станова у Београду састоји само од једне собе са кухињом, а у Загребу и Новом Саду и више од 50%, онда то уствари значи да у нашим великим градовима сваки стан већи од једне собе деле у просеку два домаћинства.“ (Бајлон М., 1961; стр. 8) Надаље, он такође закључује: „Ово што је напред речено у довољној мери нам указује на темпо који ће по питању квантитета требати да узме наша стамбена изградња. Што се пак квалитета тиче потребно је поставити као принцип да наши станови, станови друштва које гради социјализам, не пружају човеку било какав смештај – склониште, већ да му у довољној мери обезбеде и све остале услове за културан живот као што су угодно и хигијенско становање, несметано одмарање и ојачавање, правилно развијање породичног живота и културног уздицања.“ (Бајлон М., 1961; стр. 8)

У годинама које су долазиле стање у урбанизму и архитектури Београда бивало је све позитивније, првенствено захваљујући одређеном броју квалитетних стручњака и ентузијаста који су обележили тај период. Један од њих је већ поменути Никола Добровић који је после рата само наставио још интензивније своје широко деловање у струци кроз многе пројекте, руководећа места пројектних бироа и планерских институција, а касније и као предавач на факултету. „Био је оснивач Урбанистичког института при Министарству грађевина НР Србије, а касније и Урбанистичког завода Београда, у то време једине институције у Београду у којој се радило, расправљало и пројектовало на стручним, научним и културним принципима. Добровић је био следбеник визије архитектуре Ђорђа Коваљевског о преласку Београда на леву обалу Саве (визије постављене још 1924.), он је био стегоноша те идеје, промотер новог и великог Београда.“ (Митровић М. 2012; стр 17.) Сем доказаних стручних квалитета, Добровић је као бивши члан Народноослободилачког покрета из Другог св. рата

уживао углед Партије чији је био и сам члан, а поштовање је имао и од стране државног руководства. Политички оквир у том периоду на овим просторима, за њега и већину његових колега савременика, био је такав да уметници и ствараоци нису били идеолошки притиснути као у другим земљама источног блока, а са друге стране нису били оптерећени тржиштем и капиталом као архитекте са Запада. Такав амбијент је представљао скоро идеалну подлогу за стварање.

Поред Николе Добровића, по мишљењу Михајла Митровића, Ратомир Богојевић и Милорад Пантовић су такође својим теоријским ставовима и запаженим конкурсним пројектима стварали погодну климу за развој нове београдске архитектуре. „Средином педесетих година завршавају се три темељна објекта београдске архитектуре: Пантовићево Сајмиште, Добровићев „Генералштаб“ и Богојевићев Дом штампе. Овим су поратној авангарди Београда била отворена врата, пред којим је још било дело архитекте Брашована приметно оптерећено тадашњим временом, а затим дела Милорада Мацуре и Владете Максимовића.“ (Митровић М. 2012; стр 18)

Прекретницу у историји савремене модерне архитектуре и урбанистичког планирања града Београда, што је такође имало велики утицај и значај и за остатак региона тадашње целе земље, јесте свакако доношење одлуке 1947. године о интензивној изградњи на мочварном тлу леве обале реке Саве, изградњи Новог Београда. У идејним скицама, решењима и концепцијама Новог Београда развијаним у периоду 1948-1950, доминирао је модернистички модел са крајње маргинализованим утицајем социјалистичког реализма. Соцреализам се само „осећао“ у атмосфери доба, у полету, осећању колективитета и једнакости као одразу опредељења новог друштва. (Милашиновић Марић Д., 2009; стр. 130) Од тих првих скица па до данас када Нови Београд броји преко 300000 становника, он се умногоме мењао, трансформисао, бивао често критикован и хваљен.

Седамдесетих година 20.тог века „београдска школа“ архитектуре изнедрила је и такозвани „београдски стан“, познат пре свега по карактеристичним иновативним функционалним концептима и оптималним шемама „паковања“ станова, у циљу успостављања хуманијих стамбених образаца са што мањим економским оптерећењем. „Београдски стан“ у ствари представља резултат многих истраживања првенствено на нивоу функције, кроз разне институте, београдски архитектонски факултет, пројектне бирое и великим делом кроз институцију конкурса која је одржавана на територији целе тадашње Југославије. Сва ова истраживања допринела су да се успоставе нови

нормативи за пројектовање стамбених зграда а касније и многи конструктивни системи и системи префабрикације, што је довело до максималног убрзања и рационализације масовне стамбене изградње. У Србији је свакако био најраспрострањенији монтажни скелетни систем ИМС аутора Бранка Жежеља, који је разрађен у институту за испитивање материјала.

Један од најзаслужнијих утемељитеља београдске школе организације стана и норматива за пројектовање станова је архитекта Михаило Чанак, човек који је скоро цео свој радни век посветио истраживањима проблема у становању. У једном од својих интервјуа Чанак недвосмислено изражава свој став о томе:

„Свака масовна стамбена архитектура великим делом проистиче из социјалног, амбијенталног, културолошког, технолошког, политичког (итд) окружења и контекста. Београдска стамбена школа опредмећена у такозваном Београдском стану дала је резултат:

1. Приоритетне оријентације на колективну стамбену архитектуру на ужем подручју Београда, која се пренела и на друге веће градове Србије;
2. Оријентације на индустријализоване системе грађења који су условљавали што веће операције;
3. Пауперистичких претпоставки да се у простору за дневни боравак морају предвидети 1-2 постеље што је пренето и у интерне правилнике о условима за доделу станова;
4. истрајних, некад вештих, а понекад и очајничких покушаја да се неминовни дефекти у функционисању живота у стану минимализују;
5. не мање истрајних покушаја да се у овим скученим условима презасићеним разним ограничењима, дође до једне задовољавајуће и препознатљиве архитектуре, итд.“ (Анђелковић Г., 2018; стр. 8)

Поред Михаила Чанка, београдски архитекти који су дали свој велики допринос овој школи пројектовања јесу и Леонид Ленарчић, Миша Митић, Иван Петровић, Иван Симовић, Милан Лојаница, Дарко и Миленија Марушић и многи други.

4.5 Стање у урбанизму, друштвено-социјалне прилике и развој вишепородичног становања у периоду послератне Модерне у Нишу од 1945-1980.

Након другог светског рата, после поновног разарања доброг дела грађевинског фонда, Ниш као и читава држава креће у брзи и динамични опоравак и привредни развој. Последица тога је и нагли прилив становништва, тзв. "Демографска експанзија, карактеристична за све југоисточне градове у то доба". (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр.1) Негативност која је уследила јесте неконтролисана изградња дивљих насеља у приградској зони града. Како би се умањиле могућности стихијске разградње града, било је потребно доношење и усвајање званичног планског документа. У недостатку нишке урбанистичке службе, израда Генералног урбанистичког плана је поверена Урбанистичком заводу у Београду. План је рађен под руководством арх. Јозефа Кортуса и бива усвојен Одлуком Народног одбора 27. августа 1953. године, са законским предвиђеним роком трајања од 20 година. Поред осталих чланова, у тиму је био и арх. Михајло Митровић који ће у наредној деценији дати велики допринос првенствено у изградњи вишестамбених зграда, у оквиру централне урбане градске матрице Ниша. Изградњом Митровићевих и сличних објеката у том периоду, град Ниш поново добија облик европског града и наставља континуитет модерних стремљења у архитектури и урбанизму започет између два светска рата. „Планом је требало спровести урбане трансформације ради отклањања недостатака у функционалној и просторној структури града, који су ограничавали и спутавали његов даљи развој у складу са брзим привредним растом града и Реформом стамбене политике 1953. године, којом је допринешено повећаној стамбеној изградњи у врло кратком року.“ (Историјски институт Београд, 1986; стр. 261) Овакав тренд интензивне изградње станова је настављен и у наредном периоду чиме је изглед градске матрице значајно измењен. Неки карактеристични објекти архитекте Михајла Митровића валоризовани су као реперни објекти Ниша и епохе у којој су настали, и биће анализирани кроз студије случаја у оквиру ове дисертације.

ГУП-ом из 1953. године предвиђено је на основу друштвено-привредног развоја да се Ниш око 1983.године у популационом смислу утростручи и нарасте и до 140.000 становника, док је планирана густина насељености стамбене зоне износила око 127 ст/ха. Обзиром да су до тада претежно грађени објекти приземне и спратности до П+2, сад је било потребно подићи и вертикалну регулацију на целом подручју града.

Интензиван друштвено-економски развој у току шесте деценије прошлог века утицао је на одступања од конципираног друштвено-економског и просторног развоја, што је условило измене и у самом ГУП-у. Највеће измене су биле заступљене у области станоградње, односно вишепородичних стамбених објеката. Значајна диспропорција између постојећег стамбеног фонда и реалних потреба довела је до тога да се 1960.те године део зеленог појаса (Збха) у северозападном делу града пренаменује и постане део стамбене зоне. Оваквих интервенција је касније било и даље, најчешће у виду проширења стамбене и радне зоне на рачун треће функционалне зоне-зеленила и рекреације. (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр.3)

У том периоду видно је био заступљен паралелан развој града на више страна у привредном, саобраћајном, културно-просветном, административно-политичком смислу, када је Ниш као и сви већи градови тадашње Југославије ступио у фазу урбаног привредног развоја и индустријализације. Временом, Ниш је стекао неколико компаративних предности у односу на шира подручја а која су се састојала у следећем: (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр.3)

1. Повољан географско-саобраћајни положај у националним и ширим размерама,
2. Разуђена привредна структура са већ афирмисаним половима развоја способним да произведу кумулативне ефекте,
3. Постојање Универзитета и развијене мреже средњих школа,
4. Повољни природни услови (без ограничења) за просторни развој града (вода, земљиште, конфигурација терена, доступност тржишта сировина и пласмана робе и др.),
5. Концентрација становништва и радне снаге, посебно високостручних кадрова.

Поред ових предности Ниш је захваљујући и индустријском развоју стекао статус модерног европског града са особинама савременог градског живота:

- укупан обим интензитета пораста становништва,
- обим и темпо запошљавања,
- животни стандард становништва града,
- комунална и стамбена изградња и генерални просторни развој града,
- изградња објеката друштвеног карактера.

Такође, једна од битних предности за привредни развој града је и геостратешки положај Ниша који се налазио на најзначајнијој осовини развоја у Југославији: Љубљана-Загреб-Београд-Ниш-Скопље.

Пролазећи кроз разне периоде Ниш се и просторно експоненцијално шири заузимајући све већу територију, о чему сведоче сви генерални урбанистички планови Ниша почевши од Винтеровог плана до данас. (Табела 1) (Генерални урбанистички план Ниша 2010-2025; стр. 8)

Табела 1. Упоредни приказ површина претходних генералних урбанистичких планова
Извор: Табела 1. ГУП Ниша 2010-2025

План	површина	број насеља
1. Винтеров план из 1878.	5,19 км ²	Ниш
2. Генерални регулациони план из 1939. године	20,56 км ²	Ниш
3. Генерални урбанистички план из 1953. године	31,97 км ²	Ниш
4. Генерални урбанистички план из 1973. године	175,48 км ²	Ниш + 22 насеља
5. Генерални урбанистички план из 1995. године	150,36 км ²	Ниш + 17 насеља
6. Нови Генерални урбанистички план из 2010. године	266,77 км ²	Ниш + 40 насеља

По генералном урбанистичком плану Ниша и Нишке Бање из 1972.год.- „Ниш 2000“, на основу тадашње демографске пројекције претпостављало се да ће Ниш са насељима и приградском зоном 2000.те године имати око 278.000 становника на површини од око 170км². Такође, по попису и статистици тог времена на подручју Ниша је живело око 165.000 становника (град око 133.000), те је на основу тога изведена претпоставка да ће се у 2000.тој години тај број удвостручити. Сведоци смо данас да је по попису из 2002.год. на територији Ниша живело 250.518 људи (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр. 17), док је 2011.год. на територији Ниша пописано 260.237 становника. ([https://bs.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Srbiji_2011_\(Niš\)](https://bs.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Srbiji_2011_(Niš)) од 06.9.2019.) Узевши у обзир негативне конотације из 90-тих година кроз које је град прошао и чије последице су врло осетне и данас, а да је то практично било немогуће предвидети у добу када се Ниш силовито развијао на свим пољима, можемо констатовати да су урбанисти и планери тог периода прошлог века генерално добро поставили стратешке циљеве за град и начелно постигли квалитетна организациона усмерења. Предпостављена бруто густина насељености од 40-450 ст/ха је била предложена организациона шема будуће градске територије. Такође се при томе водило рачуна да

се постигне оптимална организација стамбених структура као и њихов однос према другим структурама и природним условима терена. (ГУП Ниша и Нишке Бање, 1972; стр. 131) У складу са тим, савремена организација становања је захтевала формирање урбанистичких јединица на више нивоа, почев од месне заједнице преко стамбеног рејона до града као целине. Основни организациони облик стамбене зоне је била месна заједница чије функције је требало обезбедити у смислу основних самоуправних јединица. Месне заједнице нису посматране изоловано већ као део града, односно шире просторне јединице којој су припадале. Димензионисане су на 5-12.500 становника са површином од 19-170ха. Најмање три месне заједнице чиниле су стамбену четврт са по 18-30.000 становника.

По ГУП-у „Ниш 2000“ из 1972. године, број станова вишепородичне стамбене изградње у Нишу (рачунајући и Нишку Бању) је у периоду од 1961-1971.године повећан за око 19.500 станова, са просечном годишњом стопом раста стамбеног фонда од 7,5%. Користан стамбени простор у истом периоду је повећан у просеку за 73.6 хиљада м² годишње, па је овако динамичан пораст броја станова позитивно утицао и на извесно побољшање стамбених услова. Стамбена нето површина по једном становнику порасла је за 25.7% у периоду од десет година. Наиме, 1961. године минимална површина стана по једном настањеном лицу је износила 9.10м²/станару, док је 1971.године та површина повећана на 11.44м²/станару. Пренасељеност је у том истом периоду смањена за око 25%, али је број становника на један стан и даље значајан иако је и тај показатељ у перманентном опадању: 1961.год.-4,6 стан./стану; 1971.год.-3,5 стан./стану. Што се тиче величине и структуре станова, најдоминантнија је оријентација ка изградњи мањих једнособних и двособних станова од око 40м² у току 1971. године. Детаљнији увид у структуру и број изграђених станова према врсти и заступљености, може се видети из прегледа за 1971.годину по По ГУП-у „Ниш 2000“ (Табела 2):

Табела 2. Структура и број изграђених станова у Нишу 1971. године
Извор: „ГУП Ниша и Нишке Бање - Ниш 2000“ из 1972. год.

структура станова по врсти	број станова	заступљеност изражена у процентима %
посебне собе	3.481	9.2
гарсоњере	579	2.0

једноособни станови	16.465	43.4
двособни станови	14.016	36.9
трособни станови	2.785	7.0
четворособни станови	395	1.0
петособни и вишесобни станови	129	0.4
непознато	36	0.1
УКУПНО:	37.886	100%

Поред природног прираштаја становништва који је директно утицао на пораст потреба за становима, мора се узети у обзир и фактор механичког, односно миграторног кретања који ће у једном периоду у Нишу имати већи утицај. Све ово, као и диспропорција између расположивих финансијских средстава и стамбених потреба утицали су и на квалитет, односно стандард становања. Израз „стандард“ је употребљаван у смислу постојећих прописаних норми за одређивање нивоа задовољења стамбених потреба и квалитета становања. Стандард становања могао се изразити у односу на изграђену површину, опрему и првенствено квалитет завршних радова у стамбеним просторима вишепородичних стамбених објеката. Са интензивнијим привредним развојем града после 1950.те године, паралелно је приметно растао и стандард и квалитет становања генерално. Традиционални материјали су замењени новим савременим материјалима и конструктивним системима, а у градитељској струци се уводе и нови појмови као што су: „термоизолација“, „флексибилност стана“, „уградња опреме“, „даљинско грејање“, нешто касније „модуларни систем“, „префабрикована градња“ и други. У функционалном смислу такође је направљен савременији помак примерен том добу, у смислу савременијих функционалних шема и рационалнијим површинама у стану као и рационалнијим склопом на нивоу етажне.

„У погледу архитектонског обликовања фасада већ је дефинисан потпуно нов манир, који је мање или више одвојен од „Ране Модерне“, а још увек није оно што ће тек наићи: најпре индустријска модерна, као последица императива употребе префабрикованих елемената, па ређа скулпторална модерна или уопште ауторска архитектура седме и осме деценије. Тај манир подразумева тежњу да се геометријским

формама и различитом текстуром и бојом добије ликовни квалитет фасаде. Рамовска конструкција се често истиче на фасади, мада је неки покушавају сакрити. У детаљима је усвојен препознатљив инструментариј чијим се комбинацијама сви служе. Кровови су по правилу равни, са поткровљима која објекту дају посебно дизајнирану и ефектну завршницу.“ (Чемериќић З., 2010, стр. 19)

Та архитектура је наставак међуратне Ране Модерне, која сада добија популарни назив послератна Зрела и Касна Модерна, као и наставак архитектуре Интернационалног стила. То је европски и светски покрет тог времена који је и на овим просторима увелико постајао доминантан. Иако Интернационални стил а ргіогі подразумева аконтекстуалну архитектуру, нишка Модерна и поред чврстог утемељења у светском покрету, носи у себи регионални дух и контекст локалитета и времена у тренутку настајања. То је свакако чини оригиналнијом, јединственом и афирмативном за одређивање критеријума вредновања тог периода нишке Модерне.

5.0. СТАМБЕНА ВИШЕПОРОДИЧНА АРХИТЕКТУРА НИША У ПОСЛЕРАТНОМ ПЕРИОДУ

5.1 Дефинисање просторног и временског обухвата истраживања

Идентификација и класификација вреднованих типолошких модела објеката и урбаних склопова, у географском смислу извршена је на нивоу града Ниша. Као што је већ напоменуто у уводном делу, у оквиру просторног обухвата истраживања извршена је територијална подела на две зоне града, односно две групације-целине:

- групација вишепородичних стамбених објеката изграђених у оквиру постојећег градског ткива – централни градски тргови и улице и
- групација вишепородичних стамбених објеката изграђених на новим градским површинама (тадашња периферија града) – обухват Булевара Немањића (раније булевар Лењина).

У оквиру сваке од њих ће бити разматрани карактеристични појединачни примери као и групације објеката који су вредновани као адекватни за потребе детаљније анализе. Поред просторне поделе, дефинисан је и временски оквир истраживања у односу на период изградње вреднованих објеката који се анализирају. У прву категорију спадају претежно објекти изграђени током педесетих и шездесетих година двадесетог века, док

су објекти који су грађени на тадашњој периферији града - Булевару Лењина, најчешће настајали крајем седме, у току и све до краја осме деценије двадесетог века. Прецизнија периодизација пројектовања и изградње предвиђених објеката се креће у следећим временским интервалима:

- друга половина шесте деценије (1955. и 1956. година),
- почетак, средина и друга половина седме деценије (1961., 1965., 1966. и 1968. година) и
- почетак, прва половина и крај осме деценије (1970., 1971., 1972., 1974, и 1980. година).

5.2 Идентификација репрезентативних примера стамбених и стамбено-пословних објеката вишепородичног становања за потребе истраживања

Након дефинисаног просторног и временског обухвата истраживања, извршена је идентификација репрезентативних примера стамбених и стамбено-пословних објеката вишепородичног становања за потребе анализе у оквиру истраживања. Идентификација, односно одабир објеката, извршен је првенствено на основу идентификације релевантних просторно-обликовних и функционалних чинилаца, заједничких за све одабране објекте. Релевантни и карактеристични просторно-обликовни и функционални чиниоци се, између осталог, састоје у следећем: урбана диспозиција објекта и начин груписања објеката у оквиру просторне организације урбаног склопа, аутентични и заједнички појавни облици и варијетети фасадних елемената, принцип функционалне организације стамбених јединица у оквиру склопа типског спрата, функционална организација стамбених просторија на нивоу стана (принцип груписања просторија), примењена конструкција и конструктивни систем, материјализација, архитектонски детаљ (посматран кроз примењену фасадну волуметрију, архитектонику, хроматски ефекат), и друго. Сви наведени чиниоци ће бити детаљније разматрани и анализирани кроз критеријумски модел који је дефинисан у оквиру наредних поглавља, односно кроз студије случаја.

5.2.1 Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра

Један број објеката који представљају предмет истраживања чине стамбени и стамбено-пословни објекти вишепородичног становања изграђени у централном градском језгру. Типолошки, најчешће су ови објекти грађени у виду уметнутих физичких структура у наслеђену урбану матрицу (интерполација), као и мањи број примера у виду слободностојећих објеката. У даљем истраживању то подразумева анализу одређеног броја одабраних карактеристичних примера објеката који се налазе у постојећем централном градском ткиву, односно у оквиру централних градских тргова и улица. Најзначајније улице у оквиру централног градског језгра Ниша представљају улице Обреновићева (раније улица Победи и Маршала Тита) и улица Војда Карађорђа, која се наставља у Булевар др Зорана Ђинђића (раније Булевар Браће Тасковић). Може се констатовати да ове улице представљају два главна правца, које се међусобно секу на централном градском Тргу Краља Милана (раније Трг Ослобођења). Значајан број уврштених репрезентативних објеката у ово истраживање налази се управо дуж Обреновићеве улице, или у њеној ближој, односно широј околини.

У наставку Вождове улице ка истоку, на Тргу Радничких савета, као и тадашњем Булевару Браће Тасковић, изграђен је такође већи број значајних стамбених и стамбено-пословних објеката у посматраном периоду. Стога ће неколико објеката на булевару др Зорана Ђинђића (раније Булевар Браће Тасковић), бити такође уврштено за анализу у виду студије случаја, у оквиру ширег окружења централног градског језгра.

5.2.2 Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим градским површинама

Другу групу објеката који представљају предмет истраживања јесу објекти урбаних склопова, односно стамбених блокова вишепородичног становања формираних по тадашњој периферији, где се данас налазе пространи потези булевара. Ови простори, поготову у време изградње, представљали су својеврсну парадигму тадашњој изградњи Новог Београда, како у урбанистичкој поставци "ван града", тако и у технологији грађења. Као што је Нови Београд грађен на вештачки створеном тлу огромне

површине и физички независном од старог историјског града Београда, тако је и "нови Ниш" шездесетих и седамдесетих година 20.-тог века стваран на ободима града за велики број становника.

Траса булеvara Немањића налази се на левој обали реке Нишаве. Има изражен лонгитудинални правац који креће од улице 7. јула на западу (део булеvara који је у време изградње носио назив Сајмиште), и иде све до окретнице Трошарина на источном делу града. Повољан територијални и географски положај булеvara одређује неколико битних фактора:

- близина реке Нишаве,
- висока заступљеност зеленила и великих парковских површина,
- потпуном изградњом стамбених вишеспратница уз јужни део булеvara формиран је својеврсни зид који додатно штити стамбена насеља на јужној страни од превелике концентрације ветра, буке и загађења,
- могућност формирања стамбених групација велике густине насељености у североисточном делу обухвата булеvara ближе реци Нишави,
- тадашњи новоформирани булевар и данас представља саобраћајну везу између југозападног (старог) и североисточног (новијег) дела града који се и даље шири и гради, и истовремено повезујући ауто путеве ка северозападу (Београду) и ка истоку (Бугарској).

Доминантни стамбени објекти на јужној страни булеvara су типолошки претежно грађени као слободностојеће вишеспратнице најчешће из две или више ламела, док су вишепородични стамбени објекти у оквиру североисточног обухвата булеvara претежно груписани у низове, формирајући полузатворене блокове. Између тих стамбених групација-низова је отворен простор адекватних међусобних удаљења у оквиру кога се налазе унутрашња дворишта са зеленилом и мобилијаром. Ти објекти су грађени по принципима који у начелу почивају на доктрини Ле Корбизијеа почевши од урбанистичког нивоа типолошки одређених урбаних склопова и целина, све до његових пет начела везано за саме објекте.

6.0 КРИТЕРИЈУМСКИ МОДЕЛ ВРЕДНОВАЊА РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ ПРИМЕРА

На основу досадашњих просторно-временских разматрања и поставки, анализе историјског развоја архитектуре вишепородичног становања у покрету Модерна, као и на основу бројних анализа постојећих истраживања из области колективне стамбене изградње у Југославији након другог светског рата, у оквиру овог поглавља биће дефинисан критеријумски модел за вредновање одабраних репрезентативних примера – студија случаја. Поред тога, за дефинисање критеријума биће узето у обзир и стечено искуство у оквиру вишегодишње пројектантске праксе из области станоградње.

Комплексну природу настајања архитектуре вишепородичног (колективног) становања након другог светског рата свакако карактерише вишеслојна хијерархија различитих контекстуалних нивоа и фактора који је сачињавају. Почевши од идејних, идеолошких, социјалних, друштвених, традиционалних, па све до градитељских, материјалних, физичких, просторних. Поред поменуте комплексности присутна је и значајна међузависност свих заступљених чинилаца. Она представља сложени однос просторно-физичког, односно обликовног карактера стамбене архитектуре са једне, и друштвеног (колективног) и политичког амбијента са друге стране. Поменуте релације подразумевају узрочно-последичну везу и међусобни утицај између развоја архитектонских физичких структура и развоја човека као појединца, његовог осећања припадности већој друштвеној заједници-колективу у оквиру неке изграђене просторне групације-средине (урбани склоп, насеље, град), као и унапређења шире друштвене заједнице. „Имајући у виду да је проблем становања интердисциплинаран, трансформација се истражује кроз успостављање узрочно-последичних веза између идеолошких друштвених промена, културе становања, техничко-технолошких критеријума и просторно-функционалне структуре стамбене јединице. Модерна стамбена архитектура и урбанизам су посматрани као репрезентација друштвених, политичких, економских, демографских и културних промена у периоду социјализма.“ (Ристић Трајковић Ј., Стојиљковић Д. и Међо В., 2015: 167стр.)

На основу свега претходно наведеног, оквир истраживања за препознавање и дефинисање релевантних архитектонско-урбанистичких критеријума од утицаја за вредновање одабраних репрезентативних примера – студија случаја, базиран је на сагледавању и анализи две врсте утицајних фактора: 1) друштвено-социјални /социолошки/ и 2) просторно-обликовни утицајни фактори. Обе врсте су изведене из

општих утицајних фактора разматраних у наредном поглављу.

6.1 Анализа утицајних фактора

Утицајни фактори представљају елементарне компоненте у сложеном процесу пројектовања. Проф. Бранко Алексић је дефиницију утицајних фактора формулисао на следећи начин: “Утицајни фактори су основни чиниоци који условљавају видове и нивое организација у пројектовању као и облике њихове конкретизације у простору.” (Марушић Д., 1999/2000; стр.1) Проф. Дарко Марушић у даљем излагању наводи: „Утицајни фактори одређују, дакле, битне карактеристике, својства и квалитет стамбених структура - од нивоа стана до нивоа архитектонског склопа (куће) и урбаног склопа.“ (Марушић Д., 1999/2000; стр.1)

Проф. др. Горан Јовановић анализира ову проблематику наглашавајући да свеукупност утицајних фактора у одређеној средини и у одређеном времену дефинише контекст, док је доносилац одлуке у пројектовању човек, тј. пројектант, и притом све утицајне факторе сврстава у две категорије: објективне (који делују независно од пројектанта – програм, време и место) и субјективне факторе (који су дефинисани индивидуалним ставом пројектанта према поменутиим објективним факторима и примењеним пројектантским методама у процесу пројектовања). (Јовановић Г., 2015; стр.146-155)

По проф. Дарку Марушићу утицајни фактори у процесу пројектовања имају почетну-полазну позицију. Они се формулишу, односно инструментализују у пројектни програм, у оквиру кога прву и основну фазу представља анализа и валоризација утицајних фактора. У делу својих предавања о утицајним факторима, проф. Марушић такође наглашава: “...они осликавају сложено, садржајно и разуђено проблемско окружење тематике становања, одраз су историјске, друштвено-идеолошке, грађене и природне средине,...одраз времена, његовог сензибилитета и духа...у распону од техничко-технолошких до биолошких стандарда стамбене архитектуре и становања...Проблематика становања се додирује и прожима са проблематиком других дисциплина - социологијом и психологијом, политиком и економијом, филозофијом, естетиком и етиком...” (Марушић Д., 1999/2000; стр.1)

Сублимирањем свих наведених дефиниција и размишљања о комплексној природи утицајних фактора на стварање стамбене (вишепородичне) модерне архитектуре, може се закључити да је њихова суштинска природа генерално дуалистичка. То подразумева

да се начелно могу поделити (класификовати) у две основне категорије: друштвено-социјални и просторно-обликовни утицајни фактори. Осим ове основне, у наставку је изведена и детаљнија подела у оквиру сваке категорије, како би се што јасније и прецизније образложио развој вишепородичне стамбене архитектуре Ниша у посматраном периоду.

У оквиру друштвено-социјалних извршена је подела на следеће утицајне факторе који их сачињавају:

- Идеолошке и програмске основе - поставке самоуправног друштва
- Друштвено - колективни фактор
- Економски фактор
- Београдска школа архитектуре (београдски стан)
- Институције конкурса, конгреса и саветовања
- Процес хуманизације становања

У оквиру просторно-обликовних извршена је подела на следеће утицајне факторе који их сачињавају:

- Слојевитост у пројектантском приступу
- Утицај традиције - контекстуални приступ
- Нормативи и стандарди
- Развој грађевинске индустрије и технологије
- Иновативни пројектантски принципи
- Просторна флексибилност

6.1.1 Друштвено-социјални утицајни фактори

6.1.1.1 Идеолошке и програмске основе - поставке самоуправног друштва

Привредни и економски раст послератне Југославије упоредо је пратио развој и у областима науке, културе, уметности, а посебно у области архитектуре и урбанизма. Реализација овог културолошког напретка је остварена захваљујући одређеним, сада већ историјским догађајима који су се десили преваходно у другој половини пете, односно првој половини шесте деценије двадесетог века. То су радикалне социо-политичке промене које су биле започете демократизацијом државног и друштвеног система у периоду од 1949-1953. године. Оне су подразумевале промену државне стратегије са којом је започета измена слике Југославије у свету, као и процес унутрашњих друштвених промена југословенског друштва. (Стојиљковић Д., 2017;82

стр) Један од најбитнијих историјских догађаја и преломних тачака у југословенском политичком дискурсу је одвајање од совјетског модела социјализма 1948. године, када тадашња власт тежи да артикулише нову политичко-културну агенду која је захтевала интелектуалну платформу. Тежња за слободом мишљења и изражавања, слободом комуницирања и деловања, за академским слободама и аутономијом научних и културних установа била је изражена кроз установљавање социјалистичке демократије. (Стојиљковић Д., 2017; 82стр.) Такође преломни догађај у развоју социјалистичког друштва и успостављању социјалистичке демократије представљало је и увођење радничког самоуправљања 1952. године на Шестом конгресу КПЈ. (Петрановић Б., 1980 - према Стојиљковић Д., 2017; 82стр.) „На поменутом конгресу посебна пажња била је посвећена култури и просвети, када је највише партијско тело одлучило да се културни напредак може осигурати само ако се културно стваралаштво ослободи административног притиска и ако се створе повољни услови за развијање слободне борбе мишљења.“ (Докнић Б., 2013 - према Стојиљковић Д., 2017; 82стр.) По Холму Зундхаузену (Holm Sundhaussen), тада су успостављена четири најважнија упоришна стуба „југословенског посебног пута“. То су:

1. повезаност између транснационализма, односно политичког југословенства и етнонационалног плурализма;
2. систем самоуправљања;
3. несврстаност и
4. релативна либерализација система, повезана с јасним повећањем животног стандарда и парцијалног прихватања „западних елемената“ у свакодневном животу. (Sundhaussen Н., 2009 - према Стојиљковић Д., 2017; 82стр.)

Критичко сагледавање дотадашњег социјалистичког наслеђа и трагање за сопственим путем кроз неограничену научну и културну сарадњу са Западом, имало је за циљ да се преко културе и науке измени и успостави нови лик социјализма у Југославији. (Перишић М., 2013 - према Стојиљковић Д., 2017; 83стр.) Паралелно је потенцирано да партија не исповеда идеологију, већ научни поглед на свет. Како истиче Јовић, у речнику југословенског социјализма, реч идеологија је углавном стављана у негативну конотацију, као лажна свест, услед чега се истицало да марксизам није био идеологија, већ научни социјализам. (Јовић Д., 2000 - према Стојиљковић Д., 2017; 84стр.)

Авангардна улога партије и стална критика може се препознати и у делу програма СКЈ на седмом конгресу:“...Зато је у духу овог Програма да он буде превазиђен новим, још

већим стваралаштвом у пракси и теорији развика социјализма.“ (Програм СКЈ., 1980 - према Стојиљковић Д., 2017; 84стр.)

6.1.1.2 Друштвено - колективни фактор

„Социјалистичка стамбена политика била је продукт доминације колективистичке идеологије и њој одговарајућих структура. Колективизам у становању непосредно је операционализован форсирањем стандардизованог, колективног типа становања, као пожељне просторне организације, а у циљу реализације колективних вредности, сузбијања приватизма у процесу социјализације и ограничавања могућности стамбене индивидуализације.“ (Петровић М., 2004; 70стр.) Аутор Мина Петровић у наставку образлаже да осим идеолошких стремљења, концепт колективизма је у великој мери допринео и решавању тада озбиљног проблема квантитативне стамбене несташнице, у погледу масовне стамбене изградње префабрикованим системима обезбеђујући изградњу великог броја станова на што мањем простору и у што краћем року. Колективизам као усвојени модел понашања у свим сферама друштвено-културног живота тадашње Југославије, пре свега је требало да има утицај на радничку класу, која је сачињавала примарну и највећу групацију друштвеног уређења. „Рогич (1990:12) сматра да је у социјалистичком стамбеном моделу идеално типски било реално само оно што је колективно и што је непосредно одредиво као потреба/ интерес апстрактне радничке класе.“ (Петровић М., 2004; 72стр.) Ову тезу потврђују и Ристић Трајковић Јелена, Стојиљковић Даница и Међо Верица када говоре о концепту „елитне“ породице која живи социјалистичког грађанина у колективним условима становања. Оне сматрају да су социјалистички систем производње друштвеног живота и социјални стандард условљавали специфичан начин производње универзалног стамбеног простора. „Масовна градња објеката у режиму колективног становања и систему монтажне градње представљена је као најекономичнија и најрационалнија од свих начина за постизање вишег животног стандарда и за формирање нове културе колективног вишепородичног становања.“ (Ристић Трајковић Ј., Стојиљковић Д. и Међо В., 2015; 170стр.)

Универзални колективни дух је генерално био свеопште присутна и доминантна одредница свакодневног живота. Основа тада актуелне политике и идеологије, врло успешно је прихваћена од стране највећег броја појединаца. У оквиру свог истраживања, Маја Ђилас између осталог наводи следеће: “Становало се са другима, у

породици, комшилуку – сусједству, сустанарству, мјесној заједници и стамбеној задрузи. Прича о простору и праксама може се разумјети посредно, причом о елементима архитектуре. Анализом елемената простора разумијемо простор, његове функције и начин живота. Све планирано и друштвено организовано. Елементи, простори, људи и односи прописани и југословенским стандардима утврђени. Ред. Колективно се живи. Колективно се и одраста. Разумију се други, његује се заједничко. Кућна техника и опрема мора бити домаћа. Једнака за све. У славу истих пракси у идентичним просторима. Југословенска социјалистичка свакодневица.“ (Ђилас М., 2014; 23-24стр)

Колективни дух је такође био свеprisутан и у оквиру архитектонских бироа у којима су архитекти и инжињери заједнички развијали своје замисли и идеје. Архитекта Иван Витић који је 1951. године основао архитектонски биро Витић, истакао је: „Уметнички концепт производа обележен је архитектонским изразом његовог ствараоца, тј., главног пројектанта, док је техничко јединство инвестиционо-техничке документације резултат напора сваког појединца у колективу који доприноси личну енергију како би се постигао крајњи резултат... Повезивањем појединачних напора, радна организација може подићи њихов комунални рад изнад нивоа збира рада свих појединаца.“ (Стојиљковић Д., 2017; 77стр.)

6.1.1.3 Економски фактор

Када се анализира економски фактор као један од кључних чинилаца за свеукупни привредни и економски развој послератне Југославије, морају се разматрати два неодвојива потенцијала која га сачињавају. Осим политике планирања и издвајања веће суме новчаних, односно материјалних средстава за убрзани раст и развој на свим нивоима, врло битан аспект економског фактора је представљао управо људски фактор, односно правилан одабир квалитетног стручног и научног кадра коме је поверена реализација предвиђених планова. О овоме недвосмислено говори проф. арх. Никола Добровић који наводи следеће: „Квалитет архитектонског кадра је важан економски фактор. Што је бољи квалитет архитеката стваралаца, руководиоца и организатора радилишта, то су успеси већи у погледу економичности пројектовања и извођења неког архитектонског дела. Економска корист од савремених грађевинских метода почиње код прве визије и код саме основне пројектантове замисли.“ (Добровић Н., 1952; 9-10стр)

Реализацију оваквог принципа омогућила је пре свега велика аутономија ствараоца и архитектонских бироа, на које тадашњи систем, односно држава није вршила велике притиске, док их је истовремено штитила. Успостављени систем радничког самоуправљања и у стамбеној области омогућио је појединачним предузећима много већу независност од централне власти и њихово самостално учествовање на тржишту. „Од 1951. године принцип самоуправљања био је спроведен и у архитектонским бироима и грађевинским предузећима, која су постала активна на тржишту. Архитектура је добила велику аутономију, с једне стране, држава није уско контролисала њихов рад, а са друге стране, она их је штитила од притисака капиталистичког тржишта. Овакав систем условио је да током 1950- их долази до оснивања нових бироа под именом водећег пројектанта, који су споља функционисали као приватни бирои захваљујући способности и угледу водећег пројектанта, док им је унутрашње уређење самоуправно, с обзиром да није било у личном власништву.“ (Стојиљковић Д., 2017; 76-77стр.)

Поред наведеног људског потенцијала, утицајни фактор свакако представља и покретачка снага економског система са аспекта материјалних добара која је била заснована на појму друштвене својине над средствима за производњу. Она нису била у власништву ни приватног сектора, као што је то био случај на Западу, а ни државног, као што је то био случај у оквиру источног блока. (Стојиљковић Д., 2017; 75стр.) Државно руководство је Југославију у периоду хладног рата „позиционирало“ између два највећа супротно постављена блока СССР-а и САД-а, што је условило настајање система који је требало да пронађе „трећи пут“ у коме би био: „омекшан контраст између социјализма и капитализма, између планске привреде и слободног тржишта, као и између либералне демократије и диктатуре пролетаријата.“ (Кулић В., 2009 - према Стојиљковић Д., 2017; 75стр.) Променом социо-политичког усмерења у односу на Совјетски савез средином 1950-тих година, промењени су и економски приоритети у држави. Приоритет улагања у производна добра који је био изражен у првим послератним годинама, средином 1950-их се окреће више благостању, повећању животног стандарда и потрошњи, који су се сматрали показатељима државног напретка. У том смислу, економска политика у том периоду, настојала је да осигура складнији привредни развој после напорне индустријализације. (Стојиљковић Д., 2017; 77стр.)

Нови систем социјалистичке демократије и извесна економска либерализација

подразумевали су омогућавање прилично развијене потрошачке културе, која није била повезана са социјалистичким системом. Промене идеологије стандарда могу се сагледати и у стратешким документима државе, тако да се стандард у другом петогодишњем плану од 1957. до 1961. године подигао на треће место приоритета, а у седмогодишњем плану од 1964. до 1970. године, он постаје први развојни приоритет. (/Хорват/ Марковић П., 1996 - према Стојиљковић Д., 2017; 78стр.) Када се анализира друштвени производ од 1947. до 1985. године укупни друштвени производ повећао се 7,2 пута, а друштвени производ по становнику 4,9 пута. (Sundhaussen Н., 2009 - према Стојиљковић Д., 2017; 78стр.)

Посматрано кроз призму стамбене политике, промена стандарда се између осталог огледа и у следећим подацима: “Стамбени фонд Југославије је крајем 1973. износио око 5.000.300 станова, или готово 80% више него 1939. године. Непосредно пред рат сваки становник располагао је с око 9 m² стамбене површине, а крајем 1973. године с 13 m².“ (Петрановић, 347 - према Стојиљковић Д., 2017; 78-79стр.)

6.1.1.4 Београдска школа архитектуре

У архитектури међуратне и послератне Модерне на простору бивше Југославије, посебно на територији Србије, градитељски израз који је преовладавао у стручној јавности је препознат као „београдска школа архитектуре“, док је уз њега неодвојиво везиван и термин „београдски стан“, као посебна одредница у решавању функционалне организације стана. У тадашњим актуелним друштвено-политичким условима развоја југословенске, односно српске модерне архитектуре, на тај начин су се домаћи архитекти уклапали у светске развојне токове уз очување личних и регионалних посебности. Ове одреднице се првенствено односе на стамбену вишепородичну архитектуру Модерне у посматраном периоду.

„У хабитолошким студијама М. Бајлона у више наврата је наведено да је „београдски стан“ специфичан феномен организације стана настао у Београду 60-их година XX века, у оквиру „београдске школе“ архитектуре, под којом се подразумевају активности архитеката који су се школовали на Архитектонском факултету у Београду и након тога пројектовали, током 60-их и 70-их година (Вајлон, 1979, 1975, 1972).“ (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2013; 41стр.) У претходном излагању аутори образлажу да је по М. Ротер-Благојевић појам „београдског стана“ везан за феномен „салонских“ станова реализованих у оквиру вишепородичних стамбених

зграда, грађених за богате трговце и чиновнике у периоду између два светска рата. (Roter-Bлагојевић, 1998: 27–28 према Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2013; 41стр.) У наставку аутори даље истичу: „Попут Б. Несторовића, и М. Ротер-Благојевић поистовећује појам „београдског стана” искључиво са простором Београда и поред чињенице да су у Нишу и Новом Саду, али и у другим европским градским центрима, између два светска рата, постојали станови који су имали сличну концепцију организације просторија, попут станова у Београду, на шта скреће пажњу М. Бајлон у својим истраживањима (Baјlon, 1975: 23–24)“ (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2013; 41стр.)

Постојање најприближније концепције просторне организације салонског стана у Београду може се евидентирати у Нишу и Новом Саду. „Салонски” стан између два рата у Нишу је готово идентичне концепције као у Београду, што по проф. Александру Кековићу указује на то да је концепт стана у једном тренутку пренет из Београда у Ниш, делатношћу архитеката: Б. Којића, А. Медведева, Г. Самојлова, А. Секулића, М. Борисављевића и др. Након тога су нишки архитекти наставили даље да га интерпретирају у својим пројектима. (Кековић А., Петровић М., 2008)

Све наведено упућује на постојање генезе, односно еволутивног развоја „београдског стана“, где се могу уочити сличности и разлике у поставци функционалне организације стана у међуратном периоду, као и у оквиру концепција стана из периода 60-тих и 70-тих година 20-тог века. Поред поменутог Мате Бајлона, тезу о постојању „београдске школе” становања, са аутентичним особеностима и својствима, поставио је и Дарко Марушић, међутим, она у научним истраживањима до сада није потврђена. „Факултетску струју, која се бавила истраживањем феномена „београдског стана” представљали су професори: М. Бајлон, Б. Алексић, Б. Миленковић, док су пројектантске принципе на којима је заснована „београдска школа” становања, спроводили у дело архитекти: У. Мартиновић, Б. Алексић, А. Степановић, М. Лојаница, П. Цагић, Б. Јовановић, Д. Марушић, М. Марушић и др.“ (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2013; 45стр.) По проф. Дарку Марушићу, кључни елемент решавања просторне организације стана је централна диспозиција стола за ручавање, односно модел са пролазном дневном собом-трпезаријом. „Својом централном позицијом сто за ручавање требало је да интегрише подвојене зоне, да обезбеди потребни простор за окупљање породице и у великом броју случајева да разреши кретања и функционалне везе између појединих делова стана.“ (Марушић Д., 2001;

5стр.) Поред овог сазнања и уз строго поштовање нормативних система, архитекти су успевали да вештом организацијом извуку максимум стандарда из минималних квадратура, и кроз вишегодишње искуство и рад створе особен концепт организације стана својствен овом региону. На основу тога и свих коначних резултата, може се читаво искуство звати искуством београдске школе. (Марушић Д., 2001)

6.1.1.5 Институције конкурса, конгреса и саветовања

Незаобилазан утицајни фактор у постизању високог нивоа квалитета при пројектовању и изградњи објеката стамбене вишепородичне архитектуре у периоду послератне, а нарочито Касне (позне) Модерне на територији целе Југославије, су биле установљене институције расписивања конкурса за идејна решења већих и мањих просторних целина и објеката, као и организовања разних научних и стручних конгреса и саветовања на тада актуелне теме и проблеме у архитектури и урбанизму, а посебно на тему становања.

Резултат одржавања конкурса је имао неколико позитивних исходишта. Поред младих, тада још увек недовољно афирмисаних архитеката, учествовао је и велики број већ афирмисаних и значајних имена - архитеката из целе бивше Југославије, који су управо на тим конкурсима нудили често нова, тада врло иновативна решења, нарочито на пољу решавања функције и просторне организације стана. Добрим делом је већ анализирани појам у претходном поглављу „београдски стан“, настао као резултат квалитетних конкурсних решења расписиваних за стамбене блокове Новог Београда, чија решења су касније разрађивана, модификована и преношена као искуство за потребе станоградње и у Нишу, али и у осталим већим градовима. О повезаности конкурсних решења и „београдског стана“ говори и проф. Дарко Марушић у једном од датих интервјуа: “И оно што је још занимљиво, а то је време конкурса на којима се тај „београдски стан“ афирмисао. То је серија конкурса као што су били новобеоградски. Мислим, потпуно је некако то време баш онако, може се рећи, ипак функционализма, где је у првом плану био објективно стан. То је време стана у ствари. Или свет стана како сам ословио једну свеску односно скрпиту.“ (Анђелковић Г., 2013; 11стр.) Позитивне стране конкурса су и свакако могућност одабира најбољих, односно „најоптималнијих“ решења од приложених у датом тренутку, али и дубљу проверу могућности које нуди конкурсна локација. Тиме се подразумева да су неки учесници у својим конкурсним решењима и анализама неретко свесно одступали од задатих

конкурсних параметара, како би показали да задати конкурсни услови некада нису били најадекватније сагледани и постављени. О томе такође коментарише проф. Марушић у делу интервјуа: “Оно што је занимљиво код конкурса, ту није преовлађивала она прагматична идеја учесника како то да урадим да би ово могло да прође. Него су били потпуно свесни да иду чак мимо услова конкурса да своју идеју заиста саопште, свесни да немају шансу да освоје неку регуларну награду. Онда су уведени ти откупи ван конкуренције, чак и награде, где је неко ишао смело са идејом чиме је ушао у полемику са програмом конкурса и чиме је у ствари показао да на том месту не треба да се прави солитер. И он није могао никако да добије награду за извођење јер су ту били одређени урбанистички услови. И ту је чак конкурс да кажем просто давао неке идеје које су испред времена. То је била заслуга конкурса.“ (Анђелковић Г., 2013; 13стр) Ову појаву намерног одступања од задатих конкурсних услова коментаришао је и Мате Бајлон, где као разлог томе наводи „лоше“ постављене урбанистичке подлоге на основу којих су расписивани конкурси: „Хронолошким редом приказују се углавном већи подухвати који су настали од ослобођења до данас. Некима од њих претходили су ужи, а некима општи јавни конкурси. Међтим, готово свима претходиле су урбанистичке подлоге у којима је била унапред одређивана диспозиција габарита у простору, па се задатак пројектаната састојао у томе да што боље групише станове унутар ових габарита и реши њихову диспозицију. Неоспорно је да такав поступак садржи бројне недостатке, јер искључује комплексно сагледавање и решавање проблема, спутава иницијативу и своди пројектовање станова на рутинско решавање које се умногоме не разликује од онога између два рата кад су решавани станови у крутим границама блоковских парцела. То да су у многа решења унете значајне хумане и архитектонске вредности треба захвалити срећној околности што су многи пројектанти, нарочито када су били у питању конкурси, имали и снаге и знања да превазиђу један део наметнуте им крутости и ограничења.“ (Бајлон М., 1980; 31стр.) Главни разлог спровођења архитектонско-урбанистичких конкурса је примарно била потреба да се квалитативно и квантитативно достигне најотималнији могући ниво стандардизације стамбеног простора.

Осим иновативних конкурсних идејних решења, перманентном унапређењу вишепородичног становања у градовима бивше Југославије, допринела су и многобројна саветовања и конгреси организовани на ову тему. На овим окупљањима су се коментарисали и разматрали општи и појединачни проблеми у становању, претежно

око функционалне организације, минималних потребних димензија и површина просторија и комуникационих површина, затим међусобног односа, распореда и оријентације просторија, осветљења стамбеног простора, па све до инсталационих, конструктивних, просторно-обликовних. Неретко су та заседања била тематског карактера где се обрађивала актуелна тематика са циљем изналажења најадекватнијег решења. У једној од својих свезака за постдипломске студије, Мате Бајлон говори о значају ових скупова: „У овом кратком прегледу значајних конгреса и саветовања на којима су стан и становање били у првом плану, приказане су основне тезе, схватања, препоруке и оно што је на тим скуповима изражавано и било од утицаја на формирање концепције стана.“ (Бајлон М., 1980; 21стр.)

6.1.1.6 Процес хуманизације становања

Процес хуманизације становања у послератној Југославији се може посматрати са два аспекта, посебног и општег. Први (посебни) се односи на потребе максимизирања побољшања квалитета услова животног простора на нивоу стамбене јединице у оквиру вишепородичног становања, постизањем што веће употребне вредности и просторног комфора у становима минималног стандарда, а што је све било засновано на мотивима социјалистичког уређења. Убрзани развој технологије и индустријализација су били једни од основних алата за остваривање постављених тежњи и циљева. Социјалистичке поставке и вредности које су претходиле реализацији оваквих циљева се састоје у следећем: „Поред друштвено-културних норми индустријског доба, били су пропагирани и специфично социјалистичке вредности: марксистичко схватање света, хуманизам, отвореност духа, солидарност, равноправност полова, као и „исправан“ начин живота у погледу породичног живота и морала. Високи приоритет имале су и патриотске врлине, као везаност за домовину, љубав према слободи, борбени дух и херојство, као и „братство и јединство“. (Стојиљковић Д., 2017; 68-70стр.) На одлукама Атинске повеље из 1943. године, настала је југословенска хуманистичка идеја о модерном граду подељених и раздвојених функција по моделу ћелијске структуре града. „То је значило да свака функција и сваки члан друштва имају своје посебно и прецизно мјесто. Ткиво града тиме је издијељено на зоне становања, рада, слободног времена и саобраћаја.“ (Ђилас М., 2014; 20стр.)

Други (општи) аспект се односи на шири, свеобухватнији амбијент животног простора,

односно животну средину генерално. Упркос описаним позитивним тежњама и стратегијама које чине посебан аспект хуманизације становања, у пракси је део стручне јавности 1970-тих година критиковао утопијске моделе и крути функционалистички приступ који је довео до деградације простора. Након тога су уследила бројна истраживања на тему животне средине, а која се могу сагледати кроз бројне иницијативе и научне радове које су за тему имале очување и заштиту животне средине. (Трајковић Ристић Ј., Стојиљковић Д., 2016; стр.343-353)

У складу са тада актуелним развојем светске идеје о одрживости, у Југославији су предузете бројне иницијативе у циљу очувања и заштите животне средине током 70-их година 20-тог века. Устав СФРЈ, донет 1974. године, представља први устав у свету који је садржао ново индивидуално право човека на здраву животну средину у коме се између осталог наводи: „да је обавеза социјалистичког друштва да обезбеди услове за очување и развој природних и других вредности животне средине које су од интереса за здрав, безбедан и ефикасан живот и рад, како за садашње тако и за будуће генерације“. (Марковић Д., 1986; 133стр.)

Како наводи Ђорђе Алфиревић у свом истраживачком раду, процес хуманизације становања није био карактеристичан само за контекст Југославије, већ су се и у другим социјалистичким земљама тог периода, јављале сличне тежње, попут примера префабриковане стамбене изградње у Совјетском Савезу (Khrushchyovka), Чехословачкој (Panelák), Мађарској (Panelház) или Источној Немачкој (Plattenbau). Али је специфичност стамбене изградње у Југославији проистекла из самоуправног социјализма, политике несврставања на спољном и децентрализације на унутрашњем плану, као и економских капацитета државе и друштва. У периоду од 1948. до 1970. године, стамбена архитектура у Југославији је имала изразито експериментални карактер, због интензивне тежње ка истраживању и успостављању нових архитектонских образаца и вредности, које би означиле период привредног и економског развоја земље. (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2018; 8-17стр.)

6.1.2 Просторно - обликовни утицајни фактори

6.1.2.1 Утицај различитих стилских праваца у оквиру послератне Модерне

Након раскида са политичком идеологијом Совјетског Савеза 1948. године и одбацивањем такозваног соц-реалистичког друштвено-културног и градитељског усмерења изразито пауперистичке провенијенције, домаћи архитекти су у наредним годинама и деценијама поред примарне тежње ка усавршавању функционалне организације новопроектваних (претежно стамбених) објеката, паралелно развијали, унапређивали и обогаћивали архитектонску пластику и обликовност на нивоу фасадних равни објекта, односно волуметријске поставке. То подразумева слојевити приступ пројектанта у процесу пројектовања, у оквиру кога се читава композиција сагледава и гради из више нивоа као последица утицаја разних актуелних праваца, деловања и стремљења у архитектури и урбанизму. Поред израженог функционалистичког приступа при пројектовању стамбених објеката, у периоду од касних педесетих до касних седамдесетих година прошлог века, јављају се нове идеје попут структурализма, брутализма и експресионизма које су и на домаћој архитектонској сцени у великој мери биле прихваћене. На мањем броју реализованих објеката из тог доба су доследно примењивани принципи појединих набројаних праваца, односно стилова, док су на много већем броју стамбених објеката у свим већим градовима бивше Југославије, па тако и у Нишу, у складу са датим могућностима делимично усвајани и аплицирани, у оквиру задатих рокова, буџета и примарно функционалистичких захтева. „...структурализам у архитектури Југославије је у периоду од 1950-их па до краја 1970-их година био развијен кроз примену три основне критичке претпоставке: а) критику функционализма и формализма, б) инсистирање на семиотичком приступу кроз везу форме и значења, и в) истраживање оног што се разумело као архетипске и универзалне вредности.“ (Стојиљковић Д., 2017; стр. 372)

Архитекта Милан Лојаница у тексту „Записи са цртаћег стола“ говори о значају разумевања и посматрања стамбене архитектуре као органске структуре коју сачињава мноштво различитих нивоа-делова: „Да је стамбена архитектура морфолошки разуђена друштвено-просторна структура, у ком структура значи организам, склоп међузависних делова.“ Лојаница наводи следеће критеријуме вредновања пројектних алтернатива становања:

1. критеријум органског реда - да ли се остварује или не остварује функционална структурација по нивоима простора, односно има ли јединства становања са функцијама рада и укупне рекреације;
2. критеријум односа - какав је степен односа и међуутицаја по целокупној скали организацијских и морфолошких облика;
3. критеријум физиономије - остварују ли пројекти довољне различитости, препознатљивости, идентитете појединих елемената или група елемената у оквиру целине. Уз ове критеријуме Лојаница наводи још и технички елемент који је одлучујући за укупан резултат, јер се кроз њега досежу све неведене вредности.“ (Лојаница М., 1975; стр. 21)

Значај структурализма истиче и Херман Херцбегер: „Структурализам се појавио током 1960-их са културном антропологијом, као школа мишљења која је инспирисала градитељство и уградила структурализам у архитектуру.“ (Hertzberger H., 2011; стр.168)

Осим структурализма, шездесетих година прошлог века у Југославији је приметан развој и експресионистичких идеја и тенденција да, између осталих, и стамбени објекти имају скулпторалнију форму, пластичније површине и изражајнији колорит. Тада је држава пружила значајну подршку архитектама за реализацију смелих архитектонских остварења, чиме је посредно „промовисала идеју о државној моћи” и о „колективном идентитету југословена, као напредне, модерне и компетитивне нације”. (Алфиревић Ђ., 2015: стр. 301) Све то је имало за последицу да архитекти могу у великој мери да се слободно, смело и иновативно изразе, без бојазни да такав експресионизам буде погрешно или лоше протумачен.

Доминантан вид експресионизма у послератној архитектури већих градова Југославије, а свакако и у (стамбеној) архитектури послератне Касне Модерне Ниша, јесте и правац који се назива брутализам, односно усвојене домаће варијанте визуелног израза које су проистекле из овог светског покрета или стила, актуелног 60-тих и 70-тих година прошлог века. Појава „брутализма“ на светској архитектонској сцени се најчешће веже за Ле Корбизијеов стамбени објекат у Марсеју из 1952. године и прву примену термина „béton brut” у контексту архитектуре изграђене од грубог натур-бетона. (Donnelly, 2007:10 према Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2017: стр. 317-331) Основни разлог општег прихватања и велике експлоатације необрађеног натур-бетона у

стамбеној изградњи модерног правца у бившој Југославији је био двојак. Начин релативно брзе и лаке уградње необрађеног бетона је истовремено омогућавао неспутану креативност архитектама у истраживању форме и текстуре примењеног материјала, док је са друге стране апсолутни приоритет инвеститора (државе) био брза, јефтина и масовна (монтажна) изградња, те је стога широка употреба натур-бетона била најоптималније решење за обе стране. Иначе, код већине реализованих објеката из тог доба нису доследно примењивани принципи брутализма већ они визуелно само делују бруталистички, док веома мали број објеката у Србији представља остварења код којих је евидентна примена искључиво бруталистичких принципа.

“Разматрајући бројне примере архитектуре у Србији чија се појавност може довести у везу са покретом брутализма у свету јасно се истичу две групе код којих се примена натур-бетона и опеке јавила као последица различитих пројектантских становишта. Прву групу, чине остварења код којих је евидентна примена бруталистичких принципа, без обзира да ли су они свесно или несвесно примењивани током реализације. Другу, значајно већу групу, чине остварења код којих је примена натур-бетона и опеке била директнија последица друштвених околности у којима је било неопходно градити брзо, јефтино и функционално, због чега објекти у визуелном смислу само делују бруталистички иако нису настали као последица теоријске примене бруталистичких принципа.“ (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2017: стр. 317-331)

6.1.2.2 Утицај традиције и контекст

Иако су у оквиру покрета Модерна у архитектури генерално протежиране универзалне обликовне вредности и идентичне, поједностављене и прочишћене форме, које „*a priori*“ имају аконтекстуалну конотацију (Марушић Д., 2014 /Усмени разговор/), често су поједини архитекти тог покрета врло свесно тражили везу са традицијом, наслеђем, локалитетом места (*genius loci*).

Архитекта Мате Бајлон је рекао: „Ми не почињемо рад изнова - ми настављамо са радом“, где он у суштини имплицира корелацију и континуитет са предратном (међуратном) модерном архитектуром, искључиво са аспекта социјалног и политичког ангажмана модерног покрета, у јасним идеолошким оквирима послератног периода. (Благојевић Љ., 2007: стр. 11) Функционална организација стана међуратне Ране Модерне се опет надовезује на салонски стан из периода пре Првог светског рата, о чему је било речи у претходним поглављима. И на обликовном плану стамбене

архитектуре Ране Модерне, неки од елемената се преузимају из ранијих периода: „Подела и наглашавање различитих етажа, иако преузет образац из претходног периода, представља такође и једну од карактеристика обликовања Модерне.“ (Кековић А., 2008; стр. 110) Функционална и обликовна начела и принципи пројектовања и изградње послератне (Зреле и Касне) модерне стамбене архитектуре у Југославији, у коначном такође представљају развојни процес и сублимацију универзалних и регионалних (наслеђених) вредности, карактеристика и искустава. О томе говори и Кенет Фремптон када истиче да у оквиру структурализма у архитектури, прошлост, садашњост и будућност означавају континуитет, односно, делове дијалектичке целине. „На тај начин се организовани простор успоставља не само као физичка структура, већ и као развојни процес, при чему се инсистира на његовим културолошким аспектима.“ (Петровић Б. и Рашковић И., 2011; стр. 23)

Проф. Дарко Марушић такође истиче важност контекстуалности локалног и регионалног у правилном ишчитавању српске и југословенске модерне (стамбене) архитектуре. У својим радним свескама везаним за предмет Пројектовање 2 он наглашава следеће: „Контекстуална архитектура или контекстуализам се често везују за локални друштвени и културни миље, за локалну архитектонску културу, за регионализам насупрот глобализму.“ У даљем тексту он цитира Кенета Фремптона који говори о томе да феномен универзализације који треба да представља напредак човечанства, истовремено ствара суптилну деструкцију, и да је потребан један толерантнији став који гласи: „Контекстуална архитектура представља логичну интеракцију са средином...визуелизацију особина места...“ (Марушић Д. и Лојаница В., 1999-2000; стр. 3)

О периоду 60-тих и 70-тих година прошлог века он између осталог наводи: “За разлику од интернационалног стила овде се узор траже у регионалној, културолошкој средини и традицији. Издвајају се основна начела, искуства, принципи, шифре и историјски кодови који представљају саму суштину архитектонског наслеђа, и који се затим, транспоновани у садашњост на савремен начин третирају и аплицирају. Примењују се разрађена варијантна решења за организације стамбених јединица а главни предмет бављења сада је архитектонска форма, ликовно-пластични израз који најчешће мири неке смелије идеје са условима које намеће контекст и средина. Време је регистровано као плуралистичко, а архитектура рефлектујући дух времена одише енергијом и утицајима апсорбованим са много различитих страна.“ (Марушић Д. и Лојаница В.,

2001; стр. 7-9)

6.1.2.3 Нормативи и стандарди

Значај законске регулативе у процесу пројектовања архитектонских (стамбених) објеката је изузетно важан и незаобилазан утицајни фактор, који умногоме доприноси коначном квалитетном или мање квалитетном исходу реализованог објекта. Важност „дефинисаног минималног стандарда, прописа и мера“ истиче и чувени Ле Корбизје у својој књизи „Ка правој архитектури“ када каже; „Из архитектуре треба избацити све што још нема вид стандарда.“ (Корбизје Л., 1977) Проф. Горан Јовановић сагледава „стандарде“ и „регулативу“ као две одвојене категорије и тако их дефинише. По проф. Јовановићу стандарди представљају културно-економски ниво једног друштва, који би требало да обезбеде квалитет будућег објекта на најоптималнији начин како би се избегло могуће претеривање на било који начин. То подразумева да се истовремено штите корисници објекта од претеране рационалности (мањка квалитета), као и заштита друштва од прекомерног трошења средстава. (Јовановић Г., 2015:152) Овакав приступ је био итекако заступљен 60-тих и 70-тих година прошлог века када је у друштвено-политичком систему самоуправљања држава била једини инвеститор и извођач објеката вишепородичног становања, и истовремено делила станове грађанима, односно радницима запосленим у друштвеном (државном) сектору. „То се звало такозвана друштвено усмерена стамбена изградња где се сматрало да сви људи који немају стан да треба да га добију. То је била та брига о човеку.“ (Анђелковић Г., 2013)

Под регулативом проф. Јовановић подразумева: „мноштво прописа различитог ранга и карактера, који уређују одређене области и фазе пројектовања и грађења.“ (Јовановић Г., 2015; стр. 152) Он такође напомиње да су одређени делови планске регулативе вишег ранга поред честих измена, условљавали између осталог и садржај елемената идејног архитектонског решења, чиме су урбанисти унапред дефинисали архитектонске карактеристике будуће градње, и на тај начин спутавали и онемогућавали архитекте да у складу са правилима струке слободно развијају свој концепт и приступају интегрално пројектантском процесу од почетка до краја. То потврђује и проф. Марушић када каже да су у оквиру појединих урбанистичких планова детаљне регулације 60-тих и 70-тих година често били дефинисани габарити објеката у које је само требало уметнути садржај (станове). (Марушић Д., 2014)

И поред одређених недостатака тадашњих важећих планова, стандард, нормативи и важећа планска регулатива из периода Зреле и Касне (Позне) Модерне усмерили су правац, интензитет и ток масовне стамбене изградње тог доба, и несумњиво представљају један од најзначајнијих утицајних фактора за развој и реализацију вишепородичног становања у Југославији, односно у граду Нишу.

Детаљан преглед периодизације законске регулативе, критеријуме и вредновање стамбене архитектуре посматраног периода, систематизовао је проф. Владимир Лојаница у својој књизи „Становање“ из 2019.-те године. О периодизацији развоја регулаторног оквира у Србији он наводи следеће: „Периодизација урбанистичког законодавства блиско је повезана с важним прекретницама у развоју и изградњи стамбене архитектуре. Повезана је и с историјским контекстом развоја државе, посебно са активностима у вези с формулисањем и променом устава, па се у складу с тим, временски интервал од после Другог светског рата до данас (2013) може поделити у пет периода.“ (Лојаница В., 2019; стр. 253) Како се за потребе овог истраживања разматра период од 1945. до 1980. године, сходно томе ће и поменути периодизација бити наведена.

Први период представља послератну реконструкцију од 1945. до 1953. године, кога карактерише централизовани економски систем, први петогодишњи план и централизовано урбано планирање. (Лојаница В., 2019: 253) У овом периоду су донешени и установљени први послератни нормативи од стране Министарства грђевина ФНРЈ 1947. године. Бавили су се проблематиком масовне стамбене изградње и публиковани су под називом: „Привремени прописи за стамбене зграде масовне изградње“. (Бајлон М., 1980: стр. 16) Скраћени назив је био „Привремени технички прописи“ односно „ПТП“, и обухватили су смернице у процесу материјализације објеката и њихове изградње. Тиме је обухваћена проблематика фондирања, оптерећења зграда, грађење путева, техничка документација, као и начин употребе материјала као што су: бетон и армирани бетон, зидови од опеке, дрвене конструкције, и др.

Други период се односи на временско раздобље између 1953. и 1963. године, кога првенствено карактерише: „одступање од централизованог државног управног система планирања уз општу институционалну децентрализацију, увођење економских система самоуправљања, као и национализацију земљишта за изградњу. То је почетак „прве генерације“ послератног српског законодавства у разматраној области.“ (Лојаница В., 2019; стр.254) Усвојена је и спровођена бројна урбанистичка и планска

документација, промовисана „Одлука“ о рационалном пројектовању и економичној изградњи стамбених зграда којом је прописана изградња стамбених блокова и насеља са зградама веће спратности и већим бројем станова на спрату (минимум три стана на степеништу). Прописима је обухваћено је и решавање окружења са зеленилом, паркинг простора за веће комплексе и начин обрачуна површина. Нормативи су били доста прецизни и на нивоу стамбених јединица, у оквиру којих су дефинисане минималне и максималне корисне површине и висине просторија, опрема у стану, спољна обрада објекта, категоризација и др. (Лојаница В., 2019)

Трећи период је обухваћен између 1963. и 1973. године и представља период „друге генерације“ послератног српског законодавства. Савезни закони постају општи и преносе се делимично на локалне самоуправе и на републички ниво одакле долази „право“ законодавство. Током овог периода донешена су два важна акта од утицаја на квалитет становања. 1964. год. донето је „Упутство за изградњу стамбених зграда за потребе ЈНА“, а 1967. год. донет је и „Правилник о минималним техничким условима за изградњу станова“. (Лојаница В., 2019; стр. 255) Сем минималних услова у смислу садржаја у згради и стану, величине, висине и ширине просторија, правилник дефинише и критеријуме за инсталационе мреже и опрему. лифт, елементе комфора, осветљења, усклађеност са ЈУС стандардом и др. Посебним правилником је регулисан систем модуларне координације мера, који се бави основним принципима модуларне координације и примене, димензијама распона, висинама и грађевинским елементима. (Лојаница В., 2019: 255) Нормативи за стамбене јединице су такође врло прецизно дефинисали и распоред просторија груписаних у функционалне јединице, димензије просторија, диспозицију. (Лојаница В., 2019)

Четврти и последњи значајан период за ово истраживање је обухваћен између 1974. и 1989. године и представља период „треће генерације“ послератног српског законодавства. У овом периоду је комплетно спроведена децентрализација у односу на савезну државу. Законом су дефинисане веће слободе и надлежности инвеститора, док је програм изградње усклађиван са планом инвеститора. „Остављена је могућност да орган управе у сарадњи са инвеститором изврши потребна усаглашавања пре него што изда решење. Овај члан био је од изузетне важности, јер су биле честе ситуације да пројектантско решење, из одређених оправданих и образложених разлога, добије дозволу иако није доследно и буквално поштовало урбанистичке параметре. На овај начин пројектанти су били мотивисани да размишљају и предлажу одређене измене

урбанистичких параметара које не би негативно утицале на окружење а давале би квалитетнија архитектонска решења за изградњу.“ (Лојаница В., 2019.; стр. 256) Нормативи за стамбене јединице су врло прецизни који дефинишу широк дијапазон архитектонских параметара при пројектовању станова: функционалне везе између просторија, минималне површине просторија и максималне површине станова, диспозицију, димензије и техничке услове везано за просторије, флексибилност простора. Поред тога, дате су и одредбе о економским параметрима унутар станова и стамбених зграда, спратност, штедњу енергије, трошкове експлоатације и остало. (Лојаница В., 2019; стр. 256)

6.1.2.4 Развој грађевинске индустрије и технологије

Масовну стамбену изградњу у периоду шесте, седме и осме деценије 20-тог века у Југославији, пратили су развој грађевинске индустрије и нова технолошка достигнућа као кључни покретачи и генератори свеопштег напретка на пољу урбанизма и архитектуре. Поред укидања приватног грађевинског сектора и формирања великих грађевинских предузећа, значајни утицај на развој станоградње представљало је и оснивање грађевинских института који су се бавили научно-истраживачким радом, као и издвајање и осамостаљивање Грађевинског и Архитектонског факултета из оквира Велике техничке школе 1948. године. Уз помоћ развоја извођачког сектора, унапређењем производње грађевинских материјала, оснивањем научно-истраживачких институција и образовањем квалитетних кадрова, створени су предуслови који ће омогућити технички напредак и промене у области грађевинарства у наступајућем периоду. (Ђукановић Љ., 2015; стр. 40)

У свим својим сегментима грађевинска област је најпродуктивнија током шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Остварен је веома висок капацитет у производњи грађевинских материјала, техничке опремљености, у развоју технологија грађења, запослености радника, уопште у продуктивности рада. Технички напредак значајно је остварен у примени стаклених фасада, које су нетипичне за стамбене објекте тог доба, али су значајне са аспекта технолошких иновација у грађењу.

Најексплоатисанији материјал у изградњи стамбених објеката у том периоду постаје армирани бетон. „Увођењем префабрикације у грађевинарство, започиње доминација једног материјала-армираног бетона, који потискује из употребе опекарске производе

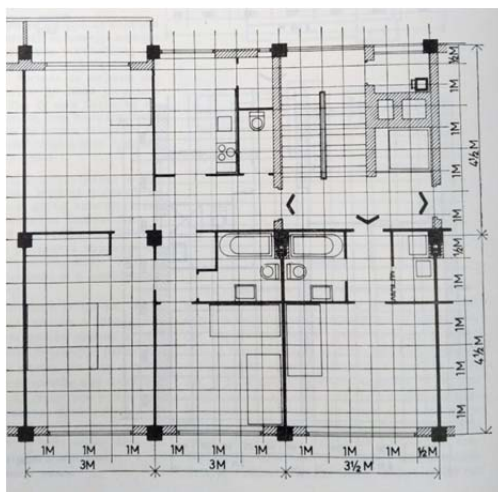
као материјале конструкције. Њихова улога у структури вишепородичних објеката се мења и они постају елементи зидних и таваничних испуна, преграда, или у садејству са бетоном конституишу монтажне системе.“ (Ђукановић Љ., 2015; стр. 40) Монтажна изградња од префабрикованих елемената заправо представља употребу читавог комплета монтажних елемената који су у комбинацији са елементима скелетне конструкције, у већој мери довољни за завршетак целокупног процеса изградње. Поред своје адаптивности, сваким побољшањем система и броја елемената омогућаван је и све већи број опција у погледу архитектонског пројектовања. У суштини, то је био иновативни принцип преношења вертикалног оптерећења на стубове путем силе трења која је остварена преднапрезањем. Најзначајнији домаћи патент је свакако „Рад - ИМС“ из 1957.године, аутора проф.др. Бранка Жежеља и истоименог Института „ИМС“. У раду о овом систему наводи се следеће: „То је комплетан, потпун систем за пуномонтажну градњу станова који обухвата: пројектовање станова у систему, производњу у фабрици, транспорт производа и монтажу на градилишту. Овом технологијом елементи на градилиште стижу са комплетно уграђеним инсталацијама електрике, водовода и канализације, потребним отворима и прикључцима за инсталације грејања, столарским и елементима за уградњу браварије. Овако монтирани елементи обезбеђују 85% готовости зграде, као и комплетну термичку заштиту континуалном техничком изолацијом у спољном омотачу зграде. Систем РАД има применљивост у свим зонама сеизмичности. Капацитет фабрике је 1.500 станова годишње са могућношћу повећања на 2000.“

(<http://gioranoangelo.blogspot.com/2013/10/blogpost.html>)

Овакав систем градње прихватило је доста тадашњих предузећа у земљи, а један од њих био је и „Грађевинар“ из Ниша који је на тај начин изградио велики број стамбених и јавних објеката у Нишу, и не мали број у иностранству. Треба напоменути да је систем ИМС извезен у Мађарску и на Кубу.

У пројектантском делу монтажног система незаобилазан фактор је била модулarna координација, која је омогућавала оптимална функционална решења у оквиру постављеног растера. Проф. Богдан Несторовић у својој књизи „Стамбене зграде-основи пројектовања“ детаљно појашњава употребу модула у оквиру пројектовања монтажног скелетног конструктивног система: “На нарочити начин проучавају се конструктивни системи за монтажне зграде. Као база, овде служи систем отворених трактова а поготову скелетни систем, а увек на бази утврђеног модула.“ (Несторовић

Б., 1962; стр. 206-207) (Слика 4.)

Слика 4. Примена модларне координације
Извор: Б.Несторовић, 1962, 206 стр.

6.1.2.5 Иновативне тенденције и принципи у пројектовању

Развоју технолошких и техничких достигнућа у стамбеној вишепородичној архитектури послератне Југославије, претходила су научна и теоријска истраживања у процесу пројектовања, или су ове две области унапређиване паралелно, што није био редак случај. Међусобни узрочно-последични утицај теорије и праксе са обостраним чврстим утемељењем у друштвено-политичкој идеологији тадашње државе, анализиран је и разматран у многим научно-истраживачким радовима. У оквиру рада под називом „Социјалистички стан у Југославији-парадигма или тенденција“ аутора Ђ. Алфиревића и С. Симоновић Алфиревић, у закључку су сублимиране и констатоване четири тачке којима је дефинисан развој организације стана из периода социјализма у Југославији, у којима се између осталог наводи следеће: „да су постојале одређене иновативне тенденције и пројектатски принципи (концепт проширене комуникације, концепт кружне везе, концепт стана са централним санитарним језгром, концепт стана са „енфиладама” и др.) засновани на социјалистичким мотивима постизања што веће употребне вредности и просторног комфора у становима минималног стандарда, као и да су поменуте тенденције биле присутне у оквиру водећих хабитолошких центара и да су их бројни архитекти и тимови у пракси примењивали.“ (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2018; стр. 8-17) Осим наведеног, аутори у наставку закључују да су сви иновативни пројектатски принципи и тенденције тестирани на разним архитектонским конкурсима, хабитолошким семинарима и конгресима, те да имају

чврсто упориште у теоријским истраживањима и да су као такви нашли широку примену на територији целе државе.

Анализираним пројектантским принципима - утицајним факторима, мора се придодати и просторна флексибилност, област која је такође била доста разматрана и истраживана у поменутом периоду. Настала је као резултат трагања за слободнијим, отворенијим и на неки начин недовршеним решењима, која треба да омогуће простор за акомодацију, адаптацију и евентуално укључе и самог корисника стана у стваралачки процес, остављајући му одређене могућности за сопствене интервенције у простору. На тај начин би се увећала и употребна вредност стана. Проблемом флексибилности се између осталих врло посвећено бавио и арх. Михаило Чанак дефинишући ову област са више аспеката. Истицао је следеће: „да би простор био флексибилан мора да поседује могућности замењивости, трансформабилности и дислокативности.“ То подразумева да је степен флексибилности стамбене изградње сразмеран независности секундарне од примарне структуре, а уједно и од отворености система, захтевајући да инсталације буду одвојене од саме конструкције. У примарну структуру се убрајају елементи који су носива конструкција, елементи зграде који су тешко промењиви и који захтевају дугорочно инвестирање, док у секундарну структуру се убрајају неносиви уградни елементи, компоненте које су лако замењиве и припадају краткорочним инвестицијама. Тиме, пројектујући зграду, архитекти остају организатори просторних параметара у формирању човекове околине и стварају систем вредности, а престају бити струка која намеће свој систем вредности у домену индивидуалних станова. (Чанак М., 1978; стр. 21) Такође је усвојио типолошку поделу флексибилности у својој студији од називом „Флексибилност стамбених структура као чинилац употребне вредности стана“, дефинишући појмове природне и вештачке флексибилности. „Природна флексибилност је описана као прилагодљивост стана различитим породичним структурама, без икаквих просторних измена, што се може поистоветити са концептом адаптабилности. Вештачка флексибилност је дефинисана као скуп различитих мера, првенствено техничке природе, које омогућавају физичку променљивост стамбене структуре током експлоатације. У даљој подели вештачке флексибилности, аутор користи појам варијабилитета, што указује на сличност примењене терминологије и раније усвојеног класификационог модела.“ (Живковић М., 2017; стр. 17) Део истраживања М. Чанка на тему флексибилности станова приказан је на следећим сликама. (Слике 5. и 6.)

став и арх. Александар Игњатовић у својој студији под називом “Мит оТројанском коњу:Београдска школа архитектуре“, где наводи следеће; „У тој новој типолошкој конструкцији критеријуми „флексибилности, измењивости“, као и "формирање централног језгра око средишта [стамбене јединице]", били су не увек јасно дефинисани и понешто магловити критеријуми идентификације, али су сасвим одговарали идеолошком и политичком контексту у коме је „процес“, а не „стање“ представљао важан део друштвених вредности.“ (Игњатовић А., 2021: 421-426)

6.2 Дефинисање релевантних архитектонско - урбанистичких критеријума за анализу примера

Систематизовањем података и сазнања о свим евидентираним чиниоцима од утицаја на развој и квалитет вишепородичног становања у Нишу у периоду од 1945. до 1980. године, дефинисани су релевантни архитектонско-урбанистички критеријуми на основу којих ће бити извршена анализа идентификованих репрезентативних примера објеката вишепородичног становања у Нишу-студија случаја.

Како би примена релевантних критеријума била прегледнија и конкретнија у оквиру дате анализе одабраних примера студија случаја, критеријуми анализе су распоређени према просторним склоповима-нивоима на којима се јављају, односно имају утицај. Просторни склопови-нивои су груписани дедуктивно, од општег ка посебном:

- **Урбани просторни склоп - ниво градског трга,**
- **Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока,**
- **Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта и**
- **Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице**

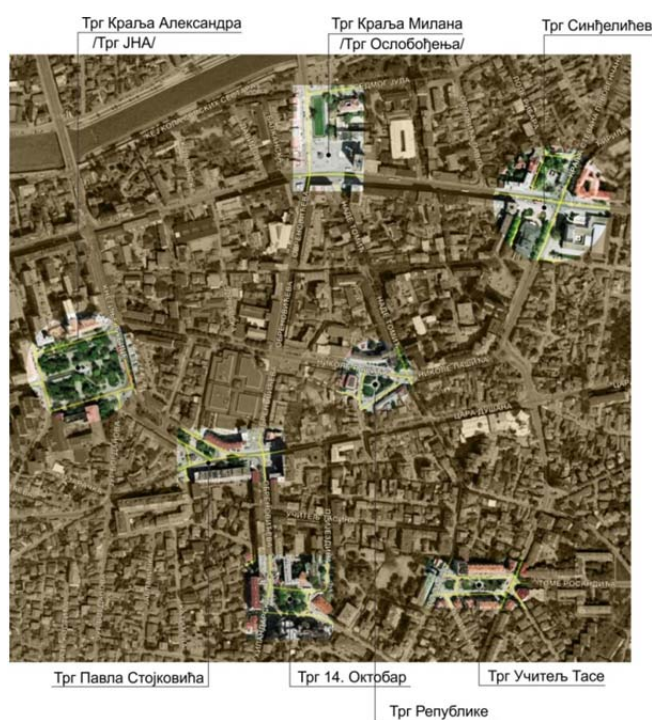
Сваки од дефинисаних просторних склопова-нивоа садржи одређени број релевантних архитектонско-урбанистичких критеријума који су детаљније анализирани у даљем излагању.

6.2.1 Урбани просторни склоп - ниво градског трга

Будући да се одређени број одабраних репрезентативних објеката вишепородичног становања за ово истраживање налази у оквиру централних градских тргова у Нишу, извршена је типологија тргова на основу параметара који дефинишу односе између објеката и слободног простора. То подразумева да објекти својим обликом и величином, својом наменом и положајем обликују отворени простор а својим присуством исказују све квалитете тог простора. Из тога произилази усвојена дефиниција градског трга која подразумева да је трг део градске структуре, који се одликује дефинисаним, адекватним и организованим односом између отвореног простора и грађевина које га окружују. (Ђокић В., 2009; стр. 36)

У централној градској зони Ниша данас се могу препознати и класификовати седам градских урбаних просторних нивоа ширег обухвата, односно седам тргова: (Слика 7.)

- Трг 14. Октобар
- Трг Учитељ Тасе
- Трг Павла Стојковића
- Трг Краља Александра Ујединитеља (раније Трг ЈНА)
- Трг Републике
- Трг Краља Милана (раније Трг Ослобођења)
- Трг Синђелићев

Слика 7. Тргови у оквиру централног градског језгра Ниша
Извор: аутор на основу: <https://gis.ni.rs/smartPortal/gunisPublic>

На основу претходно наведеног према Владимиру Токићу, као и на основу урбанистичко-архитектонских поставки и физичких карактеристика обликовања простора, уочавају се четири типолошка модела организације тргова:

- *Типолошки модел 1:*
радијално конституисан простор кога чине објекти груписани око централне парковске површине - "острва" које истовремено омогућава кружни ток саобраћаја,
- *Типолошки модел 2:*
радијално конституисан простор кога чине градски блокови груписани око централне саобраћајне раскрснице са периферном парковском површином и привилегованим елементима,
- *Типолошки модел 3:*
радијално конституисан простор кога чине градски блокови груписани око формираног јавног отвореног простора-платоа са привилегованим елементима,
- *Типолошки модел 4:*
комбинација два или више типолошких модела организације тргова.

6.2.2 Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Овај део истраживања се односи на детаљније сагледавање урбанистичко-архитектонских карактеристика на нивоу урбаног склопа, односно стамбеног блока. Критеријуми анализе за ово истраживање дефинисани су кроз наведене појединачне параметре-поднивоје:

- Просторна организација блока и груписање објеката
- Зелене површине и унутрашња дворишта у оквиру блока – организација и опрема
- Мирујући саобраћај
- Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

6.2.3 Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Овај део истраживања се односи на детаљније сагледавање архитектонских карактеристика на нивоу стамбеног објекта. Критеријуми анализе за ово истраживање дефинисани су кроз наведене појединачне параметре-поднивоје:

- Архитектонска структура и форма објекта – волумени и масе
- Склоп типског спрата
- Конструктивни систем
- Материјализација објекта

- Архитектоника - примарна и секундарна пластика

6.2.4 Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Овај део истраживања се односи на детаљније сагледавање архитектонских карактеристика на нивоу стана, односно стамбене јединице. Критеријуми анализе за ово истраживање дефинисани су кроз следеће појединачне параметре-поднивоје:

- Организација стана
- Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора
- Диспозиција инсталационих блокова
- Степен индивидуализације

6.2.5 Карактеристике непосредног окружења објекта

Овај део истраживања се односи на сагледавање архитектонско-урбанистичких својстава карактеристичних околних стамбених објеката. Примењени су исти критеријуми анализе (или неки од њих) као код претходно наведених критеријума свих просторних склопова-нивоа, у сажетом (скраћеном) обиму. Код неких примера студија случаја, биће разматран и међусобни однос предметног и околних објеката.

6.3 Анализа и примена архитектонско-урбанистичких критеријума у оквиру модела за анализу идентификованих репрезентативних примера објеката вишепородичног становања у Нишу у виду студија случаја

Сублимацијом и аналитичким поретком свих досадашњих наведених релевантних чинилаца и параметара, генеза формирања критеријумског модела по фазама се може и графички, односно шематски приказати:

Слика 8. Шематски приказ генезе формирања критеријумског модела по фазама
Извор: аутор

У наставку поглавља биће извршена квалитативна анализа сваког појединачног критеријума по задатим просторним нивоима. Вредновање и примена дефинисаних

критеријума на одабраним примерима засновано је на посматрању карактеристичних аспеката планирања, пројектовања и реализованог стања, њихових односа и међузависности, који се базирају на досадашњим сазнањима и резултатима комплексних архитектонских анализа, евалуацији и постојећим истраживањима из области архитектуре становања, како на светском, тако и са посебним освртом на истраживања на домаћем нивоу.

Теоријска разматрања у погледу примењених урбанистичких и архитектонских принципа на свим дефинисаним нивоима, биће праћена адекватним графичким приказима, анализама и илустрацијама како би ово истраживање било што релевантније.

Анализа архитектонско-урбанистичких критеријума у наставку, дата је у виду табеларног приказа, на основу усвојеног модела презентовања свих студија случаја.

6.3.1 КРИТЕРИЈУМСКИ МОДЕЛ ВРЕДНОВАЊА РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ ПРИМЕРА - СТУДИЈА СЛУЧАЈА		
Објекат (намена и спратност)	Стамбени, Стамбено-пословни	Слика објекта
Инвеститор		
Пројектант (Предузеће)		
Одговорни пројектант		
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Одређивање припадности одређеној групи објеката која је предмет истраживања.	
Микролокација објекта	Улица (некадашњи и садашњи назив) и број.	број на „мапи“
Временски оквир - година пројектовања	Година/е пројектовања (изградње).	
Типологија градње	Слободностојећи, у низу, двојни, ламеле...	
Просторни склопови - нивои истраживања и примена урбанистичко-архитектонских критеријума анализе		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Подразумева одређивање да ли и ком тргу анализирани објекат припада, и типолошки модел трга.	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Подразумева анализу просторне организације стамбеног или стамбено-пословног блока и утврђивање начина груписања објеката на парцели. Разматрање позиције предметног објекта у односу на остатак блока, однос према околним објектима у оквиру блока, као и према ширем окружењу. Такође се подразумева и анализа оријентације слободних фасадних површина и сагледавање постигнутих визура.</p>		

Урбани просторни склоп- ниво стамбеног блока	Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема
<p>Предмет анализе је постојећи фонд зеленила и зелених површина, да ли и у којој мери су заступљени у оквиру стамбеног блока. Такође, биће разматрано питање постојања припадајућих заједничких отворених површина и у ком облику су заступљене. Да ли су планиране у слободном систему у непосредној близини око објекта, односно објеката, или у виду унутрашњих дворишта - атријума у блоку. Постојећа опрема и мобилијар ће такође бити коментарисани.</p>	
Урбани просторни обухват - ниво стамбеног блока	Мирујући саобраћај
<p>Под мирујућим саобраћајем подразумева се осврт на постојање или непостојање паркинг простора и у којој мери, односно гаражног простора који треба да припада предметном објекту или стамбеном блоку. Кроз истраживање се мора узети у обзир и чињеница да су данашњи прописи везани за ову врсту урбанистичких параметара доста другачији од прописа из времена настајања приказаних и анализираних објеката који су предмет истраживања ове дисертације.</p>	
Урбани просторни обухват - ниво стамбеног блока	Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет
<p>Утврђивање постојања визуелног идентитета анализираних предметних објеката у оквиру блока, вршиће се на основу свих сумираних карактеристика и показатеља вреднованих понаособ у оквиру претходних критеријума. Поред сагледаних параметара конкретне микролокације и структуре која се разматра, биће узет у обзир и однос са ширим окружењем у смислу провере контекстуалног „уклапања“ у постојећи амбијент, што самим тим одређује и амбијенталне вредности блока.</p>	

Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта	Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине
<p>Архитектонска структура и форма објекта биће првенствено сагледана у два нивоа. На нивоу волумена-маса и на нивоу фасадних равни. Структурална анализа примарно-секундарне пластике ће такође бити детаљно узета у разматрање, као и појединачни архитектонско-обликовни елементи који у великој мери дефинишу структуру у целини. Сходно већини осталих критеријума, у оквиру истраживања аналитички текст ће бити допуњен пропратним одговарајућим графичким прилозима и фотографијама.</p>	
Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта	Склоп типског спрата
<p>По овом критеријуму ће бити разматрана структура склопа типског спрата објекта који је предмет анализе. Под тиме се пре свега подразумева склоп станова са хоризонталним начином груписања (хоризонтални склоп – спрат, типски спрат). (Јовановић Г., 2007; стр.52) Како структура склопа типског спрата по својој класификацији и типологији може имати више варијанти у зависности од различитих параметара, она ће се утврђивати на основу установљених критеријума и карактеристика основне типологије склопова. По проф.Г. Јовановићу, поред основне типологије склопа који може бити слободностојећи (кула), једнотрактни или двотрактни склоп, додатни параметри на основу којих ће бити дефинисан склоп типског спрата се генерално састоје у следећем:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Величина склопа - степен уграђености стана 2. Положај улаза у станове 3. Величина и положај стана у склопу 4. Усклађеност функционалних зона између суседних станова 5. Усклађеност заједничке комуникативне површине и зона у становима 6. Квалитет оријентација склопа 7. Дубина тракта 	

<p>8. Форма склопа</p> <p>9. Рационалност рашења</p> <p>10. Флексибилност и варијабилност</p>	
<p>Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта</p>	<p>Конструктивни систем</p>
<p>Критеријум подразумева кратку анализу примењеног конструктивног система код посматраног објекта, који генерално може бити масивни (зидани) или скелетни конструктивни систем.</p> <p>У циљу рационализације и оптимизације изградње стамбених објеката и блокова у временском, економском, квалитативном и пре свега у смислу потреба за великим капацитетом изграђеног стамбеног простора, монтажна градња од префабрикованих елемената постаје главно опредељење у југословенском грађевинаству током шесте и седме деценије 20. века. Пратећи југословенске центре Београд, Загреб и Љубљану, у том периоду ни град Ниш није заостајао у примени префабриковане изградње. Док су у централном градском језгру спорадично грађени вишепородични монтажни стамбени објекти или стамбене ламеле, тада колективног становања, на периферији града су се стварала читава монтажна насеља са комплетном инфраструктуром.</p>	
<p>Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта</p>	<p>Материјализација објекта</p>
<p>Поред материјала потребних за извођење носећег конструктивног система, биће сагледана и употреба материјала код реализације фасадних архитектонских елемената, декоративне пластике и карактеристичних детаља.</p>	
<p>Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта</p>	<p>Архитектоника - примарна и секундарна пластика</p>
<p>Карактеристични појавни облици биће разматрани као посебни елементи у односу на објекат или објекте као целину, односно скуп одређених архитектонских елемената који се могу посматрати као подцелина неке веће структуре, а који су у међусобном</p>	

односу. У складу са тим, на фасадним равнима, односно просторним волуменима-кубусима приказаних објеката биће извршена анализа две врсте просторних елемената:

- обликовно-пластични (архитектоника) и
- просторно-обликовни елементи (волуметрија).

Под обликовно-пластичним подразумевамо архитектонске елементе примарне и секундарне пластике у односу на раван фасаде посматраног објекта.

Под просторно-обликовним елементима подразумевамо одређене просторно-обликовне делове, подцелине, сегменте у односу на цео волумен или веће делове објекта, односно објеката. Ту се могу сврстати:

- истурени делови објеката-еркери,
- суптрактивни делови објеката-пасажи,
- наглашени улази у објекте,
- повучене или истурене поткровне, односно последње етажне у односу на главну фасадну раван,
- и други.

Стамбени просторни обухват - ниво стамбене јединице

Организација стана

У оквиру овог критеријума биће извршена анализа структурирања стана, односно постигнуте функционалне организације унутрашњих просторија, њихов однос и међузависност, унутар заступљене корисне површине стамбене јединице. Биће разматрани концепти и принципи на основу којих се тежило оптималном функционалном организовању стамбених просторија у оквиру стамбене јединице, како би се постигли што хуманији услови за живот једне породице унутар веће заједнице - вишепородичног становања.

Стамбени просторни обухват - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

На квалитет становања знатно утиче и могућност промене структуре стана, односно појединих делова или елемената унутар стамбеног простора. Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора умногоме зависи од примењеног конструктивног

система, односно непомерљивих носећих конструктивних елемената. Најоптималнији и „најфлексибилнији“ конструктивни систем за промену структуре организације простора унутар стамбене јединице је свакако скелетни систем. Поред овог, постоје и други архитектонско-просторни параметри идентификовани као „основне детерминанте плана“ по арх. М. Живковић, од којих зависи могућност промене и то су: оријентација стана, форма и геометрија основе, величина стана, диспозиција и број улаза, концепт отвора на фасади, диспозиција и груписање инсталација.

У зависности од наведених принципа и параметара, биће разматрана могућност одређеног степена адаптивности и флексибилности у оквиру посматраног решења стамбеног простора.

Стамбени просторни обухват - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Појава санитарних чворова у становима означавала је једну од главних одредница за даљи развој модерне архитектуре како у свету, тако и на овим просторима. Најреволуционарније и најхуманије својство модерног становања је управо фактор хигијене који је у оквиру стамбених јединица материјализован у виду груписања инсталација и формирања санитарних инсталационих блокова.

Диспозиција и начин груписања инсталационих водоводних и канализационих система такође значајно утичу на рационалност и степен флексибилности стамбеног простора. Анализом ће бити утврђено да ли је формиран јединствен инсталациони блок у виду „техничког језгра“, било да је позициониран централно или периферно унутар стана, што даје много више могућности при организацији и зонирању осталих стамбених просторија у односу на индивидуалне, хетерогено постављене инсталационе тачке у плану. Анализа ће бити пропраћена графичким прилозима.

Стамбени просторни обухват - ниво стамбене јединице

Степен индивидуализације

Иако су озбиљнија истраживања на тему индивидуализације код вишепородичног становања кренула тек крајем 20.тог, односно почетком 21.века, са спорадичним примерима из епохе која је предмет овог истраживања, овај критеријум је уврштен у

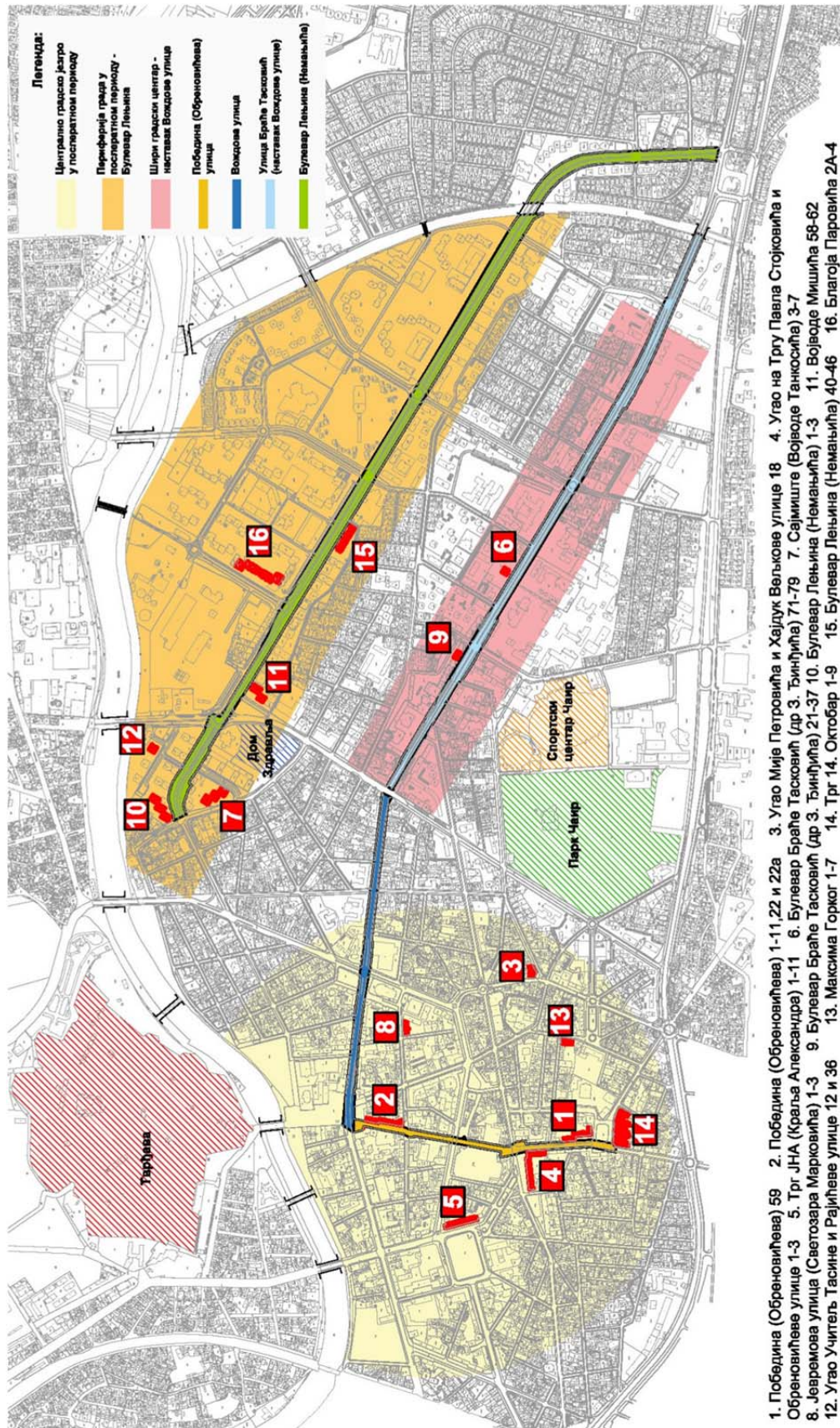
критеријумски модел са циљем утврђивања да ли и у којој мери се одређени степен индивидуалности јавља код одабраних репрезентативних примера објеката. У овом поглављу биће усвојени принципи индивидуализације за анализу одабраних објеката базирани на личном искуству аутора, као и на основу научно-истраживачког рада који се детаљније бави овом проблематиком, а чији су аутори Б. Стојиљковић, Н. Петковић-Гроздановић и В. Станковић.

Критеријум одређивања одређеног степена индивидуализације преваходно подразумева број станова на спрату, степен уграђености стана (број слободних фасада), као и карактеристике утврђене у поменутом раду а које подразумевају: приступ стану, третман припадајуће отворене површине, тродимензионалну просторну организацију стана и визуелни идентитет стамбене јединице.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У оквиру овог поглавља биће извршена кратка анализа околних објеката насталих у временском периоду који је део истраживања у оквиру ове дисертације, како би се стекао увид у континуитет или дисконтинуитет изградње у оквиру амбијенталног окружења у коме се предметни објекат налази. Треба напоменути да није редак случај да се један аутор јавља и као аутор два или више објеката у непосредном или ближем окружењу, што већ представља предуслов за постојање архитектонског дискурса у стварању мањих амбијенталних целина. Оваквих примера има у оквиру централног градског језгра, као и на булевару Немањића (раније бул. Лењина) где су одређени вишепородични стамбени објекти такође предмет овог истраживања.

6.3.2 РАСПОРЕД АНАЛИЗИРАНИХ ОБЈЕКТА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА НИША

7.0 АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИСТИЧКА АНАЛИЗА ОБЈЕКТА НА ОСНОВУ УСВОЈЕНОГ КРИТЕРИЈУМСКОГ МОДЕЛА ВРЕДНОВАЊА РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ ПРИМЕРА - СТУДИЈА СЛУЧАЈА

У наставку истраживања ће бити извршена анализа конкретних, одабраних репрезентативних примера стамбених и стамбено-пословних објеката вишепородичног становања изграђених у оквиру централног градског језгра Ниша, односно у наставку центра града, као и на новоизграђеним површинама 60-тих и 70-тих година 20-тог века у североисточном делу града (тадашња периферија). Објекти ће бити анализирани на основу усвојеног критеријумског модела вредновања репрезентативних примера - студија случаја.

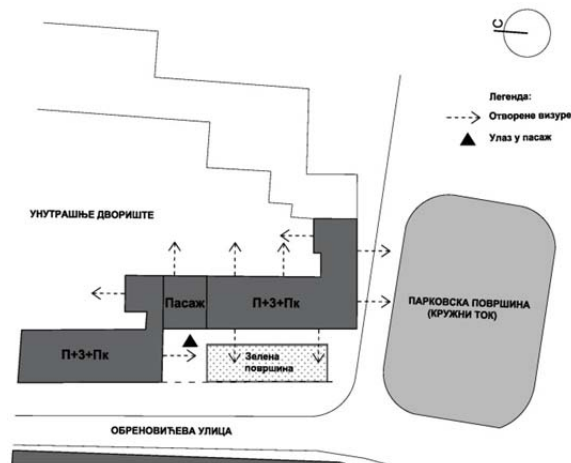
Анализа студија случаја је извршена хронолошким редом у односу на године пројектовања објеката ради прегледнијег и објективнијег сагледавања и разумевања друштвено-историјских, просторних и амбијенталних околности под којима су објекти настајали, праћења тока еволутивног развоја града и објеката у оквиру кога су развијани различити вредносни судови и критика, а све то у циљу утврђивања што објективније и релевантније систематизације, класификације и типологије анализираних објеката.

Објекти аутора Михајла Митровића су циљано одабрани за почетак анализа студија случаја јер спадају у ред првих значајнијих послератних стамбених и стамбено-пословних објеката, пројектованих и грађених педесетих година 20.тог века у центру Ниша. Њихов значај се превасходно односи на постигнуте вредности и квалитет пројектовања у духу интернационалног стила са примесам ауторске архитектуре, нарочито у делу фасадног обликовања. Више стамбених објеката подигнутих у кратком временском периоду од стране истог аутора профилисаних манира и усмерења, свакако додатно доприноси укупном визуелном доживљају централне матрице Ниша. Осим тога, ови објекти су као део опуса М. Митровића грађени на основу ГУП-а Ниша из 1953. године, где је он такође био руководиоца на изради плана. На тај начин, он је својим делима имао својеврстан утицај и на будућу изградњу која ће се десити у току шесте и седме деценије прошлог века.

Након анализе Митровићевих зграда, следе репрезентативни примери објеката разних аутора који су такође дати хронолошки у односу на године пројектовања, како би се што прегледније пратио еволутивни ток развоја вишепородичне стамбене архитектуре Ниша у посматраном периоду.

7.1 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 1		
Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда „Маргер“ По+П+3+Пк	
Инвеститор	ЈНА	
Пројектант(Предузеће)	„ПРОЈЕКТБИРО“ Београд	
Одговорни пројектант	арх. Михајло Митровић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Победина Садашњи назив улице: Обреновићева 59	број на мапи: 01
Временски оквир - година пројектовања	1955. година	
Типологија градње	Објекат у смакнутом низу - ламеле	
Просторни обухват - нивои истраживања		
Урбани просторни обухват - ниво градског трга	Објекат се налази у оквиру трга 14. Октобар <i>Типолошки модел 1:</i> градски блокови груписани око централне парковске површине - "острва" које истовремено омогућава кружни ток саобраћаја	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбена зграда Маргер пројектована је као стамбени, односно стамбено-пословни објекат у смакнутом низу који се састоји из четири међусобно повезане ламеле. Позициониран је на углу двеју саобраћајница са дужим фронтом ка Обреновићевој (Побединој) улици. Предметни објекти се на источној и северној страни вежу за остатак стамбено-пословног комплекса. Оригинално својство ових стамбених ламела у оквиру блока је покренутост фасадних равни у хоризонталном смислу,</p>		

односно смакнутост низа ламеле и већа отвореност према парку. Овако квалитетним пројектантским решењем добијена је вишеструка корист. Сем бољих визура ка парку, један део низа добија троструку, односно четвороструку орјентацију. Такође, постигнута је већа инсолација и могућност поставке додатне зелене површине. Приземље је у неким деловима повучено иза колонаде стубова или је прекинуто пасајима. Пасај представља везу са унутрашњим двориштем. (Слика 9.)

Слика 9. Трг 14. Октобар - Просторна организација и визуре
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

Постојећи фонд зеленила и зелених површина у оквиру унутрашњег дворишта - атријума овог стамбеног блока је на задовољавајућем нивоу.

Поред високог растиња заступљене су и велике травнате површине лоциране у близини објеката-ламела, формирајући својеврсну тампон зону од бетонског дечјег игралишта - спортског терена, смештеног у централном делу дворишта. Двориште садржи и бокс са контејнерима потребних капацитета за стамбени комплекс.

Оно што би се могло карактерисати као недостатак дворишном комплексу оваквих просторних габарита је свакако непостојање више мањих целина са више садржаја, поготову за децу мањег узраста. Постојећи фонд урбаног мобилијара је такође недовољан и за садашње време неадекватан.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

Мирујући саобраћај

У источном делу унутрашњег дворишта - атријума, непосредно уз издигнути плато дечјег игралишта налази се одређен број паркинг места. Тај број је свакако недовољан за цео комплекс јер је остатак паркинг места био предвиђен у оквиру уличног тротоара са спољне стране блока. Обзиром да су предметни стамбени објекти - ламеле били први у низу објеката који су пројектовани и изграђени у том блоку, и да у то време нису важили данашњи урбанистички параметри и прописи, између осталог везано и за паркирање, разлог је што данас у савременом друштву мањак паркинг простора представља највећи недостатак како поменутог, тако и осталих стамбених комплекса и блокова из тога доба.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

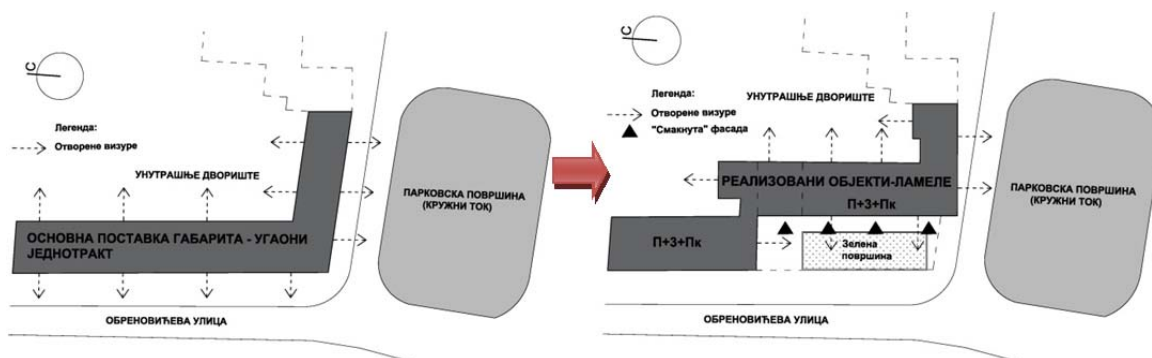
**Амбијентална вредност блока - визуелни
идентитет**

Ниска спратност од П+3+Пк, постигнуте визуре према парку, велики проценат заступљености зеленила, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са урбаним мобилијаром, добра сагледивост објеката, наглашеност улазних партија, чине показатеље и параметре на основу којих се може констатовати да генерално стамбени објекти јесу контекстуално пројектовани и уклопљени у постојеће окружење. Постигнута асимилација и интегрисаност изграђених структура са околином која је и до данас већим делом ненарушена, свакако потврђује квалитет амбијенталних вредности стамбеног блока и постојање визуелног идентитета. (Слика 10.)

Слика 10. Садашњи изглед објеката-ламела
Извор: Google street view

Структура постављених волумена на датој локацији првенствено представља угаони једнотракт на углу Обреновићеве улице и трга 14. октобра. Померањем дела фасадне равни, односно смицањем дела западне фасаде ка унутрашњости блока гледано из правца Обреновићеве улице, добијене су четири повезане стамбене и стамбено-пословне ламеле са отвореним визурама у свим правцима. (Слика 11.)

Слика 11. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадне равни

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поред разубјености волумена и покренутости маса, архитектонска обликовно-фасадна композиција представља човекомерну и дискретну игру примарне и секундарне пластике, пре свега материјализоване у два нивоа. На нивоу волумена-маса и на нивоу фасадних равни. Под нивоом волумена-маса подразумева се однос основних волумена надземних етажа и волумена повученог поткровља у односу на главну западну фасадну раван, као и међусобни однос еркерних испуста-тераса оријентисаних ка централном парку и основног кубуса јужне фасаде. У први ниво пластичности објеката спадају и субтрактивни отвори у деловима приземне етаже за формирање пасажа ка унутрашњем дворишту-атријуму, а такође и суптракција основних волумена у нивоу приземља на угловима где су формиран наглашени денивелисани улази у стамбене ламеле. Следећи ниво у поставци примарно-секундарне пластике представља ниво фасадних равни. Пластична померања на овом нивоу првенствено карактерише принцип „пуно-празно“ који је представљен у виду односа главних волумена и отвора у њима, односно зидовима, датих у виду прозора или увучених тераса-лођа. На овом нивоу фигурира и подниво терцијалне пластике која се формира у односу на примарну раван фасаде у виду избачених рамова или увучених делова фасаде око прозорских отвора, као и благих померања одређених

архитектонских елемената у деловима ограда тераса. (Слике 12 и 13.)

Слика 12. Главни улични фронт - западна фасада стамбено-пословних ламела
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 13. Јужна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према парку
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

За разлику од покренутих и динамичних фасада објеката посматрано са стране уличног фронта, унутрашње дворишне фасаде карактерише одређена једноставност, смиреност и униформност прозорских отвора без декоративне пластике. Наглашена је једнодимензионалност у поставци основних равни фасада трактова, сем у делу заједничких вертикалних комуникација-степеништа која су делимично истурена у односу на основну раван. Благо истурене унутрашње терасе-лође које су обострано ослоњене на поменуто степениште, представљају елементе прекида монотоних фасада.

По проф. А. Кековићу, манир да се фасаде уличног фронта „богатије“ третирају од унутрашњих-дворишних фасада представља наставак матрице преузете из ране нишке Модерне, стамбене архитектуре која је настајала између два светска рата.

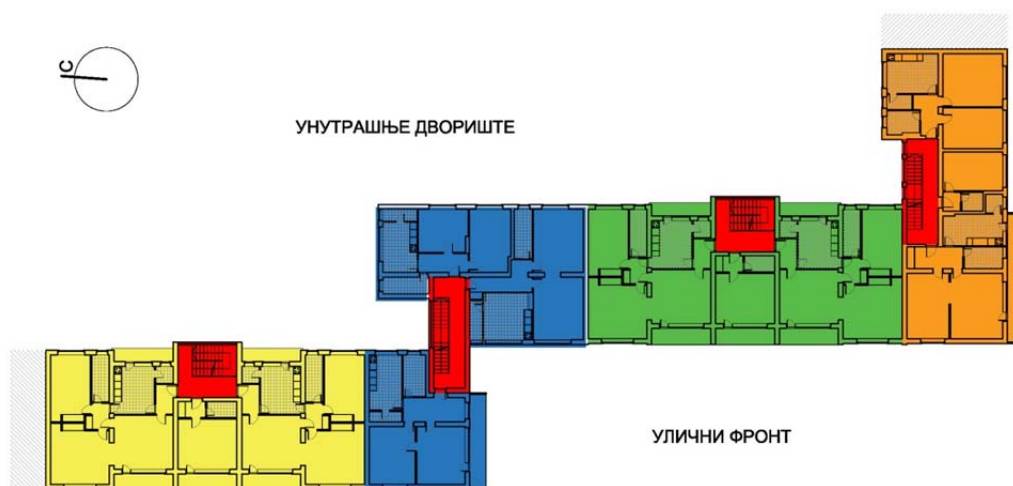
Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Склоп типског спрата

Континуирани просторни ансамбл предметних ламела састоји се од четири засебна, међусобно повезана и двострано уграђена склопа типског спрата. Три појединачна склопа имају форму једнотракта, док централни везивни склоп (ламела Б) поред

угаоне позиције има двотрактну форму. Ансамбл у целини се може окарактерисати и као несиметрична структура разуђене форме, и генерално двостране оријентације. (Слика 14.)

Склоп типског спрата има веома оптималну и повољну двострану оријентацију свих ламела понаособ, односно свих станова. Нарочито у погледу максимално искоришћених визура ка ближем и даљем спољашњем окружењу, односно унутрашњем дворишту, постигнуто је оптимално решење пре свега добрим структурирањем и квалитетном поставком објеката на начин који је описан у претходном излагању. Због двостране оријентације станова свих ламела овај склоп припада типологији склопова плитког тракта.

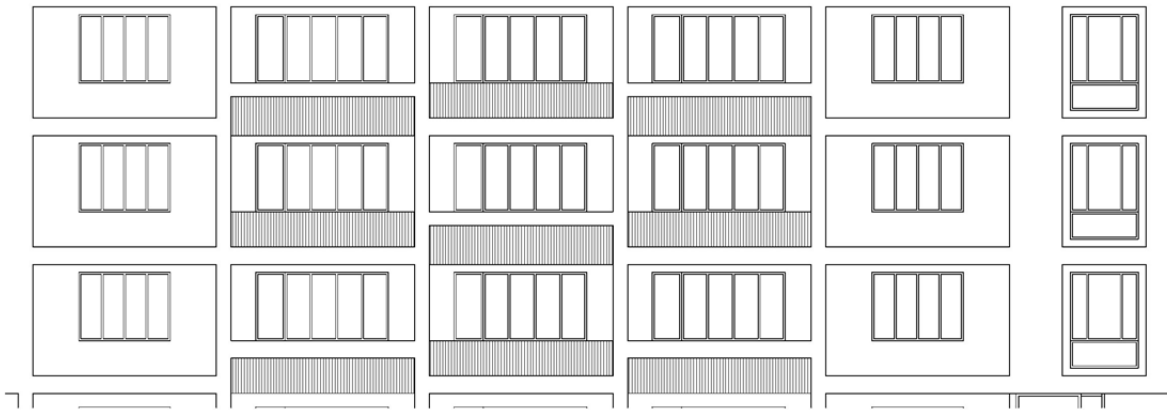

Слика 14. Просторни ансамбл формиран од четири независне целине (ламеле)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

На предметном примеру постоје две врсте заједничких комуникација у виду двокраког и једнокраког степеништа са ходничким проширењима. Две ламеле са двокраким степеништима су потпуно идентичне по својој структури склопа, односно структури станова у оквиру њих. Садрже по три стана на степеништу од којих су два истоветна симетрично постављена као у огледалу у односу на степениште, док је између њих уметнута и једна гарсоњера. Друге две ламеле су једнаке поједнокраком степеништу са ходничком површином и по броју станова, по три стана у свакој ламели. Структуре тих станова су све различите и са различитим визурама.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта	Конструктивни систем
<p>Иако је у то време скелетни систем био опште прихваћен у покрету Модерна у свету због ослобађања фасадних равни и елемената од конструкције, као и веће независности у ауторском изразу, масивни систем је на нашим просторима и даље био увелико експлоатисан тих година првенствено из економских разлога. Примењени конструктивни систем и на овим објектима је масивни систем изградње. Распони су оптимални у смислу уштеде материјала и дефинисања функције у оквиру њих.</p>	
Архитектонски просторни обухват - ниво стамбеног објекта	Материјализација објекта
<p>Поред стандардних материјала у формирању конструктивних и носећих елемената као што су опека и опекарски производи, армирани и неармирани бетон, примењени завршни материјали и облоге на предметним објектима су доброг квалитета и одговарајуће класе, како у одабиру тако и у поставци и коначној обради на лицу места. Овај принцип нарочито важи за фасаде окренуте ка тргу-парку и Обреновићевој улици. Завршни слој фасада је изведен у комбинацији племенитог малтера у боји, као и употребом белог глетованог малтера од хидрауличног креча. Начин завршне обраде је систем пиковане, односно штоковане фасаде. Постамент (сокла), улазни тремови и степеништа су израђени у комбинацији белог и вештачког камена. Наглашени стубови у улазним деловима су такође обложени вештачким каменом. Рамови око прозорских отвора на вишим етажама пројектовани да се изведу од белог мермера, али су реализовани од племенитог малтера у боји. Одређени број ограда на терасама је од бетона шалованог валовитим лимом и бојеног масном бојом.</p>	
Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта	Архитектоника - примарна и секундарна пластика
<p>У случају посматраног објекта можемо препознати два установљена нивоа архитектонских просторних елемената: обликовно-пластични (архитектоника) и просторно-обликовни (волуметрија). Обликовно-пластични су пре свега истурени и</p>	

наглашени рамови око прозорских отвора на западним фасадама главног уличног фронта. У непосредној близини наглашених рамова извршена је контраст благим увлачењем одређених делова фасаде око прозора суседних просторија. На тај начин су добијени и рамови у „негативу“, и додатно су истакнути делови хоризонталних серклажа на објектима. У наставку је употребљена својеврсна архитектонска игра од елемената ограда на лођама. Смицањем по вертикали валовите делове бетонских ограда шалованих валовитим плочама због визуелног ефекта, створена је перцепција динамичког померања фасадних елемената. Све три врсте наведених детаља чине јединствену фасадну целину и главни мотив западног (уличног) изгледа објеката. (Слика 15.)

Слика 15. Део западне фасаде - „покренутост“ фасадних елемената и њихов међусобни однос
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

На конкретном примеру презентованих објеката можемо препознати све наведене случајеве и просторно-обликовних елемената.

Поред пасажа и повучених поткровних етажа, доминантан просторно-обликовни архитектонски елементи јесу и испуштене отворене стамбене површине-лође у виду еркера, пројектоване тако да све буду орјентисане ка парку. (Слика 16.)

Слика 16. Терасе-лође орјентисане ка централном Тргу - парку
Извор: аутор

Улази у стамбене делове објекта су посебно наглашени, те и они свакако спадају у групу просторно-обликовних елемената и детаља. Иако су улази у стамбени део објекта скрајнути у углове ламела, доминантни слободни стубови у нивоу приземља представљају део манифеста Корбизијеових принципа пет архитектонских начела. (Слика 17.)

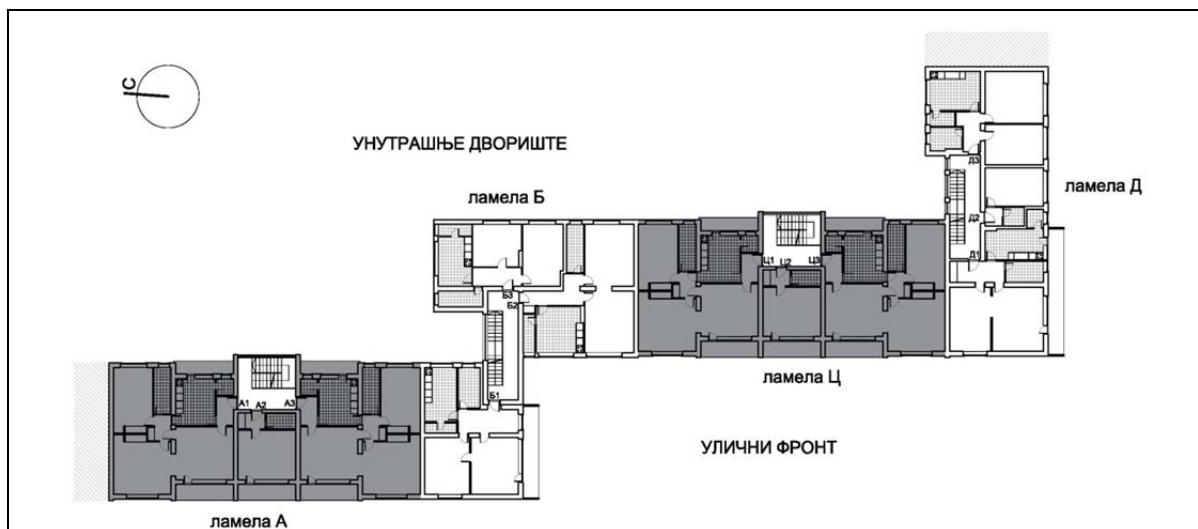
Слика 17. Наглашени улаз у стамбени део објекта орјентисаног ка Тргу и парку
Извор: Google street view

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Организација стана

Узевши у обзир чињеницу да је инвеститор предметних стамбено-пословних ламела била тадашња ЈНА, већ доста говори о испуњености квалитета не само у обликовном-материјалном, већ првенствено у функционалном смислу пројектованих станова. Архитектонски склоп објекта се састоји од четири ламеле са по три стана на степеништу, различитих структура и површина. Заступљеност станова по површини се креће од гарсоњере до двособних, односно трособних станова.

Две ламеле у оквиру склопа (ламеле А и Ц по слици 18) су потпуно идентичне са истоветном структуром станова. Станови у оквиру ламела Б и Д су претежно двособни, сем једне гарсоњере, док се по структури функционалне организације и опремљености разликују. (Слика 18.)

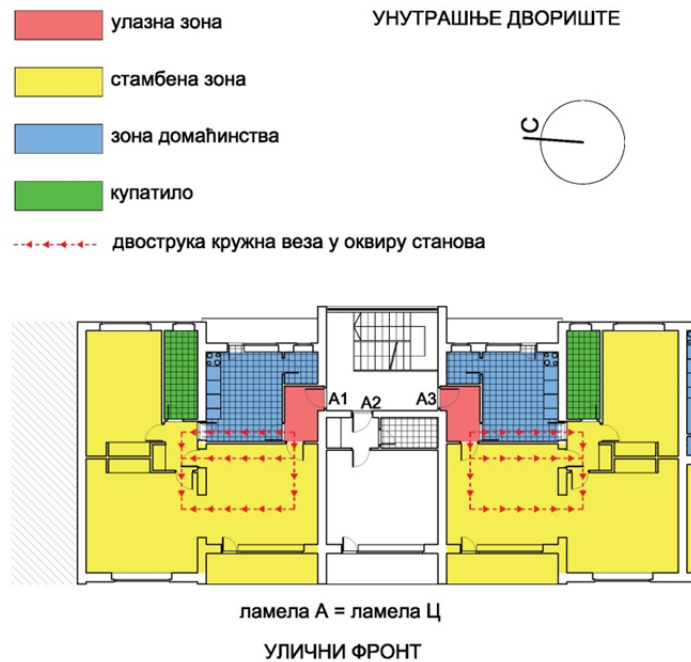

Слика 18. Структура станова у оквиру ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Трособни станови идентичних ламела А и Ц су такође попуно једнаки по функционалном распореду просторија и површинама истих, и окренути су симетрично у односу на степениште, односно средишњу, централно позиционирану гарсоњеру. Захваљујући малој дубини тракта станови имају отворену двострану оријентацију исток-запад, док су такође двострано уграђени. Једна од основних карактеристика је „непостојање“ ходничких простора, сем улазне партије, што је резултат тежње ка што већој рационализацији и максималном искоришћењу простора. Из тога произилази и концепт пролазне собе у западном делу стана, која истовремено има вишенаменску функцију: функцију дневног боравка, заједничког окупљања (центар окупљања), салона за пријем гостију, обедовање, комуникацију са другом собом или другим деловима стана. Према проф. А. Кековићу овакав концепт пројектовања је делимично преузет из Ране међуратне Модерне и тзв. „београдског салонског“ стана, са јасно одвојеним зонама на стамбену и зону за домаћинство.

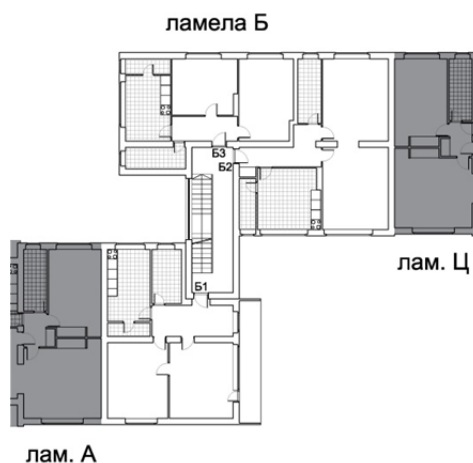
У конкретном случају посматраних станова, зона за домаћинство, односно припрему хране (кухиња са припадајућом оставом) јесте физички издвојена на источни део стана, али такође има и директну везу са дегажманом из ког се приступа собама и купатилу. На тај начин је постигнута двострука кружна веза у комуникацији у оквиру стана. (Слика 19.)

Слика 19. Симетрично постављени станови у са двоструком кружном везом
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поред две терасе-лође на западној страни и у делу источног кухињског блока, станови поседују и уградне плакаре у дечјој-радној и спаваћој соби, што додатно повећава квалитет ових станова с обзиром да их остали станови на спрату не поседују.

Ламела Б представља везни елемент разуђеног једнотракта. При томе ламела Б има разуђену структуру са једним станом у делу тракта ближем Обреновићевој улици који се директно ослања на ламелу А, и два стана уповученом делу тракта од улице и физички се везује за ламелу Ц. Везни елемент чине заједничко једнокрако степениште и ходничка комуникација. (Слика 20.)

Слика 20. Ламела Б као везни елемент склопа типског спрата разуђеног једнотракта
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Сва три стана ове ламеле имају двособну структуру и двострану оријентацију, док стан Б1 има тространу оријентацију. Највећи квалитет стана Б1 и осталих станова на тој вертикали, јесте управо тространа оријентација и могућност отворених визура ка зеленој површини, односно централном Тргу-парку. То је постигнуто увлачењем дела западне фасаде, односно смицањем ламела Б и у наставку ламеле Ц на начин који је описан у оквиру критеријума „архитектонска структура и форма објекта“.

Просторија за дневни боравак-главни центар окупљања је тако добила јужну оријентацију и велику терасу-лођу са погледом према парку. Улазна зона уједно представља и једину ходничку комуникацију у стану, из које се приступа свим просторијама. Пошто је предвиђена и директна веза дневне собе са спаваћом, и овде је предвиђена комуникација по принципу кружне везе. Источни део стана са погледом ка унутрашњем дворишту чини зона домаћинства, односно кухиња са припадајућом оставом и обедовањем, као и санитарни чвор-купатило. Том делу се такође приступа из улазног ходника. (Слика 21.)

Слика 21. Ламела Б - анализа станова

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

У стану Б3 је улазна зона истовремено ходничка комуникација и веза са свим просторијама. Овде није примењен принцип кружне везе, већ се комуникација одвија линеарно. Стан је двособан и има двострану оријентацију ка истоку и северу, искључиво ка унутрашњем дворишту. У северном делу стана издвојени су кухиња и

купатило. У становима на овој вертикали није предвиђена ниједна отворена површина- тераса или лођа. (Слика 21.)

Стан Б2 има улазну зону која се продужава у ходничку комуникацију која прати форму стана структурираног у облику латиничног слова „L“. Стан је такође двособан са двостраном оријентацијом. Функционално је подељен на дневну западну зону са погледом према улици, и ноћну источну зону са погледом на унутрашње двориште. Уз просторију за дневни боравак предвиђена је кухиња са нишом за уградне кухињске елементе и оставом, док је уз спаваћу собу у источном делу стана предвиђено и купатило. Као и код суседних станова, ни овде није предвиђена отворена површина- тераса или лођа. (Слика 21.)

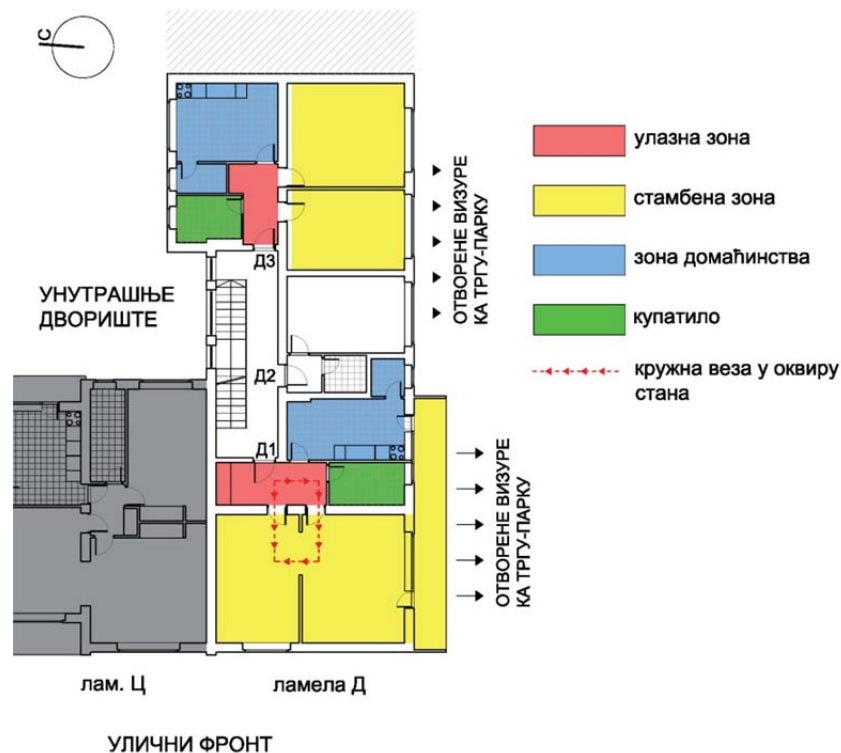
Ламела Д је последња у низу разуђеног једнотракта. Габарит типског спрата је правоугаона форма тростране оријентације. Постигнуте визуре су на југу ка централном Тргу-парку, на западу ка Обреновићевој улици и на северу ка унутрашњем дворишту. Степениште је једнокрако са проширеном ходничком комуникацијом и има три стана на етажи. По структури станова заступљена је једна централно постављена гарсоњера и два периферно позиционирана двособна стана. (Слика 22.)

Слика 22. Ламела Д - последња ламела у низу разуђеног једнотракта
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стан Д1, односно сви станови на тој вертикали, имају угаону позицију и двострану оријентацију, ка Тргу-парку на југу и ка Обреновићевој улици на западу. Стамбена зону чини једна вишенаменска соба (рад, одмор, обедовање) са припадајућом доминантном терасом-лођом, и спаваћа соба. Поред предвиђених улаза у собе из заједничког улазног ходника, постоји и међусобна директна веза између ове две просторије, те је и у овом случају остварена кружна комуникација. Између стамбене зоне и зоне домаћинства-кухиње и оставе, предвиђено је купатило. Све стамбене просторије, укључујући и купатило, су природно проветрене и имају поглед ка југу на парк, сем спаваће собе која је оријентисана на запад ка улици. (Слика 23.)

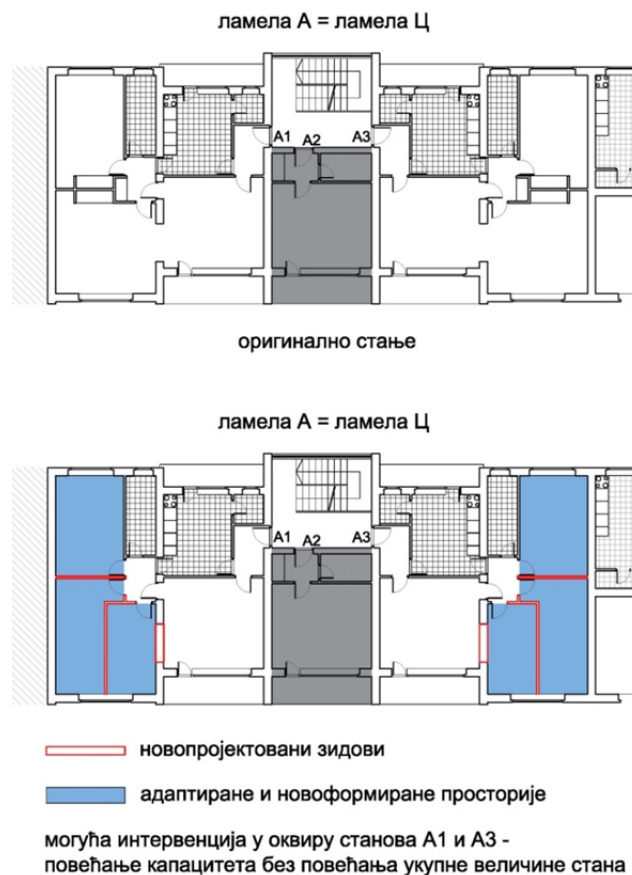
Стан Д3, као и остали станови на тој вертикали, има такође двострану оријентацију са погледом на парк ка југу и према унутрашњем дворишту на северу. Оријентација је очигледно била главни мотив за структурирање станова на овој вертикали јер је на тај начин извршено и зонирање просторија. Стамбену зону чини просторија за дневни боравак и спаваћа соба које су позициониране на југу, док је кухињска зона са купатилом лоцирана на северној страни. У становима на тој вертикали није предвиђена отворена површина у виду тераса или лођа. (Слика 23.)

Слика 23. Ламела Д-анализа станова

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Примењени конструктивни систем код анализираних објеката је масивни, односно систем носећих зидова. Масивни зидови су постављени и у подужном и у попречном правцу. Посматрано са тог аспекта закључује се на први поглед да је ово просторно доста дефинисана и непроменљива структура, без могућности накнадне адаптације и померања унутрашњих зидова. Међутим, на основу осталих потенцијала са просторног аспекта флексибилности као што су првенствено величина стана (величина просторија), затим оријентација и плитки тракт, могућа је функционална промена и адаптација одређених станова у оквиру типског спрата. Измењени станови би адекватном интервенцијом на тај начин могли да имају већи капацитет у смислу додатне собе, а без повећања укупне величине стана и без губитка просторног квалитета стана. На следећим примерима је приказана могућа интервенција са варијантним решењима одабраних станова на типском спрату. (Слике 24 и 25.)

Слика 24. Могућа варијантна решења станова у оквиру ламеле А (Ц)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

 новопроектовани зидови

 адаптиране и новоформиране просторије

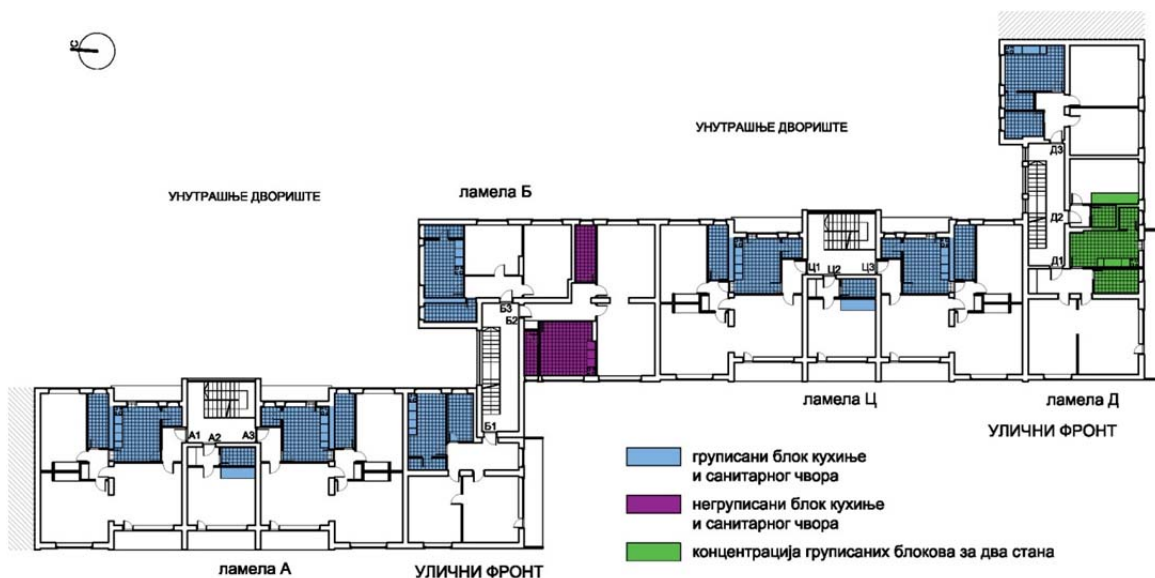
могућа интервенција у оквиру стана Б2 -
повећање капацитета без повећања укупне величине стана

Слика 25. Могуће варијантно решење стана у оквиру ламеле Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Диспозиција инсталационих блокова

Типска стамбена етажа посматраних ламела представља пример груписаних инсталационих блокова кухиње са припадајућом оставом и купатила у свим ламелама. Само један стан у ламели Б има раздвојене инсталације кухиње и купатила, док је у оквиру ламеле Д на примеру стана Д1 и гарсоњере Д2 извршена концентрација санитарних чворова за два стана. (Слика 26.)

Слика 26. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

У садашњем времену и по наведеним задатим критеријумима, стамбени делови ламела делимично испуњавају одређени степен индивидуализације. Велики недостатак представља већ поменуто непостојање приватних дворишта станова у приземљу који имају оријентацију ка унутрашњем дворишту, као и приземних станова у оквиру повучене ламеле у односу на улични фронт. Приступ становима је из заједничког ходника што не обезбеђује никакву врсту приватности, али позитивно је то што је заједнички улаз у зграду наглашен, наткривен, денивелисан и просторно разигран, па се може третирати и као полуприватни простор са додатном наменом простора за комуникације, дружења, игре, односно као заједничка отворена површина.

Што се тиче припадајућих отворених површина станова, сем мањег броја већина

станова на типској надземној етажи као и на високом приземљу има предвиђене терасе-лође. Најзначајније су лође већих габарита, јужно оријентисане ка централном парку-Тргу. Посебан квалитет имају дубоке отворене кровне терасе станова у поткровљу са југо западном оријентацијом ка улици и парку.

Светла висина станова износи 2,80 метара, што се може сматрати наслеђем из претходног периода Ране међуратне Модерне . Такође се овакви станови посебно данас сматрају становима „са високим плафонима“ с обзиром да садашња стамбена регулатива и правилници прописују минимум светлу висину стана од 2,60 метара, чега се савремени инвеститори најчешће строго придржавају. И поред тога што у ентеријеру стан може да подсећа на неку приватну кућу или вилу повишене висине, она није довољна да се у оквиру просторије развије тродимензионална просторна организација стана, у смислу неког галеријског простора или додатног нивоа.

Визуелни идентитет објеката и стамбених јединица је битан просторни фактор како би били препознатљиви у мноштву. Према Стојиљковић Б., Петковић-Гроздановић Н. и Станковић В., људи теже визуелној идентификацији своје зграде и стана, као и поистовећивању са стамбеним простором у коме живе. Визуелна предност предметних објеката је ниска спратност, разуђеност форме и могућност просторне сагледивости објеката, како са спољашњег (уличног) фронта, тако и из унутрашњег дворишта-атријума. Са стране уличних фронта, визуелни идентитет стамбених јединица је додатно наглашен архитектонском игром примарне и секундарне пластике, и употребом различитих колорита на одређеним деловима објеката.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У непосредном и ближем окружењу презентованих објеката могу се генерално идентификовати две групе објеката. Сем стамбених и стамбено-пословних зграда значајно веће спратности и стилски другачије интерпретације фасадних површина подигнутих у 70-тим и 80-тим годинама у наставку блока, постоји неколико објеката у маниру презентованих који се такође могу издвојити као стилски засебна групација. Заједничко својство им је период изградње од 1954-1959.године, затим ниска надземна спратност која се креће од П+3+Пк до П+5+Пк, врло сличан манир у функционалној организацији станова, као и у обликовању и архитектонском третману фасадних равни. Између осталих у оквиру наведене групе објеката, поред

анализираних у претходним поглављима још два објекта су дело истог аутора, арх. Михајла Митровића. Ради се о објектима постављеним један наспрам другог у Обреновићевој улици, док објекат на источној страни улице представља директан наставак стамбено-пословних ламела „Маргер“. (Слика 27.)

Слика 27. Митровићев објекат у наставку ламеле „Маргер“
Извор: аутор

Обзиром да се ради о објектима истог аутора, са истом надземном спратношћу П+5+Пк и готово исте фасадне обраде уличног фронта, могу се генерално посматрати као јединствене зграде близнакиње. Евидентно је и данас да других таквих примера у Нишу скоро и да нема. (Слика 28.)

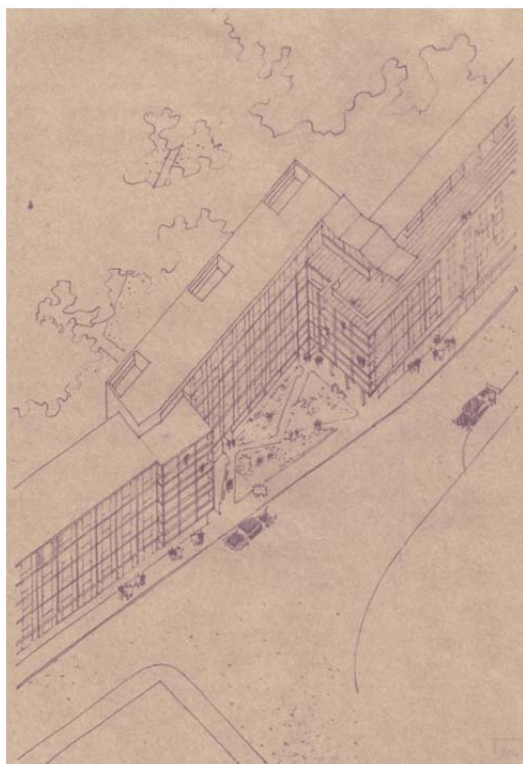

Слика 28. Стамбено-пословне „Близнакиње“ аутора М. Митровића
Извор: Google street view

Оба објекта садрже неколико карактеристичних фасадних елемената архитектонске композиције:

- повучено приземље иза колонаде стубова,
- наглашени хоризонтални ритам спратова је у деловима прекинут вертикалним транзенама варијантно постављеним по објектима и у различитом ритму стварајући утисак динамичности фасаде,
- завршницу куће представља заталасани кров који извесној ортогоналности даје одређени вид лакоће.

Поред поменутог Митровићевог објекта на западној страни улице, у наставку низа налази се још неколико стамбено-пословних ламела доста уједначених по волуметрији, архитектонској фасадној пластици, наглашеној линеарности локала у приземљу, спратности и завршној коти нивелете венца. Последњи у низу је разуђени једнотракт изломљене форме, са малом пјачетом у делу улазне партије формираном повлачењем једне ламеле у унутрашњост блока. На тај начин, аутор као да тежи наставку централног парка-трга који је лоциран преко пута све до улаза у зграду, и према коме зграда има отворене визуре. Аутор овог значајног стамбено-пословног објекта је арх. С. Фабрис, а објекат је подигнут 1959. године. (Слика 29.)

Слика 29. Приказ оригиналног цртежа-перспективе аутор арх. С. Фабрис
Извор: Историјски архив града Ниша

Ову веома складну архитектонско-урбанистичку композицију нажалост нарушавају надградње, настале крајем 20.-тог и почетком 21. века. Оне директно представљају девастацију јавних простора и објеката, угрожавајући на тај начин читав амбијент.

7.2 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 2

Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда „Колонада“ у Нишу (По+П+3+Пк и По+П+4)	
Инвеститор	ЈНА	
Пројектант (Предузеће)	„ПРОЈЕКТБИРО“ Београд	
Одговорни пројектант	арх. Михајло Митровић	

Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања

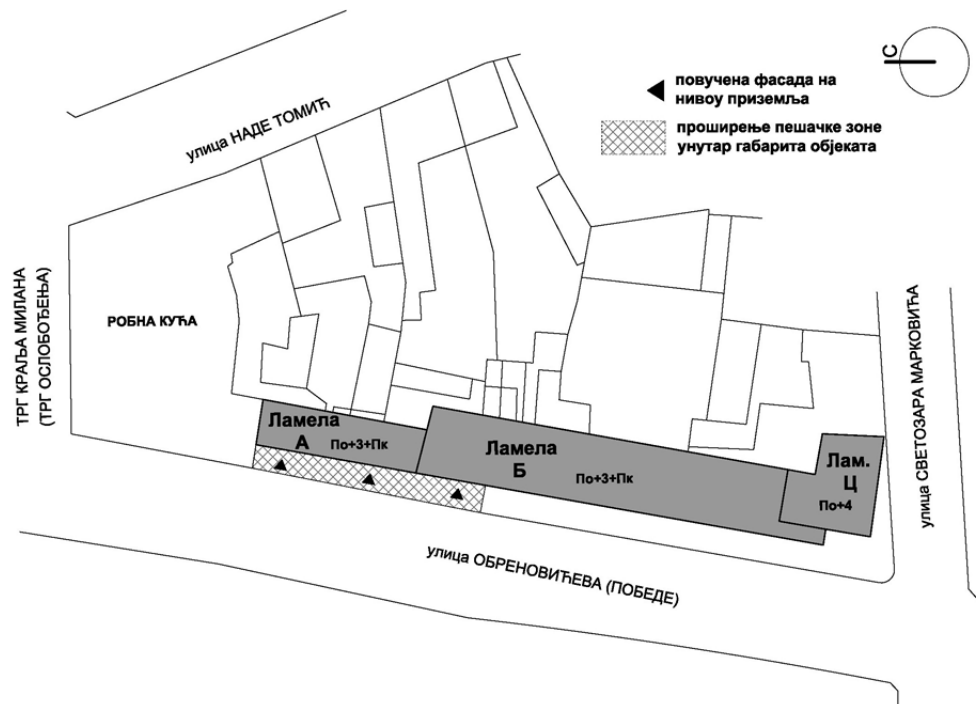
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Победина улица	број на мапи: 02
	Садашњи назив улице: Обреновићева улица	
Временски оквир - година пројектовања	1956. година	
Типологија градње	Објекат у непрекинутом низу - „интерполација“	

Просторни склопови - нивои истраживања

Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се налази у наставку трга Краља Милана на јужној страни, у његовој непосредној близини <i>Типолошки модел 3:</i> радијално конституисан простор кога чине градски блокови груписани око формираног јавног отвореног простора-платоа са привилегованим елементима
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката

У близини трга Краља Милана (раније Трг Ослобођења) са јужне стране, у Обреновићевој (Побединој) улици, лоцирана је стамбено-пословна зграда „Колонада“, пројектована као стамбени објекат са локалима у приземљу, који се састоји из три међусобно повезане ламеле (А, Б и Ц). Свака од ламела појединачно је подељена на више подламела-секција. Објекат је позициониран наглашеним

линеарним уличним фронтом дуж Обреновићеве улице, и знатно мањим (краћим) трактом ламеле Ц ка улици Светозара Марковића. Предметне ламеле се северном (забатном) фасадом ламеле А и крајњим делом ламеле Ц на источној страни вежу за остатак већег стамбеног блока. У том смислу, зграда је пројектована као објекат у низу, односно тзв. интерполација. Доминантна карактеристика стамбено-пословне ламеле А је повучено приземље са локалима и надкривеним пасажом са колонадом стубова ка пешачкој зони. Вероватно је на основу овог просторног детаља објекат и добио назив. На тај начин је проширена пешачка зона уличног тротоара унутар објекта на западној страни. Постигнуте су боље и отвореније визуре у нивоу приземља, и мања могућност додатног пешачког оптерећења у фреквентној зони града. (Слика 30.)

Слика 30. Шематски приказ ситуационог плана - Просторна организација и груписање објеката
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Зелене и заједничке отворене површине,
постојање унутрашњих дворишта у оквиру
блока – организација и опрема**

Објекат се налази у строгом центру града са главном подужном западном фасадом која представља доминантни улични фронт, и зеленило на тој страни није било предвиђено. У оквиру унутрашњег дворишта-атријума на источној страни парцеле, сем једног дрвета у северном делу дворишта не постоји други фонд зеленила или

зелених површина. Поред одређеног броја предвиђених гаражних места, такође не постоје други садржаји, као ни урбани мобилијар у оквиру заједничког дворишта.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

Обезбеђен је одређен број гаражних места у оквиру унутрашњег дворишта-атријума. Уз поменути недостатак зеленила и урбане опреме, ово је ипак један од бољих примера решеног и реализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње. Прилаз унутрашњем дворишту је обезбеђен кроз пасаж из улице Светозара Марковића. (Слика 31.)

Слика 31. Шематски приказ ситуационог плана - Прилаз унутрашњем дворишту и гаражним местима
Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Постигнута градација у реализованој спратности по ламелама од П+3+Пк до П+4 на западној страни ка улици Обреновићевој и висинска усклађеност нивелете венца са суседним објектима у наставку низа, повучен део приземне етажне са локалим иза колонаде стубова у виду проширења пешачке зоне, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са одређеним бројем гаража, остварена могућност добре сагледивости објеката и визура са пешачке променаде, ритам покренутих фасадних елемената и архитектонске пластике, а истовремено сведеност и ненаметљивост просторно-ликовних елемената у односу на еkleктичку фасадну композицију са друге стране пешачке зоне у Обреновићевој улици, јесу показатељи и параметри на основу којих се може констатовати да је „Колонада“ један од првих правих представника европске урбане модерне архитектуре из доба када је настајала.

Ауторски печат арх. Михајла Митровића такође свакако не недостаје, и ово је засигурно једно од значајнијих његових дела из области стамбене архитектуре. И на овом примеру, постигнута асимилација и интегрисаност изграђених структура са околином која је и до данас већим делом такође ненарушена, потврђује квалитет амбијенталних вредности стамбено-пословног блока и постојање визуелног идентитета. (Слика 32.)

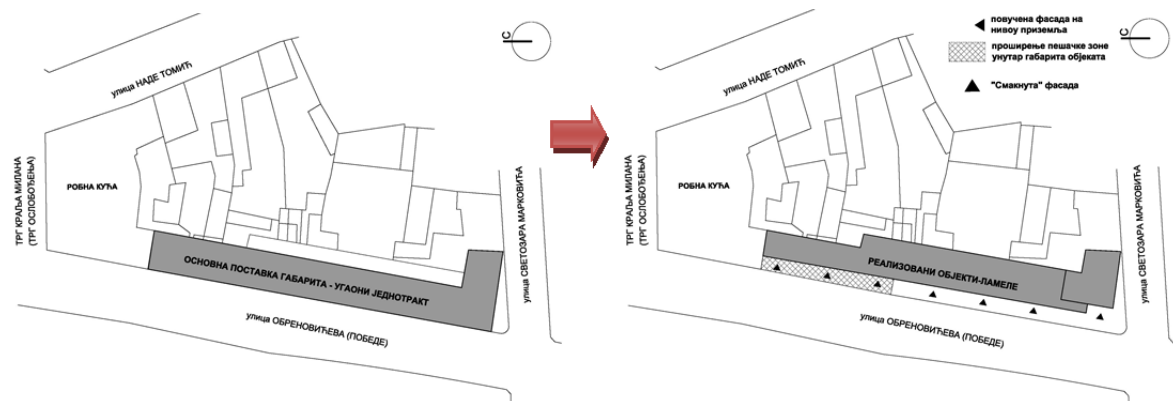
Слика 32. Садашњи изглед објекта „Колонада“ - део фасаде у Обреновићевој улици
Извор: Монографија и изложба „Архитектонски водич Ниша 1878-2018., ДАН Ниша, 2014, стр. 16

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Структура постављених волумена на датој локацији првенствено представља разуђени просторни ансамбл дуж Обреновићеве улице. Померањем фасадне равни, односно увлачењем приземног дела западне фасадне равни ламеле А ка унутрашњости у односу на раван фасаде надземног стамбеног дела ослоњеног на колонаду стубова, испоштована је грађевинска линија са суседним објектом робне куће на северној страни и истовремено омогућен наткривени наставак пешачке зоне у својој пуној ширини. У време пројектовања овог објекта Обреновићева улица је била предвиђена за моторни саобраћај (Слика 30.), тако да је увлачењем фасадних равни створена могућност за реализацију проширеног тротоара који је у том периоду био једина пешачка површина. Овом вештом пројектантском интервенцијом на основу урбанистичке планске разраде, чији је руководилац ГУП-а из 1953. године

такође био аутор овог објекта, створена је вишеструка корист и на урбанистичком и на архитектонском нивоу која се до данашњих дана потврђује као позитивна. На основу наведеног може се констатовати да објекат има наглашену лонгитудиналну просторну форму два међусобно смакнута призматична кубуса у делу Обреновићеве улице, који се угаоно веже за трећи краћи тракт у улици Светозара Марковића. Ламеле су и у вертикалном смислу третиране са варирајућом градацијом нивелете по висини. (Слика 33.)

Слика 33. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадних равни ламела

Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

Поред благе разуђености три волумена различитих висина и суптрактованих маса у нивоу приземне етаже ламеле А, архитектонска обликовно-фасадна композиција ламела А и Б представља игру примарне и секундарне пластике на нивоу фасадних равни. Трећа ламела Ц својом поставком, габаритом и начином архитектонске обраде стављена је у други план дајући визуелну „предност“ првим двема ламелама, истовремено чинећи прелаз, односно везу са објектима у наставку у улици Светозара Марковића. Доминантан обликовни мотив на уличној фасади ламеле А јесте јасно дефинисана архитектонска поставка по следећем принципу: база-стубови (колонада), затим средишњи део-три уоквирене надземне стамбене етаже и завршница у виду повученог поткровља са надстрешницом коју носе танки стубови као наставак колонаде из приземља. Иако је првобитним пројектом било предвиђено да прве две ламеле имају спратност од П+3, каснијом разрадом и у реализацији је то кориговано, што у крајњем даје још бољи и ефектнији резултат. Истакнути средишњи део представља посебну просторно обликовну и ликовну фасадну целину материјализовану по већ утврђеном принципу пуно-празно, као и кроз игру примарне и секундарне пластике. Целокупном утиску динамичне фасаде посебно доприносе двостепено третиране терасе-балкони који су већим делом увучени као

лође, а једним делом избачени у први план. Сличан доминантан мотив у виду три оквира у одређеном растеру са уоквиреним фасадним елементима, се јавља и у наставку на фасади ламеле Б. Фасада ламеле Ц је доста сведенија у односу на прве две ламеле без додатне обликовне пластике. (Слике од 34 до 36.)

Слика 34. Западна фасада стамбено-пословних ламела „Колонаде“ првобитног пројекта
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 35. Јужна фасада стамбено-пословних ламела „Колонаде“ првобитног пројекта
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

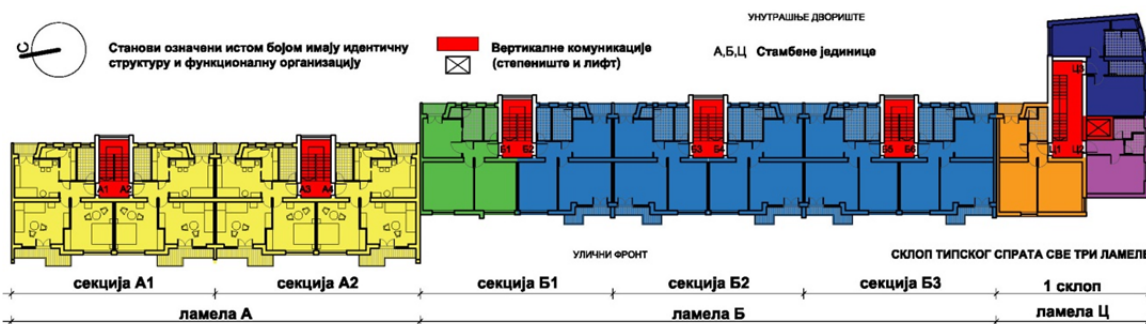

Слика 36. Перспектива - оригиналан цртеж аутора арх. М. Митровића
Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Зграда се састоји од три међусобно повезане ламеле (А, Б и Ц), од којих ламелу А чине две, ламелу Б три независне секције, а ламелу Ц чини један склоп. По својој структури склопови типског спрата свих заступљених ламела представљају једнотрактни и двострано уграђен склоп, док склоп ламеле Ц има и угаону позицију. Габарит зграде у основи има разуђену и изражену лонгитудиналну форму, односно наглашену линеарност. (Слика 37.)

Слика 37. Архитектонски склоп типског спрата свих ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Станови унутар појединачних склопова типског спрата свих ламела имају оптималну двострану оријентацију. Станови ламела А и Б имају источну и западну оријентацију, док су станови ламеле Ц оријентисани ка југу, односно једним мањим делом на север ка унутрашњем дворишту. Два стана на степеништу без додатних ходничких простора (коридора или галерија), и двострана оријентација станова унутар ламела, чине карактеристичан склоп типског спрата компактним.

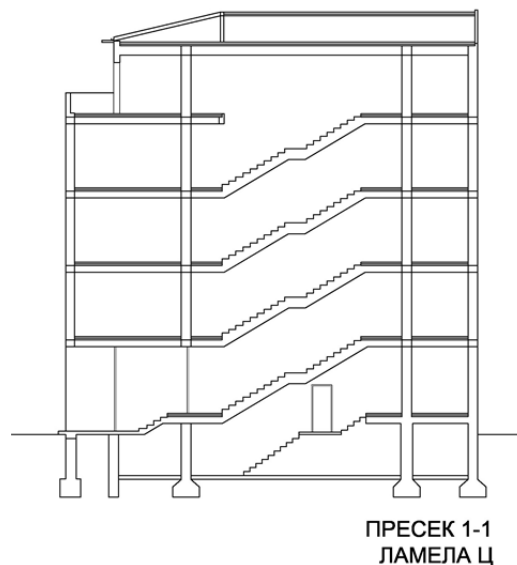
Све ламеле имају врло сличну структуру функционалне организације пројектованих станова, од којих ламела А има две независне секције са по два стана на степеништу, ламела Б има три секције са по два стана на степеништу, док ламела Ц има три стана на степеништу а због повишене спратности поседује и лифт. Улази у станове су позиционирани директно са степенишног подеста и централно позиционирани у стану, тако да нема губитка простора на ходничким комуникацијама у оквиру степенишног простора, као ни у стамбеним јединицама. (Слика 37.)

Пројектом је предвиђено да сва степеништа буду директно природно осветљена из унутрашњег дворишта.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Примењени конструктивни систем је масивни систем изградње. Носећи зидови од пуне опеке у дебљини од 38 цм пројектовани су у подужном правцу у целој дужини објекта, као и око степеништа формирајући конструктивна језгра око вертикалних комуникација. Распони су оптимални за што квалитетнију организацију станова у оквиру њих. (Слика 38.)

Слика 38. Шематски пресек кроз ламелу Ц
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Поред стандардних материјала у формирању конструктивних и носећих елемената као што су опека и опекарски производи, армирани и неармирани бетон, фасада је у завршном слоју изведена од теранове у боји. Четири фасадна оквира су обложена мермером као и одређен број прозора на главној (уличној) фасади. Мермером је такође обложено и десет истакнутих стубова колонаде. Кровне терасе су обложене бетонским плочама, док је кровни покривач оизведен од валовитих плоча на дрвеној подконструкцији. Поред набројаног, у оквиру фасадних и унутрашњих елемената зграде јављају се још и керамичке плоче, вештачки камен, терацо.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Ниво постигнуте просторне обликовности се најбоље чита у односу истуреног фронта на стубовима и повучене пружемне етажне ламеле А, разуђености ламела на главној фронталној фасади и у градацији висинске нивелете различите спратности објекта. Сучељавање двеју просторних маса са елементима пуног и празног и контрастом у колориту, такође представља просторно-обликовни угаони детаљ на углу Обреновићеве и улице Светозара Марковића.

На нивоу архитектонике, односно пластичне обликовности фасадних равни, нагласак је стављен на већ описаним мермерним рамовима унутар којих је разиграна структура у виду одређеног ритма прозорских отвора, додатно истурених балкона и њиховог међусобног односа. (Слика 39.)

Слика 39. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос

Извор: „50 објеката Модерне Ниша 1930-1970.“ изложба и монографија, ДАН Ниша, 2012, стр. 18

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

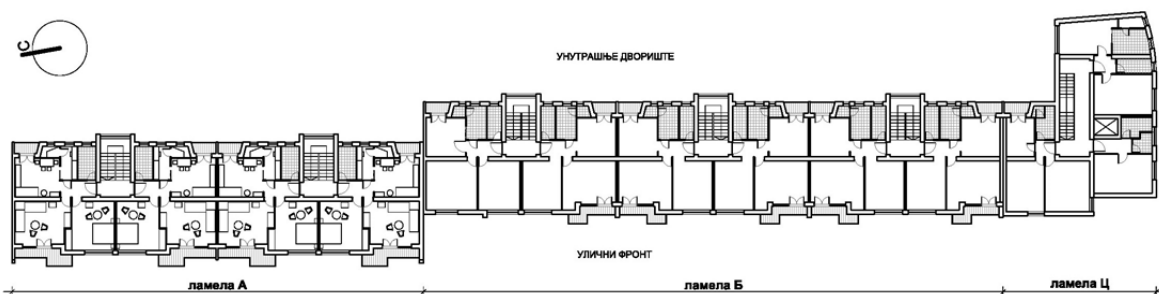
Организација стана

Структура свих станова на типском спрату у свим ламелама је готово идентична. Највише се разликују станови у оквиру ламеле Ц орјентисани ка улици Светозара Марковића. Једино ова два стана на типској етажи немају терасу, на целој вертикали.

Функционална организација осталих станова све три ламеле је генерално истоветно структурирана.

По налогу инвеститора (и у овом случају ЈНА) да станови буду пројектовани по тада важећим нормативима из упутства о изградњи стамбених зграда за потребе ЈНА, поред осталог била је дефинисана потребна структура и максимална површина станова, где се напомиње да је пожељно да у коначном решењу та површина буде мања од максималне предвиђене. Интересантан је податак из преписа „Решења Комисије за ревизију“ из 1956. год. које је део техничке документације, да је инвеститор поред једнособних и мањег броја гарсоњера, захтевао највећи број двособних станова са максималном површином од 95м².

Заступљеност и структура станова по површини у оквиру ламеле А по важећим нормативима из периода пројектовања и изградње овог објекта, састоји се од по два двособна стана на степеништу, у две секције. Станови су једнаке структуре и површине, међусобно постављени симетрично као у огледалу. Готово исти принцип једнаких станова је примењен и у оквиру ламеле Б која има три секције са по два стана на степеништу. Сем једног стана који нема балкон, сви станови су идентични са становима ламеле А. Три стана на степеништу унутар ламеле Ц се благо варијантно разликују од станова прве две ламеле због угаоне позиције ламеле, као и због уграђеног лифта у оквиру ходничке комуникације. (Слика 40.)

Слика 40. Структура и функционална организација станова типског спрата све три ламеле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Станови ламеле А су карактеристични по структури усвојене шеме функционалне организације простора који се најчешће надаље понављају у оквиру типског спрата. Из тог разлога ће у наставку поглавља бити разматран карактеристичан стан једне од секција у оквиру ламеле А. (Слика 41.)

Слика 41. Функционална организација стана једне од секција у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поставка масивних носећих зидова у подужном правцу пратећи линеарну форму објекта, нарочито по средини објекта, генерално одређује функционалну организацију стамбене јединице условљавајући поделу стана на западни и источни део. Западни део стана има оријентацију ка пешачкој зони Обреновићеве улице и чине га дневни боравак и спаваћа соба, док се на источној страни налази санитарни блок и зона домаћинства, односно кухињска ниша са оставом. Ове просторије су оријентисане ка унутрашњем дворишту и имају природно осветљење и проветравање. Захваљујући рационалној поставци носећих конструктивних елемената и усвојеном моделу плитког тракта све три ламеле, сви станови имају оптималне површине просторија и двострану оријентацију. Поред тога, постигнута је функционална рационалност која се огледа првенствено у минималним предвиђеним површинама за ходничке комуникације, централном позиционирању улазне партије са јасно подељеним зонама и проширеном зоном домаћинства, која поред ручавања може служити и као други центар окупљања, просторија за дружења, игру деце, евентуално са лежајем за спавање, и других активности. Овакав тип кухиње у извесном смислу представља наслеђе из периода међуратне Ране Модерне Ниша, која је осим припреме хране имала и вишенаменски карактер, и према проф. А. Кековићу, по правилу је оријентисана ка унутрашњем дворишту.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице**Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора**

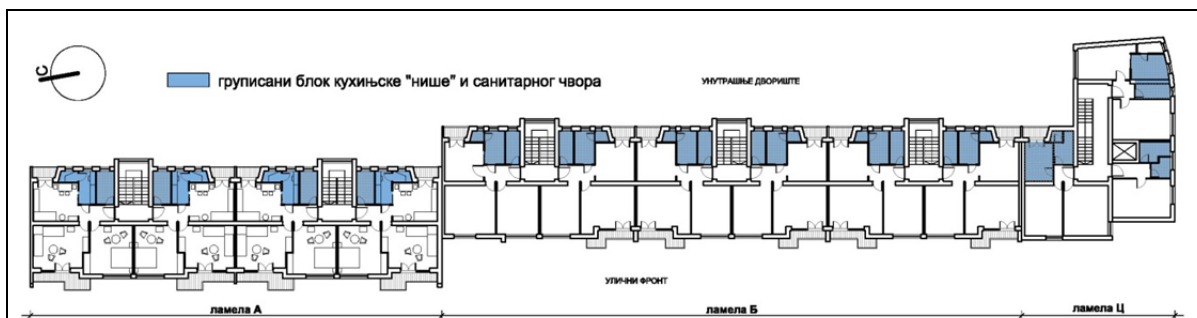
Упркос чињеници да је на објекту примењен масивни систем изградње, и на овом примеру зграде аутора М. Митровића на основу потенцијала са просторног аспекта флексибилности, као што су првенствено величина стана (величина просторија), затим оријентација и плитки тракт, могућа је функционална промена и адаптација одређених просторија у оквиру типског стана на спрату. Измењени станови би адекватном интервенцијом на тај начин могли да имају већи капацитет у смислу додатне собе, а без повећања укупне величине стана и без губитка просторног квалитета стана. На следећем примеру је приказана могућа интервенција са варијантним решењем одабраног карактеристичног стана на типском спрату. (Слика 42.)

Слика 42. Варијанта флексибилног коришћења простора на примеру карактеристичног стана
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице**Диспозиција инсталационих блокова**

Сви станови у оквиру типске стамбене етажне све три ламеле имају груписане санитарне и инсталационе блокове кухиње и купатила, оријентисане ка унутрашњем дворишту. Нише су део стамбене кухиње, као што је описано у оквиру анализе организације стана. (Слика 43.)

Слика 43. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата све три ламеле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Степен индивидуализације

У случају објекта „Колонида“ уочава се јасна диференцијација пословног приземља дуж читавог фронта у Обреновићевој улици у односу на остале надземне стамбене етаже. Сем тога, стиче се утисак да је аутор имао намеру да успостави што бољи визуелни контакт стамбених просторија објекта са уличном пешачком променадом, захваљујући отворенијем третману уличне фасаде употребом већих фасадних прозорских отвора налик француским балконима, и двоструких лођа-балкона са наглашеним конзолним делом, који истовремено чине један од главних фасадних мотива. Унутрашња (дворишна) фасада је доста „затворенија“ у односу на главну, односно са доста већим степеном индивидуализације на чијој страни је стамбена зона домаћинства, са малим прозорским отворима и мањим лођама. Битан аспект одређеног степена индивидуализације јесте и предвиђен мањи број станова на етажи, у овом случају је то само два стана на степеништу.

Визуелни доживљај предметног објекта чини различита градација висинских нивелета по ламелама, повучено наткривено приземље са проширеном пешачком зоном ламеле А, угаона разуђеност форме са просторном игром обликовних фасадних елемената. Визуелни идентитет стамбених јединица је додатно наглашен архитектонском игром примарне и секундарне пластике описане у оквиру претходних критеријума.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Поред врло значајних поменутих јавних објеката подигнутих на тргу Краља Милана, у непосредном и ближем окружењу презентованог стамбено-пословног објекта „Колонада“ налази се и одређен број врло значајних стамбено-пословних објеката за град Ниш, насталих у истом прогресивном периоду зреле и касне Нишке Модерне.

Преко пута анализираног објекта, на западној страни Обреновићеве улице, на еклектични низ стилских објеката наслања се један од највреднијих објеката међуратне нишке Модерне, на који се даље надовезује стамбено-пословни комплекс „Горча“ на углу Обреновићеве и Ген. М. Лешјанина (раније Станка Пауновића), са доминантном кулом као везним елементом. Поред елементарног фасадног мотива у виду хоризонталног и вертикалног растера фасадних елемената око прозорских отвора, у првобитном пројекту из 1957. године је била предвиђена и насумична игра балконских зидних парапета у оквиру датог архитектонског ансамбла. На тај начин би визуелно свакако био још дефинисанији однос према згради „Колонаде“, али нажалост у накнадној допуни пројектне документације овај детаљ је избачен, као и у коначној реализацији објекта. (Слике 44 и 45.)

Слика 44. Лево фотографија - Објекат Ране међуратне Модерне; Десно фотографија - Поглед на робну кућу (лево) и угаони стамбено-пословни комплекс „Горча“ (десно) из 1970. године 20.тог века
Извор: Лево фотографија - „Архитектонски водич Ниша 1878-2018.“ изложба и монографија;
Десно фотографија - https://www.reddit.com/r/serbia/duplicates/ar7ghw/nis_1970/

Слика 45. Перспектива угаоног стамбено-пословног комплекса „Горча“ - оригиналан цртеж аутора првобитног пројекта В. Ђорђевића и Ђ. Пиварског
Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Сем наведених објеката, непосредно и ближе окружење зграде „Колонада“ чини и још неколико вредних објеката истоименог аутора Михајла Митровића. Један од њих се налази на југозападној страни дијагонално од анализираног објекта, на углу Обреновићеве и наставка улице С. Марковића, под називом стамбена зграда „Сити“, пројектована 1956.год. Иако је лоцирана на углу, зграда је целим прочељем постављена у Обреновићевој (раније Побединој) улици. Бочна северна фасада зграде представља део уличног фронта С. Марковића и почетак низа објеката у наставку улице. (Слика 46.)

Слика 46. Главна улична и бочна фасада стамбено-пословног објекта „Сити“
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Квалитет овог објекта се пре свега састоји у композицији форми и облика. Захваљујући диференцијацији и разлагању једне суштински компактне структуре на више просторно обликовних волумена и фасадних елемената, добијен је вешто

разигран архитектонски склоп просторних форми, у оквиру једне од главних улица (сада пешачке зоне) у граду Нишу. Јасна подела по функционалним целинама у виду транспарентног приземља као постамента зграде и истовремено дела пешачке променаде, градирање надземног стамбеног дела по висини и разуђивање форме повлачењем вишег волумена у односу на нижи у основи, као и завршница у виду додатно повученог поткровља са косим кровом што је већ, може се рећи ауторски печат архитекте Митровића који се препознаје код више његових објеката у граду, чини овај објекат добрим примером урбане градске куће, не само у времену настајања већ и до данашњих дана. Свему овоме доприноси и посебан третман у обради фасадних равни сваког од наведених волумена, употребом примарне, секундарне, па и терцијалне пластике фасадних елемената. Нажалост, и ово је један од врло значајних објеката из периода нишке Модерне који није успео да избегне талас надградњи и девастација, те је нижи тракт ка пешачкој зони надграђен непримерним мансардним кровом.(Слика 47.)

Слика 47. Садашње стање објекта „Сити“ аутора арх. М. Митровића из 1956.год.
Извор: google street view

У наставку Вождове улице ка западној страни недалеко од трга Краља Милана, на почетку улице Генерала Милојка Лешјанина (раније Станка Пауновића), налазе се још два објекта истог аутора. У овом случају, ради се практично о двојном стамбено-пословном објекту, јер је урбанистичка поставка оба објекта таква да су наслоњени један на други у форми заједничке независне целине у простору. Као такви, они представљају један слободностојећи објекат истог аутора. (Слика 48.) Пројекти за извођење рађени су 1955. и 1956. године.

Слика 48. Главна улична фасада двојног стамбено-пословног објекта „Бујица“
Извор: аутор дисертације на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 49. Перспектива двојног стамбено-пословног објекта „Бујица“ -
оригиналан цртеж аутора М. Митровића
Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слично претходном примеру, и ова двојна групација представља слојевиту просторно обликовну структуру разуђене и градитивне форме, по хоризонтали и по вертикали. Први пројектовани леви објекат под називом „Бујица“, посматрано са стране уличног фронта, има нешто компактнију форму од објекта десно. Има и наглашену улазну партију са посебно дизајнираном надстрешницом, као и кровну терасу са такође наглашеном надстрешницом. Основну форму чине два кубуса која се секу, од којих је доминантнији кубус са благим еркером којим су уоквирене три стамбене етажне од првог спрата навише. Игра примарне и секундарне пластике је додатно обогаћена обликовно-ликовним фасадним елементима. (Слика 49.) Објекат који се наслања на претходни прати ритам фасадних отвора од првог спрата навише,

док је приземље у целости предвиђено као пословни простор за разлику од претходног објекта, те је у складу са тим третирано потпуно транспарентно. И код ове зграде доминирају два кубуса која се међусобно суперпонирају, са том разликом што је један значајно наглашенији због повећане спратности и просторне разуђености маса. Обликовној пластици доприноси и отворена кровна тераса која се протеже изнад целог другог спрата примарног фасадног волумена посматрано из улице Ген. М. Лешјанина, са истакнутом надстрешницом од укрштених брисолеја. Доминантан кубус највеће спратности са великим терасама-лођама отвореним према Давидовој улици, заокружује ову разиграну урбанистичко-архитектонску композицију у оквиру централног градског језгра Ниша. (Слика 50.)

Слика 50. Садашње стање двојног објекта“ аутора арх. М. Митровића из 1955/56.год.
Извор: google street view

У оквиру Вождове улице на источној страни, односно југоисточно од трга Краља Милана, изграђена су још два веома значајна објекта истог аутора. Као и на претходном примеру објекти су физички повезани, али с`том разликом што један има изражену вертикалност јер је грађен као угаона вишеспратница-солитер, а други представља наставак уличног фронта ка источној страни и за разлику од вишеспратнице има наглашену хоризонталну линеарну форму. Солитер генерално представља пандан хотелу „Амбасадор“ који је лоциран „преко пута“ на тргу Краља Милана, а стамбено-пословна зграда под називом „Јагода“ својом наглашеном лонгитудиналном формом дефинише правац уличног фронта. (Слика 51.)

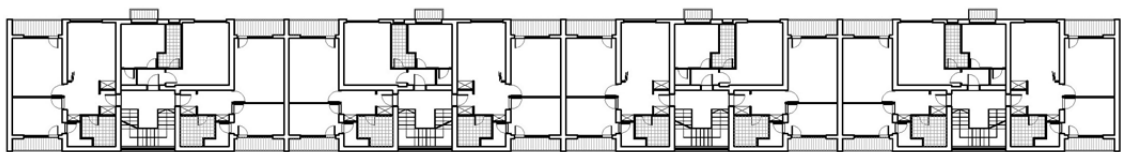
ЛЕГЕНДА

- Хотел „Амбасадор”
- Солитер-аутора М.Митровића
- СЗ „Јагода”-аутора М.Митровића

Слика 51. Положај предметних објеката аутора арх. М. Митровића у односу на Трг Краља Милана
Извор: аутор на основу интернет странице Gisnis

Стамбена зграда „Јагода“ у Вождовој улици пројектована је 1957. године, четири године раније од поменутог стамбено-пословног солитера који ће накнадно бити изграђен као завршетак низа објеката у Вождовој, и истовремено представља везивни елемент са објектима у наставку у улици Наде Томић.

Објекат у Вождовој улици под називом „Јагода“, се састоји од четири идентичне ламеле. Осим наглашеног издуженог призматичног облика, зграда је врло карактеристична по више основа. Будући да главна улична фасада има чисту северну оријентацију, пројектант се одлучује да на тој страни предвиди помоћне просторије и вертикалне комуникације-заједничка степеништа, док стамбене просторије оријентише ка југу, односно унутрашњем дворишту. (Слика 52.)

ОСНОВА ТИПСКОГ СПРАТА

СЕВЕРНА ФАСАДА

Слика 52. Основа типског спрата (горе) и северна улична фасада (доле) СЗ „Јагода“
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Северни зид главне уличне фасаде он разрађује на начин да ствара оригиналну архитектонску структуру формирану од разиграних фасадних елемената сведене геометрије. Односом пуно-празно, одређеним ритмом наглашених контраста транспарентних и масивних зидова, употребом примарне и секундарне пластике у виду међусобног прожимања хоризонталних и вертикалних фасадних елемената, наглашеним рекламним паноима од алуминијумских профила и поставком ликовно-обликовних детаља на армирано-бетонским платнима, главна улична северна фасада постаје својеврсно уметничко дело са завршницом у виду повучене терасе поткровне етажe. (Слике 53. и 54.)

Слика 53. Фотографија након изградње објекта из 60.-тих година 20.-тог века
Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слика 54. Фотографија садашњег стања
Извор: google street view

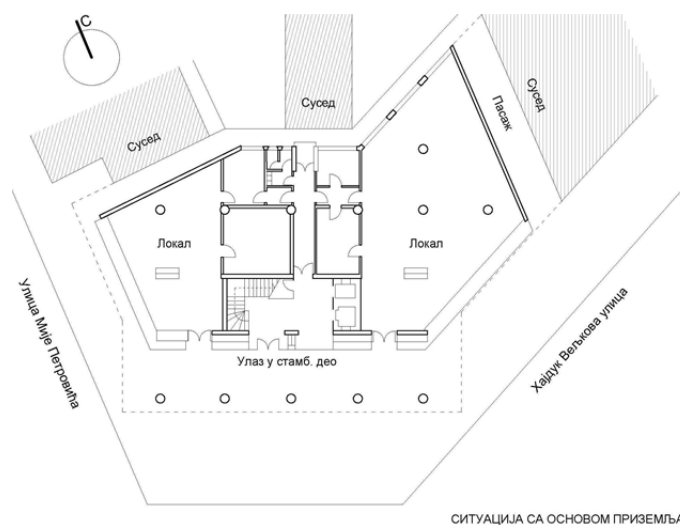
7.3 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 3		
Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна кула „Плави солитер“ По+П+11	
Инвеститор	Предузеће „Дирекција за стамбену изградњу“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Предузеће „Дирекција за стамбену изградњу“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. С. Митић, арх.Д. Марковић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра (шире окружење)	
Микролокација објекта	Некадашњи и садашњи назив улице: Угао Улица Мије Петровића и Хајдук Вељкове у Нишу	број на мапи: 03
Временски оквир - година пројектовања	1961. година	
Типологија градње	Слободностојећа стамбена кула са пословним приземљем у непрекинутом низу	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се налази у ширем окружењу Трга Учитељ Тасе (раније Трг Лале Николића) <i>Типолошки модел 4:</i> комбинација два или више типолошких модела организације тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Један од првих изграђених солитера-кула у Нишу, „Плави солитер“ је пројектован као стамбени, односно стамбено-пословни објекат са локалима у приземљу. Објекат је позициониран на углу Улица Хајдук Вељкове и Мије Петровића, и својом наглашеном висином доминира у окружењу у коме, сем неколико околних вишепородичних стамбених зграда, претежно преовладавају породичне</p>		

индивидуалне куће ниске спратности. (Слика 55.)

Слика 55. Ситуациони приказ предметне парцеле - Просторна организација у оквиру блока
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Структура два волумена у простору, хоризонталног и наглашено вертикалног, међусобно повезаних у једну заједничку целину, на датој локацији представља комбиновану композицију стамбене куле и приземног тракта, који се северним калканским зидом на међи веже за улични низ породичних кућа у Улици Мије Петровића, док се у источном делу такође на међи, наслања на низ породичних кућа у Хајдук Вељковој улици. (Слика 56.)

Слика 56. Ситуациони приказ са основом приземља – Однос са суседима у нивоу приземља
Извор: аутор е на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Због такве поставке на парцели у оквиру приземног нивоа, објекат се по типологији градње третира као изграђен у непрекинутом низу, док доминантна вертикална стамбена кула има све четири попуно слободне фасаде. Југозападна фасада је директно орјентисана ка отвореном простору-раскрсници (кружном току) и има отворене визуре на улицу Хајдук Вељкову на југозападној страни, односно ка Тргу Учитељ Тасе. Југоисточна и северозападна фасада су такође орјентисане ка улицама, док североисточна фасада има поглед на унутрашњост блока.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

Обзиром да приземни део објекта заузима велики део парцеле, односно да је велики проценат заузетости, сем мање зелене површине у делу тротоара, зеленило уопште није заступљено у оквиру парцеле. Унутрашње двориште и мобилијар нису били предвиђени пројектом.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

Пројектом није био предвиђен паркинг или гаражни простор на предметној парцели. Треба напоменути да у периоду пројектовања и изградње овог објекта није постојала обавезујућа регулатива нити урбанистички параметри по којима би се морало предвидети паркирање.

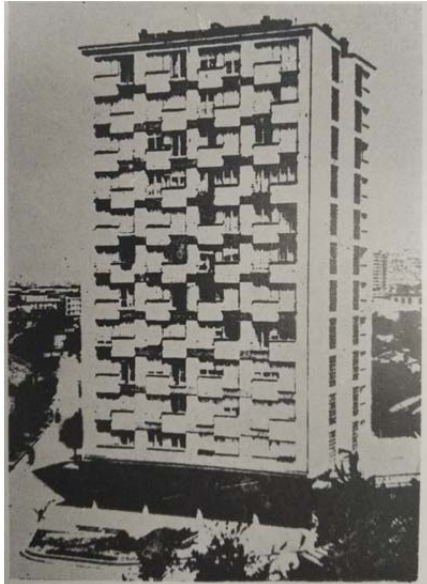
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Угаони солитер, један од првих изграђених у Нишу, пројектован је у складу са тежњом да се граде вишеспратнице у оквиру тргова, односно отворених површина у простору, а на основу Генералног урбанистичког плана Ниша из 1953. године, рађеног под руководством архитекте Михајла Митровића. (Историјски институт Београд, 1986; стр. 261)

Објекат представља угаони завршетак, односно угаону везу два улична фронта у оквиру стамбеног блока, на његовој југозападној страни. Доминантан, наизглед лебдећи вертикални кубус са 11 стамбених надземних етажа ослоњен у предњем делу на стубове са профилисаном надстрешницом, повучена етажа приземља са централним улазом и локалима у виду транспарентне опне, заступљеност великог

броја становника на малом простору, централна позиција објекта на раскршћу улица и остварене визуре стамбене куле у свим правцима, остварена могућност добре сагледивости објекта са пешачке променаде, ритам покренутих фасадних елемената и архитектонске пластике, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 57.)

Слика 57. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед објекта (десно) на углу улица Мије Петровића и Хајдук Вељкове
Извор: (лево) Ранковић Ж. Ј., „Станбени Кули“, 1975, стр. 216; (десно) google street view

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Предметни објекат се састоји из два међусобно повезана дела, хоризонталног и вертикалног. Хоризонтални-приземни волумен разуђене и неправилне форме прати габарит угаоне парцеле, док доминантни вертикални призматични кубус сведене ортогоналне форме израћа из приземног нивоа у једанаест стамбених надземних етажа. Ова два просторна волумена сачињавају једну јединствену и целовиту форму.

Волуметријска поставка објекта састоји се од следећих просторних елемената:

- компактан волумен приземља неправилног облика габарита као постамент,
- истурени масивни стубови у простору предњег (улазног) дела са профилисаном надстрешницом,
- доминантна кула у виду волумена призматичне сведене ортогоналне форме.

Поред наведене волуметрије, архитектонска обликовно-фасадна композиција представља наглашену игру примарне и секундарне пластике, претежно на нивоу југозападне и североисточне фасадне равни. Оне представљају уоквирена поља динамичног померања фасадних елемената. Фасадна динамика је постигнута наизменичним постављањем парапета и француских балкона, у парним и непарним етажама. Ритам прозорских отвора, балкона и парапета је додатно обогаћен архитектонском пластиком и сведеном колористиком у светло-тамним тоновима. Бочне фасаде стамбене куле карактерише централна симетрија, увучена средишња раван целом висином, и декоративни елементи са функцијом брисолеја и заштитне оградe унутрашње лође, на истакнутим бочним странама примарне фасадне равни, на свакој етажи понаособ. (Слика 58.)

Слика 58. Главна (улична) и бочна фасада објекта „Плави солитер“

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

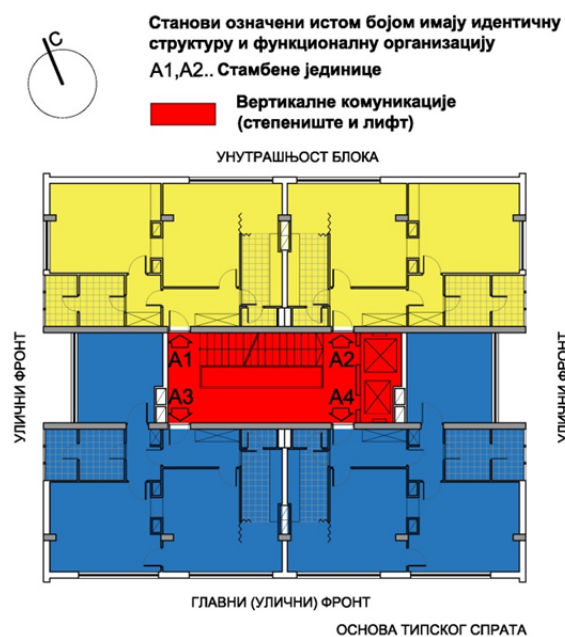
Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Склоп типског спрата

По својој структури склоп типског спрата стамбене куле представља слободностојећи и компактан склоп. Овај генерално осно симетричан склоп чини целовита компактна форма четворостране оријентације. Осна симетрија је нарочито изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације (унутрашње

степениште) у подужном и попречном смислу, као и на бочним странама-фасадама, северозападној и југоисточној фасади, са оријентацијом ка улици Мије Петровића, односно Хајдук Вељковој улици.

Све стамбене етаже имају идентичан склоп типског спрата. Пројектовано је по четири стана на степеништу, где је основа типског спрата решена по принципу двојне симетрије и са идентичним шемама станова, од којих већи имају по једну собу више. Сви станови на спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом. Вертикалне комуникације, једнокрако степениште и два лифта, су централно позиционирани унутар куле са оптималном предвиђеном заједничком површином ходничке комуникације, и без природног осветљења и проветравања. Сем главног једнокраког степеништа и лифтова у оквиру склопа није предвиђено противпожарно степениште, јер у тадашње време тај услов није постојао у виду законске регулативе. (Слика 59.)

Слика 59. Склоп типског спрата стамбене куле
 Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
 склоп - ниво стамбеног
 објекта**

Конструктивни систем

Примењени конструктивни систем и на овим објектима је скелетни армирано бетонски систем носећих стубова и греда, односно хоризонталних и вертикалних серклажа, у комбинацији са АБ платнима. Конструкција има антисеизмички

карактер због изградње у сеизмичком подручју осмог степена. Осовински распон између носећих елемената је пројектован у модулу од 60цм, те стога у подужном правцу износи 4.20 метара, док у попречном правцу има распоне од 3.60 и 4.20 метара. Међуспратне конструкције су изведене у комбинацији АБ плоча у делу степеништа и ходничких комуникација, и плоча са префабрикованим пуниоцима у дебљини од 20цм. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови су постављени у армирано-бетонска језгра која се протежу кроз све етаже. Темељне стопе су пројектоване у систему тракастих темеља, односно контра плоче у централном делу.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Осим материјала употребљених за израду конструктивних елемената објекта, завршна обрада свих фасадних површина је реализована у племенитом малтеру светло сиве нијансе натур бетона, са контрастним пољима у тамнијих тонова како би се додатно нагласила пластична форма фасаде. Најсветлија нијанса је предвиђена на истакнутим пољима зиданих заштитних ограда, док су у најтамнијем тону обрађени видљиви делови међуспратних конструкција. У приземљу су предвиђени стаклени портали у оквиру пословног простора поред спољашњих конструктивних елемената-стубова.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

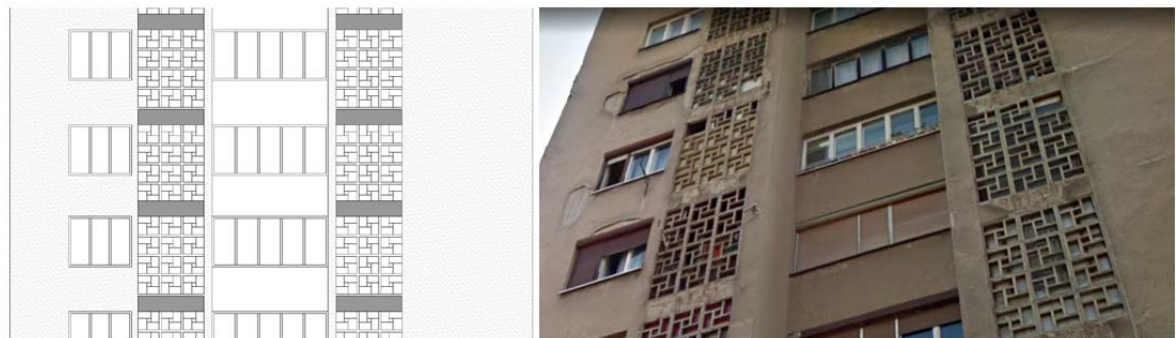
Поред волуметријске поставке објекта, на нивоу архитектонике поставка пластичне обликовности фасадних равни је изведена са нагласком на ритму благо препуштених и повучених маса и фасадних елемената у деловима надземних стамбених етажа. Као што је већ напоменуто, тај детаљ чини динамика елемената у наизменично постављеном ритму на свим спратовима. (Слика 60.)

Слика 60. Детаљи фасадних елемената југозападне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и постојеће стање (слика десно)

Извор: (слика лево) део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша
Извор: (слика десно) google street view

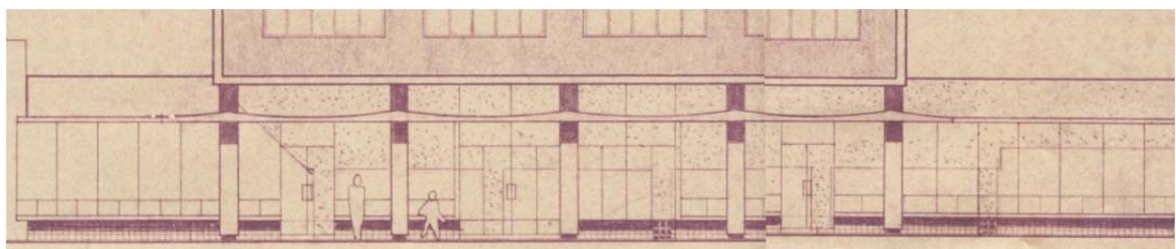
Такође, већ поменути и описани детаљ јесте и врло значајан “ декоративни елемент на истакнутим бочним странама примарне фасадне равни са функцијом брисолеја и заштитне ограде унутрашњих лођа, постављен испред купатила. Ови детаљи у виду фасадне перфорације на свим спратовима, посматрани у целини подсећају на део традиционалног фолклора у маниру народних шара, које су примењиване у изради тепиха (ћилима), односно одеће (народне ношње). (Слика 61.)

Слика 61. Детаљи фасадних елемената северозападне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и постојеће стање (слика десно)

Извор: (лево) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша
Извор: (десно) google street view

Детаљ профилисане надстрешнице са наглашеним носачима-стубовима у саставу наткривеног улазног дела, чини посебно квалитетно дизајнирану просторно-обликовну целину у оквиру целе структуре. (Слика 62.)

Слика 62. Детаљи надстрешнице пројектовано стање (слика изнад) и постојеће стање (слика испод)

Извор: (слика изнад) део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Извор: (слика испод) google street view

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

Захваљујући усвојеном моделу централно позиционираног степеништа, односно вертикалних комуникација, као и оптималним распонима конструктивних елемената, сви станови имају двострану оријентацију и јасно подељене зоне у оквиру стамбених јединица. По структури, заступљени су два двособна и два двоипособна стана на типској етажи. У оквиру овог критеријума биће анализирани један двособан и један двоипособан стан, врло сличне структуре и површине, с`том разликом што двоипособни станови имају једну собу више.

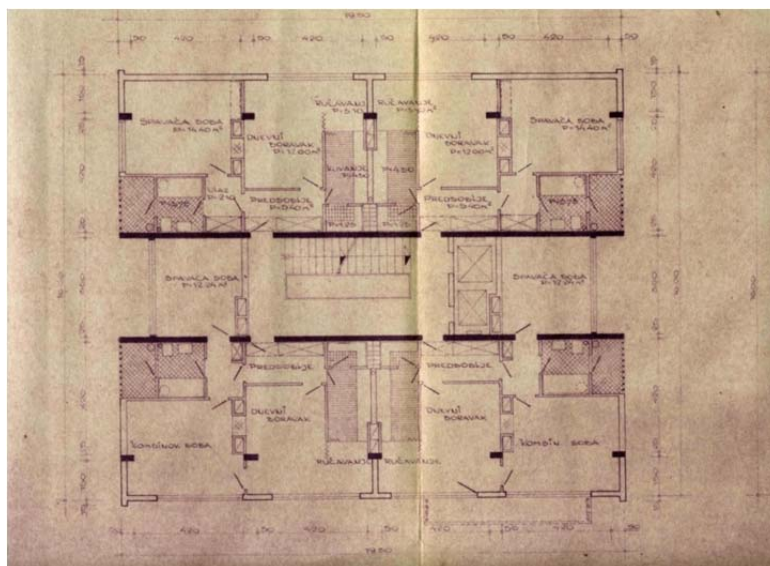
Дневна и зона домаћинства са пролазном трпезаријом су позициониране у централном (средишњем) делу типског спрата, док су ноћни делови стана орјентисани ка бочним странама. Дневна зона двособних станова има оријентацију ка унутрашњости блока, док су дневне зоне двоипособних станова орјентисане ка раскрсници, односно са визурама ка наставку Хајдук Вељкове улице.

Из централно позиционираног улазног, односно ходничког дела приступа се свим просторијама дневног дела стана, као и дегажману који представља наставак ходничког простора. За разлику од двособних, двоипособни станови на углу имају предвиђену комбиновану собу, чија је намена вишеструка: рад, одмор, спавање, игра деце, други центар окупљања, дружење. Битно својство ове просторије јесте и њена директна повезаност са дегажманом и дневним боравком, те је стога омогућена кружна веза, односно кружна комуникација у највећем делу стана. Ноћна зона, коју чине спаваћа и комбинована соба у случају двоипособног стана, су дегажманом одвојене од остатка стана. Купатилу се такође приступа из дегажмана. Још једна особена карактеристика свих станова на етажи јесте пролазно купатило, пошто се до унутрашње терасе-лође може приступити само из купатила. Како је у оквиру лође, предвиђено сушење веша, заштитна ограда је пројектована и реализована у виду

декоративних брисолеја (паравана) спратне висине, да би се тај простор добрим делом заклонио од спољних погледа. (Слике 63 и 64.)

Слика 63. Функционална организација станова типског спрата стамбене куле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 64. Основа типског спрата стамбене куле
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

И на овом примеру се постигнута функционална рационалност огледа у минималним предвиђеним површинама ходничке комуникације и дегажмана, централном позиционирању улазне партије, јасно подељеним зонама и специфичностима појединих простора.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

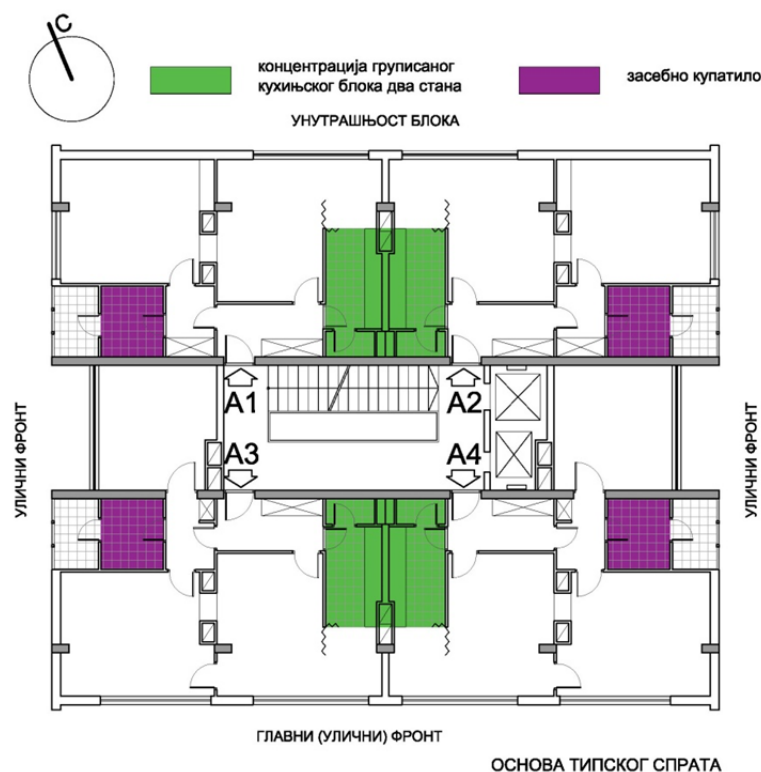
**Адаптибилност и флексибилност стамбеног
простора**

И овај објекат представља један од примера, у коме на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајне измене организације унутрашњег простора стана. Највеће могућности флексибилне организације простора нуди управо поменути комбинована соба код двоипособних станова, која због рационалне геометрије и оптималне површине просторије може да „прихвати“ више намена, а неке различите садржаје и истовремено.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Диспозиција инсталационих блокова

По два стана типског спрата имају груписане инсталационе блокове кухињског дела за два двособна, односно два двоипособна стана, и посебно позициониран санитарни инсталациони блок купатила за сваки стан понаособ. (Слика 65.)

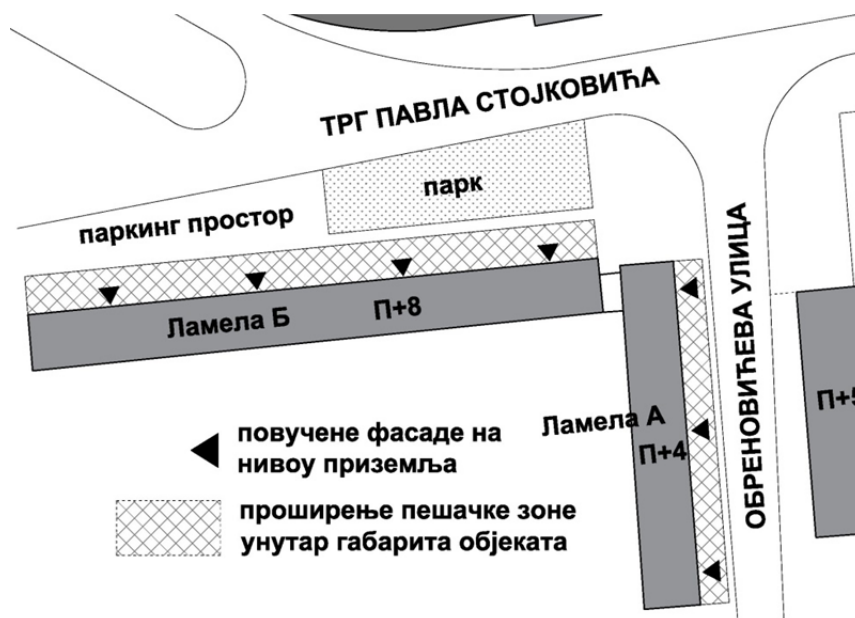

Слика 65. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице	Степен индивидуализације
<p>Због концентрације великог броја станара, код високих стамбених кула свакако није могуће остварити висок ниво степена индивидуализације, већ је одређеним пројектантским принципима могуће делимично постићи неке од установљених параметара.</p> <p>Један ниво постигнутог степена индивидуализације може се односити на приступ централно позиционираног стамбеног улаза у нивоу приземља, независно од улаза у локале, иако су сва улазна врата постављена на предњем уличном фронту. Следећи се односи на степен двостране уграђености свих станова, односно остварене две слободне фасадне површине. Трећи ниво је одређен третманом отворених стамбених површина, односно француских балкона и лођа. Француски балкони чине један од главних фасадних мотива.</p> <p>Поред дефинисаног волуметријског степеновања јасним раздвајањем приземне етажне од горњих стамбених спратова, најјачи визуелни доживљај предметног објекта чине свакако доминантна вертикалност стамбене куле и разиграна примарно-секундарна пластика фасадних елемената.</p>	
Карактеристике непосредног окружења објекта	
<p>У непосредном и ближем окружењу презентованог објекта „Плавог солитера“ нема објеката или стамбених блокова са истом спратношћу, већ су сви објекти значајно нижи. Просторно обликовна композиција и начин завршне фасадне обраде је такође архитектонски препознатљив елемент који није поновљен ни на једној од суседних зграда. Та чињеница још више доприноси аутентичности овог стамбено-пословног објекта који несумњиво и данас појавно доминира у овом делу града.</p> <p>Још једна занимљивост везана за ову зграду је и то да је на другом крају града Ниша, у непосредној близини садашњег булевара др Зорана Ђинђића (раније бул. Браће Тасковић), у оквиру стамбених блокова у улици Рентгеновој бр.6, подигнут још један такав објекат по истом пројекту. Овај објекат се од „Плавог солитера“ разликује само у нивоу приземља које такође има намену становања.</p>	

7.4 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 4		
Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда „Шумадија“ у Нишу (По+П+4 и По+П+8)	
Инвеститор	Грађ. предузеће „ПРОГРЕС“ Пирот	
Пројектант (Предузеће)	Предузеће за пројектовање „Ниш-Пројект“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Бранислав Савић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Угао на Тргу Павла Стојковића и Победине улице Садашњи назив улице: Угао на Тргу Павла Стојковића и Обреновићеве улице	број на мапи: 04
Временски оквир - година пројектовања	1965-1966. година	
Типологија градње	Угаоне ламеле у оквиру већег стамбеног блока	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се једним делом налази на тргу Павла Стојковића <i>Типолошки модел 4:</i> комбинација два или више типолошких модела организације тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбена зграда „Шумадија“ пројектована је као стамбени, односно стамбени објекат са локалима у приземљу, који се састоји из две међусобно повезане ламеле (А и Б) под правим углом, у облику ћириличног слова „Г“. Свака од ламела појединачно је подељена на више подламела-секција. Објекат је позициониран на углу двеју саобраћајница са дужим фронтом, односно ламелом Б ка Тргу Павла Стојковића и источном фасадом ламеле А ка Обреновићевој (раније Побединој) улици. Предметни објекти се јужном (забатном) фасадом ламеле А и крајњим делом</p>		

ламеле Б на западној страни „вежу“ за остатак већег стамбеног блока. У том смислу, може се констатовати да су ове зграде постављене у низу. Врло битно својство обе стамбене ламеле је повучено приземље са локалима и надкривеним пасажом са избаченом колонадом стубова ка пешачкој зони. На тај начин је проширена пешачка зона уличног тротоара унутар објеката на источној и северној страни. Постигнуте су боље и отвореније визуре у нивоу приземља, и мања могућност додатног пешачког оптерећења у фреквентној зони града. На северној страни је грађевинска линија увучена целом дужином ламеле Б како би се испред зграде формирао парк са високим растињем и паркинг простором у наставку, као својеврсна тампон зона од непосредне буке и саобраћаја. Пасаж представља везу са унутрашњим двориштем. (Слика 66.)

Слика 66. Шематски приказ - Просторна организација и груписање објеката
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

Као што је већ напоменуто у претходном поглављу, постојећи фонд високог зеленила и зелених површина у оквиру парка на северној страни, као и у оквиру југозападног унутрашњег заједничког дворишта-атријума овог стамбеног блока је на задовољавајућем нивоу. Оно што би се могло карактерисати као недостатак унутрашњем дворишном комплексу јесте недовољно простора са садржајима

предвиђеним за игру деце, дечје опреме и мобилијара, нарочито за децу мањег узраста. Постојећи фонд дечјег и урбаног мобилијара је такође недовољан и за садашње време неадекватан.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

У овом случају је поред великог броја паркинг места на северној страни који је предвиђен и као јавни паркинг простор, обезбеђен и одређен број паркинг места у оквиру унутрашњег дворишта-атријума. Ово је један од бољих примера решеног и реализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Реализована спратност од П+4 на источној страни ка Обреновићевој улици и висинска усклађеност нивелете венца са суседним објектима у наставку низа, као и спратност од П+8 на северној страни са постигнутим визурама према тргу (парку), повучен део приземне етажне са локалима иза колоне стубова у виду проширења пешачке зоне, велики проценат заступљености зеленила и високог растиња, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са одређеним бројем паркинг места, остварена могућност добре сагледивости објеката, чине показатеље и параметре на основу којих се може констатовати да генерално стамбени објекти јесу контекстуално пројектовани и уклопљени у постојеће окружење. Постигнута асимилација и интегрисаност изграђених структура са околином која је и до данас већим делом такође ненарушена, потврђује квалитет амбијенталних вредности стамбеног блока и постојање визуелног идентитета. (Слика 67.)

Слика 67. Садашњи изглед објеката-ламела СЗ „Шумадија“

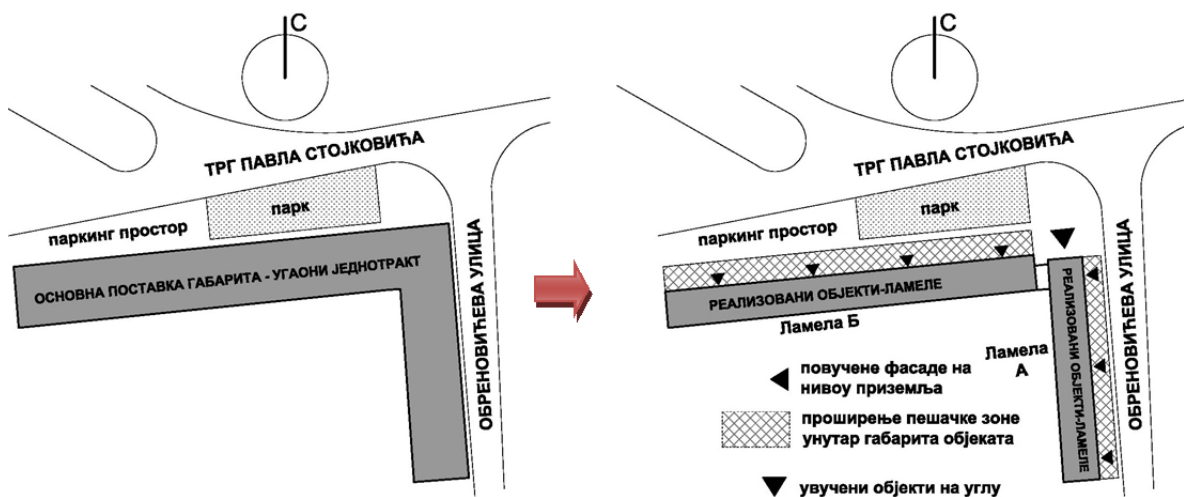
Извор: Монографија и изложба „50 објеката Модерне Ниша 1930.-1970.“, ДАН Ниша, 2012, стр. 25

Нижа ламела А је 2004. године у угаоном делу надграђена, уз начелно пуно поштовање првобитне оригиналне архитектуре, креирајући притом додатну висинску динамику постигнутог фасадног ритма.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Структура постављених волумена на датој локацији првенствено представља угаони једнотракт на углу Обреновићеве улице и трга Павла Стојковића. Померањем фасадне равни, односно увлачењем северне фасаде ламеле А ка унутрашњости, делимично је „отворена“ источна фасада ламеле Б на нижим спратовима. На основу тога може се констатовати да објекат има просторну форму два међусобно смакнута призматична кубуса на углу, са различитим висинама. (Слика 68.)

Слика 68. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадне равни

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поред благе угаоне разуђености два волумена различитих висина и суптрактованих маса у нивоу приземне етажe, архитектонска обликовно-фасадна композиција представља игру примарне и секундарне пластике на нивоу фасадних равни. Доминантан мотив на уличној фасади ламеле А јесте архитектонски принцип „пуно-празно“ материјализован у виду француских балкона (празно) и зида од фасадне опеке (пуно), у одређеном растеру. То чини примарни ниво фасадне пластике, док је секундарни ниво истакнут у форми наглашених и благо истакнутих хоризонтала међуспратне конструкције, које се континуално протежу кроз све фасаде оба волумена. За разлику од француских балкона на фасади ламеле А, ритам

унутрашњих тераса-лођа у комбинацији са зидним платнима од фасадне опеке и поменутиим континуалним хоризонталама у натур бетону, представљају елементарну структуру северне фасаде ламеле Б. Тој обликовно-ликовној игри хоризонталних и вертикалних фасадних елемената доприносе и бочни еркерни испусти-терасе на источној и западној фасади ламеле Б. Ограде тераса у натур бетону заокружују фасадну целину укључујући и кровни венац који је обликовно и материјално третиран на исти начин. (Слике 69 и 70.)

Слика 69. Улични фронт ламеле А - источна фасада стамбено-пословних ламела
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

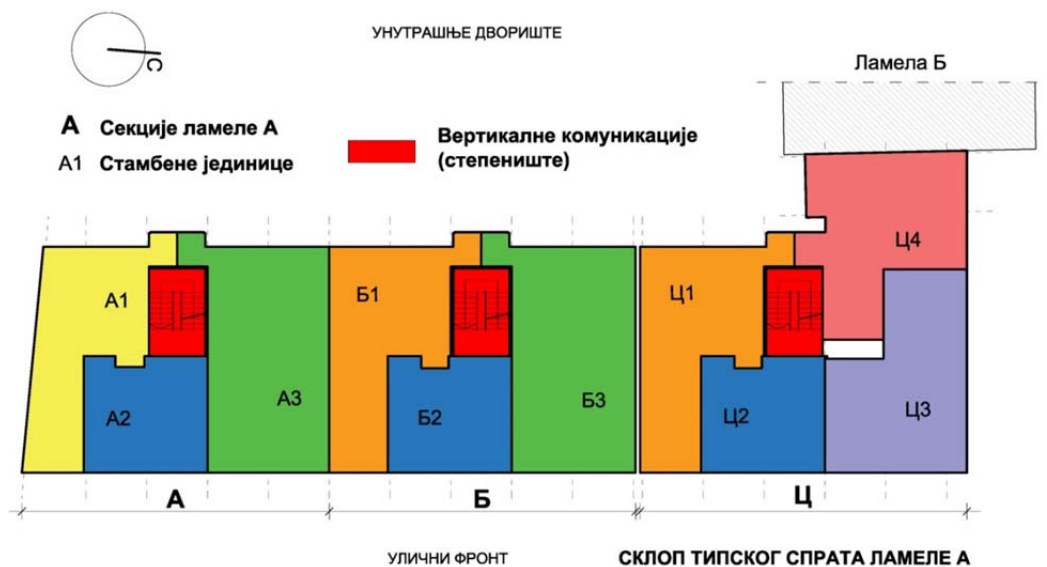

Слика 70. Северна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према парку и тргу
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Упркос изражено рационалној, сведеној, функционалистичкој стамбеној архитектури, видљив је пројектантски напор у постизању ликовно-обликовних фасадних елемената у следећим односима:

- пуно-празно (зидна платна-отворени балкони, лође),
- топло-хладно (опека-армирани бетон),
- наглашена хоризонталност парапета испресецана вертикалним елементима од фасадне опеке,
- отворени конзолни испусти-еркери, терасе на бочним странама у односу на централни монолитни корпус објекта,
- увучена пуна маса приземне етаже иза колонаде танких вертикалних елемената-стубова.

По својој структури, обе ламеле А и Б представљају континуални целовит линијски склоп у виду једнотракта, односно просторног ансамбла, формираног од више мањих двоструко уграђених склопова. Један од засебних склопова типског спрата (секција Ц) поред двоструке уграђености има и угаону форму. Ламеле се такође могу окарактерисати као несиметричан склоп благо разуђене форме и двостране оријентације. Поред тога ламеле имају изражену лонгитудиналну форму, односно наглашену линеарност основе. (Слика 71.)

Слика 71. Склоп типског спрата ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

У односу на позицију унутар блока, склоп типског спрата обе ламеле има оптималну двострану оријентацију. Станови ламеле А имају источну и западну оријентацију, док су станови ламеле Б оријентисани северозападно ка тргу, односно југоисточно ка унутрашњем дворишту. Три стана на степеништу без додатних ходничких простора и двострана оријентација станова унутар ламела, чине склоп типског спрата компактним. Обе ламеле имају сличну структуру пројектованих станова, са претежно три стана на степеништу. Основна разлика у склопу типског спрата ламела А и Б јесте што због повишене спратности ламела Б поседује и лифт. Карактеристично својство ламеле Б је и приступ главном степеништу типског спрата које је позиционирано не северној фасади и које креће од првог спрата, док су улазне партије у приземљу са степеништем до прве стамбене етаже пројектоване на јужној

страни из унутрашњег дворишта. Од другог спрата навише склоп типског спрата ламеле Б има идентичну структуру.

Типски спрат ламеле А се састоји од два физички одвојена објекта дилатацијом, односно три секције са три двокрака степеништа. Две секције имају по три стана на степеништу различитих структура и једна (угаона) са четири стана на спрату, у склопу угаоног једнотракта. Улази у станове су позиционирани директно са степенишног подеста тако да нема губитка простора на ходничким комуникацијама. Пројектом је предвиђено да степеништа буду посредно природно осветљена преко балконских лођа станова, али у изградњи то није реализовано.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

На објектима је примењен скелетни систем изградње шалованих и ливених носећих елемената на лицу места, са применом префабрикованих монтажних парапета на фасадама. Технологија изградње полумонтажне фасаде се састојала у томе да су монтажни парапети уграђивани за време бетонирања АБ скелета чиме је избегнута употреба фасадне скеле па је самим тим постигнута јефтинија изградња, а фасади је на тај начин обезбеђен дужи век трајања. Конструкција има антисеизмички карактер због изградње у сеизмичком подручју осмог степена. Кровови су равни, скривени иза атика.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Поред наведених материјала употребљених за израду конструктивних елемената објекта, усвојена је концепција завршне обраде фасаде природним материјалима. У том циљу претежно је коришћена комбинација елемената видљивог натур бетона и фасадне опеке. Фасадна опека је двоструко коришћена, тако да је осим улоге фасадног елемента служила и као испуна скелетног система. У приземљу су поједини елементи изведени керамичким плочама, док су унутрашња платна лођа и балкона обложена терановом.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Ниво постигнуте просторне обликовности (волуметрије) се најбоље види у градацији повучене приземне етаже и различитој спратности угаоних разуђених ламела, што је већ описано у претходним критеријумима.

На нивоу архитектонике, односно пластичне обликовности фасадних равни, фасаде презентованог објекта су генерално доста сведене и рационалне у основној поставци са нагласком на ритам отвора и маса, односно наглашеним хоризонталним континуалним тракама и парапетним зидовима и оградама балкона и лођа. То су истовремено елементарни мотиви и детаљи на пројектованим фасадама стамбеног комплекса „Шумадија“. (Слика 72.)

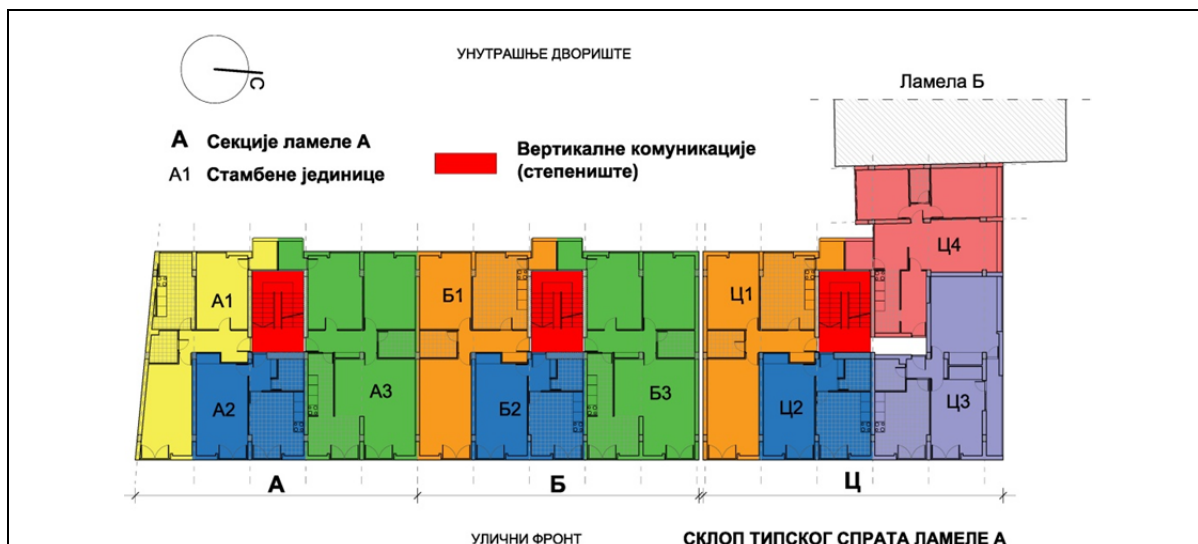

Слика 72. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос
Извор: аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

Заступљеност и структура станова по површини у оквиру ламеле А састоји се од једнособних, двособних и трособних станова. Три типска стана по структури функционалне организације се понављају у сва три склопа, односно секције ламеле А. Има их укупно седам по етажи и означени су истом бојом на доњој слици. Остала три стана на спрату, позиционирана периферно на јужном и североисточном делу ламеле се понављају само етажно по вертикали. (Слика 73.)

Слика 73. Структура и функционална организација станова у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Станови секције Б су карактеристични по структури усвојене шеме функционалне организације простора и по два стана су идентично поновљена и у осталим двама секцијама. Три преостала стана су само варијантно прилагођена позицији унутар ламеле, а на основу усвојене функционалне шеме станова у оквиру секције Б. Из тог разлога ће у наставку поглавља бити разматрани станови секције Б, у оквиру ламеле А.

Рационалност структуралне поставке конструктивног система, просторне организације и оптималне површине просторија су били основни параметри при пројектовању станова, што је и напоменуто у оквиру техничке документације главног пројекта предметног објекта. Између осталог, наводи се да су структура и број станова решени на основу пројектног задатка, а величине станова и просторија су у складу са тадашњим прописима о рационалном пројектовању стамбених зграда. Сви станови имају оптималну двострану наспрамну, односно угаону оријентацију. Претежно функционално решење је са дневном зоном и зоном домаћинства на источној (уличној) страни, док је на западу ноћни део стана. Изузев стана (Б1) који због структуре склопа има такву позицију да је само дневни боравак оријентисан ка улици а да су спаваћа и зона домаћинства окренуте ка западу, односно унутрашњем дворишту. (Слика 74.)

Слика 74. Функционална организација станова секције Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Постигнута функционална рационалност се огледа првенствено у минималним предвиђеним површинама ходничких комуникација и улазних партија, централним позиционирањем санитарног блока са јасно подељеним зонама, проширеном зоном домаћинства (кухиње) која поред ручавања може служити и као други центар окупљања, дружења, игра деце или других активности.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

На основу постављеног растера елемената конструктивног система у основном подужном распону од 3,36 метара, нису остављене велике могућности накнадне адаптације и значајних измена организације унутрашњег простора у оквиру ноћне зоне стана. Са друге стране, на основу „рационалног пројектовања“ и поменутог растера, функционална просторна организација дневне и зоне домаћинства код неких станова је пројектована са додатном проширеном нишом која може да прихвати додатне садржаје.

блокове кухиње и санитарних чворова. (Слика 76.)

Слика 76. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

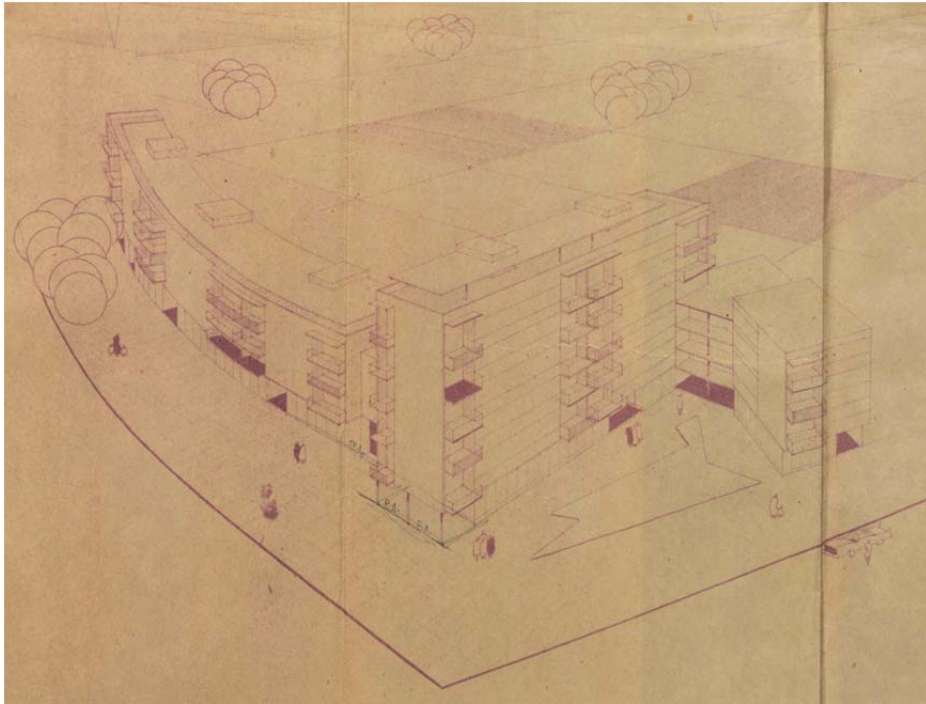
**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

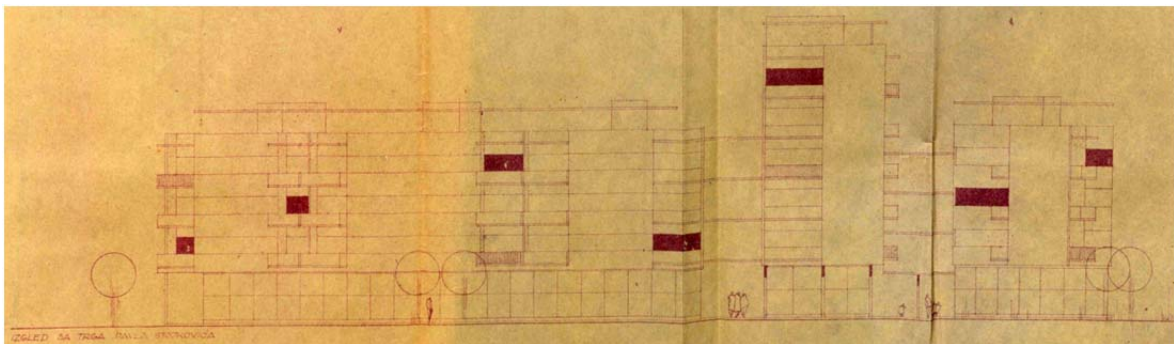
Степен индивидуализације стамбених јединица типског спрата може се сагледати кроз неколико просторно обликовних карактеристика. Прву чини приступ становима, односно стамбеним улазима који су дати из унутрашњих дворишта независно од високофреквентне централне пешачке зоне у непосредној околини објекта. Следећа се односи на мали број станова на степеништу којих има три, као и две остварене слободне фасадне површине већине станова, осим централно позиционираних у оквиру секција ламеле. Сем поменутих, значајан је и третман отворених површина у стану који је умногоме утицао на коначан изглед фасада, нарочито спољашњих (уличних) где терасе или балкони чине један од главних мотива. Принцип отворених простора у оквиру стана је контекстуално сагледан такође из односа према непосредном окружењу. Источна фасада ламеле А има француске балконе уместо тераса јер је између осталог најдиректније изложена највећем степену пешачке и саобраћајне буке и загађења. Северна фасада је повучена у односу на јаку саобраћајницу са међусобном зеленом тампон зоном, те она има предвиђене унутрашње лође веће површине.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У непосредном и ближем окружењу презентованог стамбене зграде „Шумадија“ налазе се такође врло значајни објекти за град Ниш, настали у истом прогресивном периоду зреле и касне Нишке Модерне. Као и анализирана предметна зграда „Шумадија“, и поменути објекти су позиционирани на угловима раскрснице између улица Обреновићеве и Трга П. Стојковића, односно Душанове улице. Поред својих вредности на нивоу урбанистичке поставке и позиционирања у оквиру амбијенталног окружења, ови објекти несумњиво поседују одређене квалитете и на архитектонском нивоу, о којима ће бити извршена кратка упоредна анализа у овом поглављу. Преко пута „Шумадије“ на северној страни трга, односно на углу трга Павла Стојковића и улице Обреновићеве (раније Победине), налази се стамбено-пословни објекат надземне спратности П+3 и П+5. Пројектант идејног решења је инж.арх С. Брезовски из пројектног бироа из Скопља, Македонија. Пројекат је урађен 1956. године за потребе војске као инвеститора. Објекат има врло занимљиву урбанистичку поставку која је разуђене форме и састоји се из три међусобно повезане ламеле. Све три ламеле имају независне волумене који се међусобно повезују предвиђеним додатним везним елементима у виду хладних веза, односно отворених тераса и лођа. Најдужи троспратни тракт има благо заобљен габарит у основи пратећи форму улице, средишњи тракт са пет спратова је правоугаоне форме и призматичне масе, док је трећи квадратног габарита у основи са три надземне стамбених етажне изнад приземља, и „везан“ је за средишњи корпус терасама на све три етаже. Заједничке доминантне архитектонске мотиве за све три ламеле чине пластична фасадна игра отворених тераса, балкона и полузатворених лођа, као и заједничке кровне терасе са кровном надстрешницом у виду лебдеће завршнице. (Слике од 77 до 79.)

Слика 77. Перспектива - оригиналан цртеж
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 78. Улична фасада са Трга П. Стојковића - оригиналан цртеж
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

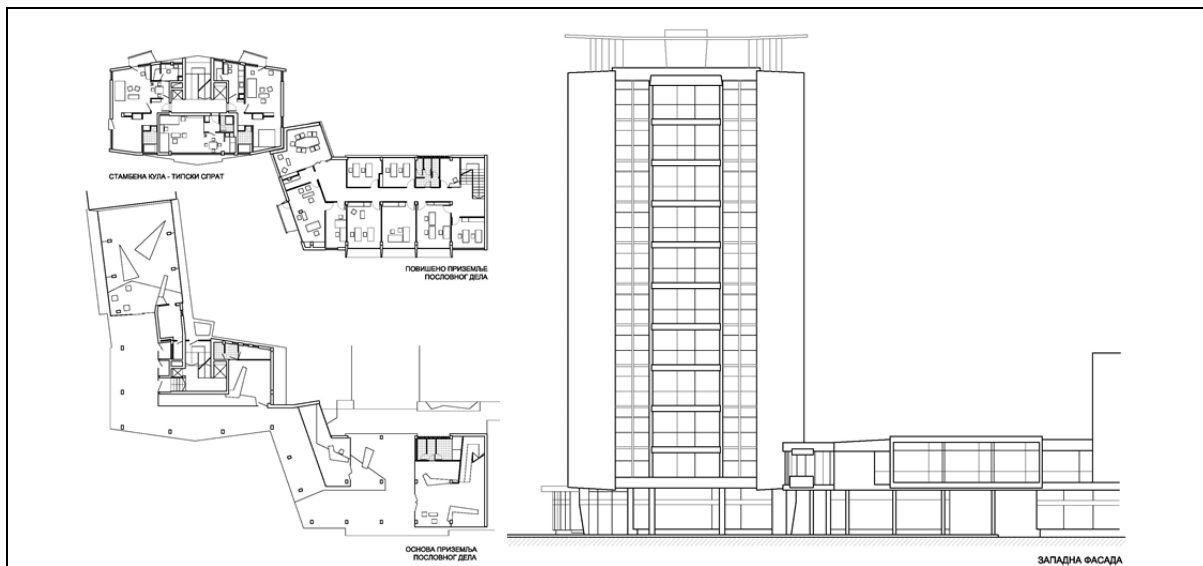
Слика 79. Лево фотографија - у периоду након изградње; Десно фотографија - након надградње
уличног фронта ка тргу П. Стојковића
Извор: Чемериќић З., 2010; стр. 122-123

Врло складну урбанистичко-архитектонску композицију умногоне је нарушила интервенција на крову најдужег закривљеног тракта у виду веома непримерене надградње, која у великој мери девастира првобитну целовиту структуру.

У југоисточном блоку на углу улица Обреновићеве и Душанове, налази се још један изузетно значајан објекат за град Ниш. Ради се о вишеспратници-солитеру под називом „Швајцарија“, стамбено-пословном објекту који се састоји из четири ламеле. Као и на примерима поменутих околних објеката у окружењу, урбанистичка поставка представља разуђени склоп објеката-ламела повучених унутар блока као би се добило угаоно проширење пешачке зоне, односно мала пјачета испред улазног платоа у пословни део комплекса. На тај начин је и на овом примеру потврђен принцип декомпоновања урбанистичке поставке објеката у том периоду изградње, када се тежило ослобађању од угаоних кућа и истицању простора у први план.

Важност и значај овог објекта потврђује и чињеница да су за потребе реализације израђена два главна и један идејни пројекат од стране три независна аутора, од којих је једно решење усвојено за изградњу. Будући да су по личном мишљењу аутора ове дисертације сва три пројекта урађена на високом стручном и пројектантском нивоу, биће извршен кратак осврт на сва три пројекта у оквиру овог поглавља. Заједничко својство свих пројектантских решења јесу стамбено-пословни објекти састављени из неколико ламела, док се решења међусобно највише разликују по спратности и архитектонском обликовању.

Веома инвентивно урбанистичко-архитектонско решење израдио је арх. Михајло Митровић 1957. године. Из ове перспективе, може се констатовати да је предложено решење било испред свог времена јер садржи архитектонске компоненте у функционалном и у обликовном смислу које су врло актуелне и у садашњем времену. Вешто избегавање строге ортогоналности у контурама габарита свих делова, атрактивно решење пословног простора у делу повишеног приземља са доминантном стамбеном кулом високе спратности и функционалним становима базираним на принципу отвореног плана и кружне везе, чине овај пројекат изузетно визионарским за то доба, чија би реализација и у данашњем времену без задршке могла да се назове савременом архитектуром. (Слике 80 и 81.)

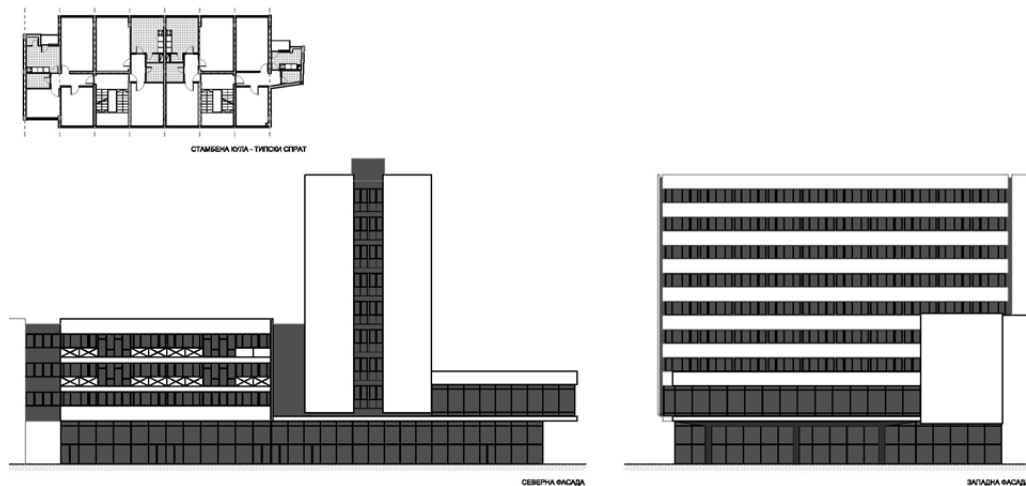
Слика 80. Основе и западна фасада СПК „Швајцарија“ аутора М. Митровића
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 81. Перспектива СПК „Швајцарија“ - оригиналан цртеж аутора М. Митровића
Извор: Чемериќић З., 2010; стр. 145

Наредни пример је приказ главног пројекта из 1966. године који потписује инж.арх. Миодраг Стојановић, аутор такође нереализованог објекта. Наведено урбанистичко-архитектонско решење има веома складну композицију разуђених трактова пословног и стамбеног дела, наглашену линеарност постављених волумена и постигнут континуитет флуидне форме у обликовању целовитог склопа који се састоји из више ламела. Понуђено решење има генерално најусаглашенији однос маса између пословних ламела наглашене хоризонталне волуметрије и доминантне вертикалне стамбене ламеле. Функционалност стамбених јединица, груписање

санитарних блокова, скелетни систем и независно обликовање фасада наглашених линеарних форми, јесу карактеристике и постулати Ле Корбизијеа из тог периода изградње који се недвосмислено читају са објекта из приказа главног пројекта. (Слике 82 и 83.)

Слика 82. Основе и фасаде СПК „Швајцарија“ аутора М. Стојановића
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

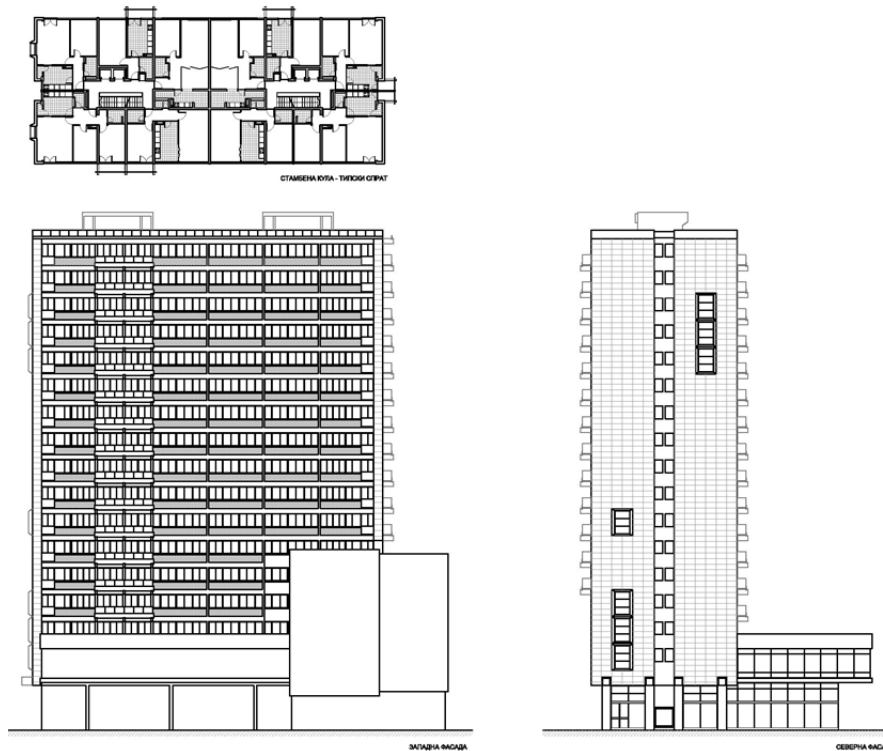

Слика 83. Перспектива СПК „Швајцарија“ - оригиналан цртеж аутора М. Стојановића
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбено-пословни комплекс „ Швајцарија“ је реализован по пројекту из 1968. године чији је аутор Александар Буђевац из Ниша. Концептуална урбанистичка поставка комплекса, слагање волумена, позиционирање и намена четири независне ламеле су базирани на претходно приказаном решењу аутора М. Стојановића. Највећа разлика је у габариту и спратности друге ламеле-стамбене куле, као и у фасадној обради. За разлику од претходног решења где је кула била предвиђена са осам надземних стамбених етажа изнад повишеног приземља, изведени објекат

стамбено-пословне ламеле 2 има надземну спратност од П+15, десет станова на типској етажи уместо четири, и генерално значајно већи постигнути проценат густине становања.

Ламела 2 је подељена на две секције са независним вертикалним комуникацијама (степениште и два лифта по секцији). Станови су функционални са јасно одвојеним зонама и груписаним санитарним блоковима и инсталацијама. Фасаде пословних ламела су такође третиране са наглашеним континуалним хоризонталама стаклених прозорских трака као на претходном пројекту, док се на фасадама стамбене куле јављају фугована опека и вештачки камен као посебно дизајнирани фасадни и просторно-обликовни елементи. (Слике 84 и 85.)

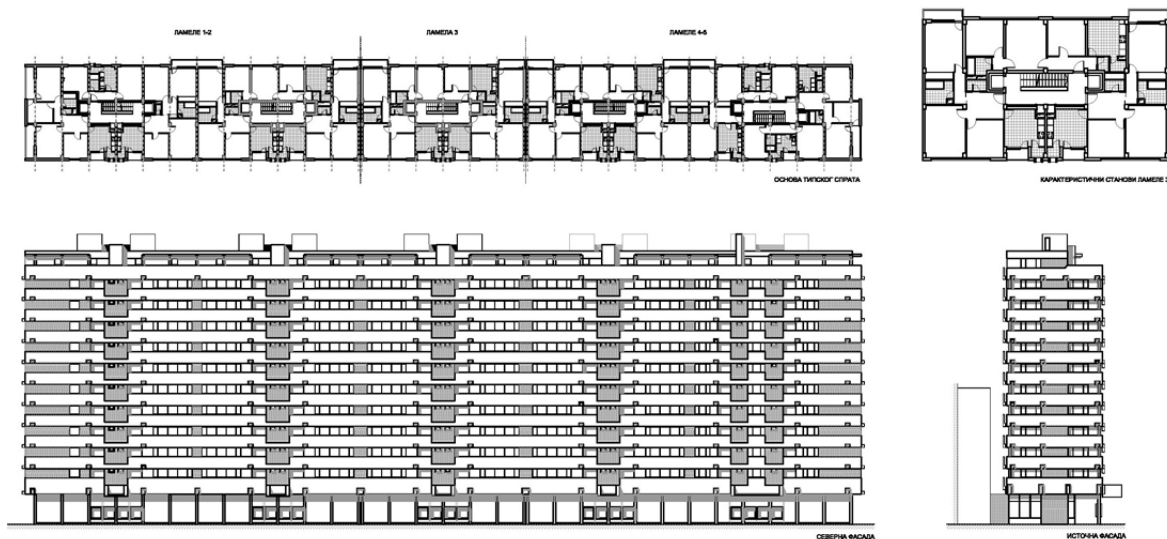

Слика 84. Основе и фасаде СПК „Швајцарија“ аутора А. Буђевца
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 85. Реализован СПК „Швајцарија“ по пројекту А. Буђевца
Извор: Google street view

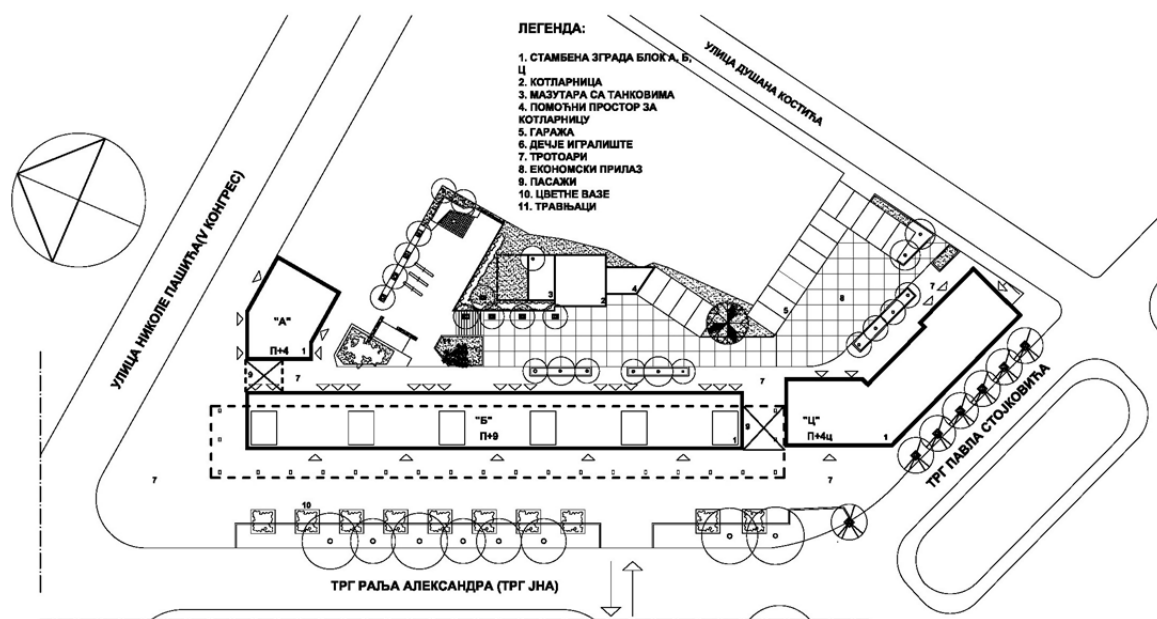
Такорећи у наставку зграде „Шумадија“, односно са западне стране у њеном непосредном окружењу у улици Обилићев венац, 1968. године изграђена је још једна стамбено-пословна вишеспратница наглашене линеарне форме. Сем непосредне близине и готово идентичне урбанистичке поставке објекта у односу на комплекс „Шумадија“, зграда на Обилићевом венцу и у функционалном смислу, структури волумена и начину обраде фасадних равни, представља континуитет архитектуре утемељене у објекту ламеле Б СПК „Шумадија“. Функционална организација стамбених јединица са јасно одвојеном дневном од ноћне зоне, карактеристичном пролазном собом и груписаним санитарним и инсталационим блоковима, призматични вишеспратни кубуси линеарних габарита у основи подељени на више секција-ламела, наглашене континуалне хоризонталне траке прозорских парапета испресецане вертикалним елементима од фасадне опеке, пословање у нивоу целог приземља и карактеристичне завршнице у виду кровних кућица за излазак на раван кров, јесу својства која чине усвојену урбанистичко-архитектонску матрицу из периода Зреле нишке Модерне, а која ће бити вишеструко примењивана не само на објектима сличним по типологији и периоду изградње у оквиру централног градског језгра, већ и на објектима такозване Касне-индустријске Модерне који ће се у наредном периоду градити претежно ван тадашњег центра на пространим булеварима. (Слика 86.)

Слика 86. Стамбено-пословна зграда на Обилићевом венцу-основа типског спрата и фасаде
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.5 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 5		
Објект (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда, „Чешаљ“ По+П+9	
Инвеститор	Војно грађевинска дирекција Скопље	
Пројектант (Предузеће)	Предузеће за пројектовање „Македонија Пројект“ Скопље	
Одговорни пројектант	Р. Минчева, В. Ладинска, Д. Димитров	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Трг ЈНА Садашњи назив улице: Трг Краља Александра	број на мапи: 05
Временски оквир - година пројектовања	1965. година	
Типологија градње	Стамбени објект у непрекинутом низу	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објект се налази на тргу Краља Александра (раније Трг ЈНА), улици Н. Пашића (V конгрес) и делом на тргу П. Стојковића <i>Типолошки модел 4:</i> комбинација два или више типолошких модела организације тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
Стамбена зграда „Чешаљ“ пројектована је као групација стамбених објеката са локалима у приземљу. Састоји се од три међусобно повезана објекта (А, Б и Ц) под одређеним угловима, од којих је средишњи објект Б најдоминантнији по висини, односно спратности и димензијама габарита, као и волумена у целини. Централно је позициониран између објеката А и Ц, који су лоцирани на бочним странама објекта		

Б и имају нижу спратност од Р+4. Објекат Б је симетрично подељен на две једнаке целине, односно две ламеле (Б1 и Б2). Обе ламеле су подељене на по три секције са независним улазима. Групација од три објекта је позиционирана на угловима двеју раскрсница, а најдужим фронтом објекта Б на Тргу Краља Александра. Објекат А се налази на североистоку на углу улица Н. Пашића (раније V Конгреса) и трга К. Александра, док је ламела Ц лоцирана на супротној југозападној страни, на углу тргова П. Стојковића и К. Александра. Предметни објекти се источном (забатном) фасадом објекта А вежу за остатак стамбеног блока, те се у том смислу може констатовати да су и ове зграде постављене у низу. Пројектом је било предвиђено повучено приземље са локалима и надкривеним пасажима са избаченом колонадом стубова ка пешачкој зони, дуж оба улична фронта објекта Б. И на овом примеру је на тај начин била проширена пешачка зона уличног тротоара унутар објекта на западној и северној страни. (Слика 87.)

Слика 87. Ситуациони приказ - Просторна организација и груписање објеката
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

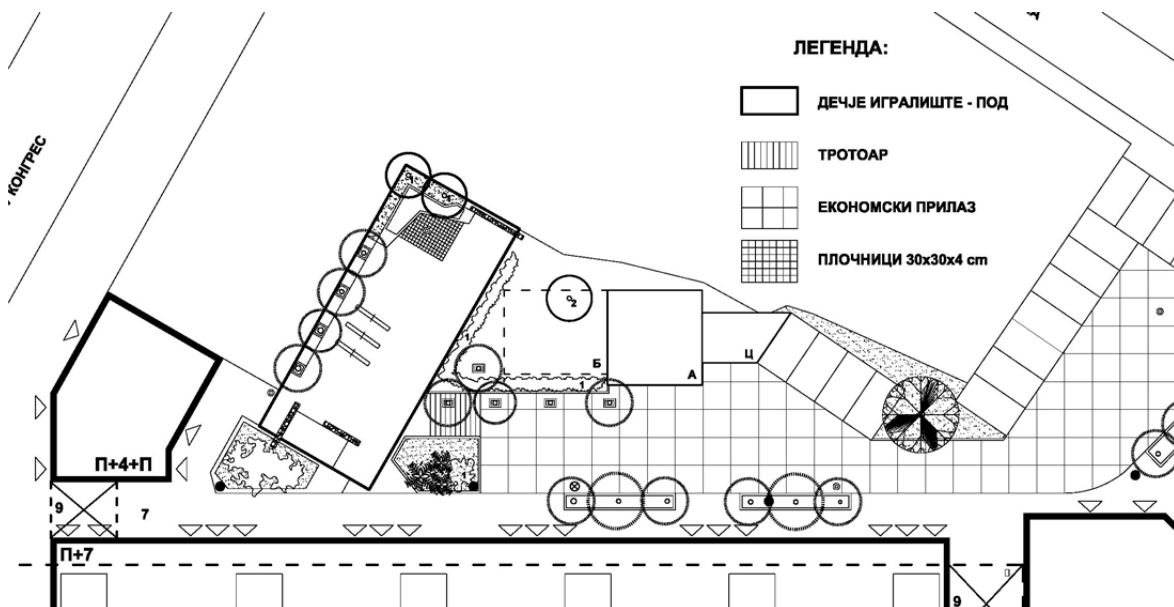
Међутим, у наредном периоду након изградње, остало је повучено приземље и један пасаж само са северне, значајно краће стране објекта Б, док су локали на дужој страни приземља оријентисани према централном парку проширени до равни спољних стубова. Због повишене висине у нивоу приземља, као и реализованих галерија по дубини свих локала, постигнуте су боље и отвореније визууре према парку и пешачкој променад. У оквиру унутрашњег дворишта је пројектом

предвиђен разноврстан садржај са одређеним бројем гаражних места. Пројектовани пасажии представљају везу са унутрашњим двориштем.

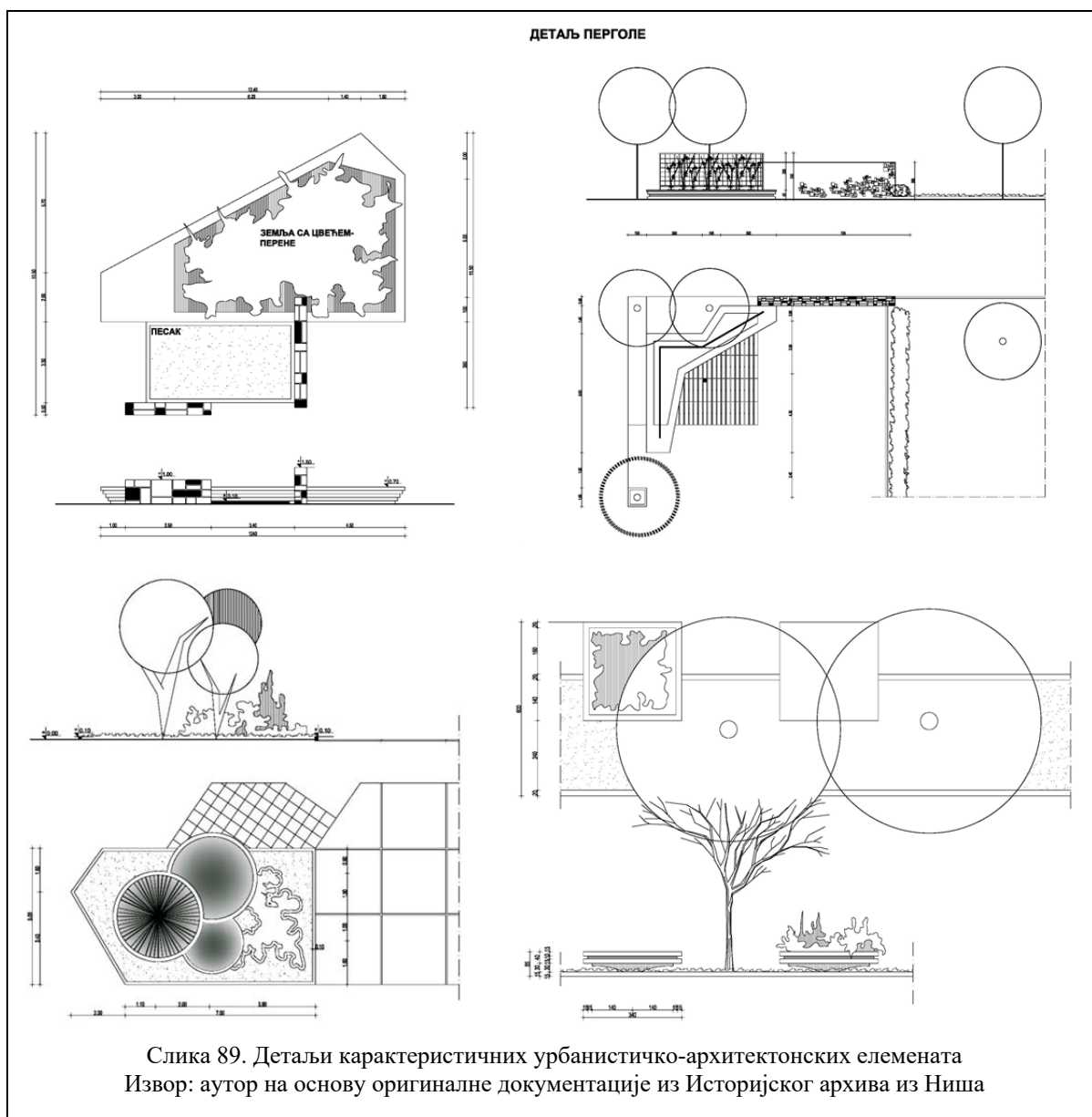
**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Зелене и заједничке отворене површине,
постојање унутрашњих дворишта у оквиру
блока – организација и опрема**

Поред постојећег фонда високог зеленила и зелених површина у оквиру пешачке зоне и централног парка на Тргу, посебним пројектом посебне фазе микроурбанистичког уређења предвиђено је високо зеленило, зелене површине и комплетан урбанистички мобилијар у оквиру североисточног унутрашњег заједничког дворишта-атријума овог стамбеног блока. Такође, поред техничких просторија у делу дворишта, предвиђен је и плато за игру деце са дечјом опремом и мобилијаром, нарочито за децу мањег узраста. Све фазе архитектонског дела пројекта су урађене на врло високом нивоу, са детаљним приказима карактеристичних елемената. (Слике 88 и 89.) Међутим, од пројектованог урбанистичког садржаја, сем гаражних места није реализовано готово ништа као што је било предвиђено пројектом. У наредном периоду све до данашњих дана, тај простор је препуштен девастацији.

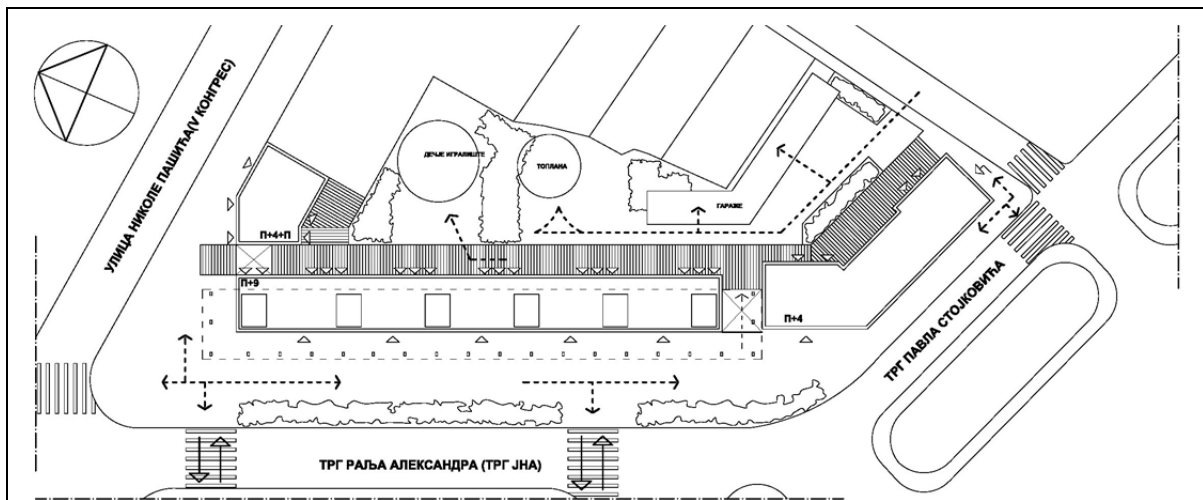
Слика 88. Ситуациони приказ - Део унутрашњег дворишта (атријума) са предвиђеним садржајима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

Мирујући саобраћај

За потребе станара предметних ламела је предвиђен одређени број гаражних места у оквиру унутрашњег дворишта-атријума. Ово је такође један од бољих примера решеног и реализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње. Поред пројектантске анализе колског саобраћаја на предметној локацији, извршена је и детаљна анализа пешачког кретања у делу јавног простора (тротоара) испред објеката у односу на трг, као и унутар заједничког дворишта. У делу графичке анализе, дати су смерови и правци кретања пешака и возила у оквиру стамбено-пословног блока. (Слика 90.)

Слика 90. Анализа саобраћаја - кретања пешака и возила у оквиру блока
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Објекат Б који својим положајем и величином доминира у простору, пројектован је првенствено као завршетак некадашњег Трга ЈНА у његовом источном делу. Реализована спратност од П+9 и доминантна висина од 35 метара са постигнутим визурама према парку, раван кров изнад последње етажe у виду велике проходне терасе у Корбизијеовом маниру, повучен део приземне етажe са локалима иза колонаде стубова у виду проширења пешачке зоне, значајан проценат заступљености високог растиња и предвиђених зелених површина, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са пројектованим садржајем и одређеним бројем гаражних места, остварена могућност добре сагледивости објеката нарочито из централног парка на тргу, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 91.)

Бочни објекти ниже спратности А и Ц су нажалост врло непримерено надграђени још у првом „таласу надградњи“, мада са још по једним спратом и поткровљем те објекат Б ипак није значајно угрожен.

Слика 91. Садашњи изглед објеката-ламела СЗ „Чешаљ“ на Тргу Краља Александра
Извор: Google street view

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

**Архитектонска структура и форма објекта –
волумени и фасадне површине**

Најистакнутији средишњи тракт-објекат Б је својом југозападном фасадом окренут директно према тргу, односно централном парку. Померањем фасадне равни у нивоу приземне етажне са локалима, односно увлачењем северозападне и југозападне фасаде свих ламела ка унутрашњости, делимично је наткривена пешачка променада и један улаз у пројектовани пасаж. Ово се потврђује у делу техничке документације главног пројекта у коме се између осталог наводи да је испред свих локала а по целој дужини објекта пројектована тражена колонада према Тргу ЈНА, док су на рачун исте локале су у приземљу према дворишту решени са анексом како би својом дубином задовољили програмске захтеве. На тај начин је истовремено постигнуто истурање и додатно наглашавање горњег дела југозападне фасаде са стамбеним етажама на стубове ка пешачкој зони, односно тргу и централном парку.

Може се констатовати да објекти у целини сачињавају просторну форму три међусобно смакнута призматична кубуса у низу, постављени на два угаоним раскрсницама са централним наглашеним линеарним уличним фронтом, различитих висина и приближно истих ширина (дубина) објеката. (Слика 92.)

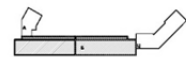

стамбене етаже објекта Б и Ц. (Слика 93.)

За разлику од француских балкона на југозападној фасади ламела објекта Б, унутрашње терасе-лође у комбинацији са зидним платнима у натур бетону, представљају елементарну структуру северозападне бочне фасаде објекта Б, такође по принципу пуно-празно.

ИЗГЛЕД СА ТРГА (ЈУГОЗАПАДНА ФАСАДА)

Слика 93. Улични фронт двеју ламела објекта Б - југозападна фасада
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

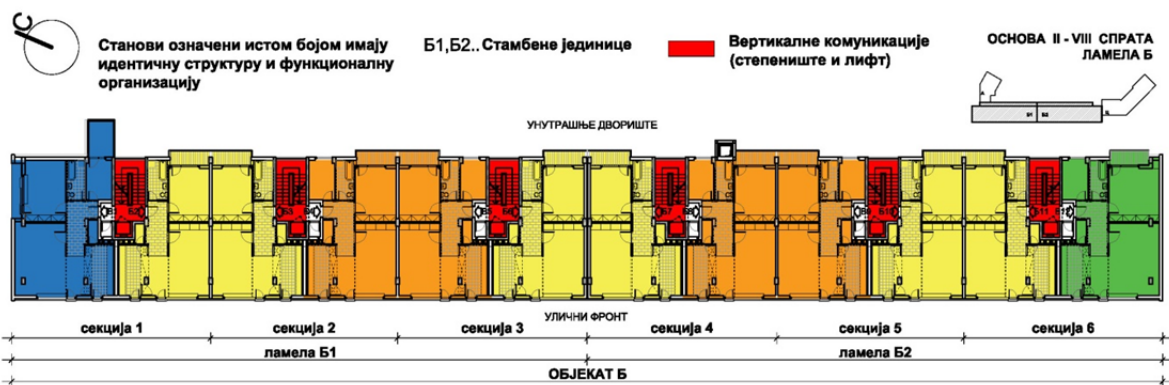
Слично као и на претходним примерима зграда на Тргу Павла Стојковића, упркос изражено рационалној, сведеној, функционалистичкој стамбеној архитектури, видљив је пројектантски напор у постизању ликовно-обликовних фасадних елемената у следећим односима:

- увучена пуна маса приземне етажe иза колонаде вертикалних елемената-стубова.
- пуно-празно (зидна платна-отворени балкони, лође),
- топло-хладно (опека-натур бетон),
- наглашена хоризонталност парапета испресеца на вертикалним елементима од фасадне опеке,
- велики отворени простор у виду кровне проходне терасе у Корбизијеовом маниру.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Склоп типског спрата

По својој структури објекат Б чине две међусобно повезане ламеле (Б1 и Б2), од којих је свака формирана од по три независне секције, односно три склопа типског спрата. Ламеле Б1 и Б2 представљају симетричан једнотрактни низ склопова правоугаоне основе и двостране оријентације. Самим тим, јединствен тракт објекта Б има наглашену линеарност основе. (Слика 94.)

Слика 94. Склопови типског спрата ламела Б1 и Б2 у оквиру објекта Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Све секције имају по два стана у оквиру склопа типског спрата. Станови су једнаких структура и површина. Улази у станове су позиционирани директно са природно осветљеног степенишног подеста тако да нема губитка простора на ходничким комуникацијама. Заједничке вертикалне комуникације чине двокрако степениште и лифт. (Слика 94.)

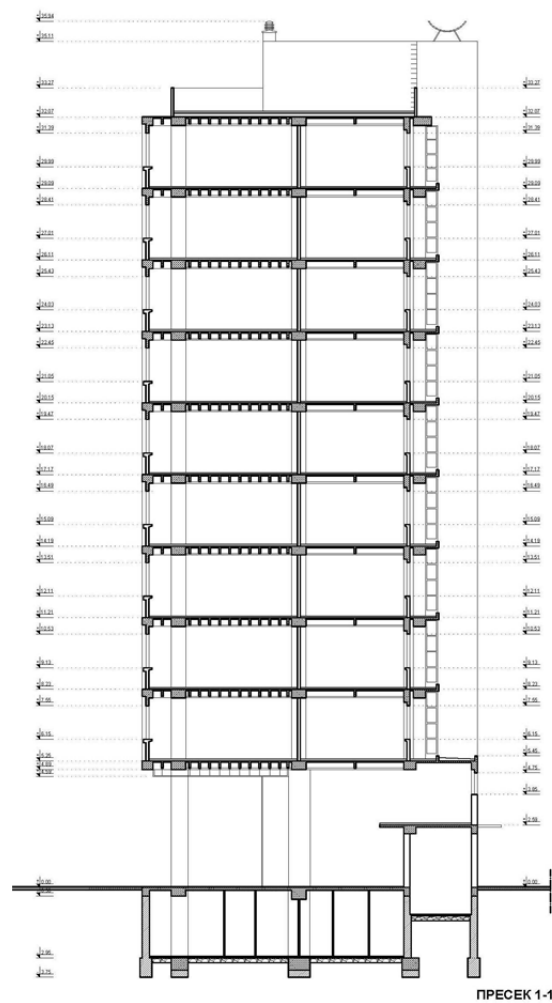
Сви станови обе ламеле (Б1 и Б2) имају двострану оријентацију: североисточну ка унутрашњем дворишту и југозападну ка тргу (парку), док су станови на углу у делу северозападне бочне фасаде тространо оријентисани ка раскрсници Н. Пашића и Трга К. Александра.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

На овим објектима је примењен скелетни армирано-бетонски систем у комбинацији са ситноробрастом таваницом као међуспратном конструкцијом. Конструкција објекта има антисеизмички карактер због изградње у сеизмичком подручју осмог степена. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови су постављени у

армирано-бетонским језгрима. (Слика 95.)

Слика 95. Попречни пресек кроз објекат Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

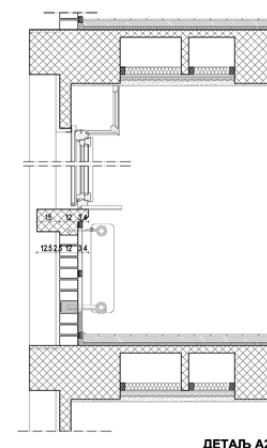
Поред наведених материјала употребљених за израду конструктивних елемената објекта, усвојена је концепција завршне обраде фасадних површина од необрађеног бетона у комбинацији са вертикалним пољима од клинкер плочица. У приземљу је предвиђен мермер као облога зидова и стаклени портали у оквиру локала. Поједини фасадни елементи су бојени пластофиксом, претежно на фасадама оријентисаним према унутрашњем дворишту.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Слично као и код претходног анализираног примера студије случаја стамбено-пословног објекта „Шумадија“, ниво постигнуте просторне обликовности (волуметрије) све три ламеле посматране у целини се најбоље чита у градацији повучене приземне етаже, односно истуреног волумена стамбених етажа ламеле Б на стубове, разуђености ламела на углу у северозападном делу комплекса и смакнутим ламелама по висини.

На нивоу архитектонике, односно пластичне обликовности фасадних равни, фасаде презентованог објекта су такође генерално доста сведене и рационалне у основној поставци са нагласком на ритам отвора и маса на вертикалном, односно наглашеним хоризонталним континуалним тракама и парапетним зидовима и оградама-жардињерама на хоризонталном нивоу. То су истовремено елементарни мотиви и детаљи на пројектованим фасадама стамбене зграде „Чешаљ“. (Слика 96.)

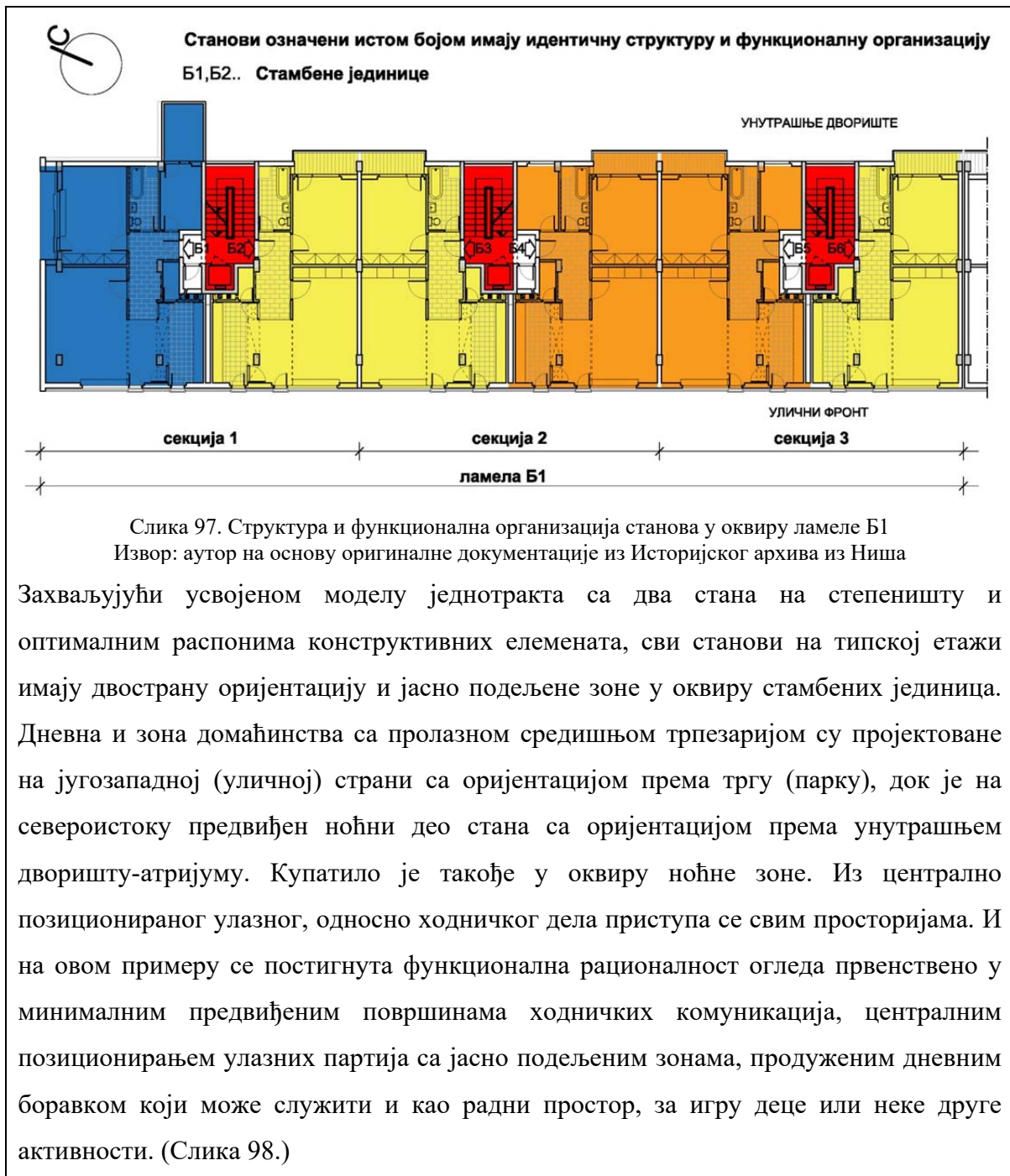

Слика 96. Детаљи фасадних елемената и карактеристични пресек
Извор: (лево) google street view, (десно) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

У оквиру ламела Б1 и Б2 пројектовани су двособни и двоипособни станови. Има их укупно 12 по типској етажи, односно 6 стамбених јединица по ламели. Идентични станови по структури и површини означени су истом бојом на доњој слици. (Слика 97.)

Слика 98. Функционална организација станова секције Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Непостојање тераса на главној уличној фасади окренутој према парку, компензовано је француским балконима у дневном боравку и кухињи са спољном оградом-жардињером, као и прозорским отворима већих димензија. Особено својство објекта је и постојање оставе за евакуацију смећа-ћубровод на свакој етажи поред лифта, у оквиру заједничког ступенишног простора.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

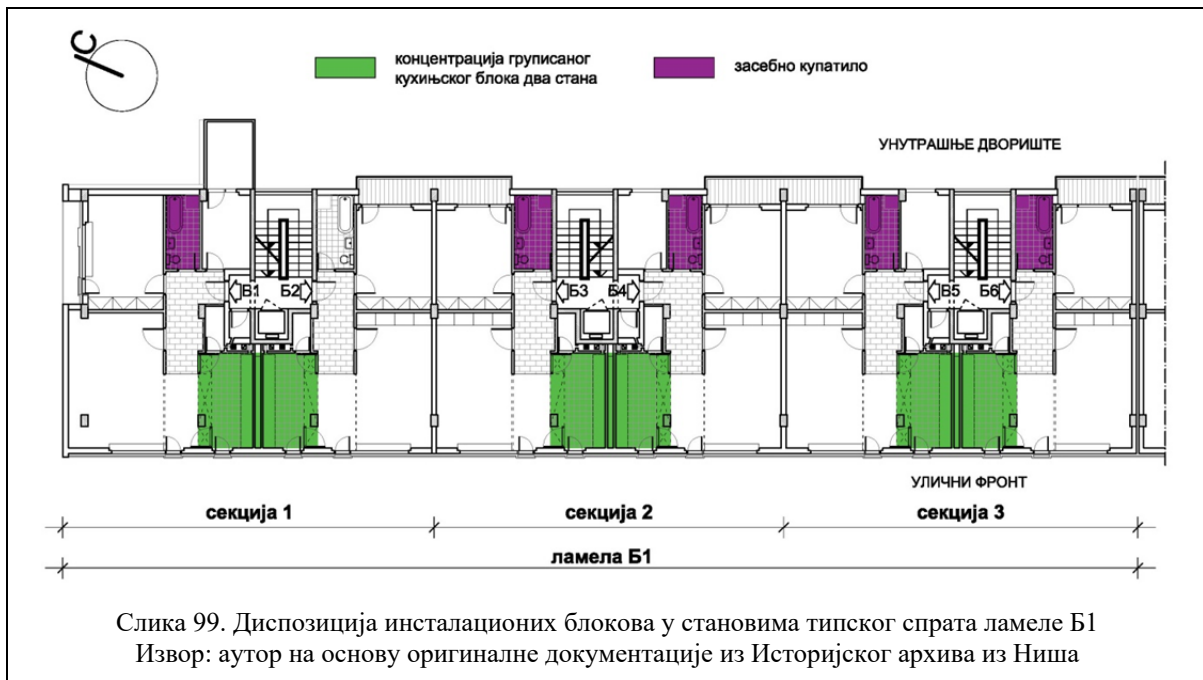
Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

На основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајне измене организације унутрашњег простора стана. Међутим, захваљујући еркерном испусту у дневној зони и зони домаћинства, тако добијени продужени дневни боравак може да прихвати и додатне садржаје као што је описано у оквиру претходног критеријума.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Сви станови типског спрата ламеле Б имају груписан кухињски инсталациони блок за два стана у делу дневне, односно зоне домаћинства, и посебно позиционирано купатило у оквиру ноћне зоне. (Слика 99.)

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

Карактеристике постигнутог одређеног степена индивидуализације првенствено чине два стана на степеништу, као и двострана оријентација станова. Затим се може узети у обзир приступ становима, односно стамбеним улазима који су дати из унутрашњих дворишта, независно од високофреквентне пешачке зоне на тргу са југозападне стране. Наредни ниво је одређен третманом прозорских отвора, тераса и француских балкона у стану, нарочито спољашњих (уличних) где француски балкони чине један од главних фасадних мотива. Из односа према непосредном окружењу, југозападна фасада ламеле Б има француске балконе уместо тераса јер је између осталог најдиректније изложена највећем степеноу пешачке и саобраћајне буке и загађења. Североисточна (унутрашња) фасада има предвиђене лође веће површине.

Визуелни доживљај предметних објеката чине нижа и висока спратност истовремено, повучено наткривено приземље са проширеном пешачком зоном, разуђеност објеката по висини и доминантна просторна форма ламела Б1 и Б2.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Преко пута предметног стамбено-пословне зграде „Чешаљ“ на северној страни раскрснице улица Н. Пашића и Трга К. Александра, налази се карактеристичан угаони стамбени објекат из истог периода изградње. Објекат је пројектован 1964. године, док је инвеститор такође била ЈНА. Пројектанти су били архитекте М. Станојевић и Д. Вељковић. Зграда се састоји из две ламеле које се суперпонирају на углу стварајући утисак међусобног продора два волумена, различитих спратности и висина. Наглашеном углу визуелно додатно доприноси и највиши средишњи кубус са вертикалним комуникацијама, који се види у другом плану посматрано из правца трга. Централни кубус је такође позициониран на углу са унутрашње стране дворишта-атријума. (Слика 100.)

Слика 100. Угаони стамбени објекат на углу Н. Пашића и Трга К. Александра
Извор: аутор

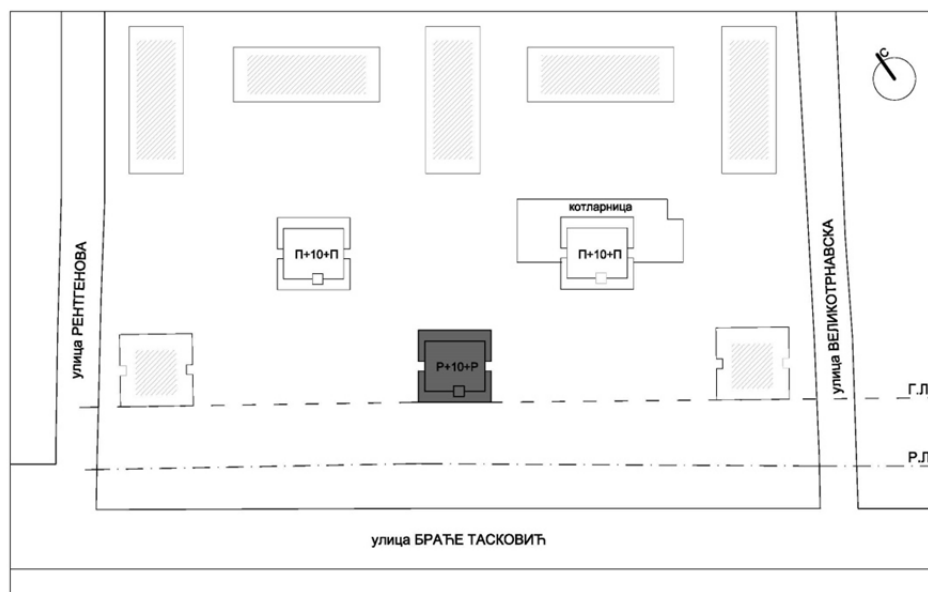
Фасаде карактерише сведена архитектура у игри пуних и празних површина, као и наглашена линеарност парапетних зидова постигнута применом различитог колорита у завршној фасадној обради. Иако значајно ниже спратности у односу на анализирани објекат Б, ова два репрезентативна објекта на североисточној страни трга формирају складну целину и подсећају на време квалитетне градитељске епохе града Ниша. (Слика 101.)

Слика 101. Поглед из правца трга (парка) на објекте и ка улици Н. Пашића (V Конгреса)
Извор: google street view

7.6 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 6		
Објекат (намена и спратност)	Стамбени солитери По+П+10+П	
Инвеститор	Г.П. „ГРАЂЕВИНАР“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Пројектни биро „ГРАЂЕВИНАР - ПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	Б. Ристић, В. Стојановић, Д. Марковић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра (шире окружење - наставак Вождове улице)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Бул. Б. Тасковић Садашњи назив улице: Бул. др З. Ђинђића	број на мапи: 06
Временски оквир - година пројектовања	1961-70. године (Временски период пројектовања и изградње свих пет кула у оквиру стамбеног блока) 1968. - година пројектовања предметног објекта студије случаја	
Типологија градње	Слободностојеће стамбене куле	
Просторни склопови - ниво истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекти се не налазе на тргу	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Групација од пет идентичних стамбених кула, међусобно наизменично позиционираних и у односу на улицу Булевар Браће Тасковић, представљају прве стамбене вишеспратнице изграђене у Нишу. Предметни објекат студије случаја је централно лоциран у оквиру групације ближе улици, односно пешачкој променади, на југозападној страни стамбеног блока.</p> <p>Урбанистичка просторна организација је дефинисана по принципу отвореног</p>		

слободног система груписања објеката у блоку, са прописаним (хуманим) међусобним растојањима и наизменичном поставком. Томе свакако доприноси и повучена грађевинска линија унутар парцеле у односу на регулациону (ка булевару), у дубини од 15 метара. Једно од елементарних Корбизијеових начела да треба нагласити простор око зграде је у овом случају спроведен врло доследно, и надасве успешно, узевши у обзир и временски отклон од изградње до данас. Треба напоменути да су и стамбени објекти ниже спратности и правоугаоног основног габарита, предвиђени на другој, североисточној страни блока, такође наизменично распоређени и у сагласју са предметним солитерима у смислу растојања. Врло битно својство постављене урбанистичке матрице је свакако велика процентуална заступљеност зеленила и високог растиња, као и могућност остваривања разноврсног садржаја у међупросторима између зграда. (Слика 102.)

Слика 102. Ситуациони приказ предметне парцеле - Просторна организација у оквиру блока
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

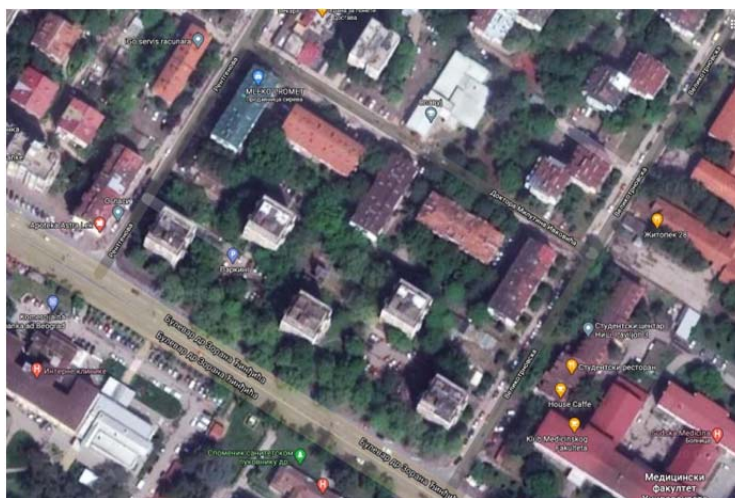
Један од водећих аутора ових стамбених кула, арх. Власта Стојановић, у оквиру своје студије „Куле на Булевару“ о пројектованим објектима између осталог написао је следеће: “Требало је истражити оптималне урбанистичке елементе диспонирања стамбеног низа дуж Улице браће Тасковић. Било је очигледно да за практичну реализацију класичних елемената оријентације низа /према проф. Марзејеву и др инж. Драгу/ овде није било свих погодности. Оптимална подужна оса низа север-југ,

због плитког залеђа, овде није долазила у обзир. Међутим, с обзиром на захтеве простирања подужне осе низа у смеровима исток-запад, и на могућности закошења хелиотермичке осе у односу на терестрички меридијан за 20-25°, научне претпоставке могле су се применити. Остварено је, у толерантној мери, и осовинско дистанцирање од зграде до зграде, али су у пракси /повећањем висине у току градње на десет етажа и накнадним аплицирањем још две куле/ вредности инсолације сведене испод минимума. Све у свему, за услове великог града, уз све развијеније хабитусе двоструког тампон-дрвореда платана, у југоисточно ојентисаним становима стамбених кула надамак булеvara, остварени су елементарни услови социјабилног и хуманог становања.“

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

По процентуалној заступљености зеленила, презентовани стамбени блок представља један од најквалитетнијих примера у ширем окружењу централног градског језгра. Значајна површина слободног простора између и око зграда је испуњена зеленим травнатим површинама, као и великим процентом високог растиња. Нарочито је најосунчанија југозападна страна блока дужином целог уличног фронта уз булевар, богата високим растињем у виду два дрвореда, као тампон зона не само од прејаког осунчања већ и као заштита од превелике буке, фреквентног саобраћаја и загађења. (Слика 103.)

Слика 103. Ситуациони орто-фото приказ стамбеног блока - Висок проценат зеленила у оквиру блока
Извор: google maps/orto foto view

Остварен је и одређени капацитет разноврсног садржаја, урбане и дечје опреме и мобилијара, као и спортских терена у оквиру слободног простора блока. Генерални недостатак представља недовољно одржавање и замена дотрајале и оштећене опреме, како би била у складу са данашњим временом.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

Поред свега наведеног, обезбеђен је и одређен број гаражних места у оквиру блока на неколико локација. Прилаз унутрашњим двориштима и гаражама је обезбеђен из споредних улица које уоквирују блок. Ово је такође један од бољих примера решеног и реализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Доминантан, вертикални кубус са 11 стамбених надземних етажа у полунивоима, проценат заступљености великог броја становника на малом простору, сведеност предње (уличне) и задње (дворишне) фасаде са разиграном и благо разуђеном архитектонском пластиком бочних фасада, карактеристичан облик посебно дизајниране поткровне завршнице, велика просторна тераса на последњој етажи у виду равног крова, остварене визуре стамбене куле у свим правцима, остварена могућност добре сагледивости објекта са свих страна, и посебно врло висок проценат заступљеног зеленила, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 104.)

Слика 104. Првобитни (слика лево) и садашњи изглед (слика десно) објекта из правца булеvara Браће Тасковић (сада др З. Ђинђића)

Извор: слика лево (Стојановић В., „КУЛЕ НА БУЛЕВАРУ“); слика десно: google street view

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

За разлику од претходног примера „Плавог солитера“, где примарни волумен наглашене вертикалности израња из приземног хоризинталног волумена стварајући утисак форме која лебди одигнута од тла, основна поставка предметног примера стамбене куле представља доминантну вертикалну и призматичну форму, која директно израња из тла, остајући чврсто везана за терен. Визуелни утисак објекта у виду високог волумена сведене ортогоналне форме, превасходно је постигнут из правца булеvara на југозападном уличном фронту, односно на североистоку из унутрашњости блока. На бочним странама, објекат има разуђени габарит и еркерне испусте, наглашене полунивоое фасадним елементима и посебно дизајнирану завршницу у виду поткровне етаже. Овако структуриран просторни волумен чини једну јединствену и целовиту форму.

Поред наведене волуметрије, архитектонска обликовно-фасадна композиција у виду примарне и секундарне пластике је постигнута претежно на нивоу југозападне (уличне) и североисточне фасадне равни. Истакнути елементи хоризонталних серклажа видљивих на фасади и вертикална примарна пластика у централном делу фасаде, чине „рамовску“ фасадну композицију у односу на ритам прозорских отвора који представљају секундарни ниво фасадне пластике. Десета стамбена етажа је у односу на остале (доње) спратове, нешто другачије третирана са уличне и дворишне стране. То се пре свега односи на ритам већег броја прозора због просторних визура које се пружају на тој висини.

Бочне фасаде имају још наглашенију фасадну пластику остварену истицањем маса стамбених етажа међусобно смакнутих по висини и применом конзолних балкона. Повучена поткровна етажа има такође слојевиту пластику у два нивоа, у хоризонталном и вертикалном правцу, са просторном отвореном терасом у виду равног крова. (Слика 105.)

Слика 105. Главна (улична) југозападна и бочна фасада стамбене куле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

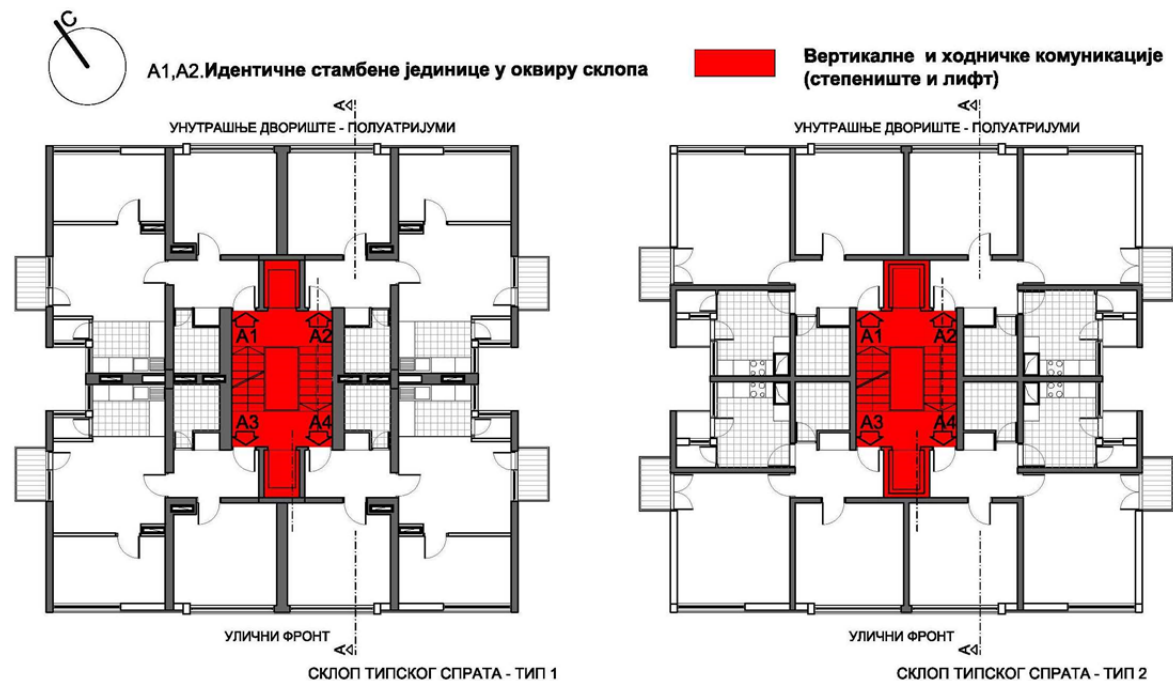
**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

По својој структури склоп карактеристичног типског спрата стамбене куле предметног објекта представља слободностојећи и компактан склоп. Овај централно симетричан склоп у оба правца чини целовита форма са бочним смакнутих поретком делова, и четворостране оријентације. Централна симетрија је нарочито изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације (унутрашње степениште), у подужном и попречном смислу. Пет типски изграђених стамбених кула се разликују само у функционалној организационој структури просторија у оквиру стамбених јединица на типском спрату, али не и по површини станова. То подразумева да све стамбене куле имају склоп типског спрата кога чине четири двособна стана на степеништу, с`том разликом што неки станови у оквиру склопа имају једну (дечију) собу више. Зато разликујемо два типа склопа типског спрата (тип 1 и тип 2), на нивоу појединачних објеката у блоку. Стога ће оба типа бити презентована надаље у оквиру анализе.

Све стамбене етажне унутар куле имају идентичан склоп типског спрата.

Пројектовано је по четири стана на степеништу. Основна карактеристика склопа јесте смакнутост етажа по систему полунивоа. Из тог разлога предвиђена су два лифтовска постројења, по један на сваком нивоу. Сви станови на спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом. Вертикалне комуникације са двокраким тепеништем и два лифта, су централно позиционирани унутар куле са оптималном предвиђеном заједничком површином ходничке комуникације, и без природног осветљења и проветравања. Сем главног **двокраког** степеништа и лифтова у оквиру склопа, такође није предвиђено противпожарно степениште јер у време изградње објекта тај услов није постојао у виду законске регулативе. (Слика 106.)

Слика 106. Склоп типског спрата (тип 1 и тип 2) на нивоу појединачних стамбених кула
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

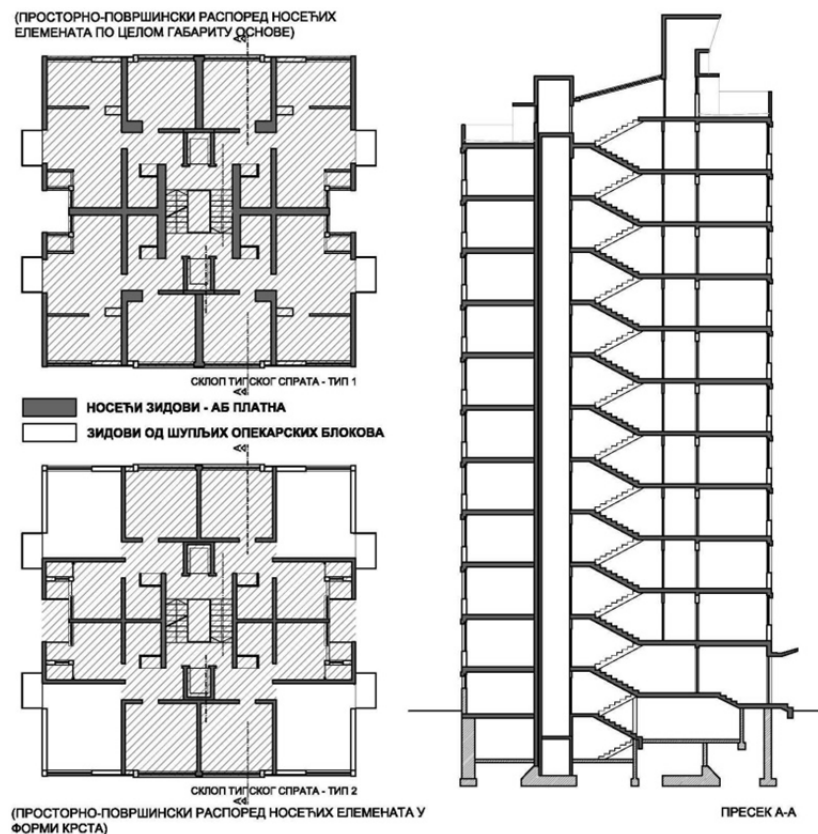
Склоп типског спрата се састоји из четири истоветно структурирана стана, распоређених по принципу двојне симетрије око централног степеништа. Пројектовано је по два двособна стана на полунивоу.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Носећи конструктивни систем представљају армирано-бетонска платна, док су остали зидови формирано од шупљих опекарских блокова. Код склопа типског

спрата типа 1 носећи конструктивни елементи су просторно и поршински распоређени по целом габариту основе, док је код типа 2 систем носећих елемената постављен у основи у форми крста. (Слика 107.) Осовински распон између носећих елемената у подужном правцу износи 4.20 метара, док у попречном правцу има распон од 3.30 метара. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови су постављени у армирано-бетонским језгрима. (Слика 107.)

Слика 107. Распоред носећих елемената код типа 1 и типа 2 (лево), и пресек кроз објекат (десно)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

Осим материјала употребљених за израду конструктивних елемената објекта, завршна обрада површина примарног фасадног омотача и повучених равни бочних фасадних површина је реализована у светло-тамном односу, у племенитом малтеру неутралне сиве боје. Чиста поља у равни прозорских отвора у оквиру главне уличне и супротне дворишне фасаде су третирана у колору пастелних тонова, како би се додатно нагласила пластична композиција фасадне равни.

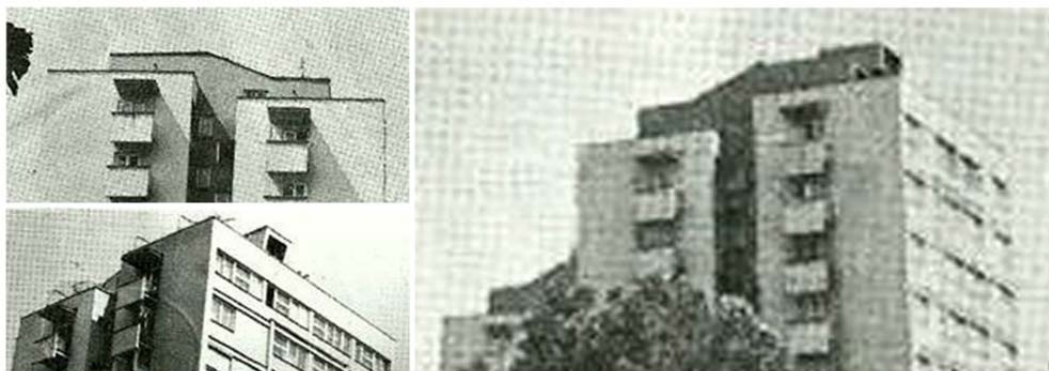
Поред описане пластичне обликовности фасадних равни, присутно је неколико упечатљивих детаља у домену волуметрије на неколико нивоа. Једностранни зидни парапети ограда на еркерним терасама које су део већ истакнутих маса бочних фасада у међусобном смакнутом ритму, јесу један од карактеристичних детаља. (Слика 108.)

Слика 108. Детаљи фасадних елемената бочне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и постојеће стање (слика десно)

Извор: (слика лево)део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша
Извор: аутор

Доминантан просторни детаљ пројектован је у оквиру пете фасаде, односно кровне равни, такође смакнуте у полунивоима. Реч је о карактеристичном маниру дизајна повучене етажне поткровља са наменом перионица и сушионица, и равним кровом, површином предвиђеном за сушење веша. Овакав манир у пројектовању завршних кровних објеката изнад последње етажне ће бити настављен као усвојени модел све до краја осме деценије прошлог века, односно до појаве постмодерног правца у пројектовању нишке вишепородичне стамбене архитектуре. (Слика 109.)

Слика 109. Детаљ кровне завршнице у оквиру повучене последње етажне

Извор: Оригиналан снимак из периода завршетка објекта

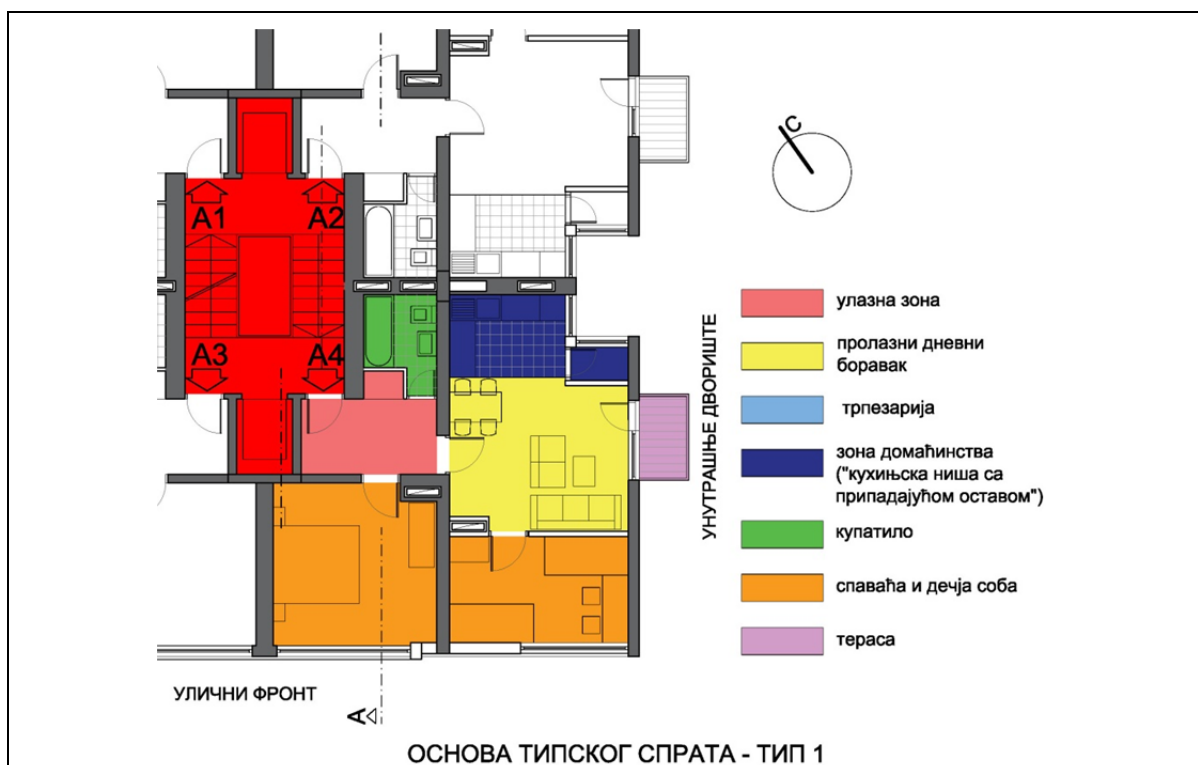
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10220742319661006&set=pcb.4109462662429104>

Захваљујући усвојеном моделу слободностојећег тракта, централно позиционираног степеништа, односно вертикалних комуникација, као и оптималним распонима конструктивних елемената, омогућена је оријентација стамбених јединица на све четири стране света. Сви станови су двоструко уграђени и имају двострану угаону оријентацију. Заступљена су по два двособна стана на полунивоу у оквиру типске етаже. Станови су идентични у смислу функционалне организације, површине и структуре. Међусобно су постављени симетрично у односу на заједничке вертикалне комуникације, у подужном и попречном правцу. Све наведено важи за обе врсте стамбених кула, односно оба типа склопа типског спрата.

Структура типског двособног стана у оквиру склопа типског спрата типа 1, подразумева следеће:

- периферна позиција улаза (са угла),
- улазни ходник са уградним плакарим из кога се приступа свим просторијама у стану,
- пролазни вишенаменски дневни боравак са ручавањем и кухињском нишом са припадајућом оставом, лођом и балконом,
- дечија двокреветна соба позиционирана на углу, којој се приступа из дневног боравка,
- родитељска (спаваћа) соба и купатило са приступом из централног ходника.

Особена карактеристика функционалне организације стана је свакако пролазна дневна соба минималних димензија за потребе дневног боравка како би се обезбедио простор за дечију собу. (Слика 110.)

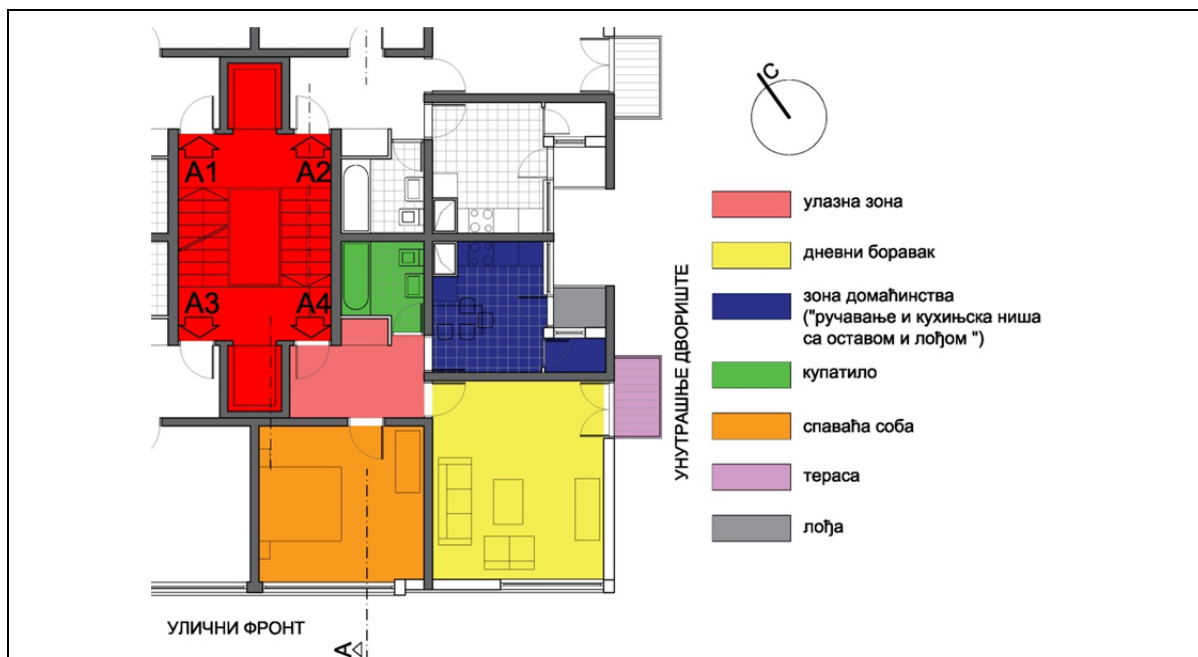

Слика 110. Типски стан у оквиру склопа типског спрата (тип 1)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Концепт функционалне организације типског стана у оквиру склопа типског спрата – тип 2, идентичан је претходно анализираном типу, с`том разликом што нема дечју собу, те самим тим има и другачију организацију дневног боравка.

Из централно позиционираног улазног, односно ходничког дела приступа се свим просторијама стана. Сви станови имају предвиђену дневну собу на углу, која има двострану оријентацију. Поред тога, предвиђена површина дневног боравка од 20м², правоугаона основа комотних димензија и периферна позициција врата омогућавају просторну организацију дневног боравка тако да може да прихвати вишеструку намену: рад, одмор, спавање, игра деце, центар окупљања, дружење. Спаваћа соба је такође оптималних димензија и површине, са предвиђеним простором за уградни плакар иза улазних врата. Зона домаћинства, односно кухињска ниша са припадајућом оставом и лођом је пројектована као засебна целина којој се приступа такође из заједничког улазног ходника. Купатилу се такође приступа из централног улазног ходника. (Слика 111.)

ОСНОВА ТИПСКОГ СПРАТА - ТИП 2

Слика 111. Типски стан у оквиру склопа типског спрата (тип 2)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

У претходном критеријуму су описана заједничка својства и разлике функционалне и структуралне организације два типа једног стана, са истом позицијом у два различита објекта. Може се сматрати да изведена анализа истовремено представља и анализу адаптибилности и флексибилности датог стамбеног простора, односно његове могуће варијабиле. Највеће могућности флексибилне организације простора нуди управо зона дневног боравка, односно зона домаћинства, као што је и приказано у претходном поглављу. Поред варијантног решења функције, презентован је и варијабилни распоред конструктивних елемената који следи функцију.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Сви станови типског спрата имају груписане инсталационо-вентилационе блокове кухињског дела и купатила за два суседна стана, на различитим полунивоима. На слици су приказани примери реализованих објеката оба типа типских спратова. У решавању санитарних чворова постигнута је потпуна централизација како санитарних објеката унутар стана, тако и санитарних просторија суседних станова. (Слика 112.)

Слика 112. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

Иако је већ констатовано да због концентрације великог броја станара код високих стамбених кула, није могуће остварити висок ниво степена индивидуализације, могуће је препознати неке од установљених параметара. Сви станови у приземљу су издигнути на полунивое као и на осталим горњим етажама, те се стиче одређени утисак да је предвиђено два стана на степеништу уместо четири, што свакако доприноси одређеном степenu индивидуализације.

Поред двеју слободних фасада у свим становима, наредни ниво је сагледан третманом отвора у оквиру стамбених површина, односно отворених балкона и лођа. Главна улична фасада има предвиђене прозорске отворе веће површине због отворених визура и погледа, али без тераса и балкона. Отворене терасе и лође су предвиђене у оквиру бочних фасада оријентисаних ка унутрашњем дворишту, чиме је такође постигнут одређени ниво степена индивидуализације.

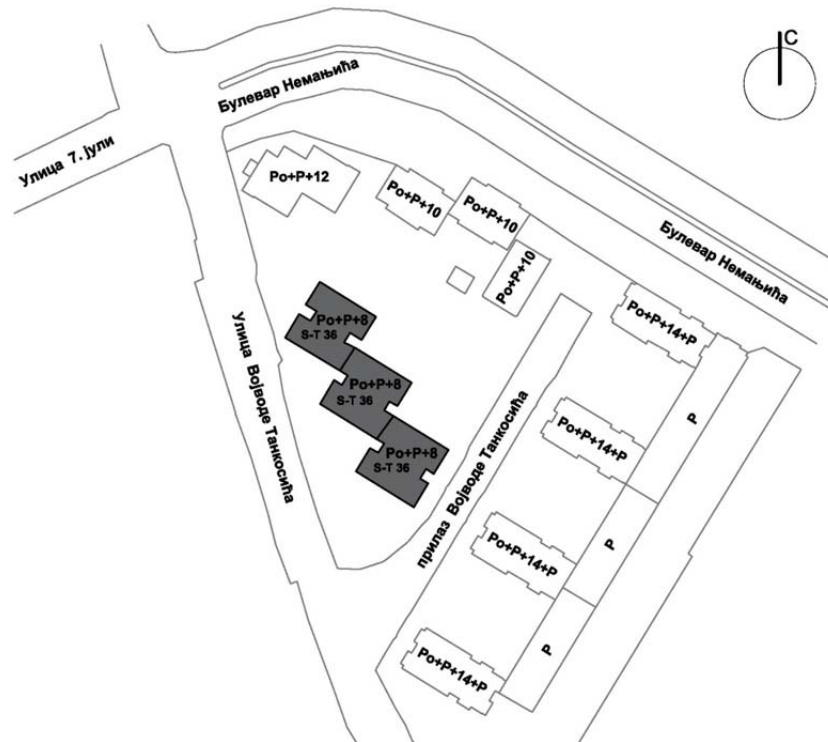
Карактеристике непосредног окружења објекта

У непосредној близини предметног стамбеног блока на југозападној и југоисточној страни, налазе се велики комплекси објеката јавне намене. На североисточној и северозападној страни изграђени су такође стамбени комплекси. У наставку булевара на северозападу у односу на предметне објекте, почетком седамдесетих година двадесетог века подигнут је низ стамбених кула високе спратности и велике густине становања, који ће бити анализиран у једној од наредних студија случаја.

У ближој околини на североистоку налази се поменути „двојник“ зграде „Плави солитер“, која је приказана у студији случаја 03.

7.7 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 7		
Објекат (намена и спратност)	Стамбена зграда „С-Т 36“ По+П+8	
Инвеститор	Г.П. „ГРАЂЕВИНАР“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	„Институт за испитивање материјала СРС“ Београд	
Одговорни пројектант	арх. Вера Живић, арх. Зорана Луковић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булеvara Немањића (раније Булевар Лењина)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: део бул.- Сајмиште Садашњи назив улице: Војводе Танкосића у Нишу	број на мапи: 07
Временски оквир - година пројектовања	1970. година	
Типологија градње	Склопови двотракта у смакнутом поретку (низу)	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се не налази у близини тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбена зграда „С-Т 36“ коју чине три ламеле у смакнутом низу, подигнуте у Улици Војводе Танкосића (некадашњем насељу „Сајмиште“), представља својеврстан триптих стамбених кула у простору. Позиционирање и груписање објеката у оквиру просторне организације унутар блока је пројектовано и реализовано у виду слободностојећег низа састављеног од три стамбене ламеле, са основном оријентацијом североисток-југозапад. Објекти су лоцирани у складу са тадашњим урбанистичко-техничким условима које је издало предузеће „Завод за урбанизам“ из</p>		

Ниша. Сви остали објекти у оквиру стамбеног блока имају исту основну оријентацију и већу спратност од објеката који су предмет ове студије случаја. Ламеле објекта „С-Т 36“ су каскадно позициониране под одређеним углом у односу на улицу Војводе Танкосића. (Слика 113.)

Слика 113. Шематски ситуациони приказ предметних објеката - Просторна организација у блоку
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбене јединице све три ламеле имају двострану слободну оријентацију. Ова јединствена архитектонска целина истовремено се може третирати и као слободностојећи објекат разуђеног габарита у основи.

Југозападна и северозападна фасада имају отворене визуре ка улици Војводе Танкосића, док су југоисточна и североисточна фасада орјентисане искључиво ка унутрашњости блока.

Предност смакнутих габарита и повучене грађевинске линије унутар блока са уличне стране је искоришћена тако да су добијени „цепови“ испред ламела испуњени зеленилом и одређеним заједничким садржајима.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема
<p>И на овом примеру, постојећи фонд зеленила и зелених површина (нарочито високог растиња) у оквиру унутрашњег дворишта целог стамбеног блока је на високом нивоу. Поред високог растиња заступљене су и велике травнате површине лоциране у близини објеката-ламела, формирајући својеврсну тампон зону од бетонског дечјег игралишта - спортског терена, смештеног у централном делу дворишта. Тампон зона са високим растињем у виду двоструког дрвореда је предвиђена и са главне уличне стране. Двориште садржи и заједнички бокс са контејнерима потребних капацитета за стамбени комплекс.</p> <p>Осим зеленила и већег игралишта, предвиђен је у мањем капацитету и садржај за децу мањег узраста. Постојећи фонд урбаног мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Мирујући саобраћај
<p>Са уличне стране у оквиру тротоара, као и у североисточном делу унутрашњег дворишта непосредно уз прилаз Воводе Танкосића предвиђен је одређен број паркинг места. У време пројектовања и изградње објеката тај капацитет је био задовољавајући за цео комплекс, док у садашњем времену то није случај. Како улица Војводе Танкосића има попречни профил оптималне ширине, паркирање је предвиђено уз ивицу тротоара са обе стране.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет
<p>Оптимална удаљеност у односу на све суседне објекте велике спратности у окружењу, велики проценат заступљености зеленила, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са урбаним мобилијаром, наглашеност улазних партија, проценат заступљености већег броја становника на малом простору, остварене визууре стамбене куле у свим правцима, остварена могућност добре сагледивости објекта са пешачке променаде, ритам покренутих фасадних елемената и архитектонске пластике, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење.</p>	

Постигнута асимилација и интегрисаност изграђених структура са околином која је и до данас већим делом ненарушена, свакако потврђује квалитет амбијенталних вредности стамбеног блока и постојање визуелног идентитета. (Слика 114.)

Слика 114. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед објекта (десно) из Улице Војводе Танкосића

Извор: (лево) Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23-24; (десно) аутор

Међутим, надградње две ламеле нарушиле су и ову складну архитектонско-урбанистичку композицију, односно визуелни идентитет објекта, па и читавог амбијента.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

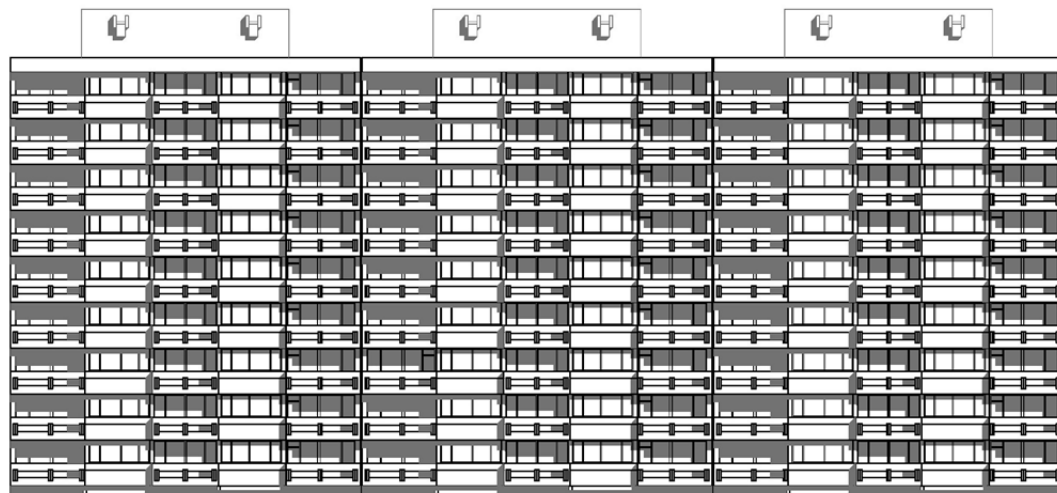
Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Објекат се састоји из три међусобно повезана волумена, смакнута по хоризонтали. Сваки волумен понаособ је призматичног облика наглашене симетрије на хоризонталном и вертикалном плану, кога у основи чини дупли тракт, односно двотракт. Три просторна волумена заједно сачињавају јединствену архитектонску органску целину, која има сведену, ортогоналну и разуђену форму. Структура је чврсто везана за терен из кога израња девет стамбених надземних етажа, приземље и осам спратова.

Поред наведене волуметрије, архитектонска обликовно-фасадна композиција овог монтажног склопа представља наглашену игру примарне и секундарне пластике,

претежно на нивоу југозападне и североисточне фасадне равни. Овим двама фасадама доминирају хоризонталне траке у виду континуалног ритма прозорских отвора, балкона и парапета. Фасаде су додатно обогаћене архитектонском пластиком у смислу благог померања фасадних елемената по дубини, и сведеном колористиком и текстуром натур бетона. Бочне фасаде свих ламела карактерише централна симетрија, увучена средишња раван целом висином, и видљива хоризонтална подела монтажних фасадних бетонских елемената по спратовима. У средишњим приземним деловима бочних фасада позиционирани су надкривени улази у објекте. (Слика 115.)

Изнад последње етаже предвиђена је лифтовска кућица повученог габарита, која истовремено има сврху излаза на раван кров ради одржавања.

(УЛИЧНА) ЈУГОЗАПАДНА ФАСАДА

(БОЧНА) СЕВЕРОИСТОЧНА ФАСАДА

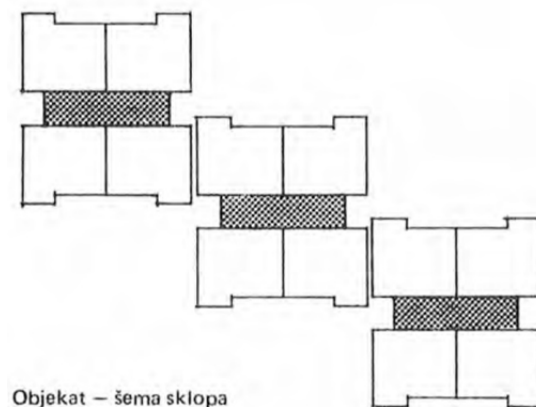
Слика 115. Главна улична (горе) и бочна фасада објекта (доле)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

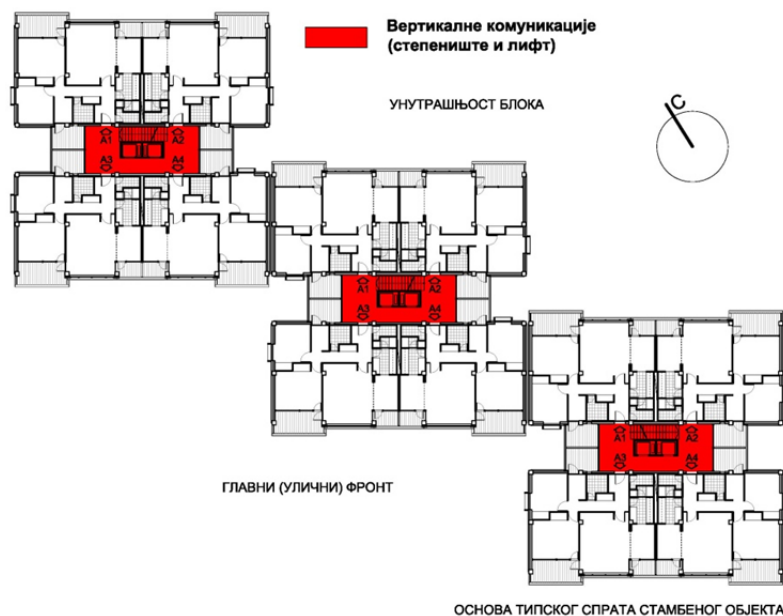
**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Ансамбл посматраних објеката (све три ламеле заједно), састоји се од три независна склопа типског спрата међусобно повезаних у једну целину. Истовремено, ламеле су структуриране као објекти у смакнутом низу. Сваки од делова (ламела) посматраних понаособ представљају симетричан делимично уграђен склоп, који у основи чини двотракт. (Слике 116 и 117.)

Слика 116. Шема склопа монтажног стамбеног објекта састављеног из три идентичне подцелине
Извор: Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23-24

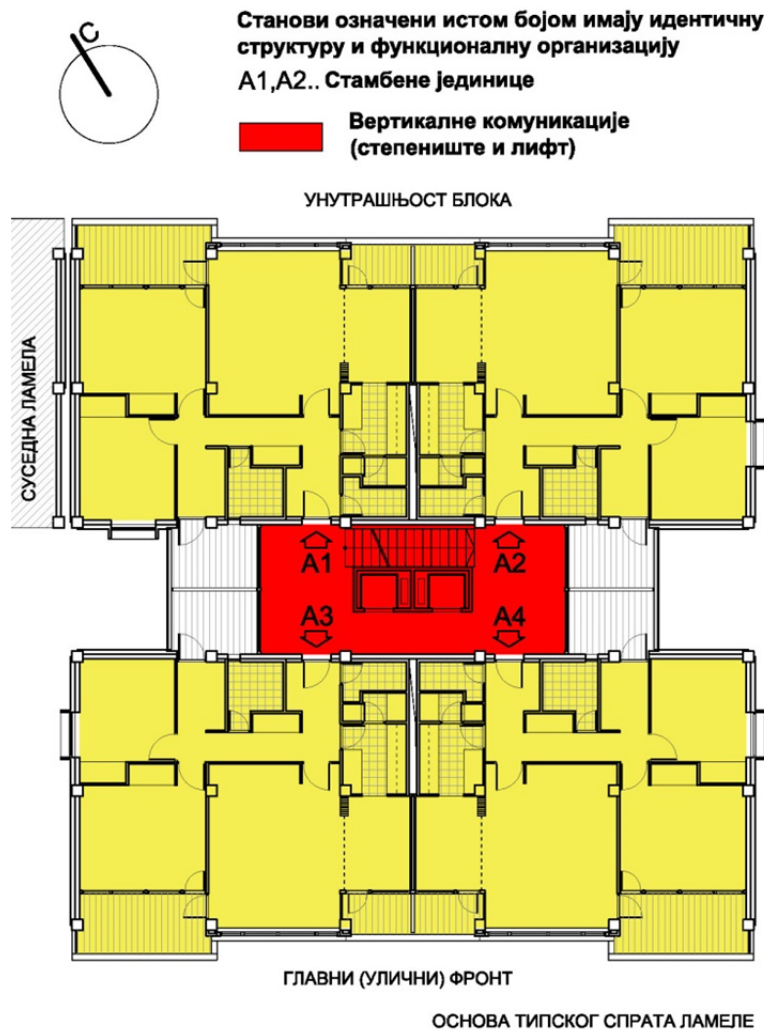

Слика 117. Склоп типског спрата монтажног стамбеног објекта СТ-36
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

По речима аутора, стамбена зграда састављена је из три идентичне ламеле које се међусобно смичу. Свака ламела, у складу са датим програмом, састављена је из душлог тракта и централног степеништа, а по структури садржи четири иста

трособна стана. Ступениште је осветљено преко економских лођа, које припадају становима. (Живић В. и Луковић З., 1977; стр. 23)

Посматране ламеле засебно такође чине централно симетричан склоп четворостране оријентације. Централна симетрија је нарочито изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације у подужном и попречном смислу. Све стамбене етажe имају идентичан склоп типског спрата. Пројектовано је по четири стана на ступеништу. Сви станови на спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом. Вертикалне комуникације, једнокрако ступениште и два лифта, су централно позиционирани унутар ламеле са оптималном предвиђеном заједничком површином ходничке комуникације, која је посредно осветљена преко економских лођа. (Слика 118.)

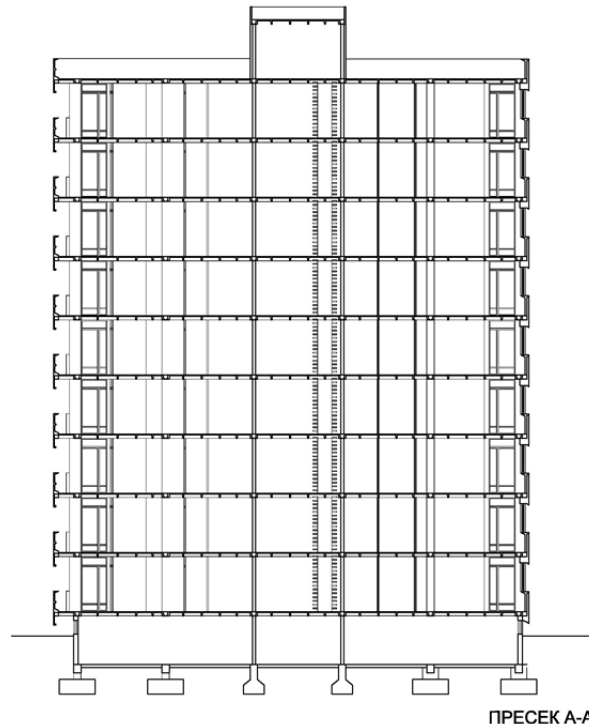

Слика 118. Склоп типског спрата стамбене ламеле (двотракта)
 Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Конструктивни систем

Посебни значај предметног објекта се односи на примењени конструктивни систем. Реч је о првом објекту у Нишу где је употребљена монтажна изградња у ИМС систему из истоименог Института, патентираном од стране аутора проф.др. Бранка Жежеља. (Слика 119.)

Слика 119. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и попречни пресек (десно)
Извор: (лево) Живић В. и Луковић З., „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 24;
(десно) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Како аутори наводе: „Једноставним фасадним елементима постигнута је успела ликовна примена ИМС система. Од посебног је значаја што је изградњом овог објекта први пут пласиран монтажни систем ИМС у Нишу и што је својом успешном применом изазвао повољне оцене и отворио пут даљој примени овог система у Нишу.“ (Живић В. и Луковић З., 1977; стр. 24)

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

Најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал на објекту је натур бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као „сендвич“ платна са

унутрашњом термоизолацијом. Спољна обрада ливеног фасадног платна је изведена применом валовитог лима као оплате.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Поред изведене анализе волуметријске поставке објекта и постигнуте пластике у игри примарних и секундарних фасадних елемената, треба напоменути и да је на нивоу фасадних равни реализовано више конструктивних и декоративних детаља који додатно обогаћују изглед фасада монтажног типског стамбеног објекта. То се пре свега односи на детаљ благо истурених рамова око прозорских отвора на бочним фасадама, затим детаљ спољашње обраде монтажних фасадних платна бочних фасада са вертикалном поделом (канелурама), као и детаљ бетонских ограда лођа са профилисаним носачима и средишњом подужном перфорацијом наглашеног континуалног тока и у оквиру парапетног зида. (Слика 120.)

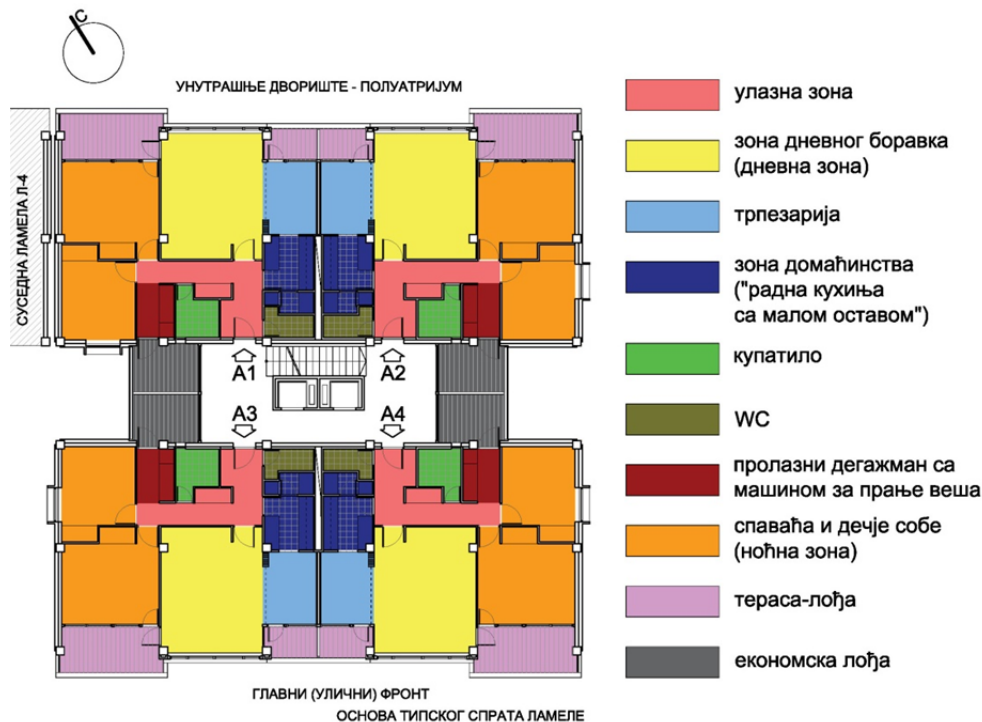
Слика 120. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање
Извор: аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

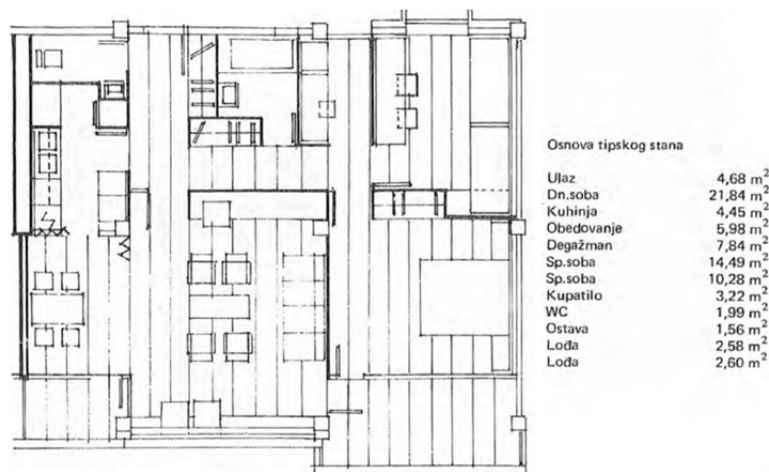
На основу усвојеног модела централно позиционираних вертикалних комуникација и оптималним конструктивним распонима постигнута је слободна оријентација стамбених ламела на све четири стране. По структури, заступљена су четири идентична трособна стана на типској етажи. Сви станови имају угаону позицију и двострану оријентацију. Такође имају и јасно подељене функционалне зоне у оквиру

стамбених јединица. (Слика 121.)

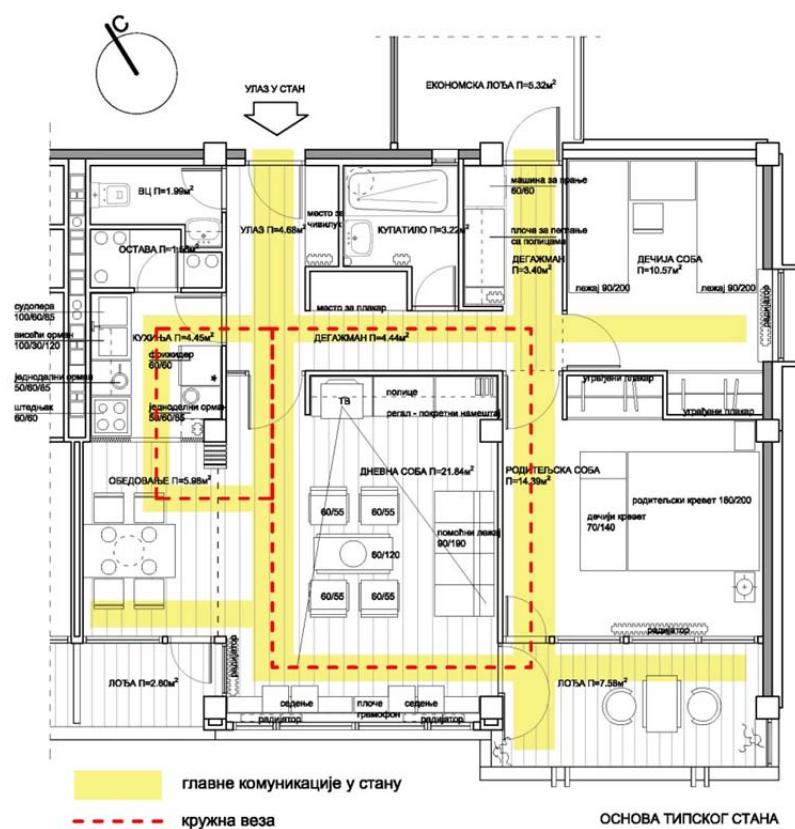
Слика 121. Основа типског спрата са четири идентична трособна стана-дефинисане зоне у становима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Из централно позиционираног и продуженог улазног, односно ходничког дела приступа се свим просторијама стана. Дневна и зона домаћинства са пролазном трпезаријом су позициониране у централном (средишњем) делу типског спрата, док је ноћни део стана орјентисан ка бочним фасадама. Основне стамбене функције - дневни боравак, ручавање, рад и спавање, међусобно су рационално уклопљене и омогућавају добру вишеструку повезаност и по потреби изолованост сваке од поменутих групација. Виши ниво постигнуте комфорности стана огледа се и у постојању економске лође којој се приступа преко дегажмана са машином за прање веша, осим предвиђених стамбених лођа у оквиру дневне и ноћне зоне. (Слика 122.)

Слика 122. Основа типског стана - оригинални цртеж аутора пројекта
Извор: Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23

Рационално решење и димензионисање омогућава максимално коришћење постојеће површине од 73,50м² и постизање посебног комфора са две стамбене и једном економском лођом, којој се прилази из стана преко дегажмана са машином за прање веша, чиме се повећава њена употребна вредност.

Слика 123. Приказ остварених начина комуникација у оквиру стана
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Карактеристично својство свих станова на етажи јесу подужне и попречне визуре у стану, односно продужене комуникације које притом не умањују квалитет функционалног решења, већ напротив, адекватним и оптималним позиционирањем међусобно повезују различите садржаје и зоне становања чинећи стамбени простор флексибилнијим и визуелно просторнијим. Томе свакако доприноси и постојање кружних комуникација (кружних веза), које такође на врло рационалан и флексибилан начин омогућавају повезивање три основне функционалне зоне у стану: дневни боравак, ручавање и спавање. Анализа објекта са архитектонско-функционалних аспеката показује да је постигнута усаглашеност архитектонског и конструктивног решења и у погледу квалитета самога стана и у архитектонском обликовању целог објекта.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

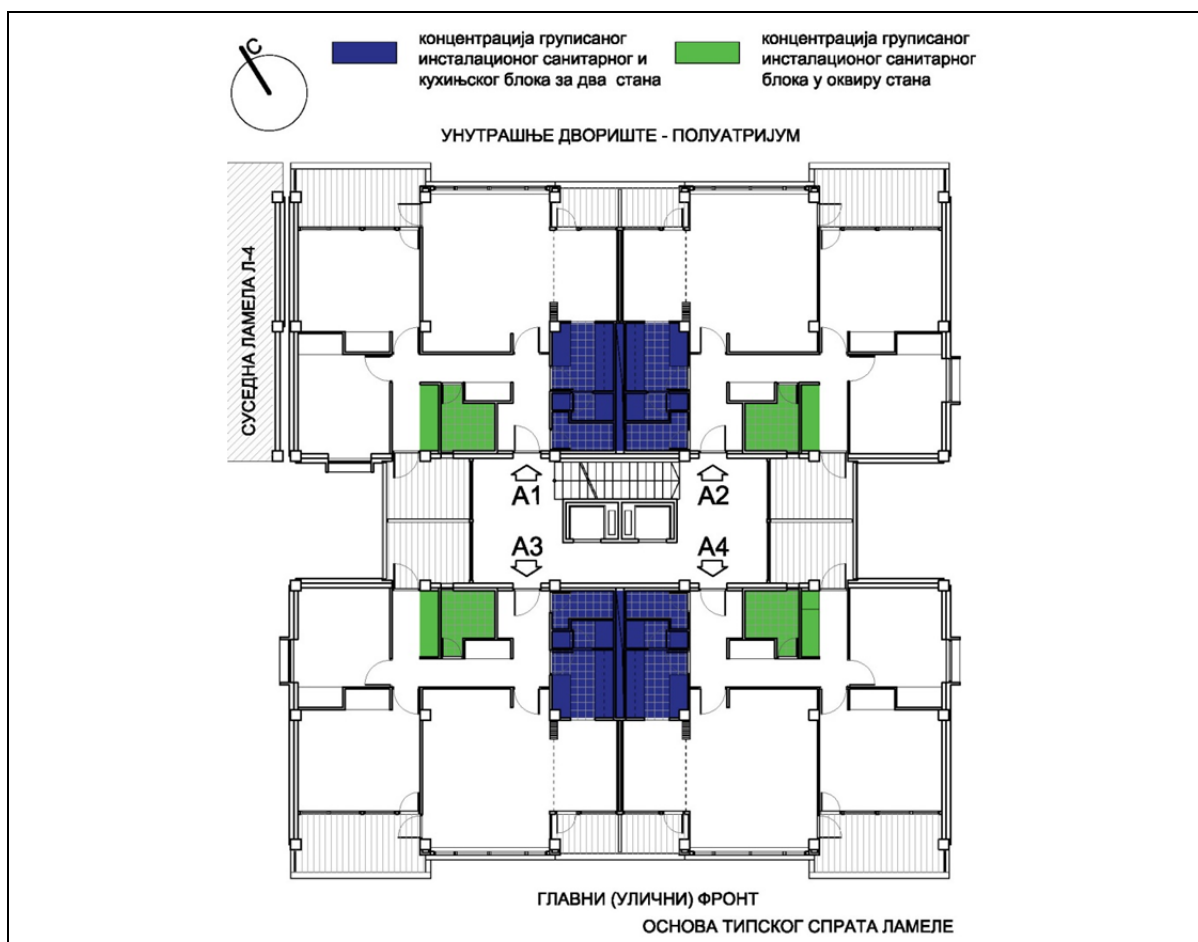
Адаптибилност и флексибилност предметног стамбеног простора огледа се првенствено у описаној флексибилној комуникацији између различитих просторних зона и садржаја без нарушавања постигнутог комфора, као и у могућим варијантним решењима поставке опреме и намештаја унутар просторија, захваљујући оптималном конструктивном распону. У претходном критеријуму на сликама 122. и 123. дате су варијанте распореда опреме и намештаја у оквиру ноћне зоне, спаваће и дечије собе. На једној од слика приказана је могућност додатног дечијег кревета уз родитељски са задржавањем потребног комодитета простора у спаваћој соби. Такође је приказана могућност промене распореда намештаја у дечијој заједничкој двокреветној соби, док је истовремено у датом распону од 4,20 метара могућа и реализација две засебне дечије собе минималне ширине.

Димензије и површина дневног боравка дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

По два стана на типском спрату имају груписане инсталационе блокове кухињског дела и тоалета, као и груписан инсталациони блок купатила и пролазног дегажмана са веш машином за сваки стан понаособ. (Слика 124.)

Слика 124. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

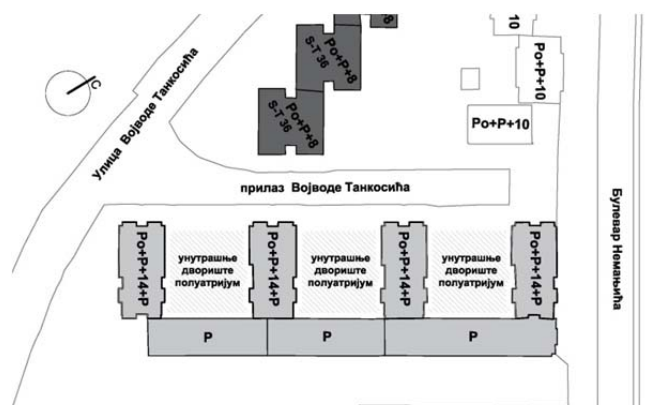
Степен индивидуализације

Постигнути степен индивидуализације одређен је централним позиционирањем подигнутог стамбеног улаза на ниво високог приземља, у оквиру бочне фасаде. Такође је одређен третманом прозорских отвора, односно полуотворених балкона и лођа. На нивоу бочних фасада предвиђене су и додатне увучене економске терасе-лође за сваки стан понаособ, чиме је постигнут још виши ниво степена индивидуализације. Поред дефинисане волуметрије стамбеног објекта у виду три независна смакнута волумена у простору, најјачи визуелни и амбијентални доживљај из перспективе посматрача са партерног нивоа, представља однос фасада предметног објекта и великог процента зеленила и доминантног високог растиња засађених по ободу габарита читавог објекта.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Након изградње предметног објекта уследила је реализација комплетног стамбеног блока „Сајмиште“, као и изградња више урбаних целина (стамбених блокова) на Булевару Лењина (данас Булевар Немањића), који се протеже од стамбеног комплекса „Сајмишта“ ка југоистоку. Највећи део новоизграђених стамбених и стамбено-пословних вишеспратница подигнуто је употребом полумонтажног или монтажног префабрикованог система „ИМС-Жежељ“, који је први пут у Нишу пласиран управо на анализираном стамбеном објекту СТ 36.

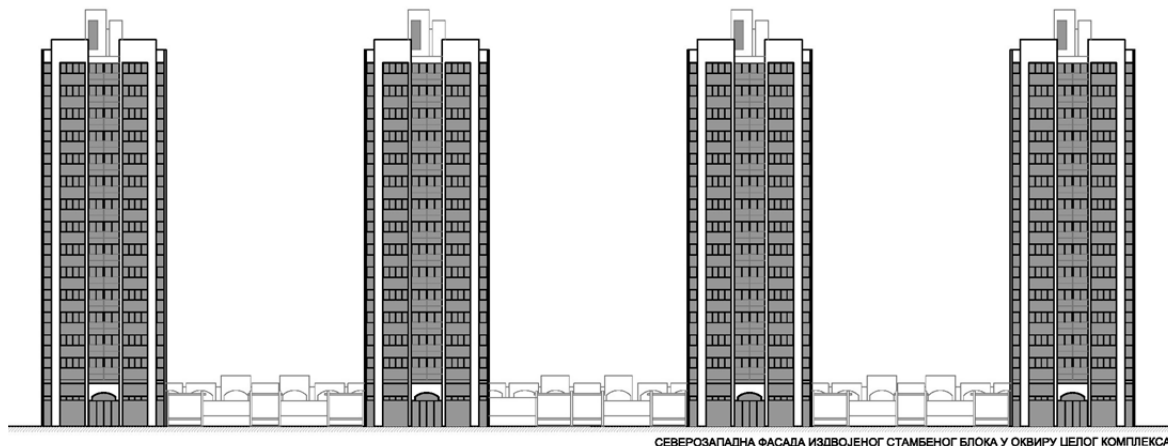
У непосредном окружењу, сви изграђени објекти имају исту оријентацију, већу спратност и оптималну удаљеност од приказаног објекта. Целом југоисточном страном стамбеног дела комплекса протеже се карактеристичан низ од четири истоветних слободностојећих солитера-стамбених кула, које имају највишу спратност унутар комплекса, П+14+Пк. Поред највише спратности и доминантне висине, овај засебан стамбени блок унутар целог комплекса има својеврстан везивни елемент у виду приземног вишенаменског пословног објекта који на југоисточној страни повезује све четири стамбене куле. На тај начин простор између зграда добија форму полуатријума, односно унутрашњих дворишта отворених само са једне северозападне стране, и са оријентацијом ка остатку комплекса. У оквиру интерних дворишта предвиђено је додатно зеленило, рекреативни садржај и паркинг простор. (Слика 125.)

Слика 125. Диспозиција карактеристичних околних објеката унутар стамбеног комплекса
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

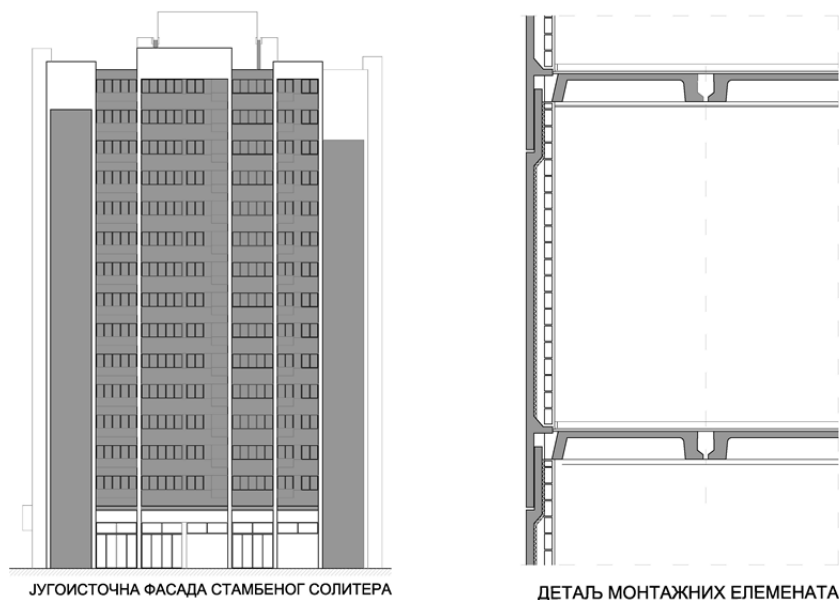
Волуметријска поставка пројектованих стамбених кула-солитера представља четири идентична корпуса постављених на потребном оптималном растојању. Сваки солитер понаособ има централно симетричну форму у оквиру бочних фасада и

делимично разуђен габарит у основи. Улази су централни, наглашени лучном конструкцијом-надстрешницом и симетријом фасадних елемената-рамова. Карактеристични просторни фасадни елементи разуђене композиције чине фасаде пословног вишенаменског објекта, којим су повезане све куле у нивоу приземља. Ови објекти су такође пројектовани и реализовани у префабрикованом монтажном систему „ИМС-Жежељ“. (Слике 126 и 127.)

Слика 126. Пројектоване фасаде стамбених солитера и приземног објекта унутар стамбеног комплекса

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 127. Бочна фасада (лево) и детаљи монтажних фасадних панела и међ. конструкције (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Фасаде реализованих стамбених солитера се у одређеној мери разликују од пројектованих, док су фасаде приземног пословног вишенаменског објекта потпуно поједностављене у изградњи са врло сведеном коначном формом. Пројектовани

фасадни елементи (оквири) су у реализацији делимично редуковани у форми и боји завршног материјала, те уместо предвиђених контраста сви завршни елементи имају текстуру натур бетона. Препознатљив је детаљ декоративне пластике у нивоу монтажних парпетних зидова са мотивом фолклорне традиционалне српске архитектуре, такође у натур бетону, као и детаљ ограде лођа са профилисаним носачима, реплицираним по узору на предметни стамбени објекат СТ 36 који се налази у непосредном окружењу. (Слике 128 и 129.)

Слика 128. Изглед реализованих вишеспратница у непосредној околини предметног објекта
Извор: аутор

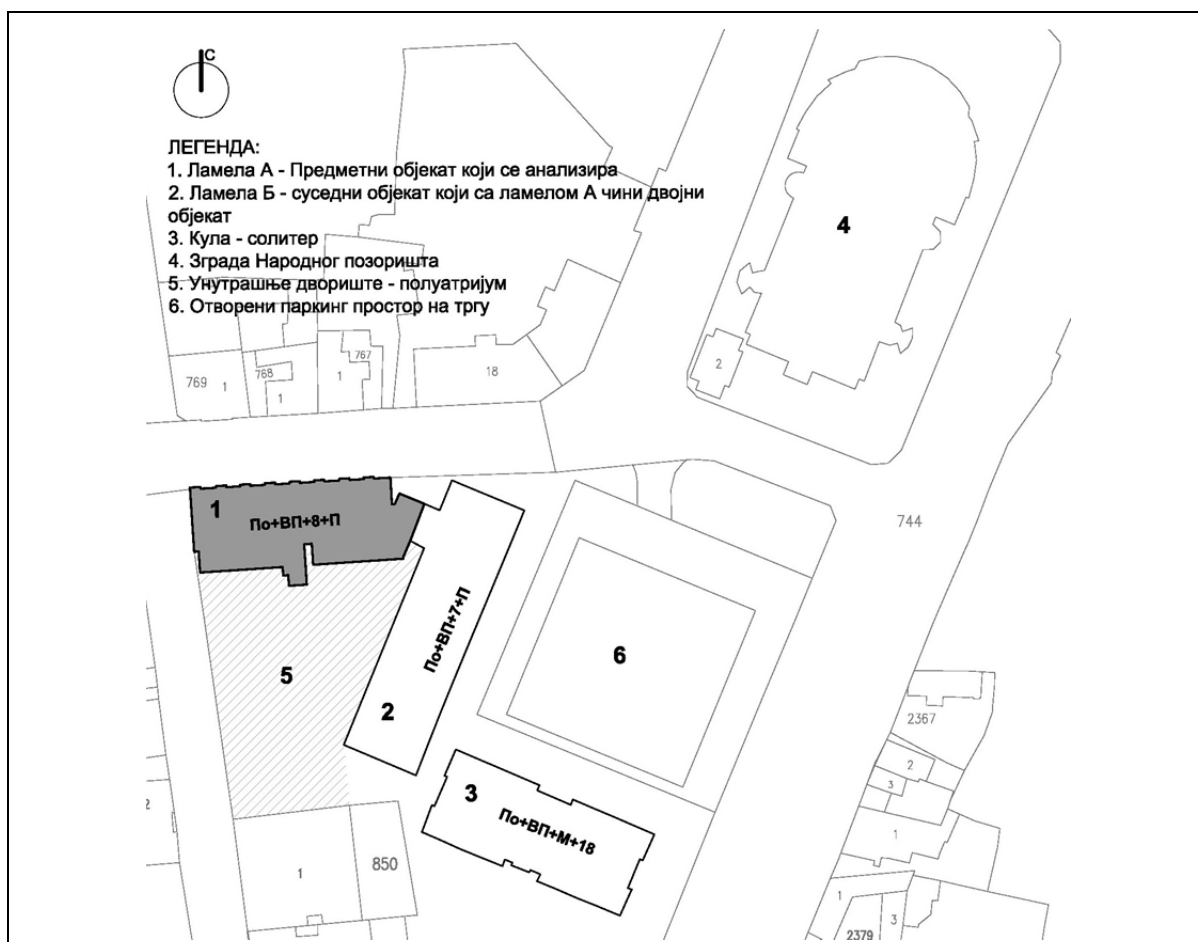
Слика 129. Изглед реализованих вишеспратница у непосредној околини предметног објекта
Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.„ ДАН Ниша, 2012, стр. 39

7.8 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 8		
----- Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословни објекат По+П+ВП+8+П - Ламела А	
Инвеститор	ГП „Прогрес“ - Пирот	
Пројектант (Предузеће)	Пројектни биро „НИШ-ПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Александар Буђевац	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Јевремова улица Садашњи назив улице: Светозара Марковића (на Синђелићевом Тргу)	број на мапи: 08
Временски оквир - година пројектовања	1971. година	
Типологија градње	Једнотракт са галеријом	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни обухват - ниво градског трга	Објекат се налази у оквиру Синђелићевог трга <i>Типолошки модел 1:</i> радијално конституисан простор кога чине градски блокови груписани око централне саобраћајне раскрснице са периферном парковском површином и привилегованим елементима	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
Стамбено-пословни објекат ламела А, пројектован је као угаони објекат у западном делу на раскршћу улица Светозара Марковића и Генерала Транијеа, са слободним отвореним фасадама северне и јужне (дворишне) оријентације, док је једним делом источне фасаде наслоњен на суседни објекат у прекинутом низу. Суседни објекат у наставку на источној страни представља ламелуБ. Стамбено-пословни објекат ламела А је позициониран у непосредном окружењу Синђелићевог трга, односно у		

западном делу трга на почетку улице Светозара Марковића.

Урбанистичко-архитектонска поставка објекта је конципирана тако да са суседним објектом ламеле Б и доминантном кулом-солитером на јужној страни трга чини својеврстан триптих сачињен од зграда вишеспратница, које у југозападном делу дефинишу Синђелићев Трг. И на овом примеру може се уочити урбанистички поступак такозваног разбијања блока као једно од Корбизијевих принципа урбанистичког планирања из тог времена, који у овом случају има двојаку функцију. Избегнута је класична матрица позиционирања угаоног стамбеног објекта и затварање блока, већ је акценат стављен на простор испред и око објеката. Тиме је истовремено направљен одређени физички отклон од једног од најзначајнијих објеката у граду, Народног позоришта, које сем главног улазног платоа на северној страни овим поступком добија отворени простор и са јужне стране, чиме и даље остаје доминантно у простору. Сем тога, нова реперна тачка у јужном делу трга-Солитер од 18 спратова, не конкурише згради позоришта и не угрожава је.

Такође, позиционирањем ламеле А формирана је северозападна страна читавог блока, док је са реализацијом и ламеле Б дефинисано и пространо заједничко унутрашње двориште југозападне оријентације. Овај полуатријумски простор значајних габарита практично представља наставак великог отвореног паркинг простора на североисточној страни јужног дела трга, оивиченог зградама ламеле Б и куле-солитера, са западне и јужне стране. Ова два отворена простора су повезана пасажима у оквиру приземног дела поменутих објеката. (Слика 130.)

Слика 130. Синђелићев Трг - Шема просторне југозападне организације трга
Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Зелене и заједничке отворене површине,
постојање унутрашњих дворишта у оквиру
блока – организација и опрема**

Постојећи фонд високог зеленила у северном делу уличног тротоара, као и у оквиру унутрашњег дворишта овог стамбеног блока је генерално на задовољавајућем нивоу, док је проценат зелених травнатих површина релативно мали у односу на постигнуту спратност и броја станара, односно свих сталних и повремених корисника објеката у блоку. Евидентан недостатак стамбеном комплексу оваквих просторних габарита јесте и непостојање уређене слободне дворишне површине са урбаним мобилијаром, као и мобилијаром за игру деце. Постојећи фонд мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан. Највећи део слободног простора предвиђен је за паркинг простор.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

Мирујући саобраћај

Реализован је одређен број паркинг места у оквиру унутрашњег дворишта-полуатријума, који је контролисан како би служио искључиво за станаре предметног објекта. Поред тога, у склопу приземља са јужне (дворишне) стране, предвиђене су и гараже за ексклузивније станове на првом, односно другом спрату, са засебним улазним степеништем. Ово је још један од бољих примера решеног и реализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Амбијентална вредност блока - визуелни
идентитет**

Стамбено-пословни објекат ламеле А карактерише висока спратност и не мали број изграђених стамбених јединица, по принципу дуплекс станова, на релативно малом простору. То подразумева доминантну просторну архитектонску структуру којом је заокружена урбанистичко-архитектонска композиција југозападног дела трга. Иако је зграда генерално сведене призматичне форме и наглашених габарита, нарочито у вертикалном смислу чиме доминира на овом делу простора у непосредној близини трга, својим позиционирањем она не угрожава околне објекте и начелно је сагледива са свих страна. Отворене визуре које се пружају ка централном североисточном делу трга, унутрашњем дворишту на јужној страни и осталим објектима у окружењу, посебно са виших спратова, јесу постигнуте амбијенталне вредности изградњом ове зграде у оквиру блока, као и визуелни идентитет који овај објекат несумњиво поседује. (Слике 131 и 132.)

Слика 131. Садашњи изглед северне фасаде објекта на Синђелићевом тргу
Извор: Google street view

Слика 132. Садашњи изглед јужне дворишне фасаде (лево), и бочне уличне фасаде (десно) у перспективном изгледу са објектом ламеле Б и солитером у позадини
Извор:Google street view

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Структура постављеног волумена стамбено-пословног објекта ламеле А првенствено представља линеарни једнотракт правоугаоног габарита у основи, и кубуса који има компактну целовиту форму. Елементарна хомогена структура објекта је „надограђена“ доминантном вертикалом-централним торњем на јужној (дворишној) фасади, у коме су смештене вертикалне комуникације (степениште и лифт). Овај карактеристичан део у виду централног просторног волумена на јужној фасади је додатно обогаћује. Сем наглашеног вертикалног фасадног елемента са унутрашњим комуникацијама, одређени ниво фасадне пластике је постигнут делимичним испустима у виду приземних гаража у односу на главну фасадну раван.

Поред делимичне разуђености волумена јужне фасаде и покренутости маса на хоризонталном и вертикалном нивоу, оригинално својство предметног објекта је својеврстан контрапункт у третману архитектонске обликовно-фасадне композиције северне, у односу на јужну фасадну раван. Обзиром да су у питању двоетажне стамбене јединице типа дуплекс где су улазне партије у станове решене преко отворених галерија са дворишне стране, самим тим се северна (улична) и јужна (дворишна) фасада у обликовно-фасадном смислу значајно разликују. Пластичност благо разуђене форме јужне фасаде додатно је наглашена по принципу пуно-празно, који је реализован првенствено у оквиру етажа са увученим отвореним приступним галеријама, као и у деловима тераса-лођа у односу на пуне зидове. Дуги потези транспарентних ограда, стаклени прозорски парапети налик француским балконима, велике отворене површине изнад приземних гаража, као и поменуте

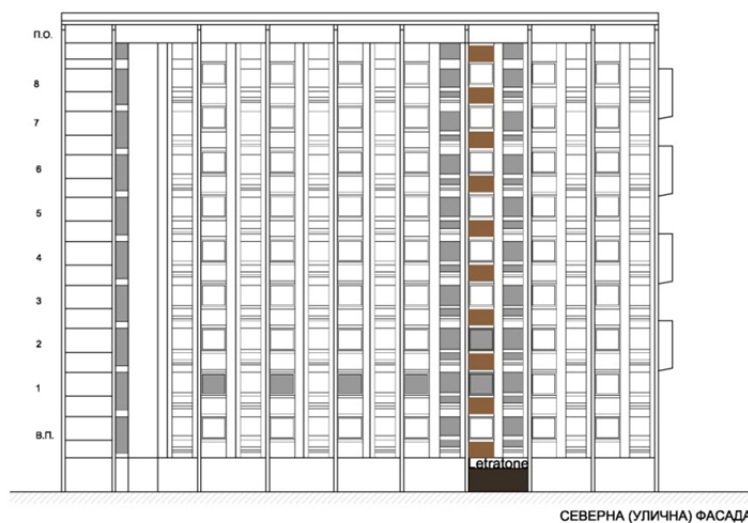
галеријске терасе и лође, дефинишу дворишну фасаду као јединствену, разиграну и истовремено складну композицију фасадних обликовних и ликовних елемената. (Слика 133.)

Слика 133. Јужна (дворишна) фасада објекта

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

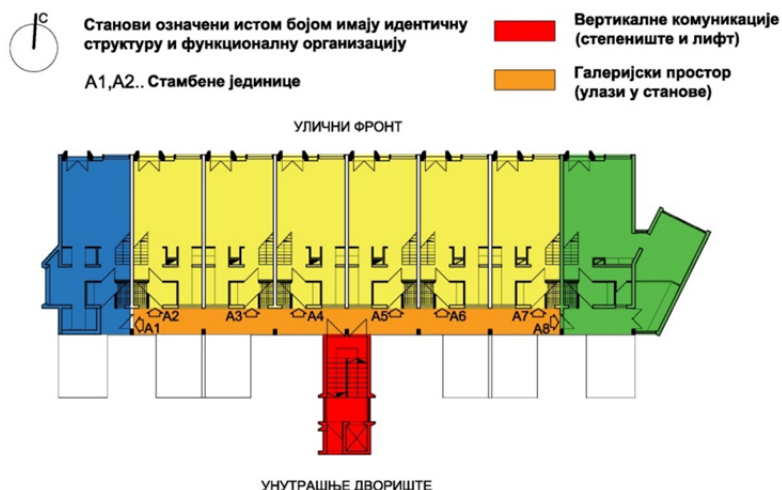
За разлику од јужне, северну (уличну) фасаду карактерише сведенија просторно-обликовна пластика, униформисанији приступ код понављања карактеристичних фасадних елемената, уједначенији ритам отвора у оквиру једне фасадне равни. Такође је приметна и сведенија употреба примарно-секундарне пластике, нарочито у поставци доминантних, вертикалних, монтажних бетонских елемената у виду прозорских бочних оквира са закошеним угловима и ивицама. (Слика 134.)

Слика 134. Северна фасада - Улични фронт

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

По својој структури склоп типског спрата ламеле А генерално има својства слободностојећег једнотрактног склопа, симетричне и компактне форме, без обзира на то што на источној страни, једним делом делимично истурене источне фасаде зграда належе на суседни објекат ламеле Б целом висоином. (Слика 135.)

Слика 135. Склоп типског (галеријског) спрата ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

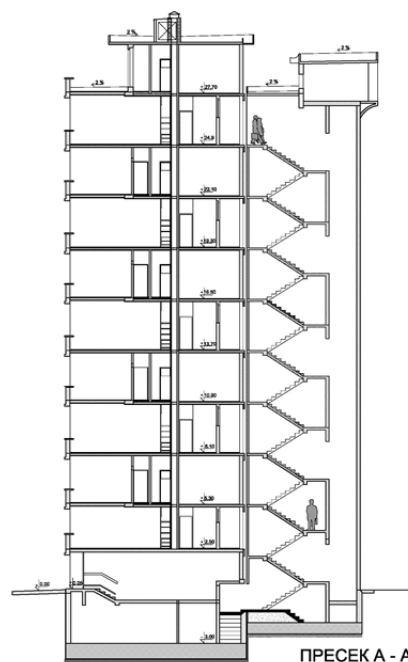
Интересантна је чињеница да отворена приступна галерија има чисту јужну оријентацију, док су дневни боравак и дечје собе на другом нивоу дуплекса искључиво северно оријентисани. Иако на први поглед то делује потпуно супротно од досадашње устаљене „школске праксе“ да се приступ галеријским становима по правилу оријентише на неповољнију (северну) страну да би пре свега дневни боравак имао отворене визуре ка југу, температурне промене, као и дужи и топлији летњи дани већ су увелико присутни у данашњем времену и на овим просторима. Склоп типског спрата генерално има оптималну тространу оријентацију, односно претежно двострану оријентацију свих стамбених јединица. Станови су пројектовани двоетажно као дуплекси, са заједничким отвореним галеријским простором одакле се приступа становима, као и заједничким централно позиционираним вертикалним комуникацијама-степеништем и лифтом. Као резултат двоетажних станова, постоје и две врсте типског спрата, односно први и други ниво. Први ниво представља типски спрат са заступљеном доњом (дневном) зоном са пратећим просторијама, унутар стамбених јединица. Типски спрат другог нивоа

чини горња (ноћна) зона стана са пратећим просторијама. Склоп је пројектован са осам станова на степеништу, од којих је шест средишњих стамбених јединица (од А2 до А7) идентичне структуре и површине, са централним улазом и двостране уграђености. Стан у западном делу тракта (А1) има најповољнију тространу оријентацију и периферни улаз. На другом, источном крају једнотрактног склопа налази се стан двостране оријентације (А2), са периферним улазом и благо разуђене форме.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Примењени конструктивни систем на овим објектима је систем носећих армирано бетонских зидова у дебљини од 20 цм, пројектованих у попречном и подужном правцу, у комбинацији са АБ серкљажима. Усвојени унутрашњи распон од 420цм, односно осовински 440цм је оптималан у смислу организације функције у оквиру истог, на две етаже. На објекту је примењен полумонтажни систем изградње са применом префабрикованих монтажних арм. бетонских фасадних елемената. Комплетна носећа армирано бетонска конструкција формирана од АБ зидова је ливена на лицу места. Степеништа су такође армирано бетонска, као и цела конструкција централног анекса у коме су смештене вертикалне комуникације. (Слика 136.)

Слика 136. Попречни пресек у делу вертикалних комуникација
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта	Материјализација објекта
<p>Поред натур бетона и бетонских елемената фарбаних „фасадексом“, доминантан елемент је и фасадна опека. Овај објекат у великој мери преставља усвојени манир и смерницу ка одређеном фасадном изразу тадашње нишке Модерне. Комбинација опека - (натур) бетон је једна од најчешће примењиваних манира комбиновања фасадних елемената и материјала у периоду изградње овог објекта, као и у наредном периоду нишке Касне Модерне. Стамбени објекти у наставку улице С. Марковића на западној страни изграђени неколико година касније, следе врло сличан архитектонски фасадни „образац“ применом ова два материјала, као и многи други објекти и комплекси који ће тек бити изграђени до краја седамдесетих година прошлог века, а о којима ће бити још више речи у наредним анализама.</p> <p>Поред наведених материјала заступљени су и стакло, дрво, алуминијум, челик.</p>	
Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта	Архитектоника - примарна и секундарна пластика
<p>У групу обликовно-пластичних елемената у оквиру северне фасаде спадају првенствено истурени монтажни бетонски фасадни елементи око прозорских отвора, са вертикалном структуром усечених канелура и хоризонталном поделом по спратовима. Ниво секундарне пластике чине прозори у комбинацији са парапетом од опеке у односу пуно-празно, као и фасадна опека на дуж целе бочне западне фасаде, испресеца на видљивим хоризонталним серклажима у натур бетону. Посебан детаљ на западној фасади чине бочни еркерни испусти трпезаријских тространих прозорских отвора са парапетима од опеке наглашених ивица. Овај детаљ је у оквиру оригиналне техничке документације пројектован као закошени трапезоидни бетонски рам за прозор.</p> <p>Известан контрапункт овим наведеним двама фасадама чини јужна фасада која је разигране волуметрије, пуних и празних фасадних елемената, мноштва архитектонских детаља и наглашеније ликовне обраде. Најдоминантнији детаљ је свакако просторна кула са вертикалним комуникацијама и засведене, лучне завршнице у виду кућице изнад вертикалних комуникација. (Слика 137.)</p>	

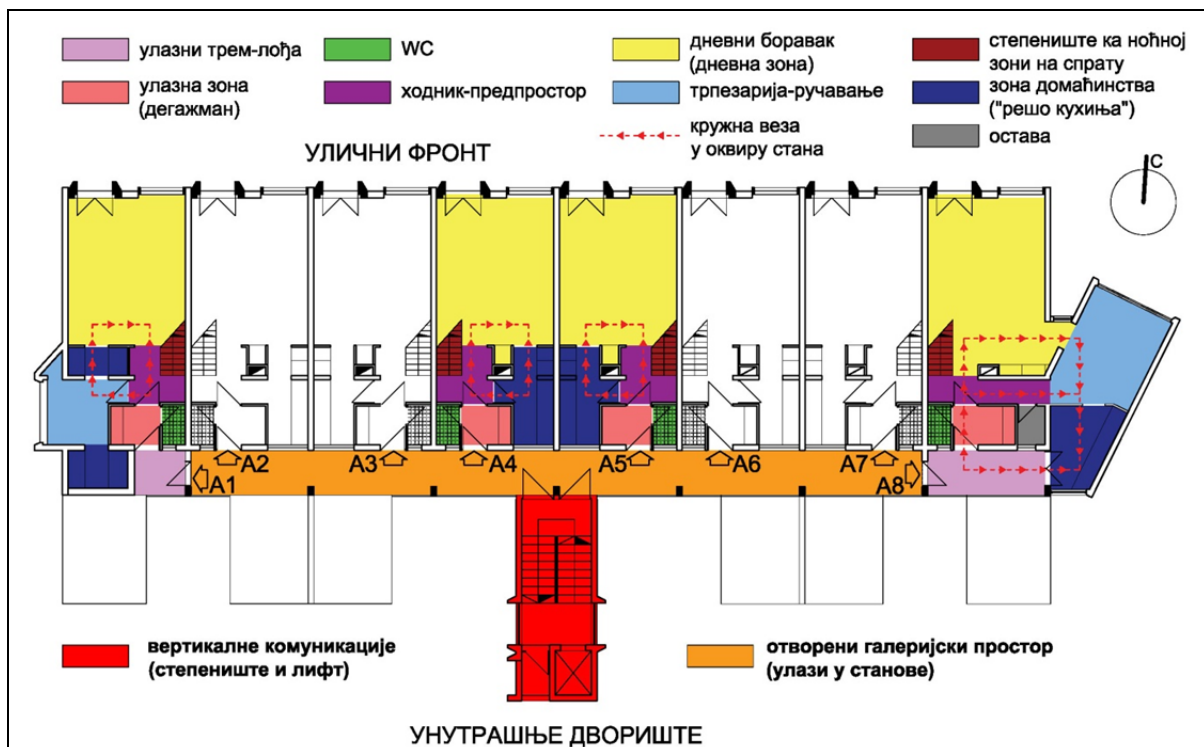
Слика 137. Детаљи јужне фасаде и просторне куле
Извор: Google street view

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Организација стана

Као што је већ наведено у оквиру критеријума „Склоп типског спрата“, као резултат пројектовања дуплекс станова разликујемо два нивоа типског спрата, са доњом (дневном) и горњом (ноћном) зоном у оквиру стана. Из разлога непостојања дела техничке документације (графичког прилога са основом типске етаже стамбених јединица горњег нивоа са ноћном зоном) у оквиру архивске грађе у Историјском архиву града Ниша у времену истраживања, биће анализирана доступна графичка документација, односно први ниво типског спрата са улазном и дневном зоном у оквиру станова.

Склоп типског спрата ламеле А се састоји од осам стана на степеништу, концептуално једнаких структура и површина. Заступљеност и структура станова по површини се креће од трособних и троипособних, до четворособних станова. Шест централно позиционираних станова (А2, А3, А4, А5, А6 и А7) у склопу имају идентичну функционалну структуру и површину, међусобно постављени као у огледалу, док се два бочно лоцирана стана, са западне (А1) и нарочито са источне стране (А8) делимично разликују у функционалној поставци. (Слика 138.)

Слика 138. Структура и функционална организација станова у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Будући да је на предметном објекту примењен галеријски систем отвореног типа са двоетажним становима унутар релативно плитког тракта, то превасходно подразумева квалитет стамбеног простора у следећим параметрима: јасна подела на одвојене зоне (дан и ноћ) по етажама, двострана оријентација стамбених просторија, централна позиција уласка у стан, могућност природног проветравања и осветљења помоћних просторија. Предност двоетажних станова је свакако и већа могућност генерацијске поделе (стари и млади) по вертикали, са већим степеном комфора и независности у оквиру једне стамбене целине. Веома битно својство функционалне организације на примеру свих заступљених станова унутар ламеле А јесте и постојање кружне везе у дневној зони стана, на доњим етажама. На тај начин је остварена скраћена комуникација од уласка до зоне домаћинства (решо кухиње), трpezарије (ручавања) и дневног боравка, као и степеништа које води до ноћне зоне на горњем спрату. Степениште својим позиционирањем не нарушава елементарни ниво приватности и комодитета у зони одмора и ручавања. Код средишњих станова двоструке уграђености (А2, А3, А4, А5, А6 и А7) ручавање је предвиђено у оквиру дневног боравка, док је у „бочним“ становима пројектована трpezарија као независан простор. У стану А1 на западној страни тракта, трpezарија са ручавањем је пролазног типа између решо и дела кухиње са судопером, а има и директну везу са

ходничком комуникацијом. Код стана А8 у источном делу стамбеног тракта, трпезарија је пројектована на још вишем нивоу комфора у смислу издвојеног простора наглашене површине у основи и у оквиру фасадних равни, веће просторне површине, повољније оријентације ка источној страни са бољим и даљим визурама, директном повезаношћу са кухињом, прилазним ходником и дневним боравком. Посебна карактеристика станова на овој вертикали је да једини имају двоструку, односно проширену кружну везу чиме је постигнута вишеструка међусобна повезаност различитих просторија. Такође се мора напоменути и незаобилазно квалитетно својство улазних партија поменутих бочних станова на галеријској типској етажи. Поред централно позиционираних улаза у двострано уграђене средишње станове, крајњи станови имају предвиђене улазе преко отворених тремова, односно лођа, што представља виши ниво комфорности и искоришћења постојећег простора. Посебно код стана А8 у источном делу ламеле, где је улазни трем врло комотних димензија и из кога постоји директан приступ и кухињском делу поред централно позиционираних улаза у стан.

Све наведено доста говори о постигнутом квалитету не само у просторно обликовном смислу, већ првенствено у функционалном смислу пројектовања и организације структуре станова.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

Према је структура и функционална организација просторија пројектована на два нивоа, као и да је примењен конструктивни систем носећих армирано бетонских зидова у оба правца, то истовремено чини да станови имају већ доста дефинисану структуру, али са могућношћу флексибилније организације и искоришћења простора у оквиру заједничких отворених површина оптималних димензија, као што је првенствено дневни боравак. Ово нарочито важи за средишње позициониране станове који су типа двостране уграђености, односно блокирани са две стране.

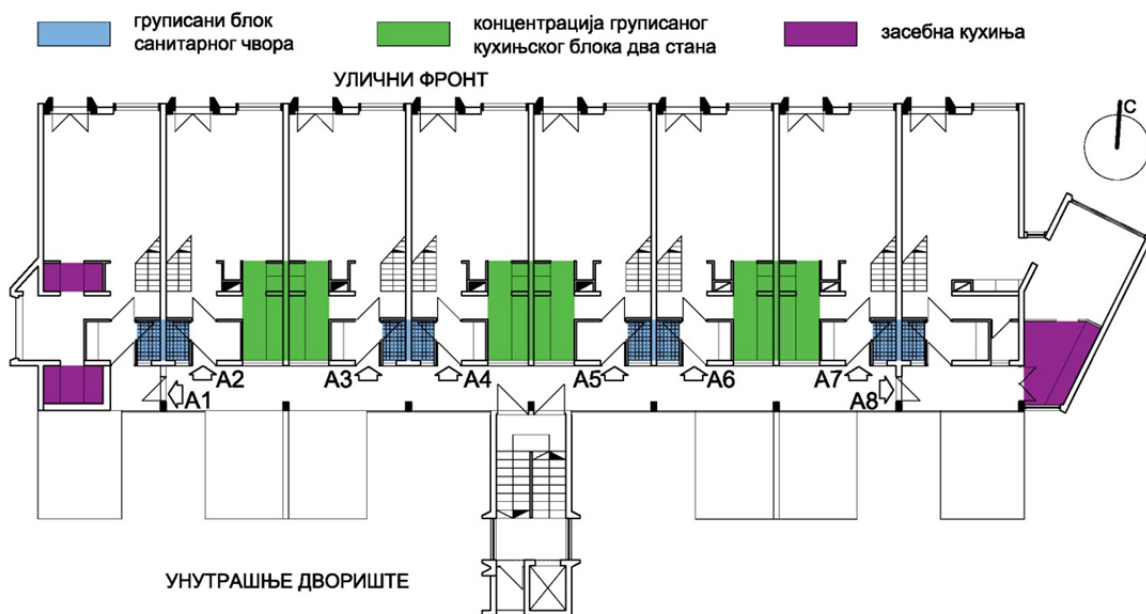
Предвиђена површина од 22м² дневног боравка и за садашње стандарде дозвољава да поред одмора и ручавања овај простор прихвати и додатне садржаје као што је радни сто или простор за игру деце, поготову мањег узраста како би директно били под надзором старијих. Као што је већ констатовано, станови су пројектовани са већ оптималним квалитетом како у смислу броја потребних просторија тако и њихових

димензија. Стога, не постоји велика потреба за додавањем нових просторија, већ је одређени ниво флексибилности на нивоу поставке опреме и намештаја могућ у оквиру већ дефинисаних простора.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Сви средишњи станови у оквиру типске стамбене етажне ламеле А имају груписане санитарне и инсталационе блокове. Сви санитарни блокови имају предвиђено природно осветљење и проветравање. (Слика 139.)

Слика 139. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Степен индивидуализације

Веома висок степен индивидуализације који је постигнут на примеру предметног објекта је засигурно једно од најбитнијих својстава које ова зграда поседује. Истовремено, овај објекат представља један од врло ретких реализованих квалитетних примера у том смислу на целој територији града Ниша, и до данашњих дана. Ова тврдња је превасходно базирана на чињеници да је по свим својим карактеристикама анализираног објекта, највише препознат концепт индивидуалне породичне куће, изграђене у стамбеној вишеспратници унутар урбаног градског језгра. Та тешко достижна синтеза виле из предграђа и стана у центру града која

представља идеја“ вишепородичног становања и велики изазов већини пројектаната, у овом случају има врло видљиве резултате и то у виду примењених базичних пројектантских принципа на којима почива читава изграђена структура.

Почевши од урбанистичке поставке где је дворишна јужна страна објекта наглашенија, разигранија, и отворена према дворишту, што јесте основна одлика индивидуалног породичног становања. Такође, ово је и страна са које се приступа стамбеним јединицама, док је генерални утисак да су сви улази из великог дворишта једног заједничког (више) породичног дома. Један од најупечатљивијих примењених принципа индивидуализације је свакако приступ становима на приземном, односно нивоу високог приземља, на јужној страни. Томе првенствено доприносе просторни архитектонски елементи у виду једнокраког степеништа до улазног трема, припадајуће гараже са отвореним терасама на крову, издвојен приступ (улаз) са вертикалним комуникацијама за станаре виших спратова.

Врло битна установљена карактеристика породичног становања која се може применити и на вишепородично становање по (Zhou, 2005; Ebner et al., 2010; Levitt, 2010), јесте и „третман припадајуће отворене површине“, према (Б. Стојиљковић, Н. Петковић-Гроздановић и В. Станковић) У оквиру ламеле А можемо разликовати три типа припадајућих отворених површина:

- отворене индивидуалне терасе на крововима гаража у нивоу високог приземља,
- увучене индивидуалне терасе-лође у оквиру горњих етажа дуплекс-станова,
- отворене приступне галерије као заједничке терасе.

Поред набројаних, у оквиру бочних станова на источном и западном крају типске галеријске етаже, јављају се и улазни тремови у станове који истовремено служе и као додатне лође поменутих стамбеним јединицама.

Тродимензионална просторна организација реализована у форми двоетажних дуплекс-станова је такође критеријум који је испуњен на високом нивоу.

Могућност зонирања по вертикали по разном основу (дневна-ноћна, стари-млади, одмор-рад и други), о чему је већ било речи у претходним поглављима, нуде боље социјалне услове и квалитет живота у стану генерално. Такође по (Б. Стојиљковић, Н. Петковић-Гроздановић и В. Станковић) диференцијација простора и обиље

варијација које се на овај начин могу постићи доприносе разбијању униформности која често одликује становање у стамбеним зградама.

Визуелни идентитет стамбених јединица у оквиру јужне фасаде, додатно је наглашен архитектонском игром примарне и секундарне пластике описане у претходним поглављима. Генерално, на основу свих анализираних карактеристика и фактора који сачињавају овај објекат, може се констатовати да је есенцијална архитектонска поставка типа „кућа у низу“, мултиплицирана по вертикали на неколико нивоа.

Северна (улична) фасада не поседује елементе који би требало да подсећају на индивидуално становање, већ напротив, има карактеристичан изглед урбане стамбене вишеспратнице. По личном мишљењу аутора дисертације, то није негативно, него врло позитивно својство контекстуално посматраног објекта у оквиру амбијенталног окружења.

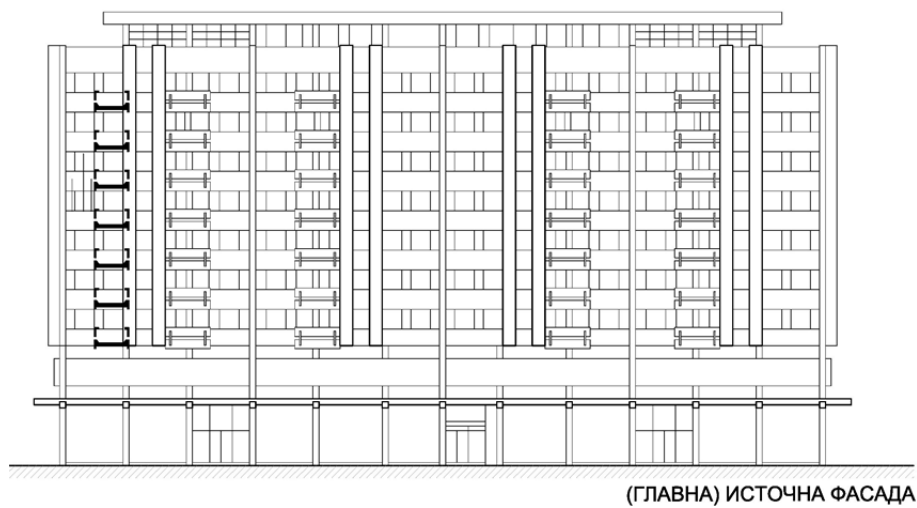
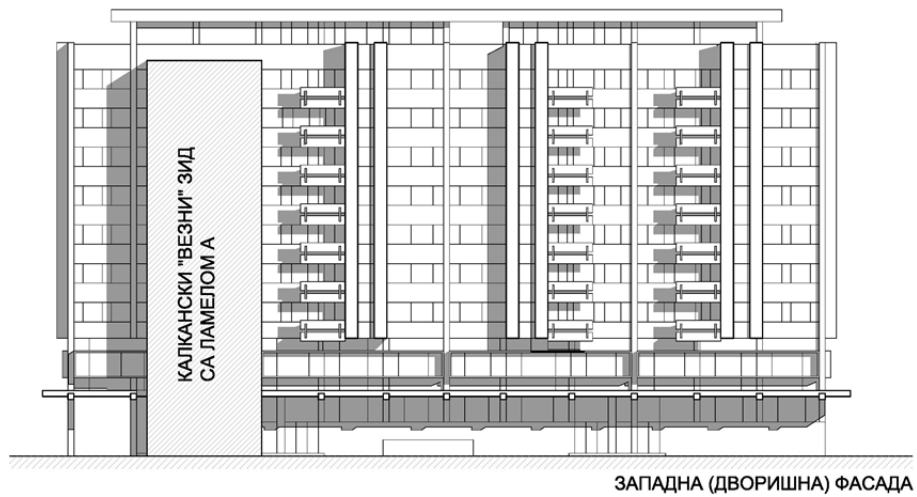
Карактеристике непосредног окружења објекта

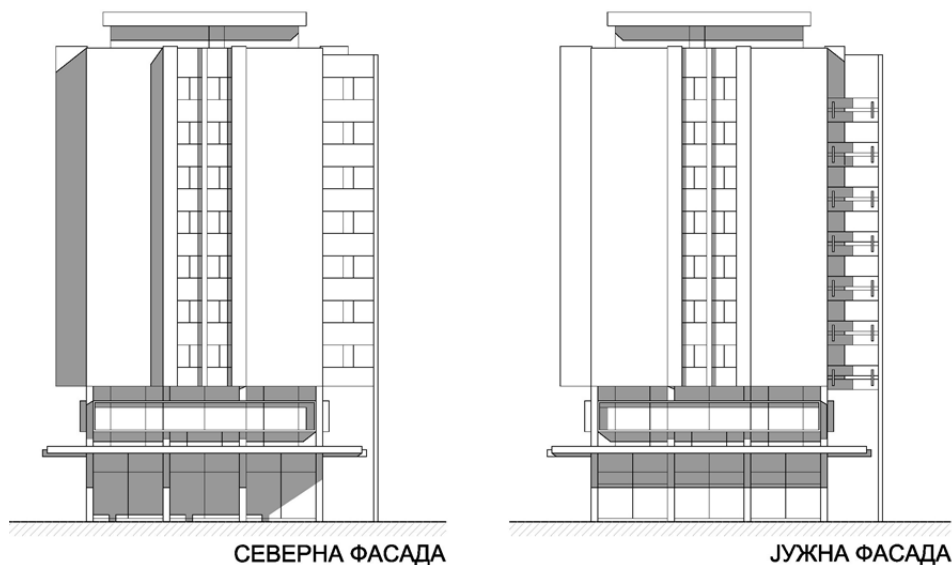
У непосредном и ближем окружењу презентованог објекта, поред значајних објеката културе поменутих у поглављу о Сиђелићевом Тргу, играђени су и значајни стамбено-пословни објекти у истом временском периоду Касне, као и у периоду Позне нишке Модерне, при крају осме деценије 20.тог века. Зграда са којом анализирани објекат чини урбанистичко-архитектонску угаону целину јесте ламела Б, која је пројектована и реализована у блиском временском интервалу као и објекат ламеле А. Иако је зграда у начелу другачијег архитектонског наратива у односу на ламелу А, објекти поседују одређени ниво склада као заједничка целина преваходно захваљујући постигнутом ритму наглашених вертикалних фасадних елемената оба објекта, као и односима пуних и празних фасадних површина иманентним за обе ламеле. (Слике 140 и 141.) Овлашћени пројектант ламеле Б била је архитекта Драгиња Лазих, док је аутор ламеле А арх. А. Буђевац био члан сарадничког тима.

Просторно обликовна композиција и фасадни отвори и парапети третирани као на суседном солитеру, остварују квалитетан однос и са овим објектом, а самим тим и цео стамбени комплекс у том делу трга добија на значају..

Слика 140. Доминантни фасадни вертикални елементи обе ламеле и солитер у позадини десно
Извор: Google street view

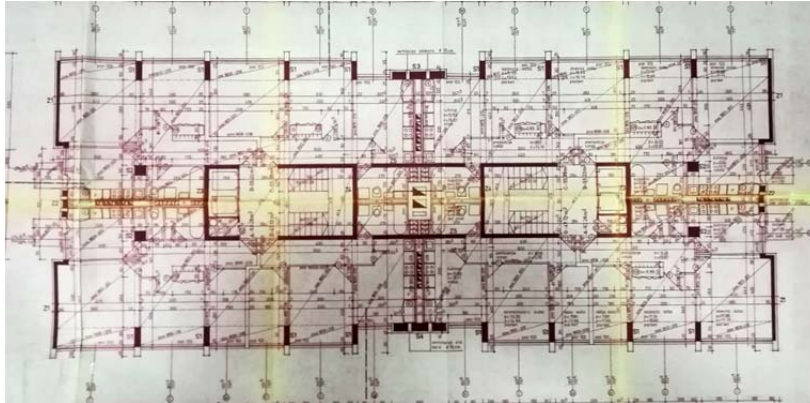

Слика 141. Фасаде ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Зграда која је прва настала у низу поменутих објеката на платоу у јужном делу Синђелићевог трга, је стамбено-пословна вишеспратница, односно солитер који је пројектован још 1968. године. Аутор је арх. Б. Ристић из пројектног бироа „Грађевинар-Пројект“ из Ниша, а такође је Г.П. „Грађевинар“ био и у улози инвеститора. Поред сада већ култног објекта културе „Дома ЈНА“ у источном блоку изграђеног 1958. год., на Синђелићевом тргу је изграђена још једна вишеспратница-солитер у јужном делу трга десет година касније, као резултат спровођења реализације ГУП-а из 1953. год. под руководством арх. Михајла Митровића. Солитер на Синђелићевом тргу поред изражене вертикалности, одликује и подужна и попречна симетрија, како у основи тако и на фасадама. Рационалистички приступ у пројектовању и функционализам интернационалног стила, примарни су аспекти архитектуре овог објекта. Хоризонталне прозорске траке и бетонски парапети испресецани вертикалним конструктивним елементима у виду пиластра, монтажни бетонски фасадни панели са видљивим спојницама и рељефних канелура, еркерни испусти тераса као просторно-обликовни детаљ, заједничка кровна тераса и повучено поткровље са равним кровом, и посебно натур-бетон као једини конструктивни и завршни материјал у комплетном обликовању објекта, јесу карактеристична својства тзв. „брутализма“ из периода Касне модерне архитектуре Ниша која одликују овај објекат, и који се с правом може сматрати једним од „пионира“ нишке бруталистичке архитектуре. (Слике 142 и 143.)

Слика 142. Фотографија основе типског спрата солитера - део оригиналне техничке документације
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 143. Фасаде и пресек солитера

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

У наставку улице Светозара Марковића ка западној страни, односно на углу истоимене улице и улице Наде Томић, налази се још неколико карактеристичних стамбених објеката са локалима у приземљу и заједничким унутрашњим двориштем. Аутор је арх. М. Гашић из пројектног бироа „Грађевинар-Пројект“ из Ниша, а такође је и Г.П. „Грађевинар“ имало улогу инвеститора. Објекти на својеврстан начин представљају „пандан“ анализираном објекту ламеле А, по урбанистичкој поставци угаоних ламела, спратности и висини два од три заступљена објекта, употребљених материјала и начина обраде фасадних елемената. Уместо истурених бетонских вертикала и прозорских парапета изведених у фасадној опеци као код северне фасаде ламеле А, у овом случају су вертикална зидна платна примарне пластике изведена су од фасадне опеке са наглашеним завршецима у виду закошених рамова, док су

горизонтале прозорских парапета секундарне пластике од натур бетона. На основу наведеног, стиче се утисак да су фасаде ових зграда у некој врсти обликовно-ликовног негатива у односу на фасаде ламеле А. (Слика 144.)

Слика 144. Фасаде солитера на углу улица С. Марковића и Н. Томић
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Склоп типског спрата је симетричне форме у оба правца, са централном позицијом вертикалних комуникација и санитарним блоковима „прислоњеним“ уз њих. Функционална организација свих станова на типској етажи има јасно подељене зоне са пролазном трпезаријом до ноћне зоне. (Слика 145.)

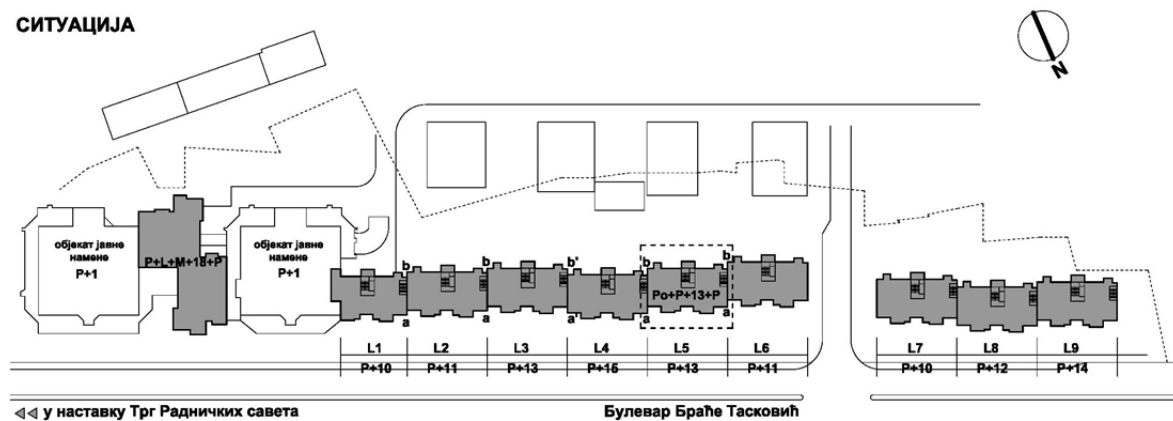
Слика 145. Одвојене зоне и пролазна трпезарија у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Осим свега наведеног, врло битно својство овог стамбеног комплекса је да је један од првих у централном градском језгру Ниша, у оквиру кога је изграђена подземна гаража. Нажалост, ни ови врло значајни примери вишепородичног (колективног) становања нису избегли „талас надградњи“, чиме је умногоме нарушен и девастиран појавни облик целог комплекса.

7.9 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 9		
Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда По+П+13+П Ламела Л-5	
Инвеститор	Г.П. „ГРАЂЕВИНАР“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Пројектни биро „ГРАЂЕВИНАР - ПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Предраг Јанић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра (шире окружење - наставак Вождове улице)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Бул. Браће Тасковић Садашњи назив улице: Бул. др Зорана Ђинђића	број на мапи: 09
Временски оквир - година пројектовања	1971. година	
Типологија градње	Објекат у непрекинутом низу	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се налази и непосредној близини некадашњег Трга „Радничких савета“	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Групација од девет идентичних стамбено-пословних зграда по основном габариту и различите спратности, представљају наставак изградње стамбених вишеспратницакула на Булевару др З. Ђинђића (некадашњем Бул. Браће Тасковић) у северозападном делу. Поменута групација се састоји из две групе објеката постављених у низу. Шест објеката је позиционирано у северозападном делу стамбеног блока дуж улице булевара, док су остала три објекта постављена у оквиру југоисточног блока. Посматрано са ширег аспекта, групација ових девет објеката је</p>		

пројектована као део веће стамбено-пословне целине која се у северозападном правцу протеже до бившег Трга „Радничких савета“, где су сем стамбених предвиђени и јавни објекти културе и комерцијалног садржаја. У склопу овог трга пројектована је и највиша зграда у Нишу, и истовремено највиша зграда изван Београда. Њена спратност износи П+Л+М+18+П са постигнутом висином од 81м². Архитекта П. Јанић је одговорни пројектант свих објеката у оквиру наведене амбијентално-просторне целине. (Слика 146.)

СИТУАЦИЈА

Слика 146. Ситуациони приказ јединствене урбанистичко-архитектонске просторне целине - предметна ламела у оквиру стамбено-пословног низа (блока)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Урбанистичку просторну организацију дефинише линеарни низ вишеспратница који су међусобно благо смакнути у основи. Смицањем објеката је постигнута двојака функција:

- ублажавање наглашене лонгитудиналне структуре истицањем мањих делова целине (тежња ка органској форми) и
- парцијално проширење тротоара, односно пешачке зоне испред улаза у локале, у оквиру комплетне приземне етаже намењене пословању.

И у овом случају је грађевинска линија значајно повучена унутар парцеле у односу на регулациону, позиционирану ка булевару. Супротно од претходног примера студије случаја слободностојећих солитера већег међусобног растојања и слободним простором између зграда, на овом примеру је приметна очигледна тежња ка испуњењу веома велике густине становања на релативно малом простору, са нарочитом висином и спратношћу. Овакав вид становања и пословања на датом простору био је предвиђен тада важећим урбанистичким планом. То је између

осталог наведено у оквиру пројектно-техничке документације објекта, где се каже да је на тргу Радничких савета у Нишу паралелно са улицом Браће Тасковић, предвиђен урбанистичким планом низ солитера са различитом спратношћу спојених у један јединствен блок, који за себе представља архитектонску целину а има основну оријентацију север-југ. Свака ламела (њих има девет) смакнута је у односу на грађевинску линију тако да са солитером П+Л+М+18 који чини доминанту Трга, чини органску целину. Ово смицање изражено је у вертикалном смислу.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

За разлику од претходног примера који спада у ред стамбених блокова са најзаступљенијим процентом зеленила и који је у непосредној близини предметног стамбеног блока, може се констатовати да је у оквиру парцеле предметних ламела реализован веома мали проценат зелених површина и високог растиња у односу на број становника. Предвиђено зеленило у дну унутрашњег дворишта у северозападном делу парцеле је притом неуређено и препуштено стихијској девастацији простора. Поред тога, приметан је и недостатак разноврсног садржаја, урбане и дечје опреме и мобилијара у оквиру унутрашњег дворишта.

Нарочит проблем представља потпуно непостојање високог зеленила на југозападној страни блока дужином целог уличног фронта уз булевар, које би служило као тампон зона не само од прејаког осунчања у нивоу партера и на нижим спратовима, већ и као заштита од превелике буке, фреквентног саобраћаја и загађења.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

Аналогно недовољном проценту зеленила, један од стамбених блокова са великим недостатком простора за мирујући моторни саобраћај у данашње време на нивоу целог града, представља управо овај предметни блок. Као што је већ напоменуто у неким ранијим примерима студија случаја, данас је сва доступна површина унутрашњег дворишта искоришћена за стихијско паркирање возила без икаквог реда, чиме је притом онемогућено постојање и других потребних садржаја.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Амбијентална вредност блока - визуелни
идентитет**

Поред наведених позитивних својстава објеката и недостатака унутар блока, може се закључити да амбијенталне вредности, односно визуелни идентитет блока дефинишу следеће просторне карактеристике: доминантни, смакнути вертикални кубуси по висини са 10 до 15, односно 18 стамбених надземних етажа, проценат заступљености великог броја становника на малом простору, разигране форме предњих (уличних) и задњих (дворишних) фасада са наглашеном архитектонском пластиком бочних фасада, карактеристичан облик посебно дизајнираних улазних надстрешница и кровних завршница, велика просторна тераса на последњој етажи у виду равнoг крова, остварене визуре стамбене куле претежно у правцу север-југ а делимично исток и запад. И поред наведених (позитивних) карактеристика, објекти као архитектонско-урбанистичка целина у простору одају утисак предимензионисаног бетонског мастодонта у овом делу булевара. (Слика 147.)

Слика 147. Данашњи изглед стамбено-пословног комплекса на Булевару др Зорана Ђинђића
Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 34

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

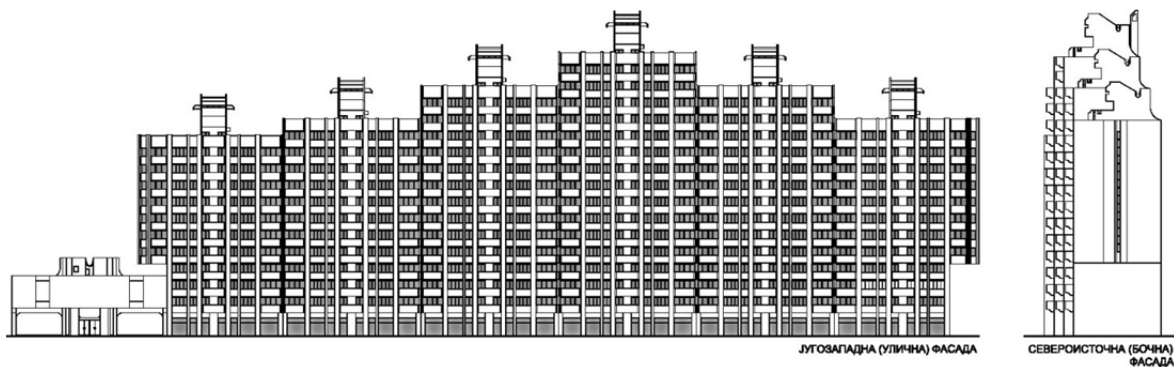
**Архитектонска структура и форма објекта –
волумени и фасадне површине**

Ауторски печат у виду разуђене форме делимично у хоризонталном а претежно у вертикалном смислу, препознатљив је и на овим објектима као и на анализираном примеру студија случаја, солитера на Тргу 14. Октобра, пројектованих од стране истог аутора у готово истом временском периоду.

Примарна поставка свих вишеспратница појединачно, или посматраних као јединствена целина, представља доминантно вертикалну и призматичну форму, која директно израња из тла, остајући чврсто везана за терен. Овако структуриран просторни волумен чини једну јединствену и целовиту форму, која се састоји из девет ламела (6+3). Како би се смекшала крутост издужене линеарне форме стамбеног блока, ламеле су на хоризонталном плану благо смакнуте у основи својих габарита, док су по висини пројектоване са различитом спратношћу од 11 до 16 надземних етажа. Истицање ламела означава тежњу да се делови органски повезују у већу јединствену целину. Истовремено, то је покушај да предимензионисане фасаде делују умереније и човекомерније, па је и употреба сведених, кубичних детаља и елемената који се на исти начин третирају од прве до последње етаже требало да допринесе томе.

Поред изражајних разуђених волуметријских форми доминантне висине, архитектонска обликовно-ликовна фасадна композиција у виду примарне и секундарне пластике је постигнута претежно на нивоу југозападне (уличне) и североисточне (дворишне) фасадне равни. Истакнути фасадни елементи у виду балкона и лођа, као и вертикална пластика монтажних бетонских елемената чине примарну фасадну композицију у односу на ритам прозорских отвора који представљају секундарни ниво фасадне пластике. Бочне фасаде крајњих ламела у низу, имају још наглашенију пластику у форми призматичних истакнутих маса са триангуларном завршницом једног броја стамбених етажа, у виду додатно испуштених еркера. Наглашене просторно фасадне елементе у оквиру унутрашње дворишне фасаде чини улазни део са профилисаном надстрешницом и групацијом вертикалних комуникација које се протежу кроз све етаже. Повучена поткровна етажа има такође слојевиту пластику са просторном отвореном терасом у виду

равног крова. (Слика 148.)

Слика 148. Главна југозападна (улична) и бочна фасада солитера стамбеног блока првих шест ламела
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

И поред очигледног пројектантског напора да се ова прилично мастодонтска структура разним архитектонским инструментаријама сведе што више на неки хуманији ниво, финални исход у великој мери асоцира на издужену просторну структуру предимензионисаних вертикалних габарита у овом делу града. У усменом разговору и консултацијама са проф. Дарком Марушићем о овом објекту, био је мишљења да је ретко где примењиван тип градње на овакав начин, који је он колоквијално описивао као „кањон у градском ткиву“.

Лично становиште аутора дисертације је да би евентуално још већа разуђеност по етажама у смислу повлачења спратова у нивоу виших етажа по дубини налик типологији терасастих зграда, или принцип смакнутог једнотракта по вертикали, било адекватније и примереније решење просторне структуре. Такав случај представља један део „Бежанијских блокова - 61, 62, 63, 64“ на Новом Београду, где су брачни пар, Миленија и Дарко Марушић, били једни од водећих пројектаната у истом периоду иградње, 70-тих година прошлог века. (Слика 149.)

Слика 149. Пример реализованих вишеспратница „Бежанијски блокови“ на Новом Београду
Извор: https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Бежанијски_блокови#/media/Датотека:Bežanijski_Blokovi_EDIT.jpg

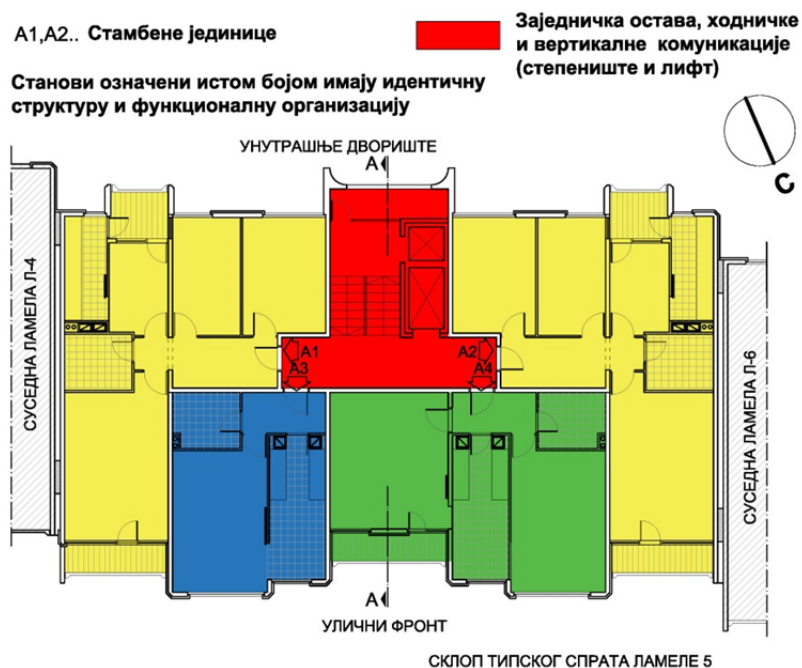
Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта

Склоп типског спрата

Склоп типског спрата карактеристичног објекта у низу - ламеле 5 представља двострано уграђен и компактан склоп, са мањим бројем благо истурених делова на фасади. Овај централно симетричан склоп у оба правца има двострану оријентацију у правцу североисток-југозапад. Централна симетрија је изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације.

Све стамбене етаже унутар објекта имају идентичан склоп типског спрата. У оквиру природно проветреног и осветљеног степенишног простора предвиђена је и заједничка лођа. Једна од карактеристика склопа јесте позиција заједничке лође и мањег лифта на подесту степеништа, односно полунивоу. Из тог разлога су предвиђена два лифтовска постројења, где већи (теретни) лифт има станицу на нивоу ходника (станова). Вертикалне комуникације са двокраким степеништем и два лифта су централно позиционирани унутар куле са оптималном предвиђеном заједничком површином у виду ходничке комуникације.

Пројектовано је по четири стана на степеништу. Два бочна стана идентичне структуре и површине на типском спрату имају двострану слободну оријентацију, а остала два једнострану (уличну) ка југозападу. (Слика 150.)

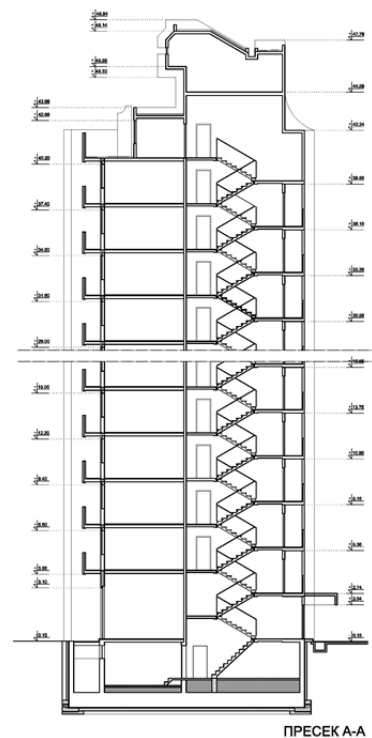

Слика 150. Склоп типског спрата карактеристичног објекта у низу - ламеле 5
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Конструктивни систем

Носећи конструктивни систем представљају армирано-бетонска платна, са чистим распонима од 3.6, 4.2 и 5.4 метара. Међуспратне конструкције су изведене као монтажне олакшане плоче. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови су постављени у армирано-бетонским језгрима. Већи део фасада свих ламела урађен је од префабрикованих елемената, док су одређени фасадни елементи ливени на лицу места. (Слика 151.)

Слика 151. Попречни пресек у делу вертикалних комуникација
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског
архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

Доминантан материјал на примеру анализираних низа објеката у конструктивном и завршном естетском погледу је свакако натур бетон. Тежња пројектанта је била да оствари јаку визуелну везу са највишим солитером у суседству, те комплетна архитектура блока обликовно и ликовно у највећој мери подражава наведени објекат. Може се констатовати да и овај објекат у великој мери припада одређеном архитектонском правцу, односно стилу који носи назив „брутализам“, а у оквиру нишке Касне-индустријске Модерне. Бетонске монтажне фасадне облоге су изведене као сендвич са средишњом термоизолацијом. Комплетна фасада је обложена овим

монтажним панелима тако да спољна видљива страна панела има структуру са вертикалним канелурама. Неки делови фасаде су ливени на лицу места у натур бетону. Поједини бетонски фасадни елементи су накнадно фарбани. Поред натур бетона заступљени материјали су стакло, опека, дрво, алуминијум, челик.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Као и у анализираној студији случаја 02 (вишеспратница на Тргу 14. Октобра пројектованих од стране истог аутора), и на овом примеру посматраних објеката препознајемо установљене обликовно-пластичне и просторно-обликовне нивое архитектонских елемената. Поред изражене вертикалности примарних волуметријских призматичних маса, примарно-секундарни фасадни елементи на нивоу архитектонике додатно наглашавају ту вертикалност. Ту свакако спадају монтажни префабриковани фасадни елементи у натур бетону који се пружају дуж читаве фасадне равни од терена до кровне атике, као и профилисане и ликовно третиране бетонске ограде полуотворених и затворених тераса, односно лођа и балкона. Због своје просторно структуралне величине са мноштвом наведених детаља и наглашеног ефекта пуно-празно, улична и дворишна фасада делују врло динамично и разиграно. Лучне и усечене завршнице фасадних натур бетон панела су и овде својеврстан доминантан детаљ у простору који целокупном габариту, односно силуети читаве структуре даје посебно обележје. (Слика 152.)

Слика 152. Детаљи фасадних елемената

Слика 153. Детаљ надстрешнице у улазном делу

Извор: Google street view

Карактеристичан просторно-обликовни архитектонски детаљ јесу и испуштене конзолне надстрешнице овалне форме у оквиру улазних партија из унутрашњег дворишта, у нивоу приземља. (Слика 153.) Бочне фасаде имају сведенију и смиренију структуру са карактеристичним еркером у виду проширења дневног

боравка, заступљеног само на одређеном броју етажа. Профилисани и уоквирени прозорски отвори на фасади обогаћују комплетан утисак. (Слика 154.)

Слика 154. Карактеристичан еркер на бочној фасади
Извор: Аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

Девет типски изграђених стамбених склопова у оквиру оба низа начелно карактерише једнака структура свих типских стамбених етажа, с`том разликом што је један мањи број станова одређених структура заступљен само у неким ламелама. На слици је дата спецификација заступљених станова по структури унутар целог блока. (Табела 3.)

Табела 3. Заступљени станови по структури у оквиру свих ламела у блоку
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

ОБЈЕКТИ	ТРОСОБНИ	ДВОИПОСОБНИ	ДВОСОБНИ	ЈЕДНОПОСОБНИ	ЈЕДНОСОБНИ	СВЕГА
Л-1 П+10	3	10	7	10	7	37
Л-2 П+11	-	22	-	22	-	44
Л-3 П+13	-	26	13	-	13	52
Л-4 П+15	-	30	-	30	-	60
Л-5 П+13	-	26	13	-	13	52
Л-6 П+11	-	22	-	22	-	44
Л-7 П+10	-	20	10	-	10	40
Л-8 П+12	-	24	12	-	12	48
Л-9 П+14	-	28	14	-	14	56
УКУПНО:	3	208	69	84	69	433

ПРОЈЕКТНИ ПРОГРАМ - СПЕЦИФИКАЦИЈА СТАНОВА ОД Л-1 ДО Л-9

На основу дате спецификације заступљених станова по ламелама, може се уочити да су код предметне ламеле Л-5, као и код свих осталих, најзаступљенији двоипособни станови а потом једнак број двособних и једноособних стамбених јединица. Стога ће функционална анализа бити изведена за наведене врсте станова на типској етажи.

Захваљујући усвојеном моделу двострано уграђеног једнотракта, централно позиционираних вертикалних комуникација, као и оптималним распонима конструктивних елемената, омогућена је слободна оријентација стамбеним јединицама на две, односно једну (југозападну) страну света. Двоипособни станови имају двострану оријентацију и јасно подељене зоне у оквиру стамбених јединица. Заступљена су по два двоипособна стана на спрату. Станови су идентични у смислу функционалне организације, површине и структуре. Међусобно су симетрично постављени у односу на степениште. Структура типског двоипособног стана у оквиру склопа типског спрата подразумева следеће:

- централна позиција улаза (двострано оријентисана „Г“ форма стана у основи),
- улазни ходник са уградним плакаром из кога се приступа свим просторијама у стану,
- блок са родитељском и дечијом собом позициониран на улазу у стан,
- централно позиционирано купатило са приступом из централног ходника,
- зона домаћинства (пролазна трпезарија са кухињском нишом и лођом),
- дневна зона (дневни боравак са лођом).

Зона дневног боравка оријентисана је ка булевару на југозападној страни, док је блок са родитељском и дечијом собом предвиђен на североистоку ка унутрашњем дворишту. Особена карактеристика функционалне организације стана је продужена комуникација до кухиње кроз пролазну трпезарију, која је посредно природно осветљена преко заједничке лође. (Слика 155.)

Слика 155. Структура станова у оквиру склопа типског спрата ламеле 5
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Концепт функционалне организације друга два стана на степеништу се разликује првенствено у структури јер двособан нема дечју собу, док једноособни стан има предвиђену само једну вишенаменску собу за потребе дневног боравка, рада, одмора и спавања. Сем тога, за разлику од претходне периферно позициониране кухиње у стану, у ова два случаја је пролазна дворедна кухињска ниша централно постављена на улазу у стан, посредно осветљена и проветрена преко припадајуће трпезарије у наставку. Кружна веза је остварена код ових станова у делу повезивања зоне домаћинства са зоном дневног боравка, као и са улазним ходником. (Слика 155.)

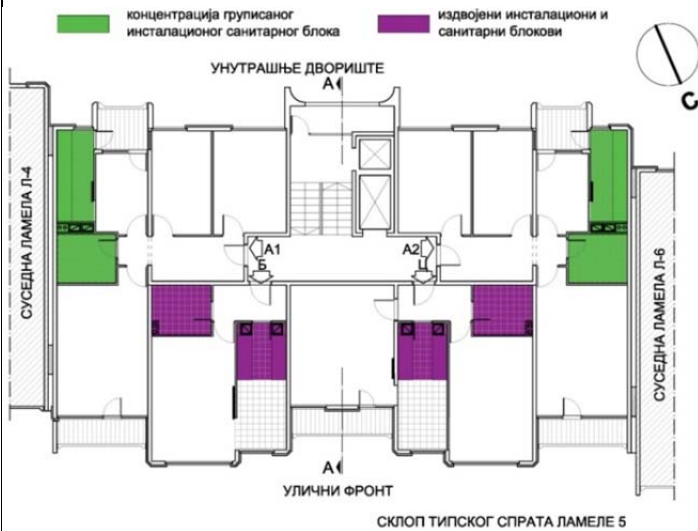
Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

На основу постављеног растера елемената конструктивног система, функционалне поставке и двостране уграђености склопа, односно свих станова у оквиру склопа, нису остављене велике могућности накнадне адаптације и значајних измена организације унутрашњег простора стана. Међутим, на основу рационалног пројектовања и поменутог растера, функционална просторна организација дневног боравка код двособних и двоипособних станова са пројектованом површином од 20м², нуди одређене могућности флексибилне организације простора која може да прихвати и неке додатне садржаје као што су рад, игра деце, издвојени центар окупљања.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Диспозиција инсталационих блокова**

Двоипособни станови на типском спрату имају груписане инсталационо-вентилационе блокове у оквиру кухињског дела и купатила. Једноособни и двособни станови имају одвојене инсталацијске и санитарне блокове. (Слика 156.)

Слика 156. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Степен индивидуализације**

И на овом примеру због концентрације великог броја станара у оквиру комплекса свакако да није могуће остварити висок ниво степена индивидуализације, али се ипак препознају неки од установљених карактеристика и параметара. Први је дефинисан улазима у стамбене делове ламела који су пројектовани са стране унутрашњег дворишта, издвојени од високофреквентног саобраћаја и пешачке зоне у непосредној околини објекта са уличне стране. Улази су визуелно наглашени посебно дизајнираним профилисаним надстрешницама. Други је одређен третманом отворених површина у оквиру станова, односно отворених лођа. Главна улична фасада има предвиђене прозорске отворе веће површине због отворених визура и погледа, али са једнострано отвореним лођама, због близине и фреквенције саобраћаја. На исти начин је третирана и североисточна фасада оријентисана ка унутрашњем дворишту, где су наглашени фасадни вертикални елементи само у делу заједничких комуникација, док су отвори стамбених просторија стављени у други план, чиме је такође постигнут виши ниво степена индивидуализације.

На примеру презентованих градских вишеспратница, најјачи визуелни доживљај свакако чине висина и дужина целог стамбеног блока у доминантним размерама,

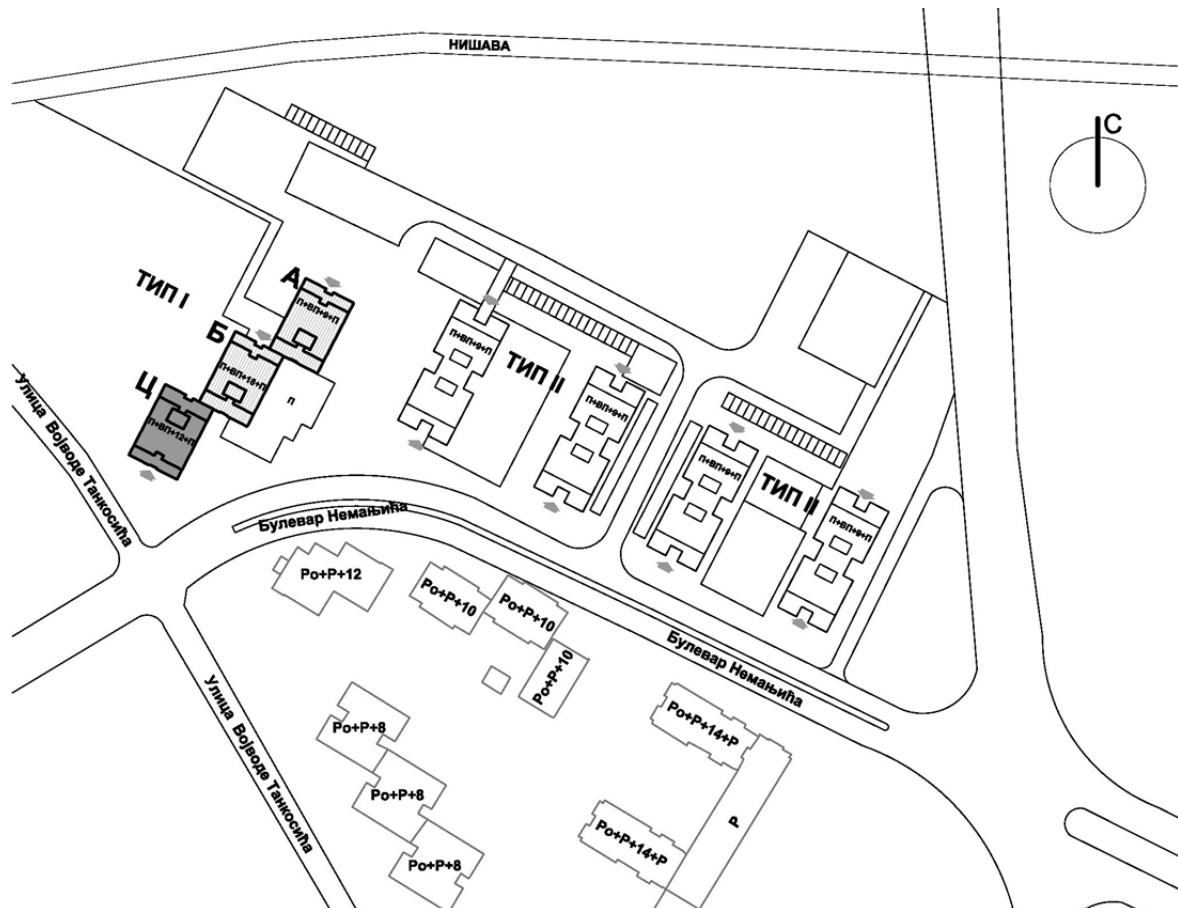
што је већ коментарисано у претходним критеријумима. Део комплетног визуелног утиска чини и веома разиграна примарно-секундарна пластика фасадних елемената.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У истоименом поглављу претходне студије случаја, напоменуто је да се у непосредној близини стамбених блокова на југозападној и југоисточној страни булевара налазе велики комплекси објеката јавне намене. Преко пута предметне ламеле, на углу Булевара др. Зорана Ђинђића и Зетске улице, налазе се три карактеристична стамбено-пословна солитера. Два су физички повезана лоцирана на самој раскрсници и још један слободностојећи у Улици Зетској, у непосредној околини комплекса јавне намене. Ови солитери потичу из истог периода изградње као и предметни стамбени блок, и рађени су по истом пројектантском обрасцу као и солитери на Булевару Немањића (раније Бул. Лењина) који ће бити анализирани у једном од наредних студија случаја.

7.10 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 10		
Објекат (намена и спратност)	Стамбена зграда „Тип 1“ - Ламела Ц По+ВП+12+П	
Инвеститор	Г.П. „ПРОГРЕС“ Пирот	
Пројектант (Предузеће)	Биро за пројектовање „НИШПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Драгиња Лазих	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булевара Немањића (раније Булевар Лењина)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Булевар Лењина (Сајмиште - северна страна) Садашњи назив улице: Булевар Немањића у Нишу	број на мапи: 10
Временски оквир - година пројектовања	1971. година	
Типологија градње	Куле у смакнутом низу	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се не налази у близини тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбена зграда „Тип 1“ - Ламела Ц представља део стамбено-пословне целине коју чине три ламеле у смакнутом низу подигнуте такође у виду својеврсног триптиха стамбених кула у простору. Као и на претходном примеру студије случаја 7.7, позиционирање и груписање објеката у оквиру просторне организације унутар блока је пројектовано и реализовано у виду слободностојећег низа састављеног од три стамбено-пословне ламеле, са основном оријентацијом североисток-југозапад. Са југоисточне стране уз ламеле А и Б, изграђен је анекс пословне намене и приземне спратности. Сви објекти су лоцирани и пројектовани у складу са тадашњим</p>		

урбанистичко-техничким условима које је издало тадашње предузеће „Завод за урбанизам“ из Ниша. И са ове (северне) стране булеvara, сви остали објекти у оквиру стамбеног блока имају исту основну оријентацију, док се спратност и висине објеката-вишеспратница разликују. Предметни објекат је позициониран на углу Булеvara Немањића и Улице Војводе Танкосића. (Слика 157.)

Слика 157. Шематски ситуациони приказ предметног објекта у оквиру целине - Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Посматрајући сва три објекта као урбанистичко-архитектонску целину, примењена је готово идентична типологија градње разуђеног склопа са смакнутим поредком делова, као и на претходном примеру студије случаја. И у овом случају, захваљујући једностраној смакнутости објеката мањој од трећине дужине бочне фасаде, све три ламеле имају двострану слободну оријентацију станова, односно свака од стамбених кула има четири слободне фасаде са оријентацијом на све четири стране света. Југозападна и југоисточна фасада имају отворене визуре ка Булевару Немањића, док су северозападна и североисточна фасада оријентисане искључиво ка унутрашњости блока. Остварени слободни простори испред смакнутих ламела су делимично

искоришћени за зеленило и заједнички садржај, док је већи проценат предвиђен као пешачка слободна комуникација и пословни објекат у виду анекса.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

Постојећи фонд зеленила (зелених површина и високог растиња) око објеката и у оквиру унутрашњег дворишта је на задовољавајућем нивоу. Тампон зона са високим растињем је предвиђена по ободу булеvara са главне уличне (јужне) стране, као и по ободу остатка парцеле на западној и северозападној страни.

На источној страни формирано је заједничко двориште са урбаним и дечјим мобилијаром. Постојећи фонд мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

У оквиру веће површине заједничког унутрашњег дворишта, пројектом је био предвиђен одређен број паркинг простора (неколико мањих целина) за све објекте унутар стамбеног комплекса. С`обзиром на то да број паркинг места није био предвиђен по одређеном урбанистичком параметру и који свакако није у складу са данашњим важећим параметрима, у садашњем времену је тај број незадовољавајући, док се паркирање аутомобила врши стихијски на било којој слободној површини.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

И поред велике спратности и висине свих заступљених стамбених објеката у блоку, односно читавом комплексу, постигнута је оптимална међусобна удаљеност између свих вишеспратница. Сем тога, висок проценат заступљености зеленила, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са урбаним и дечијим мобилијаром, наглашеност и издвојеност улазних партија од пословног дела, заступљеност великог броја становника на малом простору, остварене визуре стамбене куле у свим правцима, остварена могућност добре сагледивости објекта из правца булеvara на југоисточној и са обала Нишаве на северној страни, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слике 158 и 159.)

Слика 158. Изглед објеката из правца булевара (лево) и из правца кеја на северној страни (десно)
Извор: аутор

Слика 159. Изглед објеката из правца булевара
Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.„ ДАН Ниша, 2012, стр. 36

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

**Архитектонска структура и форма објекта –
волумени и фасадне површине**

Три међусобно повезана и смакнута волумена по хоризонтали и разуђена по вертикали (А, Б и Ц), сачињавају јединствену урбанистичко-архитектонску целину. Типологија градње је у начелу идентична са типологијом претходног примера, док се основна разлика огледа првенствено у димензијама габарита у основи, главној оријентацији стамбених јединица, као и спратности, односно висини објеката.

Сваки волумен (ламела) понаособ је призматичног облика наглашене симетрије на хоризонталном и вертикалном плану, кога у овом случају у основи чини једнотракт. Три просторна волумена заједно сачињавају јединствену архитектонску органску целину, која има сведену, ортогоналну и благо разуђену форму наглашене вертикалности. Структурална форма је чврсто везана за терен из кога израђају

високо приземље и остале стамбене надземне етажe, као и повучена поткровна етажa. Зграде на крајевима низа имају по 12 и 9 спратова изнад приземља, док централна кула има 18.

Сем наведених сличности и разлика у односу на претходне примере анализираних вишеспратница, приметна је разлика у односу на третман фасада. Може се констатовати да је употребљен манир својеврсног дуалитета у оквиру ликовно-обликовног третмана фасадних равни, где се идентично третирају две подужне, односно две бочне фасаде. Код дужих доминирају монтажни бетонски фасадни елементи целом фасадном равни, док су бочне фасаде комплетно обложене фасадном опеком. Овај принцип „топло-хладно“ примењен је и на већини осталих објеката унутар блока. Подужне фасаде су додатно обогаћене архитектонском пластиком у смислу благог померања фасадних елемената по дубини, и сведеном колористиком и текстуром натур бетона. Бочне фасаде свих ламела карактерише централна симетрија, увучена средишња раван целом висином, и наглашена хоризонтална подела видљивих међуспратних конструкција по спратовима. У средишњим приземним деловима бочних фасада позиционирани су надкривени улази у објекте. Изнад последње стамбене етажe изграђено је повучено поткровље и кућица изнад лифта, са приступом на раван кров ради одржавања. (Слика 160.)

Слика 160. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна улична фасада (десно)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта

Склоп типског спрата

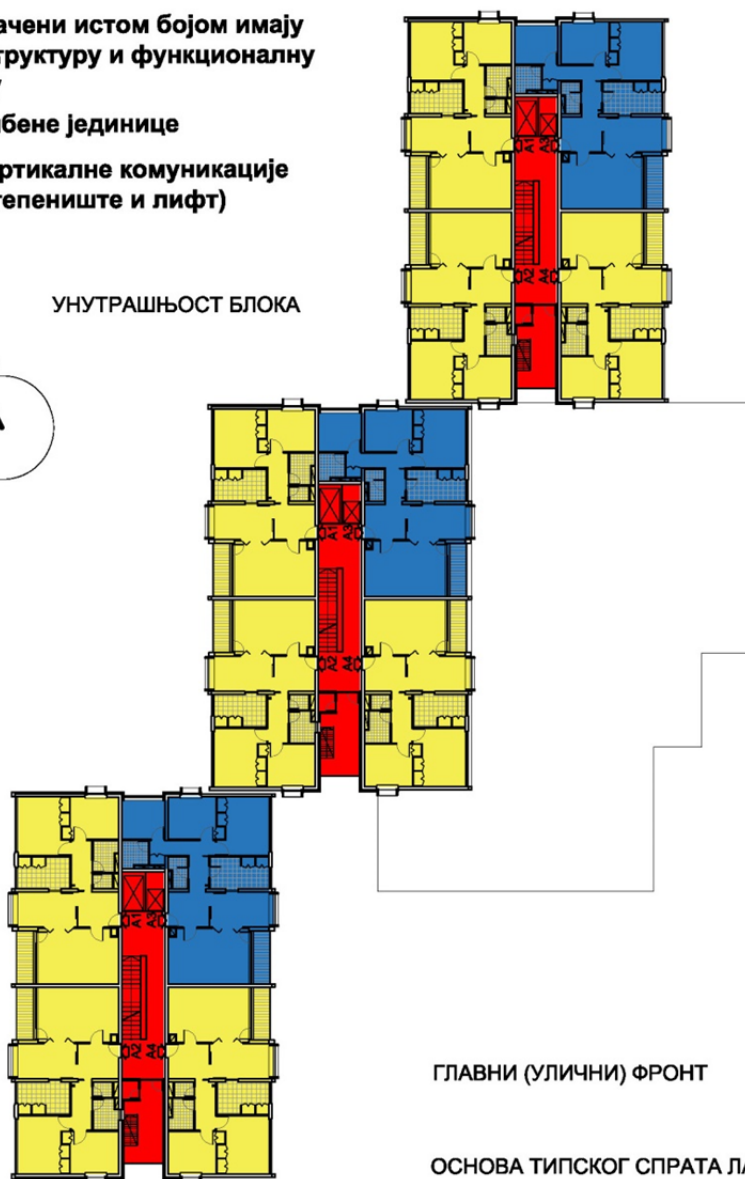
По својој структури склоп карактеристичног типског спрата предметног објекта „Тип 1“ - Ламела Ц, идентичан је са осталим двама ламелама („Тип 1“ - Ламеле А и Б). Као физички међусобно неодвојиве структуре, све три ламеле заједно посматране у целини представљају слободностојећи и разуђен ансамбл са смакнутим поредком делова. Сваки од делова (ламела) посматраних понаособ представљају симетричан делимично уграђен склоп, који у основи чини једнотракт. (Слика 161.)

Станови означени истом бојом имају
идентичну структуру и функционалну
организацију

A1,A2.. Стамбене јединице

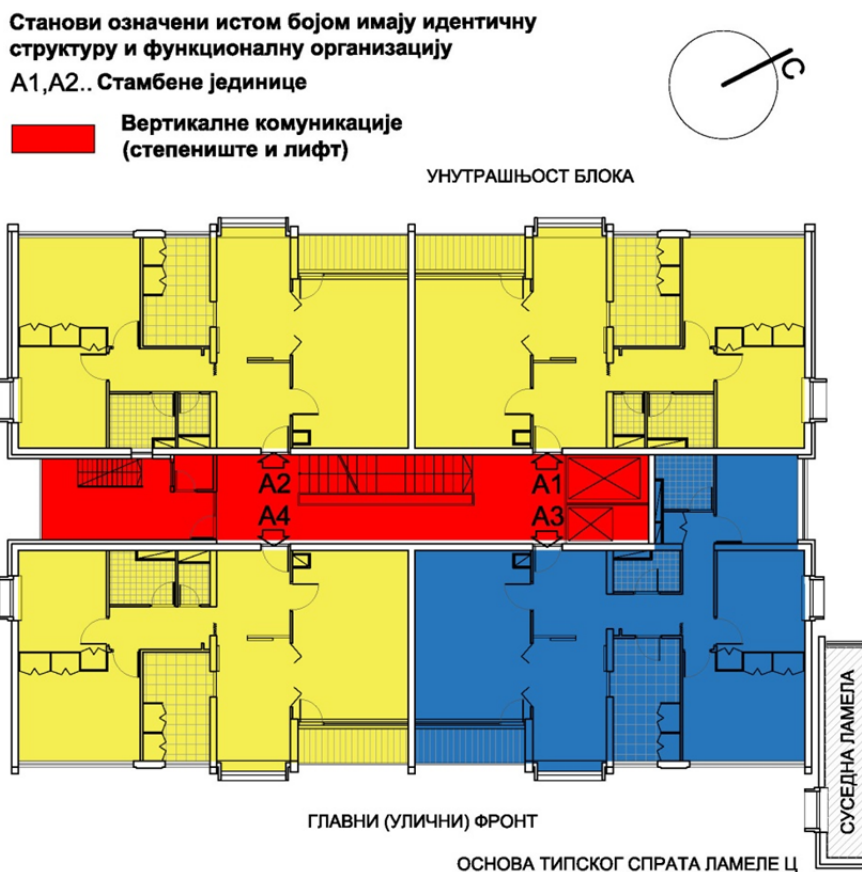
 Вертикалне комуникације
(степениште и лифт)

УНУТРАШЊОСТ БЛОКА

Слика 161. Заједнички склоп карактеристичног типског спрата монтажних стамбених ламела
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Појединачно свака ламела такође представља централно симетричан склоп. И у овом случају је централна симетрија изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације у подужном и попречном смислу. Све стамбене етажe имају идентичан склоп типског спрата. Пројектовано је по четири стана на степеништу. Сви станови на спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом, и једнаком функционалном организацијом. Један од станова (А3) има у мањем обиму измењену функционалну структуру и нешто већу површину додатком једне собе иза вертикалних комуникација. Вертикалне комуникације, једнокрако степениште и два лифта, као и противпожарно степениште у наставку, су централно позиционирани унутар ламеле са оптималном предвиђеном заједничком површином за ходничке комуникације. Ходничка комуникација је посредно осветљена управо преко противпожарног степеништа. (Слика 162.)

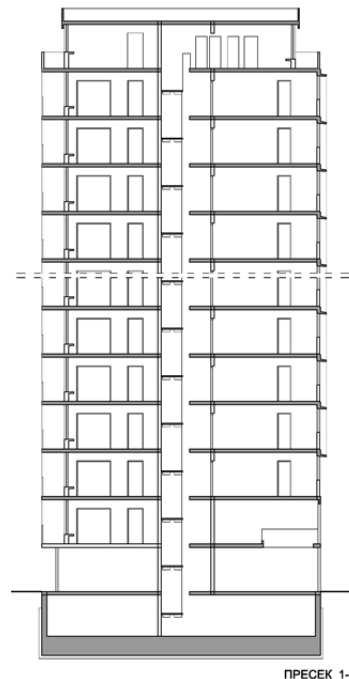

Слика 162. Склоп типског спрата стамбене ламеле (једнотракта)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Конструктивни систем

Предметни објекти у конструктивном смислу представљају наставак употребе и примене монтажних и полумонтажних система грађења у Нишу. Носећи конструктивни елементи су АБ зидови и платна у распону од 6 и 6,60 метара. Међуспратне конструкције су изведене као монтажне олакшане плоче а вертикалне комуникације-степеништа и лифтови` су постављени у армирано-бетонским језгрима. Већи део фасада све три ламеле предвиђен је од префабрикованих елемената, а неки од фасадних елемената су ливени на лицу места. (Слика 163.)

Слика 163. Попречни пресек кроз стамбено-пословну ламелу Ц
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског
архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

Аналогно претходном примеру, најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал истовремено на објектима је натур бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као „сендвич“ платна са унутрашњом термоизолацијом. Осим бетона, доминантна је и облога од фасадне опеке чиме је остварена додатна изолација по принципу фасадног „сендвич“ зида. Поред наведене материјализације, примењени материјали на објектима су још и стакло, челик, дрво, алуминијум.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Предметни објекти својом висином и волуметријском поставком доминирају у простору целог стамбеног комплекса на северној страни некадашњег насеља „Сајмиште“, односно данашњег Булеvara Немањића. Средишњи објекат ламеле Б има највећу висину, као и спратност у односу на објекте из непосредног окружења. На нивоу фасадних равни је у примарно-секундарној пластици реализовано више конструктивних и декоративних детаља који додатно обогаћују изглед фасада монтажних стамбених објеката. То се пре свега односи на композицију главних подужних фасада које чини ритам хоризонтално и вертикално распоређених монтажних панела и парапета са утиснутим апликацијама рељефним канелурама, детаље истурених рамова око прозорских отвора који имају и функцију брисолеја, као и детаљ стаклених ограда увучених тераса-лођа са профилисаним челичним носачима и бетонском жардињером. Осим конструктивног и изолационог својства, фасадна опека има примарну естетску функцију на бочним фасадама, дајући истовремено топлију и хуманију контрастну ноту хладном натур бетону.

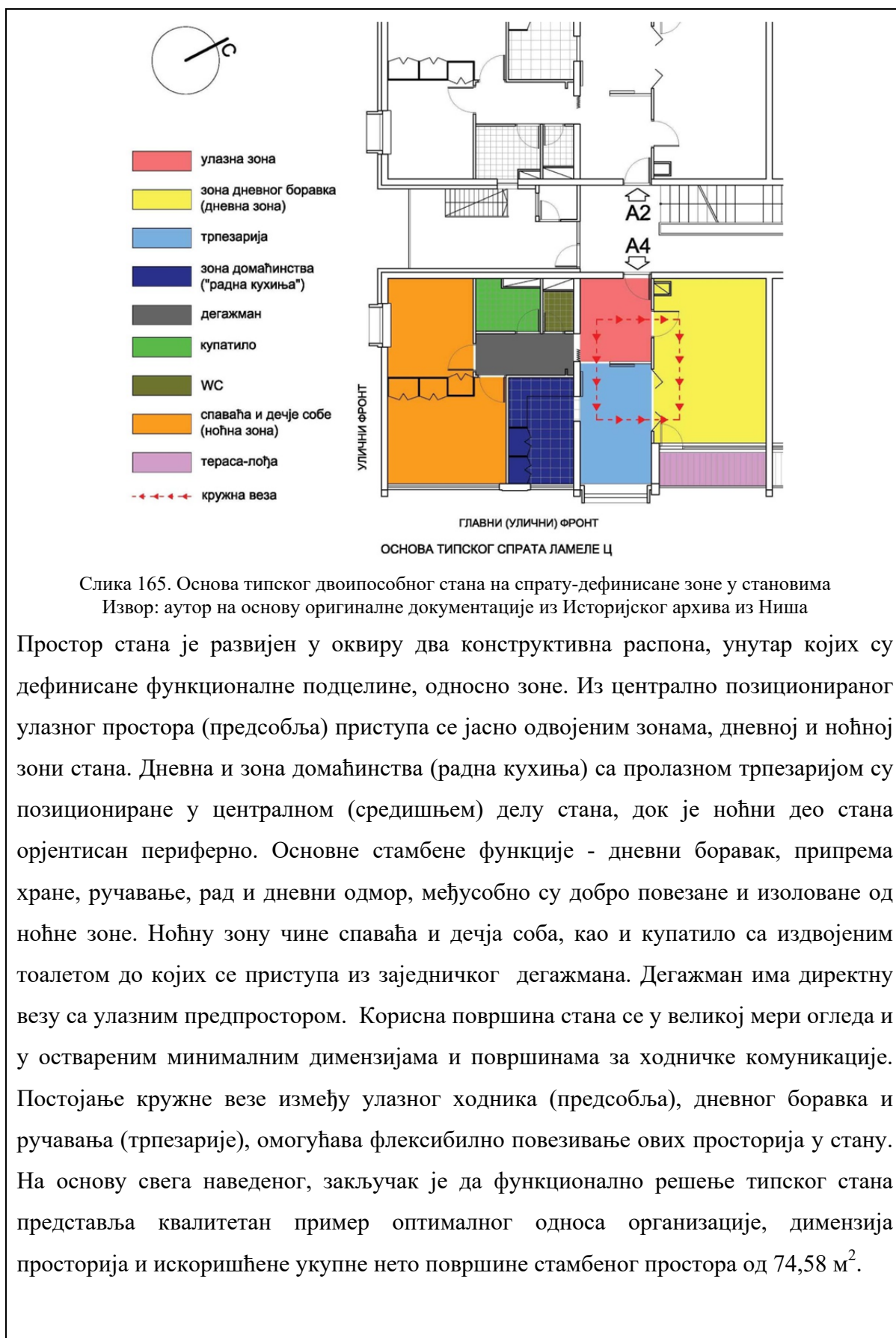
(Слика 164.)

Слика 164. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање
Извор: аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

По структури, заступљена су три двоипособна и један трособан стан на типској стамбеној етажи. Сва четири стана имају начелно идентичну функционалну организацију, с`тим што највећи (трособан) стан, сем незнатне разлике у позицији тоалета и дегажмана, има једну дечију собу више. Поред тога, сви станови имају угаону позицију, двоструку уграђеност, двострану оријентацију, као и јасно подељене функционалне зоне. (Слика 165.)

Слика 165. Основа типског двоипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

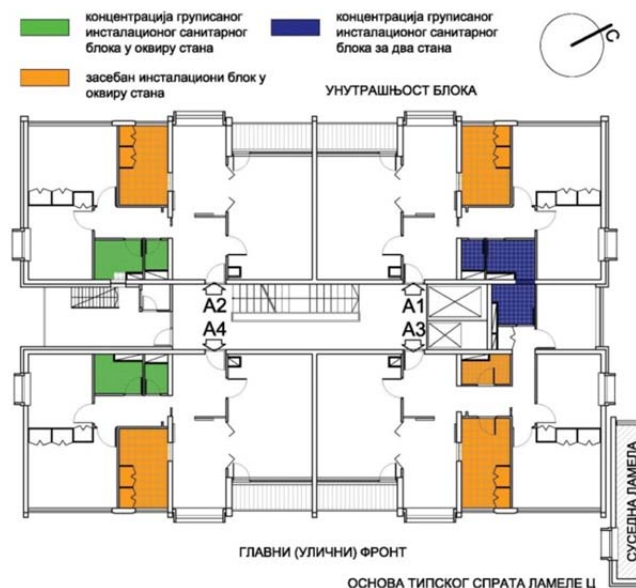
Простор стана је развијен у оквиру два конструктивна распона, унутар којих су дефинисане функционалне подцелине, односно зоне. Из централно позиционираног улазног простора (предсобља) приступа се јасно одвојеним зонама, дневној и ноћној зони стана. Дневна и зона домаћинства (радна кухиња) са пролазном трпезаријом су позициониране у централном (средишњем) делу стана, док је ноћни део стана оријентисан периферно. Основне стамбене функције - дневни боравак, припрема хране, ручавање, рад и дневни одмор, међусобно су добро повезане и изоловане од ноћне зоне. Ноћну зону чине спаваћа и дечја соба, као и купатило са издвојеним тоалетом до којих се приступа из заједничког дегажмана. Дегажман има директну везу са улазним предпростором. Корисна површина стана се у великој мери огледа и у оствареним минималним димензијама и површинама за ходничке комуникације. Постојање кружне везе између улазног ходника (предсобља), дневног боравка и ручавања (трпезарије), омогућава флексибилно повезивање ових просторија у стану. На основу свега наведеног, закључак је да функционално решење типског стана представља квалитетан пример оптималног односа организације, димензија просторија и искоришћене укупне нето површине стамбеног простора од 74,58 м².

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице**Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора**

Аналогно неким претходним примерима, на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајније измене организације унутрашњег простора стана. Као што је већ констатовано, станови су пројектовани са већ оптималним квалитетом у оквиру постигнуте корисне површине, како у смислу броја потребних просторија тако и њихових димензија. Одређени ниво флексибилности на нивоу поставке опреме и намештаја је могућ у оквиру већ дефинисаних простора. Димензије и површине одређених просторија, нарочито дневног боравка и трпезарије, дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице**Диспозиција инсталационих блокова**

Два стана на типском спрату имају груписане инсталационе санитарне блокове, као и груписан инсталациони блок купатила и тоалета за сваки стан понаособ. Кухињске инсталације су такође предвиђене као посебан блок у оквиру стана. (Слика 166.)

Слика 166. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

Узевши у обзир све наведене просторно-обликовне карактеристике анализираних стамбено-пословних кула укључујући и велики број станара објеката, може се констатовати да објекти не садрже довољан степен индивидуализације.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Изградња предметних објеката значила је почетак реализације северног дела стамбено-пословног комплекса у оквиру насеља „Сајмиште“. У наставку Булеvara Немањића (раније Лењина) подигнут је остатак урбаног блока са још четири зграде надземне спратности ВП+9+П, идентичне архитектуре и појавних облика као и анализирани предметни објекти. Зграде у наставку су у оригиналним пројектима означаване као „Тип 2“, односно типолошки оне представљају слободностојећи једнотракт разуђене форме. Манир у третману и обради фасада је такође идентичан објектима који су предмет ове студије случаја. (Слика 167.)

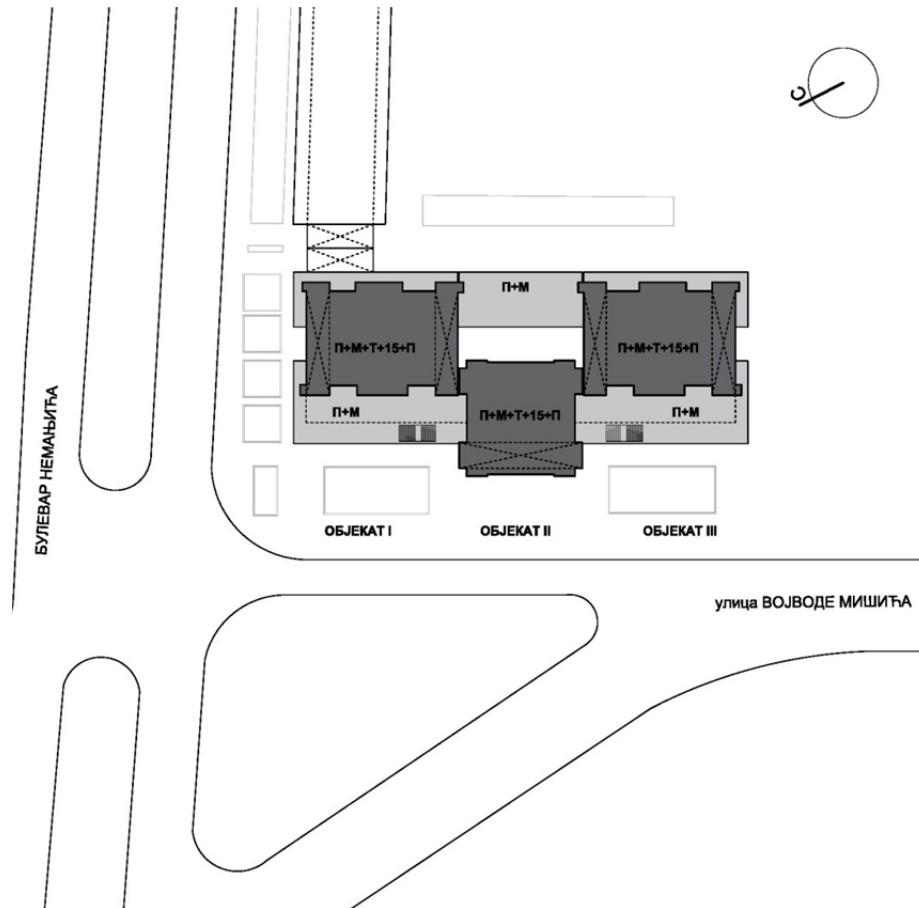
Слика 167. Првобитни изглед објеката по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед (десно)

Извор:(лево)<https://www.facebook.com/Slike-starog-Ni%C5%A1a-i-okoline>

Извор:(десно) Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 38

7.11 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 11		
Објект (намена и спратност)	Стамбени солитери „I, II и III“ - По+П+М+15+П	
Инвеститор	Г.П. „ГРАЂЕВИНАР“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Пројектни биро „ГРАЂЕВИНАРПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Иван Китановић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булеvara Немањића (раније Булевар Лењина) – угао Бул. Немањића и Улице Војводе Мишића	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Угао Булеvara Лењина и Улице Војводе Мишића Садашњи назив улице: Угао Булеvara Немањића и Улице Војводе Мишића у Нишу	број на мапи: 11
Временски оквир - година пројектовања	1971. година	
Типологија градње	Куле у смакнутом низу	
Просторни склопови - ниво истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објект се не налази у близини тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбени солитери представљају три смакнуте ламеле, и овога пута пројектоване у виду својеврсног триптиха у простору. Позиционирање и груписање објеката у оквиру просторне организације унутар већег стамбено-пословног блока је пројектовано у виду слободностојећег низа састављеног од три стамбено-пословне ламеле, са основном оријентацијом југоисток-северозапад. Групација је пројектована као централно симетрична коју чини средишњи, истакнути објект начелно квадратног габарита у основи, и две пратеће бочно ослоњене ламеле, позициониране</p>		

у истој равни. Заједничке надземне (пословне) етажe за сва три објекта предвиђене су у нивоу приземља и мезанина. Предметни објекти су позиционирани на углу Булевару Немањића и Улице Војводе Мишића. (Слика 168.)

Слика 168. Ситуациони приказ - Угаона позиција предметних објеката у оквиру већег стамбено-пословног блока који се наставља дуж булевару ка истоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Просторна организација и начин груписања објеката омогућавају отворене и слободне визуре дуж булевару у оба смера, односно ка центру града и унутрашњости блока. Остварени слободни простори испред смакнутих ламела су делимично искоришћени за зеленило и заједнички садржај, док је већи проценат предвиђен као пешачка слободна комуникација.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Зелене и заједничке отворене површине,
постојање унутрашњих дворишта у оквиру
блока – организација и опрема**

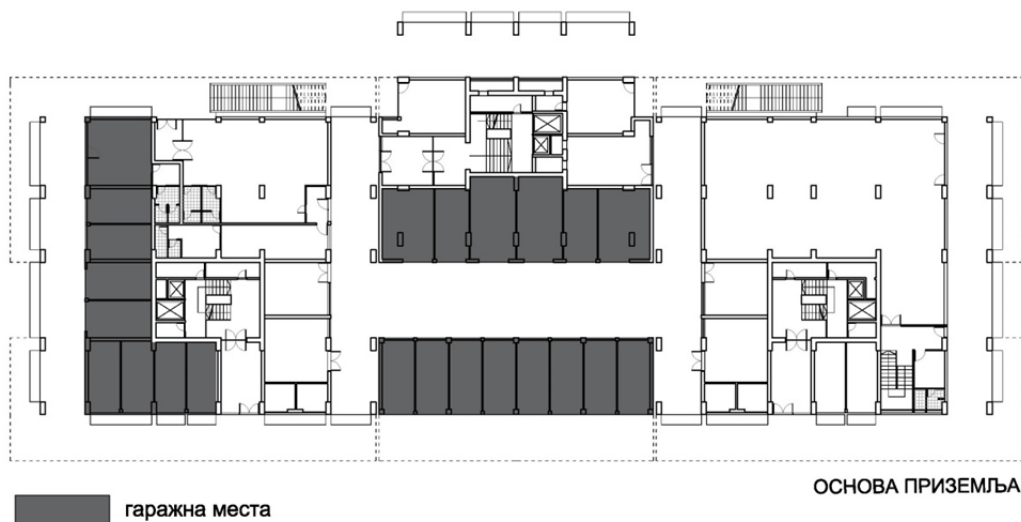
Постојећи фонд зеленила (зелених површина и високог растиња) у непосредној околини објеката и у оквиру унутрашњег дворишта је на задовољавајућем нивоу. Тампон зона са високим растињем је предвиђена по ободу булевару са главне уличне (североисточне и југозападне) стране, као и мањи проценат (високог) зеленила у оквиру унутрашњег дворишта.

Постојећи фонд урбаног мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан, док дечији мобилијар уопште није заступљен.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

Мирујући саобраћај

У оквиру приземне етаже и заједничког унутрашњег дворишта, пројектом је предвиђено 30 гаражних места. (Слика 169.)

Слика 169. Основа приземља објеката - Пројектована гаражна места у оквиру приземља
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Будући да југозападна (бочна) ламела није реализована по овом пројекту, један део предвиђених гаражних места није остварен. У блоку је био предвиђен и независтан објекат за гаражирање још 60 возила, који такође није реализован. Из поменутих разлога, као и из разлога неусклађености са данашњим урбанистичким важећим параметрима који се односе на паркирање, због недовољног броја паркинг места паркирање аутомобила се данас на овој локацији врши недовољно контролисано, чиме се притом заузима велики део слободне површине.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Амбијентална вредност блока - визуелни
идентитет**

Због своје угаоне позиције и наглашене спратности и висине, предметни солитери доминирају околним амбијентом и представљају реперну тачку у овом делу града. Без бзира на велику спратност и висину објеката, постигнута је оптимална међусобна удаљеност између предметних и вишеспратница у окружењу. Осим тога, задовољавајући капацитет заступљеног зеленила, реализована отворена тераса знатне површине у нивоу благо денивелисаног приземног партера уз пешачку променаду, постојање унутрашњег дворишта унутар блока, издвојеност улазних партија од пословног дела, проценат заступљености великог броја становника на малом простору, остварене визуре стамбених кула у свим правцима (посебно на вишим етажама), могућност добре сагледивости објекта из правца булевара на североисточној и са југозападне стране, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване и реализоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 170.)

Слика 170. Садашњи изглед објеката посматрано са угла булевара и Улице В. Мишића
Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.„ ДАН Ниша, 2012, стр. 29

Поред наведених параметара, реалну свеобухватну амбијенталну вредност блока, односно његов визуелни идентитет у коначном чини и недовршена просторна групација од две реализоване ламеле, за разлику од пројектованих три, јер трећа (југозападна) ламела никада није изведена по оригиналном пројекту. Накнадна

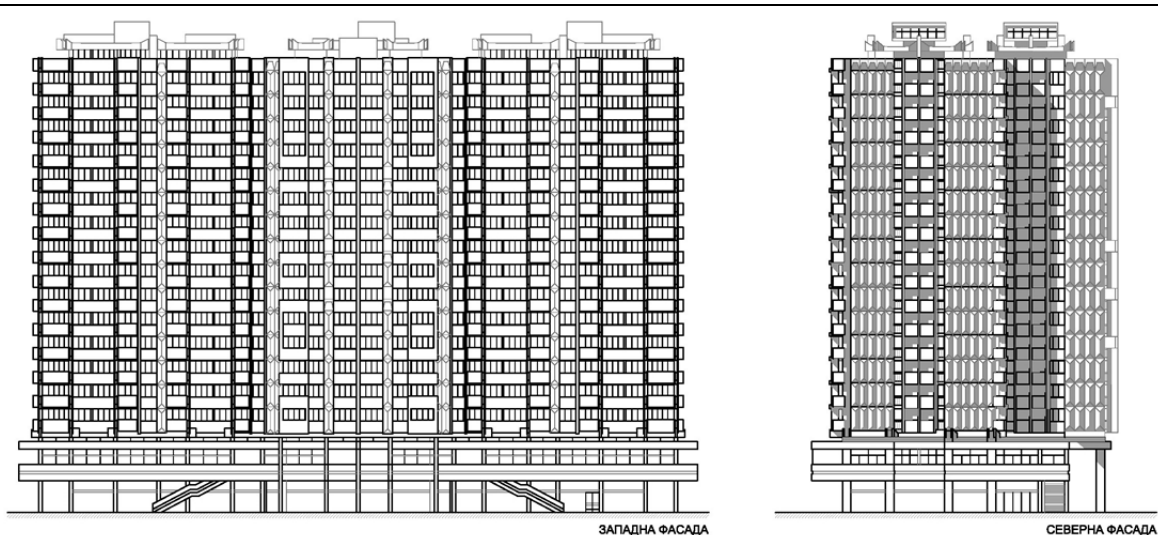
изградња треће ламеле деведесетих година крајем прошлог века, по сасвим другачијем концепту, представља врло непримерену и неусклађену структуру, која само прати обресе габарита у основи из првобитног (оригиналног) пројекта.

У наставку овог истраживања биће анализирано првобитно пројектовано решење оригиналне пројектно-техничке документације, на основу које су изграђене прве две ламеле.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Три пројектована, међусобно повезана волумена у смакнутом низу, сачињавају јединствену урбанистичко-архитектонску целину. Типолошки посматрано, поставка и начин груписања просторног ансамбла су у начелу врло слични типологији просторне организације и структурирању претходно анализираних објеката студија случаја 07 и 10, док се основна разлика огледа првенствено у начину смицања објеката. Сваки волумен (ламела) понаособ је призматичног облика наглашене симетрије у основи у оба правца. Истурену централну (средишњу) ламелу карактерише осна симетрија и на хоризонталном и на вертикалном (фасадном) плану. Три просторна волумена имају заједничко приземље и мезанин, као и техничку етажу, чине јединствену архитектонску органску целину која има сведену, ортогоналну и благо разуђену форму, као и наглашену вертикалност. Све три пројектоване зграде имају исту предвиђену висину и укупну спратност од 18 надземних етажа. Завршна фасадна композиција је комплетно предвиђена и реализована од бетонских монтажних елемената, у комбинацији натур, бојеног бетона и рељефно декорисаних фасадних панела. Као контраст наглашеним хоризонталним тракама прозорских отвора и парапета, примењен је вишеструки фасадни третман отворених, истурених, делимично затворених или увучених тераса и лођа, које својим формама остварују фасадну динамику, истовремено стављајући униформисане растере прозора и парапета у други план. Динамици фасада свакако доприносе и поменуте монтажне бетонске вертикале са рељефним апликацијама. Изнад последње стамбене етаже изграђено је повучено поткровље са заједничким просторијама и излаз на раван кров ради одржавања. (Слика 171.)

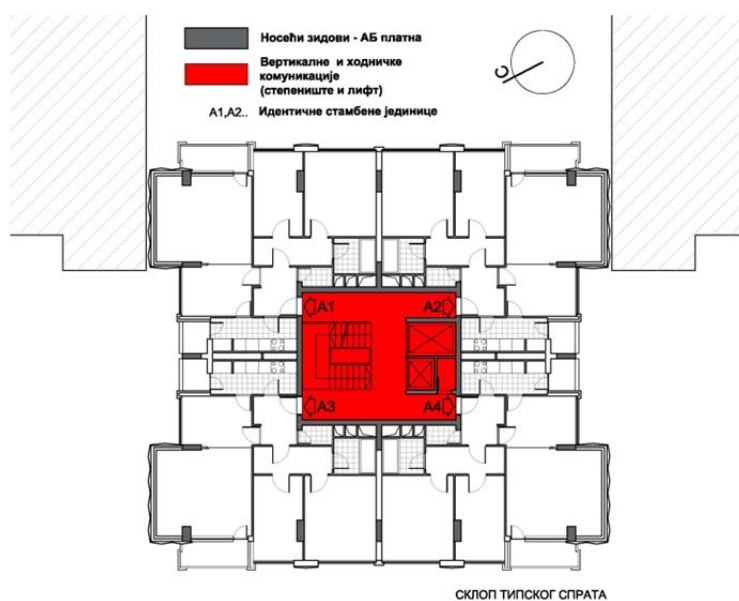

Слика 171. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна улична фасада објекта (десно)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Склоп типског спрата

По својој структури склоп карактеристичног типског спрата централног истуреног објекта у смакнутом низу ламела, генерално је идентичан са осталим двама ламелама позиционираним бочно са обе стране средишње зграде. Разлика је првенствено у степену уграђености склопа, односно док је централни објекат делимично двострано блокиран, остала два (бочна) објекта имају делимично једнострану степен уграђености. (Слика 172.)

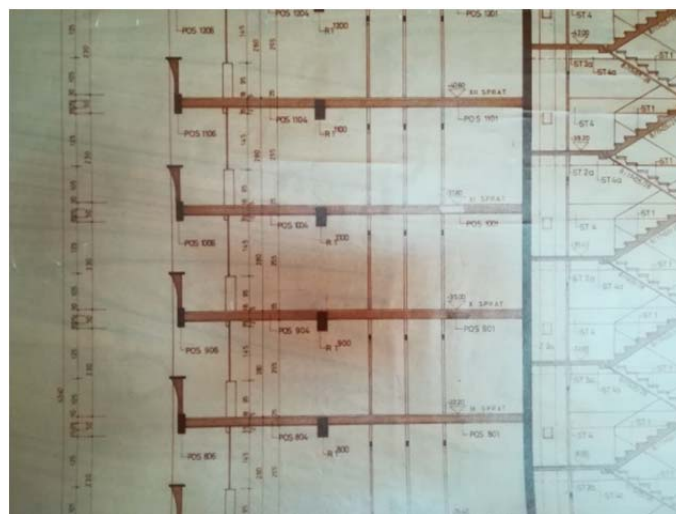
Слика 172. Склоп карактеристичног типског спрата централног објекта у смакнутом низу
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Из поменутих разлога, даља анализа подразумева разматрање само централног (средишњег) објекта у смакнутом низу. Без обзира на степен уграђености склопа, свака ламела понаособ такође представља централно симетричан склоп четворостране оријентације. И у овом случају је централна симетрија изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације у подужном и попречном смислу. Све стамбене етаже имају идентичан склоп типског спрата. Пројектована су четири идентична стана на степеништу, различите оријентације. Сви станови на спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом, и истоветном функционалном организацијом. Вертикалне комуникације (двокрако степениште и два лифта), као и просторија за евакуацију смећа, су централно позиционирани унутар ламеле са оптималном предвиђеном заједничком површином за ходничке комуникације. Није предвиђено природно осветљавање и проветравање централног ходничког и комуникацијског простора.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Предметни објекти у конструктивном смислу представљају наставак употребе и примене монтажних и полумонтажних система грађења у Нишу. Вертикалне комуникације-степеништа су изведени од АБ монтажних елемената у армирано-бетонским језгрима. Већи део фасада све три ламеле предвиђен је од префабрикованих елемената, а неки од фасадних елемената су ливени на лицу места. (Слика 173.)

Слика 173. Детаљ попречног пресека кроз једну од ламела
Извор: Део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Аналогно једном броју претходних примера, најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал истовремено на објектима је армирани бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као „сендвич“ платна са унутрашњом термоизолацијом. Поред наведене материјализације, примењени материјали на објектима су још и стакло, челик, дрво, алуминијум.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

И у овом случају, предметни објекти својом висином и волуметријском поставком доминирају на отвореном простору у овом делу булевара. На нивоу фасадних равни, такође је у примарно-секундарној пластици реализовано више конструктивних и декоративних елемената и детаља који додатно обогаћују изглед фасада монтажних стамбених објеката. То се првенствено односи на композицију коју чини фасадни ритам вертикално распоређених монтажних панела са рељефним апликацијама, потом на детаље одређеног броја ограда истурених тераса у виду рамова на фасади средишњег објекта, као и на детаље скулпторално дизајнираних повучених поткровних етажа. Већи број фасадних парапета и зидова у оквиру тераса и лођа третиран је завршно у колору. (Слика 174.)

Слика 174. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - пројектовано (лево) и реализовано стање (десно)

Извор: (лево) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша (десно) аутор

Према заступљеној структури, пројектована су четири трособна стана на типској стамбеној етажи централног објекта у смакнутом низу. Сва четири стана имају идентичну функционалну организацију. Поред тога, сви станови имају угаону позицију, двоструку уграђеност и двострану оријентацију, као и јасно подељене функционалне зоне у оквиру стамбених јединица. (Слика 175.)

Слика 175. Основа типског трособног стана на типском стамбеном спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Функционална организација свих стамбених и помоћних просторија у стану је у потпуности усклађена са конструктивним растером. Из централно позиционираног улазног простора (предсобља) приступа се јасно одвојеним зонама, дневној и ноћној зони стана. Дневни боравак са припадајућим балконом, до кога се приступа преко пролазне трпезарије, и зона домаћинства (кухиња), су позиционирани линеарно у наставку један за другим у периферном делу стана, односно типског спрата, док је ноћни део стана са нуспросторијама орјентисан централно. Основне стамбене функције - дневни боравак, припрема хране, ручавање, рад и дневни одмор, међусобно су добро повезане и изоловане од ноћне зоне. Ноћну зону чини издвојени блок са спаваћом, дечјом собом и купатилом, до којих се приступа из дегажмана.

Дегажман има директну везу са улазним предпростором. Функционалност стана се поред осталих параметара и на овом примеру у великој мери огледа у оствареним минималним димензијама и површинама за ходничке комуникације, у оквиру којих су предвиђене нише за уградне плакаре. Постојање кружне комуникације (кружне везе) између улазног ходника (предсобља), кухиње и пролазне трпезарије (ручавања), омогућава флексибилно повезивање ових функционалних зона у стану. На основу свега наведеног, изводи се закључак да функционално решење типског стана предметне ламеле, такође представља квалитетан пример оптималног односа организације, димензија свих просторија и искоришћене укупне нето површине стамбеног простора од 74,77 м².

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

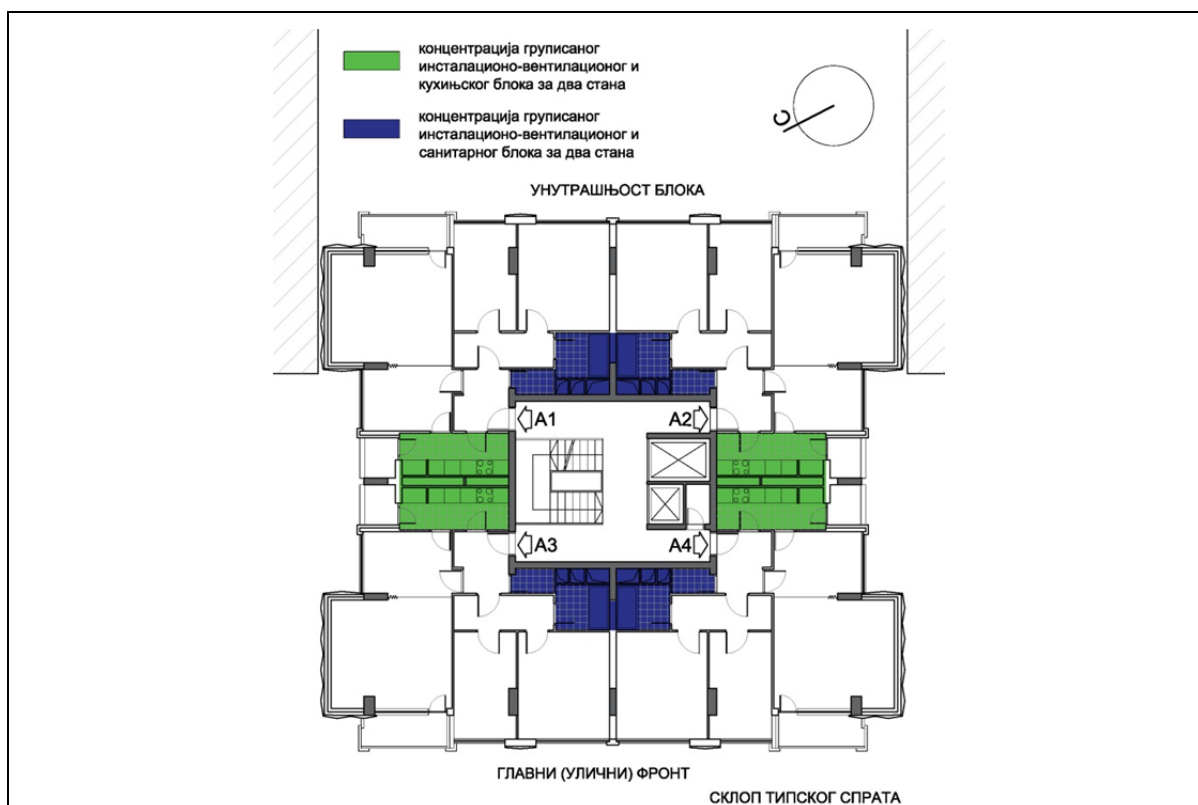
Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

Предметни објекат припада групи анализираних претходних примера код којих на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајније измене организације унутрашњег простора стана. Као што је већ констатовано, станови су пројектовани са већ оптималним квалитетом у оквиру постигнуте корисне површине, како у смислу броја потребних просторија тако и њихових димензија. Стога, не постоји велика потреба за додавањем нових просторија, већ је одређени ниво флексибилности на нивоу поставке опреме и намештаја могућ у оквиру већ дефинисаних простора. Димензије и површине одређених просторија, нарочито дневног боравка и трпезарије, дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Сва четири стана на типском спрату имају груписане инсталационо-вентилационе, кухињске и санитарне блокове, за два суседна стана. Сви инсталациони блокови су распоређени око централног заједничког комуникацијског језгра. (Слика 176.)

Слика 176. Диспозиција инсталационих и вентилационих блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Степен индивидуализације

Узевши у обзир све наведене просторно-обликовне карактеристике анализираних стамбено-пословних кула укључујући и велики број станара објеката, може се констатовати да објекти не садрже довољан степен индивидуализације.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Пројектовање и изградња предметних објеката значила је наставак реализације стамбено-пословних блокова у оквиру развоја булевара. Осим накнадно подигнуте зграде упитних архитектонских вредности у духу постмодерне (о којој је већ било речи у једном од претходних критеријума-слика 177) на месту предвиђеном за изградњу треће ламеле из првобитног пројекта, у непосредној околини анализираних објеката налази се одређен број врло значајних јавних и стамбено-пословних зграда: нишки дом здравља, дечија предшколска установа, стамбено-пословни комплекс објеката на некадашњем „Сајмишту“ (од којих је један број анализиран у виду студија случаја у оквиру овог истраживања). (Слике 179.) По угледу на приказане објекте студија случаја, такође су изграђени и објекти у другом делу града у Зетској улици, у истом временском периоду од 1974-1975. године, и такође од истоименог аутора И. Китановића. (Слика 178.)

Слика 177. Накнадно изграђена „трећа ламела“
Извор: аутор

Слика 178. Постојећи објекти у Зетској улици аутора И. Китановића
Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.,
ДАН Ниша, 2012, стр. 35

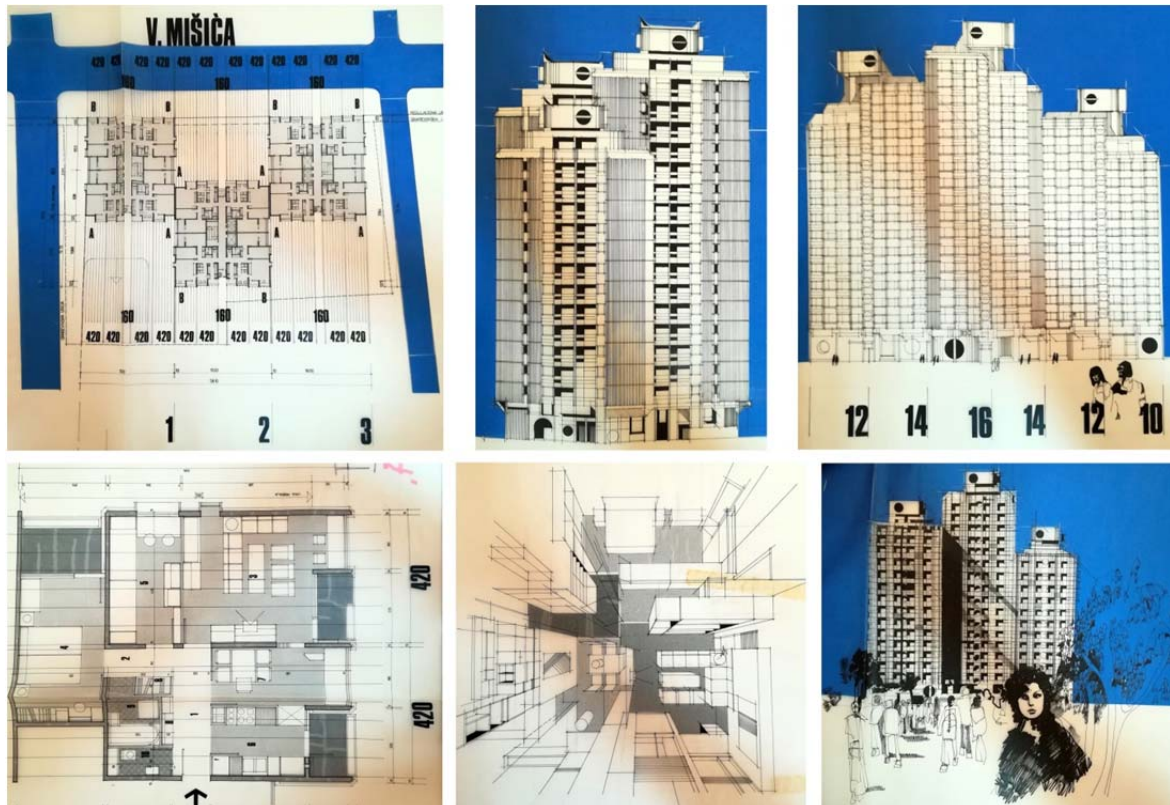
Слике 179. Дом здравља у Нишу (лево) и дечије обданиште са стамбено-пословним комплексом зграда у позадини (десно)

Извор:(лево) <https://www.domzdravljanis.co.rs/o-nama/najveci-dom-zdravlja-u-srbiji/>
Извор:(десно) <https://www.facebook.com/Slike-starog-Ni%C5%A1a-i-okoline>

Поред наведених, треба поменути још један стамбено-пословни триптих лоциран на јужној страни од предметне локације, у Улици Војводе Мишића. На месту садашњих изграђених солитера такође пројектованих од стране истоименог аутора И. Китановића (Слика 180.), било је предвиђено првобитно идејно решење аутора М. Пауновића из бироа „Грађевинарпројект“, које по архитектонском изразу, вредностима и маниру умногоме више одговара презентованим и анализираним објектима студија случаја. (Слике 181.)

Слика 180. Постојећи објекти у Улици В. Мишића аутора И. Китановића
Извор: аутор

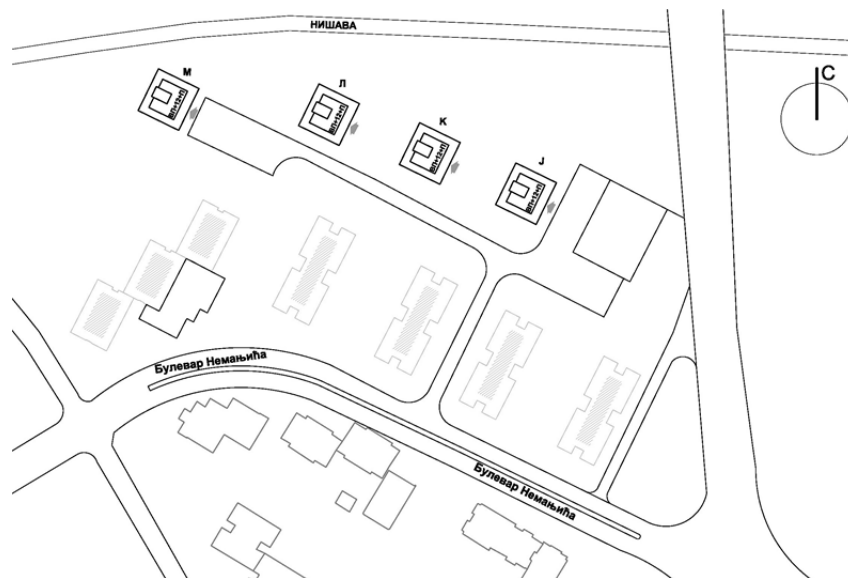

Слике 181. Идејни (нереализовани) пројекат стамбено-пословних објеката на истој локацији у Улици В. Мишића аутора М. Пауновића

Извор: Фотографије оригиналне пројектно-техничке документације „Грађевинар Пројекта“ из Ниша

7.12 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 12

Објекат (намена и спратност)	Стамбени солитери ВП+12+П	
Инвеститор	Г.П. „ГРАЂЕВИНАР“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Архитектонско-конструктивни Пројектни биро „Б“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Љубиша Милошевић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булевара Немањића (раније Булевар Лењина)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Булевар Лењина (Сајмиште - северна страна) Садашњи назив улице: Булевар Немањића у Нишу	број на мапи: 12
Временски оквир - година пројектовања	1972. година	
Типологија градње	Слободностојећи солитери	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се не налази у близини тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Стамбени солитери представљају групацију од четири слободностојеће куле, од којих су три позициониране у одређеном низу са међусобним прописаним растојањем од једне половине висине објекта, док је један од објеката издвојен ван успостављеног низа. Позиционирање стамбених објеката у оквиру просторне организације већег стамбено-пословног блока је пројектовано по принципу отвореног слободног система груписања слободностојећих објеката. На северној страни објекти су оријентисани ка нишавском кеју и реци Нишави, односно ка десној обали реке. (Слика 182.)</p>		

Слика 182. Ситуациони приказ - Угаона позиција предметних објеката у оквиру већег стамбено-пословног блока који се наставља дуж булеvara ка истоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

**Зелене и заједничке отворене површине,
постојање унутрашњих дворишта у оквиру
блока – организација и опрема**

Постојећи фонд зеленила у непосредној околини објеката је на задовољавајућем нивоу. Зелене површине и високо растиње распоређени су са свих страна око објеката и између њих. Поменута близина реке доприноси квалитетнијем природном амбијенту, те се може констатовати да је у одређеној мери постигнута Ле Корбизијеова идеја „становања у парку“. Поред спортског терена који тренутно није у функцији основне намене, постојећи фонд урбаног мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан, док дечији мобилијар није заступљен у непосредној близини анализираних зграда, већ у суседном делу стамбеног блока.

**Урбани просторни склоп -
ниво стамбеног блока**

Мирујући саобраћај

У непосредној близини објеката у нивоу партера, односно у једном делу тротоара је предвиђен одређени број паркинг места, који у садашњем времену није задовољавајући. Паркирање аутомобила се данас на овој локацији врши недовољно контролисано чиме се притом заузима велики део слободне површине, укључујући и поменуте површине и терен за игру деце.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Посматрани солитери доминирају околним амбијентом посматрано из правца реке Нишаве, са северне стране. Без бзира на велику спратност и висину, постигнута је оптимална међусобна удаљеност између свих објеката. Оптимални капацитет заступљеног зеленила, постојање унутрашњих дворишта унутар блока, заступљеност већег броја становника на релативно малом простору, остварене визууре стамбених кула у свим правцима (посебно на вишим етажама), могућност добре сагледивости објекта из правца реке на североисточној страни, као и близина реке и нишавског кеја, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектованих и реализованих структура у односу на постојеће окружење. (Слика 183.)

Слика 183. Садашњи изглед објеката посматрано из правца реке Нишаве са северне стране
Извор: Google street view

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Сваки солитер понаособ је призматичног облика наглашене висине и симетрије у основи у оба правца. Централна симетрија је пренешена и на нивоу фасадних равни, нарочито код југоисточне фасаде. Сва четири солитера имају исту предвиђену висину и укупну спратност од 12 надземних етажа.

Завршна фасадна композиција је комплетно предвиђена и реализована од бетонских монтажних елемената, у комбинацији натур, бојеног и рељефно декорисаних фасадних панела. У складу с` тим, постављени растер фасадних панела је у првом

плану, истовремено стављајући прозорске отворе, терасе и парапете у други план. Динамици фасада свакако доприносе и поменути монтажни бетонски елементи са декоративним и рељефним апликацијама. Изнад последње стамбене етажe изграђено је повучено поткровље са заједничким просторијама, излаз на раван кров ради одржавања и кровна завршница карактеристичног дизајна изнад лифтовских постројења. (Слика 184.)

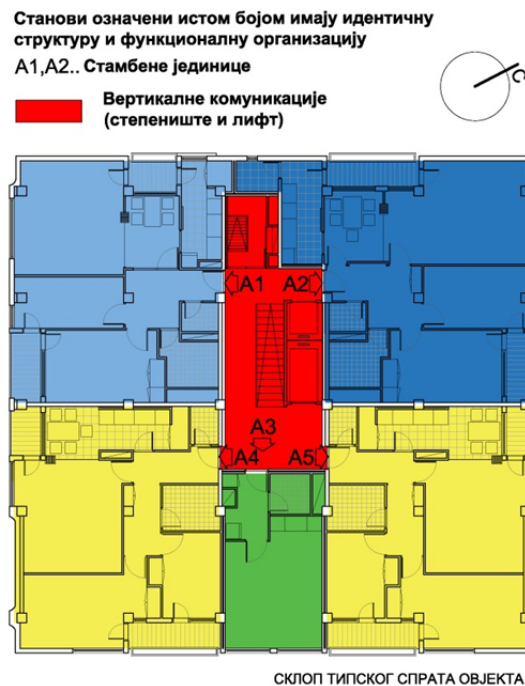
Слика 184. Југоисточна фасада (лево) и југозападна фасада солитера (десно)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Склоп карактеристичног типског спрата објекта представља централно симетричан склоп четворостране оријентације. И у овом случају је централна симетрија изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације у подужном и попречном смислу. Све стамбене етажe имају идентичан склоп типског спрата. Пројектовано је пет станова на степеништу. Од тога су два симетрично позиционирана стана као у „огледалу“ (А4 и А5) идентичне структуре и површине, друга два супротно оријентисана (А1 и А2) имају готово идентичну структуру и површину са разликом додатне помоћне оставе и дуже терасе стана А2, и заступљена је једна централно постављена гарсоњера (А3) уметнута између два стана. Сем поменуте гарсоњере која је троструко уграђена и има једну слободну оријентацију, сви остали станови на

типском спрату су двострано уграђени са такође двостраном слободном оријентацијом. Вертикалне комуникације (двокрако степениште, два лифта и противпожарно степениште, су централно позиционирани унутар типске етаже са оптималном предвиђеном заједничком површином за ходничке комуникације. Није предвиђено природно осветљавање и проветравање централног ходничког и комуникацијског простора. (Слика 185.)

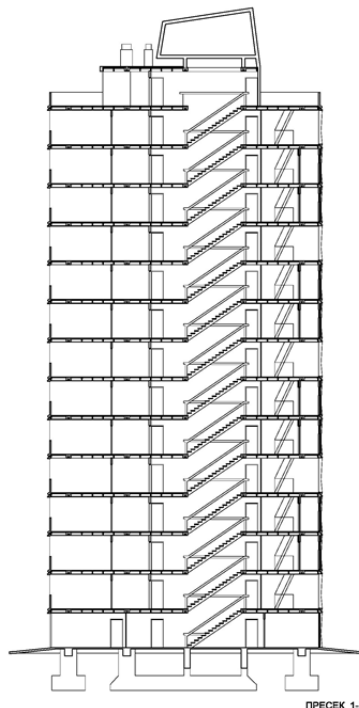

Слика 185. Склоп типског спрата једног од солитера
 Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
 склоп - ниво стамбеног
 објекта**

Конструктивни систем

Анализирани објекти у конструктивном смислу представљају наставак употребе и примене монтажних система грађења у овом делу града. Вертикалне комуникације-степеништа су изведени од АБ монтажних елемената у армирано-бетонским језгрима. Сви делови фасада су такође изведени од префабрикованих монтажних елемената. (Слика 186.)

Слика 186. Деталј попречног пресека кроз један од објеката
Извор: Део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

Аналогно једном броју претходних студија случаја монтажне изградње, најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал истовремено на објектима је армирани бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као сендвич платна са унутрашњом термоизолацијом. Поред наведене материјализације, примењени материјали на објектима су још и стакло, челик, дрво, алуминијум.

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

**Архитектоника - примарна и секундарна
пластика**

Слободностојеће куле својом висином и позицијом доминирају на отвореном простору у овом делу булевара. На нивоу фасадних равни, такође је у примарно-секундарној пластици реализовано више конструктивних и декоративних детаља који додатно обогаћују изглед фасада монтажних стамбених објеката. То се првенствено односи на рамовску фасадну композицију коју чине монтажни панели пуних зидова или са отворима за прозоре и ограде тераса, потом на панеле пуних зидова са вертикалним рељефним апликацијама, као и на детаље скулпторално

дизајнираних повучених поткровних етажа. Монтажни панели свих објеката у делу фасадних парапета и зидова у оквиру тераса и лођа, третирани су завршно у колору различитих нијанси и боја по објектима. (Слика 187.)

Слика 187. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - реализовано стање
Извор: аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

Од пет заступљених станова на степеништу, сем гарсоњере, четири стана на типској стамбеној етажи имају скоро идентичну функционалну организацију. Поред тога, ова четири стана имају угаону позицију, двоструку уграђеност и двострану оријентацију, као и јасно подељене функционалне зоне у оквиру стамбених јединица. Из тог разлога, извршена је анализа једног двоипособног стана, незнатно веће површине од осталих двособних станова. (Слика 188.)

Слика 188. Основа двоипособног стана на типском спрату-дефинисане зоне у становима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Функционална организација свих стамбених и помоћних просторија у стану је у потпуности усклађена са конструктивним растером. Из централно позиционираног улазног проширеног ходника (предсобља) приступа се јасно одвојеним зонама, дневној и ноћној зони стана. Двострано оријентисани, односно угаони дневни боравак са припадајућом лођом (до кога се приступа директно из улазног ходника или преко пролазне трпезарије пројектованом у виду проширења дневне собе) и зона домаћинства (кухиња са оставом), су позиционирани линеарно - један за другим у континуитету. Ноћну зону чини издвојени блок са спаваћом, дечјом собом и купатилом, до којих се приступа из проширеног предсобља. Спаваћа и дечија соба имају заједничку лођу, што омогућава кружну комуникацију између ове две просторије.

Функционалност стана се поред осталих параметара и на овом примеру огледа у оствареним минималним димензијама и површинама за ходничке комуникације. Постојање кружне комуникације (кружне везе) између улазног ходника (предсобља), кухиње и пролазне трпезарије (ручавања), омогућава флексибилно повезивање ових простора у стану. На основу свега наведеног, функционално решење већег стана на типском спрату код посматраних објеката, такође представља квалитетан пример оптималног односа организације, димензија свих просторија и искоришћене укупне нето површине стамбеног простора.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

Предметни објекат припада групи анализираних претходних примера код којих на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајније измене организације унутрашњег простора стана. Станови су пројектовани са већ оптималним квалитетом у оквиру постигнуте корисне површине, како у смислу броја потребних просторија тако и њихових димензија. Одређени ниво флексибилности је могућ на нивоу реорганизације опреме и намештаја у оквиру већ дефинисаног простора. Димензије и површина дневног боравка дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Диспозиција инсталационих блокова**

Сви станови на типском спрату имају груписане инсталационо-вентилационе, кухињске и санитарне блокове за два суседна стана. Сви инсталациони блокови су распоређени око централног заједничког, ходничког и комуникацијског језгра. (Слика 189.)

Слика 189. Диспозиција инсталационих и санитарних блокова у становима типског спрата
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Степен индивидуализације**

Критеријум степена индивидуализације код посматраних објеката се може једнако третирати као код већ анализираних студија случаја стамбених солитера или кула, те у овом случају неће бити посебно разматран.

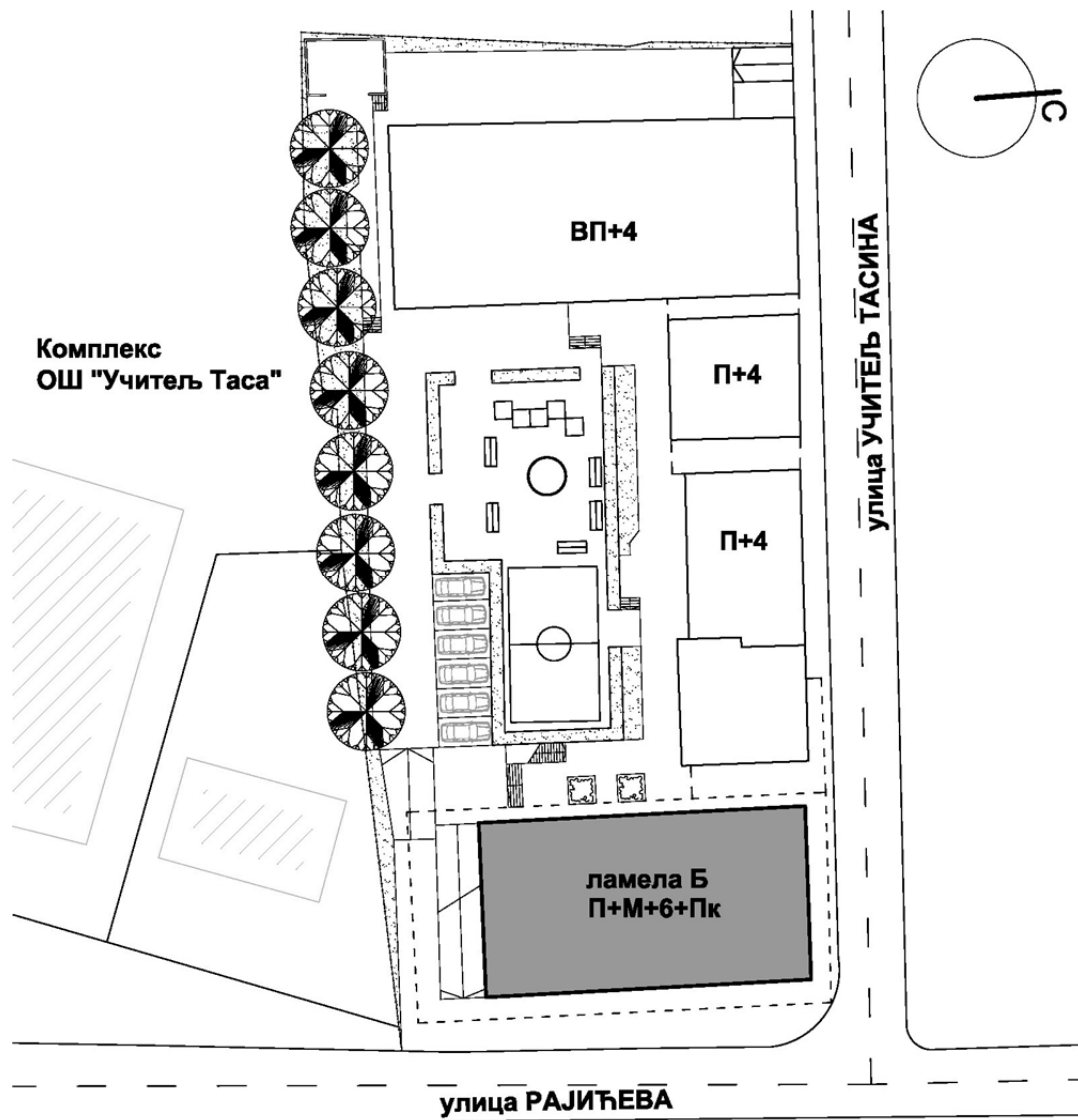
**Кратак осврт на карактеристичне објекте из непосредног и ближег окружења
предметног објекта**

У непосредном и ближем окружењу предметног стамбеног блока на југозападној и југоисточној страни, налазе се стамбено-пословне вишеспратнице у оквиру већег заједничког урбаног (стамбеног) блока, од којих су репрезентативни примери анализирани у студијама случаја 07 и 10.

7.13 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 13

Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословна зграда (ламела Б) спратности По+П+М+6+Пк	
Инвеститор	Предузеће „Б, Тасковић“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Предузеће за пројектовање и геодезију „Соко-Пројект“ Сокобања	
Одговорни пројектант	арх. Н. Николић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра (шире окружење)	
Микролокација објекта	Некадашњи и садашњи назив улице: Угао улица Учитељ Тасине и Рајићеве у Нишу	број на мапи: 13
Временски оквир - година пројектовања	1972. година	
Типологија градње	Угаони (завршни) објекат у прекинутом низу, у оквиру већег стамбеног блока	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се налази у непосредној близини Трга Учитељ Тасе (раније Трг Лале Николића) <i>Типолошки модел 4:</i> комбинација два или више типолошких модела организације тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
Зграда је пројектована као стамбени, односно стамбени објекат са локалима у приземљу. Предметни објекат има јединствену, целовиту и компактну форму. Позициониран је на углу двеју наведених улица и својом поставком представља угаони завршни објекат у прекинутом низу, у оквиру већег стамбеног блока. Дужом		

страном је постављен у Рајићевој улици на источној страни блока, и на тај начин заокружује цео блок формирајући полуатријумско унутрашње двориште између ламеле А на западној страни, зграда у низу на северној страни блока и предметног објекта (ламеле Б). Тако формирано двориште, односно полуатријум има правилну правоугаону основу, затворен је зградама са три стране, има отворену оптималну јужну страну и визуре ка школском комплексу. (Слика 190.)

Слика 190. Ситуациони приказ - Просторна организација и груписање објеката
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема
<p>Унутрашње двориште-полуатријум које је било предвиђено планом и пројектом, представља један од најквалитетнијих примера уређења унутрашњих дворишта унутар стамбених блокова, у оквиру централног градског језгра у Нишу. Поред високог растиња и зелених површина по ободу и унутар блока, предвиђен је денивелисани (издигнути) плато у централном делу заједничког дворишта. Плато садржи спортски терен, део за игру деце мањег узраста са дечјом опремом и мобилијаром, као и урбанистички мобилијар за одмор старијих. Испод платоа је била предвиђена подземна гаража. Међутим, осим начелно испоштованог пројектованог капацитета зелених површина, високог растиња и мобилијара у фази реализације, предвиђени издигнути плато, спортски терен са дечјим мобилијатом и подземна гаража никада нису изграђени. У наредном периоду све до данашњих дана, постојећи простор је у великој мери препуштен девастацији.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Мирујући саобраћај
<p>Веома значајно својство пројектованог стамбеног објекта (ламела Б) између осталог представља приступ предвиђеној подземној гаражи преко пројектоване наткривене рампе прописаног нагиба. Сем пројектованих гаражних места унутар подземне етаже, за потребе станара предметних ламела је предвиђен одређени број паркинг места у оквиру унутрашњег дворишта на платоу, такође са приступном рампом. Ово је један од најбољих примера пројектованог и предвиђеног, али нажалост нереализованог мирујућег саобраћаја у оквиру стамбеног блока из тог периода изградње. Као и код већине стамбених блокова, данас је сва доступна површина унутрашњег дворишта искоришћена за стихијско паркирање возила без икаквог реда, која притом онемогућава коришћење осталих садржаја предвиђене намене.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет
<p>Предметна зграда на углу, ламела Б, пројектована је првенствено као завршетак стамбеног блока на његовој источној страни. Реализована надземна спратност од П+М+6 са повученим поткровљем, наглашена етажа пословног простора мезанина у виду транспарентне опне, значајан проценат заступљености високог растиња и</p>	

предвиђених зелених површина, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са пројектованим садржајем и одређеним бројем паркинг и гаражних места, остварене визуре и отвореност блока ка школском комплексу, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 191.)

Слика 191. Садашњи изглед објекта на углу улица Рајићеве и Учитељ Тасине
Извор: Google street view

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

**Архитектонска структура и форма објекта –
волумени и фасадне површине**

Структура компактног волумена у простору на датој локацији представља угаони једнотракт, који се једним делом западне фасаде веже за улични низ стамбених објеката у наставку. Због те „везе“ објекат се по типологији градње третира као изграђен у прекинутом низу, док су остатак западне и све остале фасаде попуно слободне и имају оријентацију на све четири стране. Док су северна и источна страна орјентисане ка улицама, јужна и слободан, отворени део западне фасаде имају оријентацију ка школском комплексу, односно унутрашњем дворишту.

Волуметријска поставка објекта се састоји у следећем:

- основни кубус повишеног приземља као постамент,
- истурени еркер читавог волумена надземних стамбених етажа и мезанина,
- повучено поткровље са равним кровом као завршница.

Поред наведене волуметрије, архитектонска обликовно-фасадна композиција представља наглашену игру примарне и секундарне пластике на нивоу фасадних равни. Доминантан мотив на свим фасадама ламеле Б је однос суптрактивних и адитивних маса реализован кроз различит третман отворених и затворених фасадних површина по спратовима. У основи, разлика је постигнута проширењем простора дневног боравка и дела спаваћег блока на другом, четвртном и шестом спрату, односно повлачењем на првом, трећем и петом спрату. Поткровље је додатно повучено од основног габарита објекта. На тај начин су формиране пластичне, разигране и динамичне фасаде у делу стамбених етажа, док је етажа мезанина пројектована потпуно дијаметрално у виду сведене линеарне стаклене опне или равне бетонске површине, која уравнотеженим и равномерним ритмом „подцртава“ динамичне фасаде изнад. Повишено приземље има такође сведен и генерално уједначен ритам стаклених површина и видљивих конструктивних елемената-стубова. (Слика 192.)

Слика 192. Улични источни фронт и бочна јужна фасада зграде ламеле Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

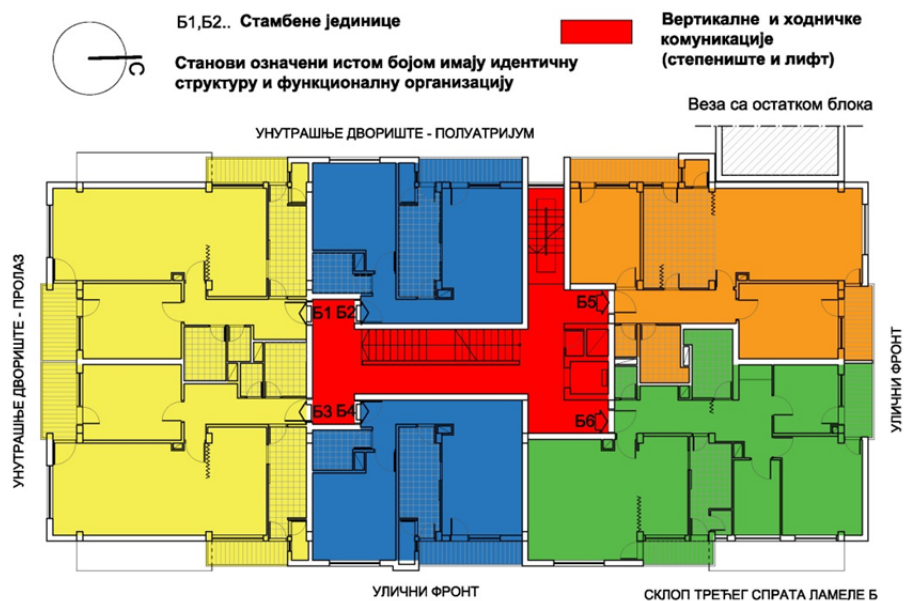
Као и већи део унутрашњег дворишта, и фасаде предметног објекта нису реализоване у потпуности по пројекту. Фасадна обрада делова источне фасаде у виду вертикалних трака са ситном хоризонталном поделом није изведена, као и у делу поткровља. Такође у оквиру источне фасаде, терасе на првом, трећем и петом спрату су продужене до краја габарита фасаде, док је наставак заштитне оградe изведен у другачијем маниру. Доста година касније након изградње, у задњој

деценији 20-тог века, изграђена је топла веза у оквиру мезанина на делу северне фасаде, која објекат везује са пословним простором објекта преко пута Учитељ Тасине улице. Топла веза је изведена као транспарентна стаклена опна са рефлектујућим стаклом у маниру првобитне замисли стаклене опне мезанина предметног објекта, тако да не угрожава значајно архитектуру стамбено-пословног објекта ламеле Б.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Склоп типског спрата

По својој структури склоп карактеристичног типског спрата предметног објекта ламеле Б представља једнотрактни, угаони и делимично уграђени склоп. Овај генерално централно симетричан склоп чини целовита компактна форма четворостране оријентације. Централна симетрија је нарочито изражена у односу на заједничке вертикалне комуникације (унутрашње степениште) у подужном и попречном смислу, као и на бочним странама-фасадама, јужној (дворишној) и северној (уличној) фасади. (Слика 193.)

Слика 193. Склоп трећег спрата ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

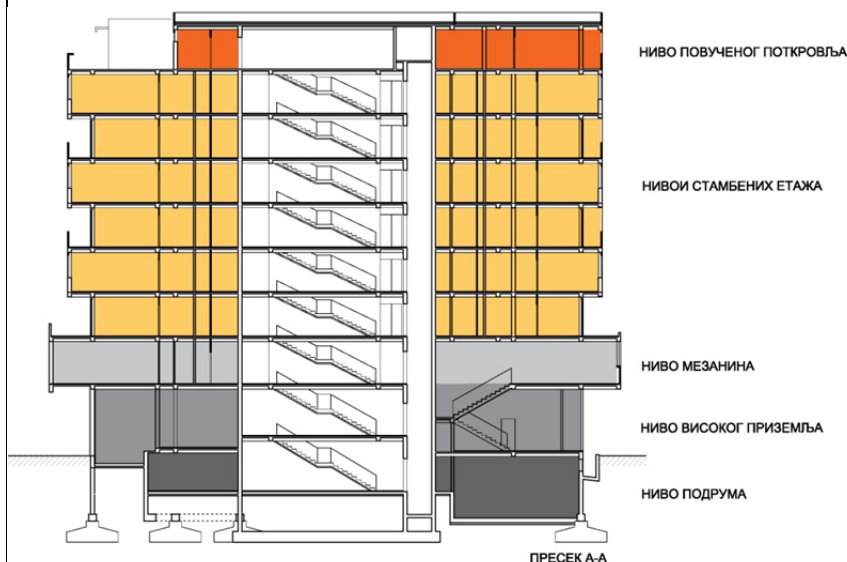
Све стамбене етаже сем поткровља у начелу имају исти склоп типског спрата, с` том разликом што се ширине, односно дубине дневог боравка у оквиру станова Б1 и Б3, и просторија у оквиру ноћне зоне у стану Б6 разликују по парним и непарним етажама, а што је већ напоменуто у претходном критеријуму. Пројектовано је по

шест станова на степеништу, сличне структуре и различитих површина. Бочно позиционирани станови на спрату су двострано уграђени са двостраном слободном оријентацијом, док су централно позиционирани средишњи станови идентичних структура и симетрично постављени као у огледалу у односу на степениште, тространо уграђени са једном слободном оријентисаном страном. Поред главног једнокраког степеништа и лифтова у оквиру склопа је предвиђено и противпожарно степениште.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Примењени конструктивни систем и на овим објектима је скелетни армирано бетонски систем носећих стубова и греда, у комбинацији са АБ платнима. Конструкција има антисеизмички карактер због изградње у сеизмичком подручју осмог степена. Осовински распон између носећих елемената ламеле Б је пројектован у модулу од 60цм, те стога у подужном правцу износи 3, 3.60, 4.20, 4.80, 5.40 метара, док у попречном правцу има распоне од 4.10 и 6.40 метара. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови су постављени у армирано-бетонским језгрима. (Слика 194.)

Слика 194. Попречни пресек кроз објекат ламеле Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

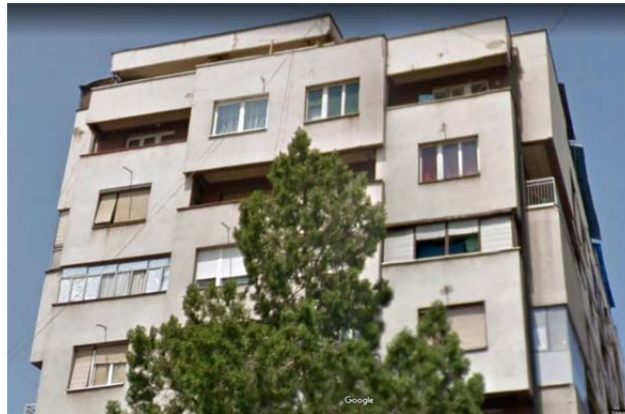
Осим материјала употребљених за израду конструктивних елемената објекта, завршна обрада фасаданих површина је реализована у комбинацији истакнутих поља

светло сиве нијансе натур бетона, са увученим пољима у тамном тону како би се додатно нагласила пластична форма фасаде. На нивоу мезанина претежно је предвиђена стаклена опна у виду зид завесе. У приземљу су предвиђени стаклени портали у оквиру пословног простора поред видљивих конструктивних елемената-стубова.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Поред волуметријске поставке објекта која је већ анализирана, на нивоу архитектонике поставка пластичне обликовности фасадних равни је изведена са нагласком на ритму препуштених и повучених маса у деловима надземних стамбених етажа. (Слика 195.)

Слика 195. Детаљи фасадних елемената
Извор: Google street view

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

Станови веће површине и сложеније структуре имају двострану оријентацију и јасно подељене зоне у оквиру стамбених јединица, док су средишњи централно позиционирани и тросрано уграђени станови мање „квдратуре“ са једностраном оријентацијом. По структури, заступљени су једнособни, двособни, двоипособан и трособан стан на типској етажи. У оквиру овог поглавља биће анализиран један карактеристичан трособан стан, највећи по површини на типском спрату али врло сличне структуре као и остали већи станови са двостраном оријентацијом. Дневна и зона домаћинства са пролазном средишњом трпезаријом су пројектоване на источној страни са оријентацијом према улици Рајићевој, док је на углу Рајићеве и Учитељ

Тасине улице предвиђен ноћни део стана са оријентацијом ка северној и источној страни. Ноћна зона, коју чине спаваћа и две дечје собе, је дегажманом одвојена од остатка стана. Купатилу се такође приступа из дегажмана. Из централно позиционираног улазног, односно ходничког дела приступа се свим просторијама дневне зоне стана, као и дегажману који представља наставак ходничког простора. Поред директне везе са дневном зоном, остварена је и могућност кружне комуникације, односно кружне везе између ових простора. (Слика 196.)

Слика 196. Функционална организација трособног стана

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

Аналогно неким претходним примерима, на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајне измене организације унутрашњег простора стана. Међутим, управо захваљујући описаној динамици ритма повучених и истурених фасадних делова маса, остварена је могућност реорганизације простора дневног боравка у свим становима.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Диспозиција инсталационих блокова**

Сви станови типског спрата ламеле Б имају груписане инсталационе блокове санитарних просторија за два стана, односно санитарног и кухињског дела, и посебно позициониран кухињски инсталациони блок у четири стана. (Слика 197.)

Слика 197. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

На свакој етажи поред лифта у оквиру заједничког степенишног простора, постоји просторија за евакуацију смећа.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Степен индивидуализације**

Постигнути степен индивидуализације је првенствено сагледан кроз независан приступ становима, односно стамбеном улазу из унутрашњег дворишта, независно од улаза у пословни простор приземља. Такође је одређен третманом отворених површина, тераса и лођа. Лође су позициониране централно у средишњем делу фасаде и затворене су са три стране, док су терасе отворене са две стране и позициониране у угаоним деловима објекта. Терасе су у реализацији изведене у већој дужини на источној (уличној) фасади у односу на пројектовану, али и поред тога, одређени степен индивидуализације станара није нарушен. Бочне фасаде, северна (улична) и јужна (дворишна) имају предвиђене увучене терасе-лође са бетонском заштитном оградом, чиме је постигнут још виши ниво степена индивидуализације. Највиши ниво је свакако постигнут код отворених тераса у оквиру повученог поткровља на последњој етажи. Оно што је негативно, јесте

чињеница да је већи број тераса и лођа накнадно затворен (застакљен) од стране станара, најчешће врло непримерено.

Поред дефинисаног волуметријског степеновања јасним раздвајањем приземне и етаже мезанина од горњих стамбених и поткровне етаже, најјачи визуелни доживљај предметног објекта чини разиграна примарно-секундарна пластика фасадних елемената.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У непосредној околини, налази се пар карактеристичних стамбено-пословних објеката из истог периода изградње лоцираних преко пута посматраног стамбено-пословног објекта ламеле Б. Ради се о двојним објектима, односно једном угаоном солитеру-кули надземне спратности Пр+10+Пк позиционираном на углу Рајићеве улице и Трга Учитељ Тасе, и објекту ниже надземне спратности од Пр+3+Пк, који чини његов наставак у Рајићевој улици. Објекти су пројектовани у периоду 1969/70.-те године прошлог века, неколико година раније од предметног анализираног објекта студије случаја. Инвеститор и пројектант је било грађевинско предузеће „Грађевинар“ из Ниша, док је у потпису одговорног пројектанта био арх. И. Китановић. Двојни објекат се састоји из две ламеле које су међусобно смакнуте у габаритима, такође су различитих спратности и висина. Доминантан мотив, иманентан за оба објекта јесу свакако терасе са оградама у виду бетонских призматичних кубуса, као и лође са припадајућим оставама карактеристичне завршне обраде од фасадне опеке наглашених ивица. Посебан фасадни детаљ јесте и нижа висина оставе како би се пропустило природно светло до кухињске нише. Фасаде објеката су пројектоване по принципу контраста у односима пуно-празно, примарна и секундарна померања (архитектонска пластика), топло-хладно (опека-бетон). (Слика 198.)

Слика 198. Угаони стамбени објекат на углу Рајићеве и Трга Учитељ Тасе - лево (нижа) и десно (виша) ламела

Извор: (лево) аутор и (десно) Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 32

Анализирани предметни објекат ламела Б, пројектован и изграђен пар година година касније од наведених објеката, представља добар пример успостављања квалитетног односа са околним објектима у окружењу укључујући и зграду Учитељ Тасине школе, контекстуалног приступа у обликовању, и коначног аутентичног архитектонског израза проистеклог из наведених параметара.

Стамбено-пословни објекат ниже спратности који је директно везан за солитер, представља објекат који је пројектован са врло високим стандардима у обликовном а пре свега функционалном смислу за време у којем је настајао, чији квалитет није значајно опао ни до данашњих дана, ако би се упоређивао са савременом нишком стамбеном изградњом. Сем тога, овај објекат је такође још један у низу надграђених на врло непримерен начин, и уместо да сасвим заслужено добије статус „заштићен“, може се констатовати да је објекат и те како „оштећен“, а самим тим и град Ниш на дужи временски период.

7.14 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 14

Објекат (намена и спратност)	Стамбено-пословни комплекс објеката (од По+П+М+3 до По+П+2М+16)	
Инвеститор	Војна Пошта 1912-27 Ниш (ЈНА)	
Пројектант (Предузеће)	Пројектни биро Г.П. „Грађевинар“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Предраг Јанић	

Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања

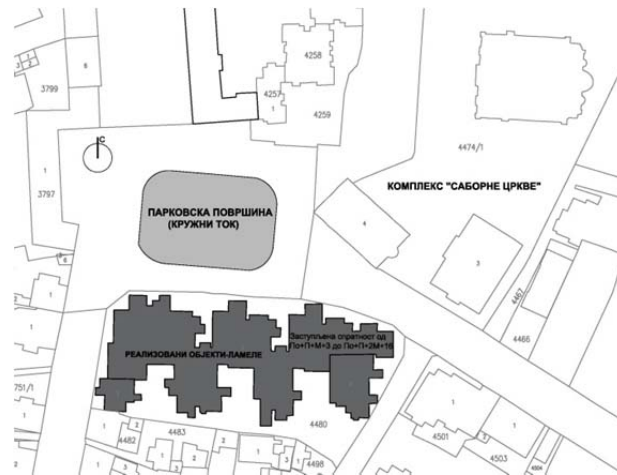
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени у оквиру централног градског језгра	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Трг Краљице Наталије Садашњи назив улице: Трг 14. Октобар	број на мапи: 14
Временски оквир - година пројектовања	1974. година	
Типологија градње	Групација објеката-вишеспратница у смакнутом низу	

Просторни обухват - нивои истраживања

Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се налази у оквиру трга 14. Октобар <i>Типолошки модел 1:</i> градски блокови груписани око централне парковске површине - "острва" које истовремено омогућава кружни ток саобраћаја
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката

Стамбено-пословни блокови А, Б, Ц и Д, пројектовани су као слободностојећи стамбено-пословни комплекс у систему смакнутих и међусобно повезаних ламела. Позициониран је у северном, процентуално најзаступљенијем делу стамбеног блока, и оивичен је са три саобраћајнице. На западној страни Хиландарском улицом, на источној Делиградском улицом и на северној страни најдужим фронтом окренут је ка Тргу 14. Октобра. У остатку стамбеног блока на јужној страни налазе се

породичне куће ниске спратности које нису оријентисане ка стамбеном комплексу. (Слика 199.)

Слика 199. Трг 14. Октобар - Шема просторнае организације
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Групација стамбених солитера-кула са пословним садржајима у приземљу се може посматрати као својеврсни контрапункт лонгитудиналним стамбеним ламелама на северној страни трга. На овом релативно малом простору постигнута је велика висина објеката јер је у овом случају била примарна густина насељености у процесу пројектовања. Спратност ових објеката се креће од По+П+М+3 до По+П+2М+16. Лоцирање стамбених кула на том месту показало се као добро решење јер су поред великог броја становника на релативно малом простору задовољени и остали урбанистички параметри. И поред велике висине обезбеђена је довољна удаљеност од других објеката поштујући мин. Н/2 вишег објекта, па има довољно инсолације поготову на вишим етажама. Постигнуте су и отворене визуре на све четири стране, нарочито ка централном парку, као и према комплексу Саборног православног храма који је лоциран недалеко на североисточној страни трга.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

Постојећи фонд зеленила и зелених површина у оквиру овог стамбеног блока је релативно мали у односу на постигнуту спратност и броја станара, односно свих сталних и повремених корисника објеката у блоку. Поред високог растиња заступљене су и травнате површине претежно лоциране у северном делу комплекса, на улазима у приземном делу где су смештени локали. На тај начин је формирана

својеврсна тампон зона од уличне саобраћајнице која је део трга - кружног тока. Евидентан недостатак стамбеном комплексу оваквих просторних габарита јесте и непостојање уређене слободне дворишне површине са урбаним мобилијаром. Постојећи фонд мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан. Међутим, с`обзиром да је уређени централни парк са урбаним мобилијаром део непосредног окружења комплекса, то може представљати извесни корективни фактор за поменуте недостатке у блоку.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Мирујући саобраћај

Као и на претходном примеру, број паркинг места на парцели је свакако недовољан за цео комплекс, јер је највећи број паркинг места такође био предвиђен у оквиру уличног тротоара у ближем окружењу. Највећи вишегодишњи проблем овог стамбено-пословног комплекса је управо недостатак паркинг простора, који се током експлоатације објеката све више продубљује. То значајно утиче и на стварање неуређеног и неконтролисаног изгледа унутрашњег дворишта на јужној страни блока, јер су станари приморани да сваки слободан простор користе за паркирање својих возила. Коначан резултат је стихијски и без плана формиран простор у задњем, унутрашњем делу блока.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

За разлику од претходног примера објеката ниже спратности који су такође део амбијенталне целине трга 14. Октобра, овај стамбени комплекс првенствено карактерише висока спратност и велики број изграђених стамбених јединица на релативно малом простору. Самим тим, то подразумева доминантну просторну архитектонску структуру којом је заокружена урбанистичко-архитектонска композиција целог трга. По речима аутора овог комплекса из пројектно-техничке документације, овом реконструкцијом је Трг коначно добио своју форму. Иако ова форма разуђених и наглашених габарита доминира на простору Трга, својим позиционирањем она не угрожава околне објекте и сагледива је са свих страна. Отворене визуре које се пружају ка централном парку, комплексу Саборне цркве и осталим објектима у окружењу, нарочито са виших спратова стамбеног комплекса, остварују још јачу везу са окружењем. Једна од битних стратешких карактеристика

из периода 60-тих и 70-тих година 20-тог века у оквиру урбаног развоја града Ниша, је била да се у оквиру тргова формира по једна вишеспратница која ће додатно „вертикално обележити“ Трг и бити нова реперна тачка у граду. Генерално, тај принцип је успешно примењен и у овом случају. (Слика 200.)

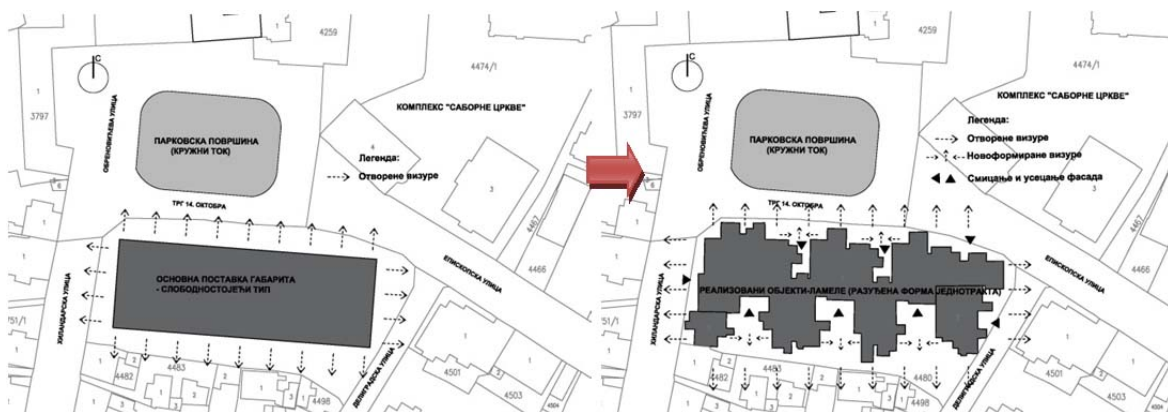
Слика 200. Садашњи изглед објекта на Тргу 14. Октобра
Извор: Монографија и изложба „50 објеката Модерне Ниша 1970.-1990.“, ДАН Ниша, 2012, стр. 41

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

**Архитектонска структура и форма објекта –
волумени и фасадне површине**

Структура постављених волумена стамбено-пословног комплекса првенствено представља слободностојећи објекат разуђене форме, позициониран у северном делу стамбеног блока. Јединствена архитектонска целина декомпонована је у више мањих јединица-ламела како би се пре свега омогућило оптимално природно осветљење и проветравање што већег броја стамбених, као и помоћних просторија. То је постигнуто најчешће субтракцијом и усецањем основних волумена, као и делимичним испустима одређених просторних елемената у односу на главну фасадну раван. Поред покренутости маса на нивоу плана, извршено је смицање и по вертикали пројектовањем ламела различитих спратности. Резултат је јединствена архитектонска композиција целовите органске форме која је састављена из више

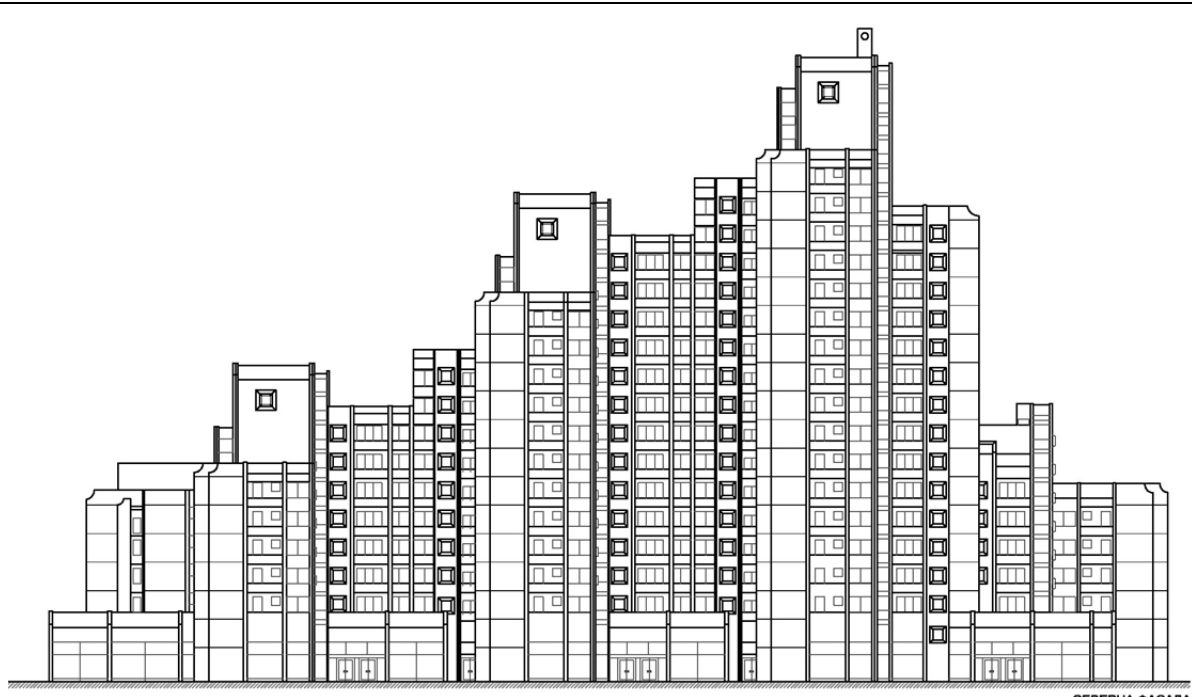
мањих делова, односно подцелина-модула, са отвореним визурама у свим правцима. (Слика 201.)

Слика 201. Анализа формирања разуђених волумена стамбено-пословног комплекса
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

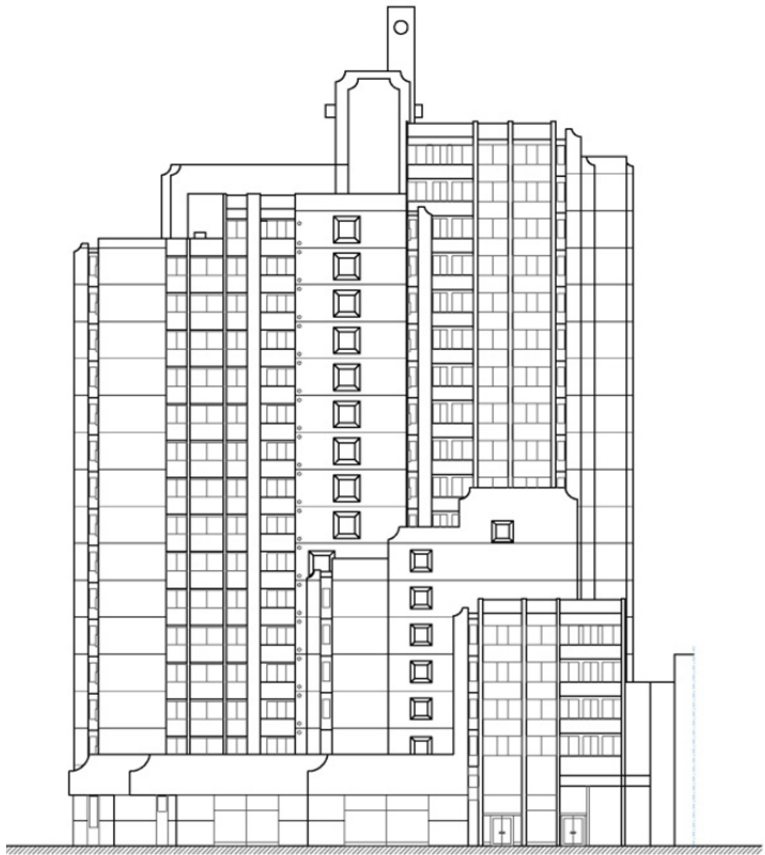
Архитектура комплекса огледа се и у јакој вези блокова са тереном без повлачења маса и испуштања у виду еркера или испуста. Покренутост маса потенцирана је јасно израженим елементима бетонског платна, вертикалном артикулацијом са хоризонталним елементима парапета и ограда лођа. Поред разуђености волумена и покренутости маса на хоризонталном и вертикалном нивоу, архитектонска обликовно-фасадна композиција представља дискретну игру примарне и секундарне пластике на нивоу фасадних равни. Пластичност разуђене форме додатно је наглашена по принципу пуно-празно, који је реализован у делу увучених тераса-лођа у односу на пуне зидове. Доминантан мотив монтажних бетонских елемената у виду прозорских рамова са закошеним угловима и ивицама, представља препознатљив визуелни детаљ целокупне просторне структуре. Комплетном утиску омекшане ортогоналности доприносе и блага закошења на завршним деловима полумонтажних и монтажних фасадних елемената.

На нивоу фасадне обликовно-ликовне обраде фигурирају и вертикалне канелуре на хоризонталној подели фасадних монтажних панова, наглашавајући градацију маса по спратовима јединственог архитектонског склопа. (Слике 202 и 203.)

СЕВЕРНА ФАСАДА

Слика 202. Главни улични фронт - Обједињена северна фасада свих ламела СП комплекса
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

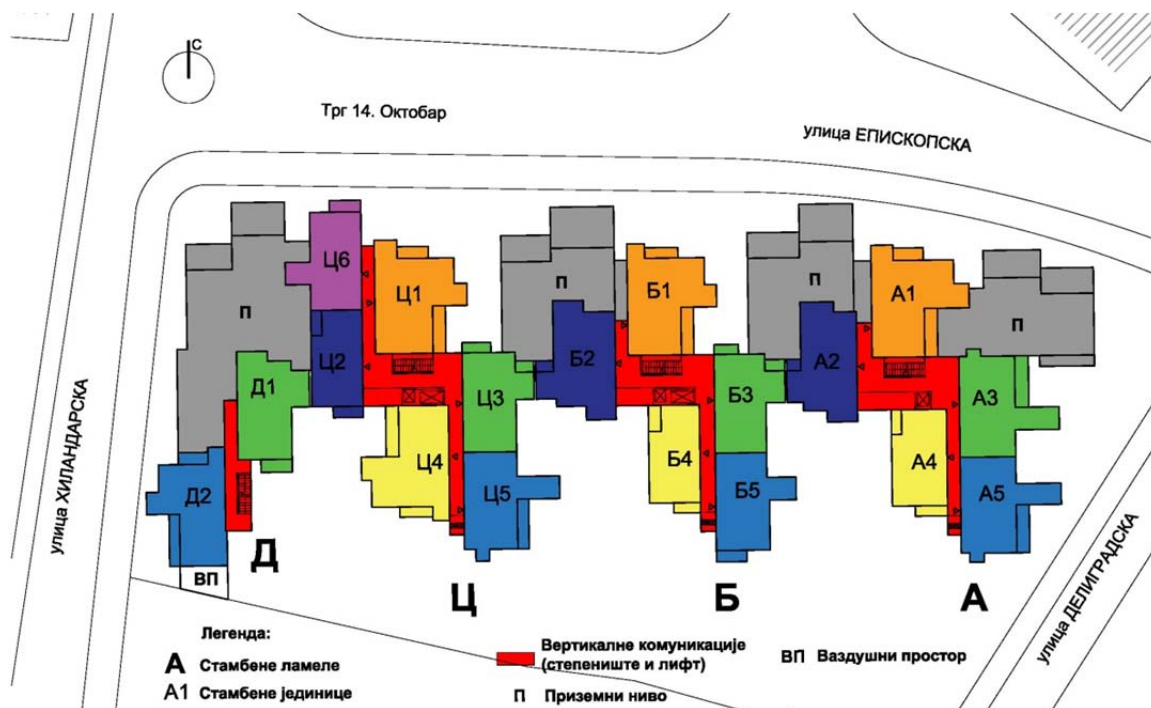
ЗАПАДНА ФАСАДА

Слика 203. Бочна западна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према улици
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Просторни ансамбл сачињен од међусобно повезаних појединачних ламела, посматран у целини представља слободностојећи целовит склоп, несиметричне и разуђене форме. У оквиру склопова типског спрата свих ламела понаособ, већина стамбених јединица има оптималну и повољну оријентацију. У погледу максимално искоришћених визура ка ближем и даљем спољашњем окружењу, постигнуто је оптимално решење пре свега добрим структурирањем и разуђивањем елементарне форме дубоког тракта. На тај начин је постигнута и одлична вишестрана оријентација нарочито у унутрашњости стамбеног блока на јужној страни, упркос чињеници да основна поставка склопа има велику дубину тракта. (Слика 204.)

Слика 204. Склоп типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

На предметном примеру све четири ламеле имају вертикалне комуникације у виду једнокраког степеништа са ходничким проширењима. У зависности од спратности ламела, у оквиру комуникација предвиђен је и потребан број лифтова. По структури заступљених стамбених јединица у оквиру склопа типског спрата, ламеле А и Б имају по пет станова на степеништу различитих структура и површина станова, ламела Ц има 6, док је у ламели Д предвиђено само два стана на етажи. Прве три ламеле у начелу имају врло сличну структурну организацију станова и вертикалних

комуникација, док је варијантно решење станова ламеле Д нешто другачије у односу на остале ламеле.

Две ламеле у оквиру склопа (ламеле А и Б) имају исти број пројектованих станова по ламели (по пет станова), врло сличну структуру и површину заступљених станова. Разлика је у варијантним решењима стамбених јединица угаоне ламеле А у односу на станове ламеле Б која је позиционирана између две ламеле (А и Ц). Број предвиђених станова у оквиру ламеле Ц је шест, са једним станом више у северном делу у односу на ламелу Б, док је функционална организација и површина осталих пет станова врло слична становима ламела А и Б. У оквиру ламеле Д, која је такође угаона ламела на западној страни, предвиђено је два стана на етажи различитих структура, који такође представљају варијантна решења у односу на слично позициониране станове у оквиру прве три ламеле. На слици је приказана основа са функционалном организацијом карактеристичних станова ламела А и Б, док су станови унутар ламела Ц и Д само варијантна решења принципијелно идентично структурираних станова као и станови у оквиру прве две ламеле. (Слика 205.)

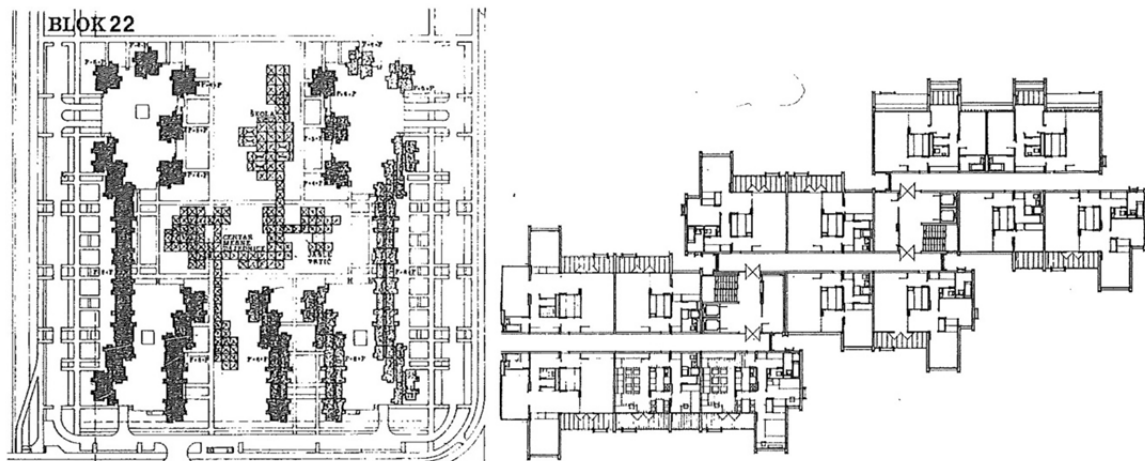

Слика 205. Структура и функционална организација станова у оквиру ламела А и Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Као што се види на слици троипособни станови А1 и Б1 ламела А и Б су потпуно идентични по функционалном распореду просторија и површинама истих, као и двоипособни станови А2 и Б2, односно двособни станови А4 и Б4. За станове А3 и А5 може се такође констатовати да су симетрично структурирани у оквиру исте ламеле, док су станови Б3 и Б5 у основи са истом функционалном организацијом,

али са одређеним варијацијама у међусобном односу као и у односу на једнако позициониране станове унутар ламеле А.

Просторни ансамбл објеката посматран као целовит склоп, односно сваки од склопова типског спрата појединачних ламела има функционалну организацију простора налик функционалној поставци код стамбених објеката у блоку 22 у Новом Београду, чији су аутори првонаграђеног решења из 1968. год. архитекте Божидар Јанковић, Бранислав Карацић и Александар Стјепановић. (Слика 206.)

Слика 206. Просторни ансамбл (лево) и део склопа типског спрата објекта у блоку 22 у Н. Београду
Извор: „Архитектура и урбанизам“, 1975; бр. 74-77; стр. 54-55

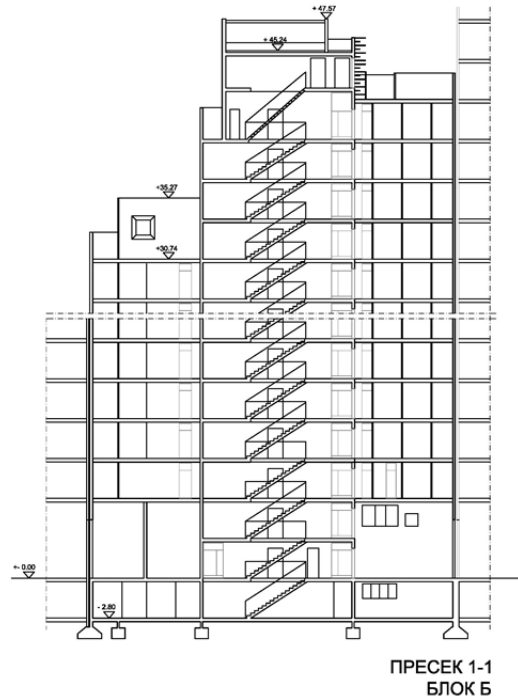
Оваквих примера где су објекти, односно одређени елементи објеката пројектовани и реализовани у сличном маниру са изграђеним објектима или готовим пројектима објеката из других градова, је било и у каснијем периоду и од стране других аутора. То само доказује да су нишки архитекти пратили савремене токове и тенденције у стамбеној архитектури у том периоду и ван Ниша, посебно радове својих колега из Београда као центра српске, односно југословенске станоградње, преносили та искуства и интерпретирали их на свој начин, подижући притом квалитет становања и у свом граду.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

Примењени конструктивни систем на овим објектима је систем носећих армирано бетонских зидова у дебљини од 16 цм, пројектованих у попречном правцу. Распони су оптимални у смислу дефинисања функције у оквиру њих. У делу пројектовања конструкције је примењена модуларна координација са главним конструктивним

распоном од 5,4 метара. На објектима предметног стамбено-пословног комплекса је примењен полумонтажни систем изградње са применом префабрикованих монтажних парапета и фасадних облога. Технологија изградње монтажне фасаде се састојала у томе да су фасадни панели коришћени као оплата зидова са спољашње стране, док је са унутрашње стране коришћена класична оплата. Комплетна носећа армирано бетонска конструкција формирана од АБ зидова је ливена на лицу места. (Слика 207.)

Слика 207. Пресек кроз ламелу Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из
Историјског архива из Ниша

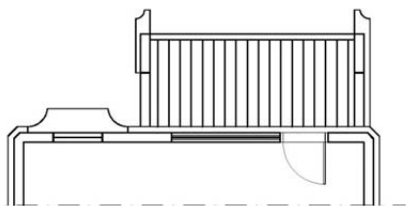
**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Материјализација објекта

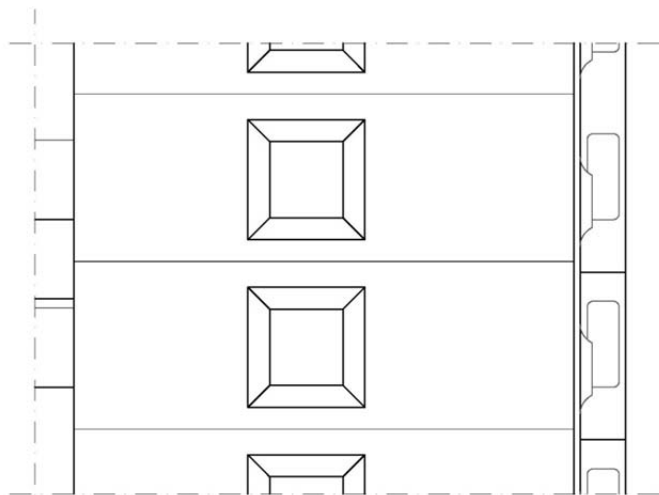
Доминантан материјал код анализираних објеката у конструктивном и естетском погледу је свакако натур бетон. Из тог разлога може се констатовати да овај објекат у великој мери припада одређеном архитектонском правцу, односно стилу који носи назив Брутализам, а у оквиру нишке Касне-индустријске Модерне.

Бетонске монтажне фасадне облоге су изведене као сендвич панели са средишњом термоизолацијом. Комплетна фасада је обложена овим монтажним панелима тако да спољна видљива страна панела има структуру са вертикалним канелурама. Неки делови фасаде су ливени на лицу места у натур бетону. Сви видљиви бетонски фасадни елементи накнадно су фарбани. Поред натур бетона заступљени материјали су стакло, опека, дрво, алуминијум, челик.

Примарну и секундарну пластику чине фасадни елементи истурених и наглашених рамова око прозорских отвора на монтажним фасадним панелима, док су и сами панели детаљ секундарне пластике на фасадним равнима због своје наглашене хоризонталне поделе (поставке), и вертикалне структуре усечених канелура. Посебан детаљ чине и бочни отвори у зидним платнима тераса-лођа са засвођеним (обореним) ивицама. Лучне завршнице фасадних панела су такође својеврстан доминантан детаљ у простору који целокупном габариту, односно силуети читаве структуре даје посебно обележје. (Слика 208.)

ДЕТАЉИ У ОСНОВИ

ДЕТАЉИ НА ФАСАДИ

Слика 208. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поред разигране форме разуђених органских модула стамбених јединица третираних као делове веће куће-организма, доминантан просторно-обликовни архитектонски детаљ јесу и испуштене конзолне надстрешнице у виду улазних партија у пословне локале на нивоу приземља, пројектоване тако да све буду орјентисане ка централном парку. (Слика 209.)

Слика 209. Надстрешнице на улазима у
локале орјентисане ка централном Тргу -
парку

Извор: аутор

Инвеститор и овог стамбено-пословног комплекса била је ЈНА са стриктним захтевима и условима посебно везаним за поштовање тадашњих стандарда и правилника, организацију простора унутар стамбених јединица, као и за квалитет уграђених инсталација и опреме. То доста говори о захтеваном квалитету не само у обликовном смислу, већ првенствено у функционалном смислу пројектовања станова. Заступљеност и структура станова по површини се креће од двособних и двоипособних до трособних и троипособних станова.

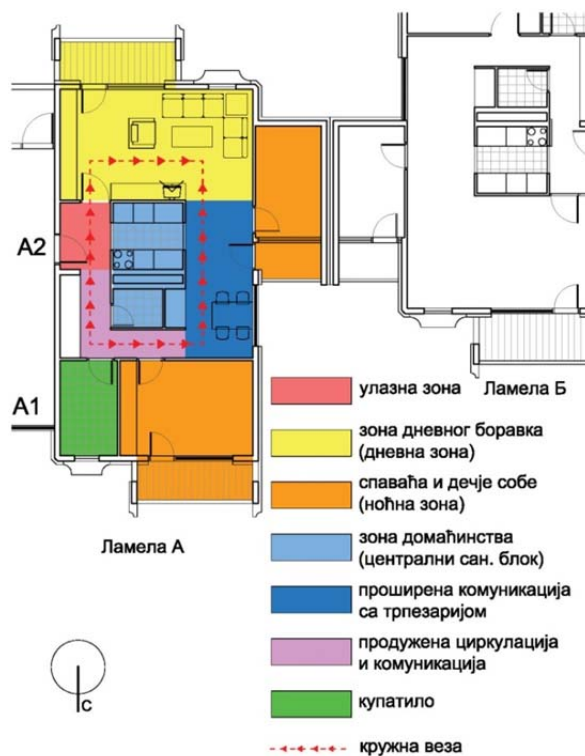
Основна карактеристика и главни мотив структуралне и функционалне организације свих станова генерално на типској етажи, јесте позиционирање санитарног блока (кухиње и тоалета) у средишњи централни део стана, око кога се остварује кружна комуникација, односно кружна веза у стану. Тиме је постигнут одређени степен поларизације на дневну и ноћну зону између којих је предвиђена проширена комуникација са трпезаријом и додатним простором за игру деце или рад, па је уместо крутог разграничења између две зоне остварена просторна веза која је истовремено еластичнија, директнија и флексибилнија. Такође је омогућен директан најкраћи приступ дневном боравку и централном санитарном блоку из улазне партије, као и трпезаријском делу директно преко кухиње, а да није нарушен елементарни ниво приватности и комодитета у зони одмора и ручавања. Продуженом циркулацијом и комуникацијом са улаза обезбеђен је приступ до ноћне зоне (спаваћа и дечје собе), до којих се приступа и преко проширене комуникације, односно поменуте кружне везе. (Слика 210.)

Слика 210. Троипособан стан А1 са кружном везом у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Лоцирање техничког блока у централном делу стана по Јовановић-Ненадовићу представља својеврсни конститутивни мотив стана, односно централну тачку контроле управљања домаћинством.

Захваљујући разуђеној форми блока дневни боравак стана А1 има отворену источну оријентацију и смештен је у дубини стана, док само једна дечија (радна) соба има претежно северну оријентацију, али и отворене визуре ка централном парку-тргу. Остали станови у оквиру ламеле А, као и стамбене јединице осталих ламела представљају варијантна функционална решења базирана на анализираном концепту структуралне и функционалне организације стамбеног простора. У наставку ће бити приказана још три типска стана ламеле А која се у начелу понављају. За разлику од претходног примера, дневни боравак стана А2 има јужну оријентацију, док је спаваћа соба оријентисана само ка северу са отвореним визурама ка парку. Концептуално организационо решење је такође реализовано по наведеним принципима, симетрично у односу на претходни стан. (Слика 211.)

Слика 211. Двоипособан стан А2 са кружном везом у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Дневни боравак стана А3 има двострану оријентацију са отворенијим визурама ка источној страни, док је спаваћа соба позиционирана у дну стана а дечија (радна) истурена периферно. (Слика 212.)

Слика 212. Трособан стан А3 са кружном везом у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Поред јужне оријентације дневног боравка, стан има делимичну кружну везу и дегажман уместо продужене комуникације до спаваће собе. (Слика 213.)

Слика 213. Двособан стан А4 са делимичном кружном везом у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

Премда је примењени конструктивни систем код анализираних објеката систем носећих армирано бетонских зидова, са централно позиционираним санитарним језгром и инсталационо вентилационим блоком, преградни елементи стана чине доста непроменљиву структуру без могућности накнадне адаптације и померања унутрашњих зидова. Међутим на основу захтева инвеститора да неки делови стана

имају комбиновану, односно вишенаменску функцију, функционална просторна организација стана је пројектована са проширеном комуникацијом која може да прихвати додатне садржаје. Тако је у оквиру проширене комуникације поред трпезаријског стола који нема фиксну позицију, предвиђен и простор за игру деце са могућношћу поставке додатног плакара. У оквиру дневне собе код двособних и двоипособних станова предвиђен је и додатни лежај, као и комбиновани плакар са радним столом. Функционална организација је таква да је могућ надзор деце директно из дневне собе или кухиње без обзира на издвојен простор за децу. (Слика 213.)

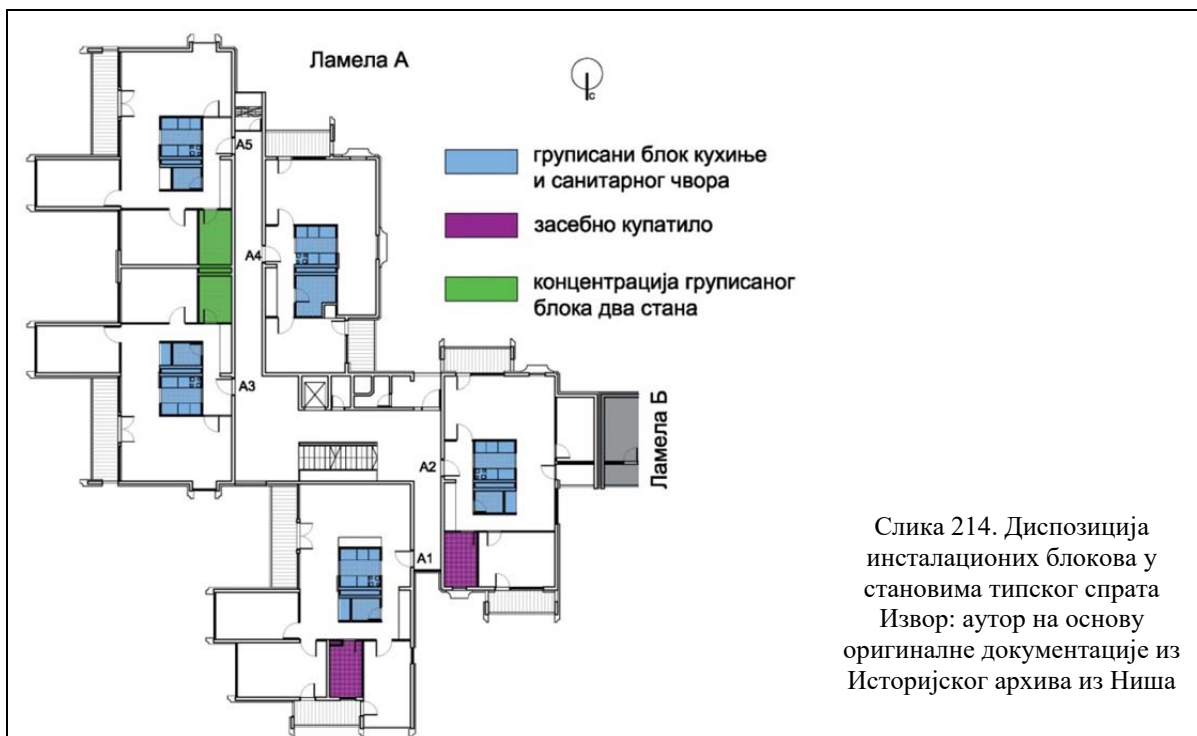

Слика 213. Елементи флексибилности простора на примеру двособног стана
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Сви станови у оквиру типске стамбене етаже посматране ламеле имају централно позициониране и груписане санитарне и инсталационе блокове кухиње и WC-а. По један троипособни и двоипособни стан имају и издвојено купатило, док два трособна стана имају заједнички груписани блок за купатила. Између свих инсталационих блокова постављен је инсталационо вентилациони канал. (Слика 214.)

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

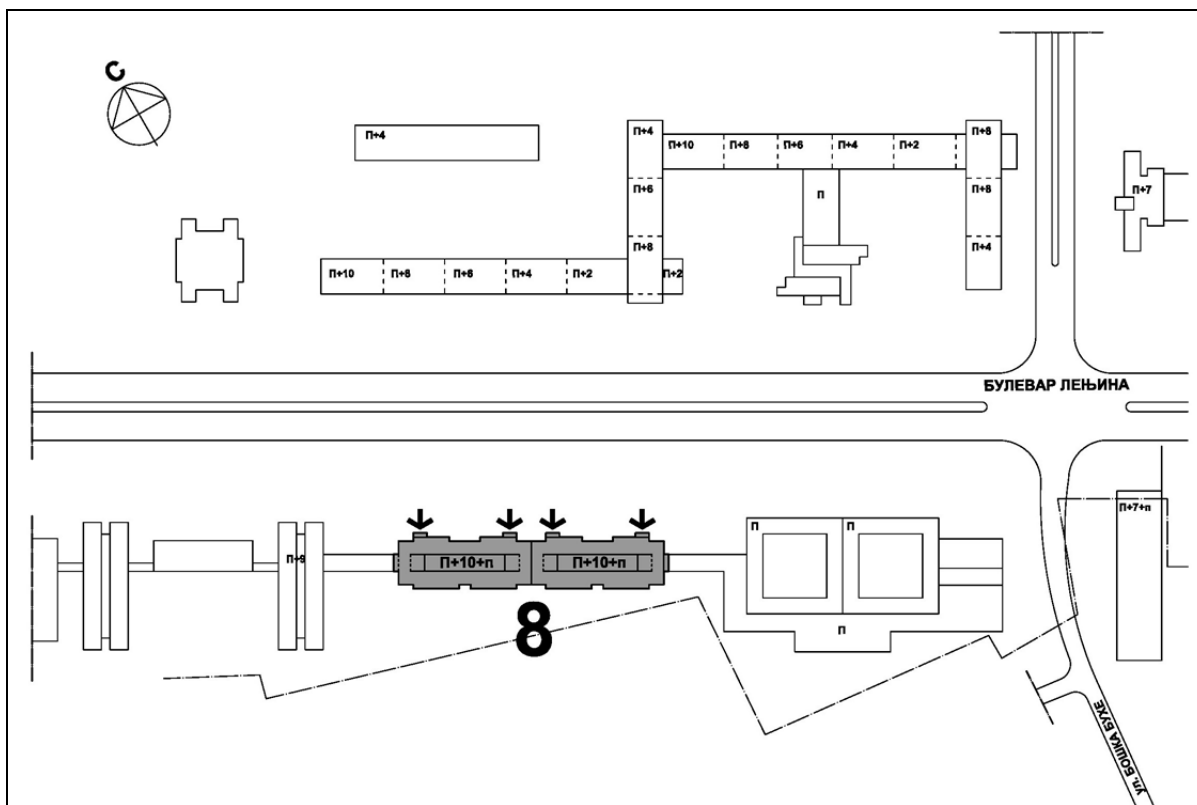
Степен индивидуализације

Критеријум степена индивидуализације код посматраних објеката се може једнако третирати као код већ анализираних студија случаја стамбених солитера или кула, те ни у овом случају неће бити посебно разматран.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У непосредном и ближем окружењу презентованих објеката нема објеката или стамбених блокова са истом спратношћу, већ су сви објекти значајно нижи. Просторно обликовна композиција и начин завршне фасадне обраде истакнутог натур бетона је такође архитектонски препознатљив елемент који није поновљен ни на једној од суседних зграда. Та чињеница још више доприноси аутентичности овог стамбено-пословног комплекса који несумњиво и данас појавно доминира овим тргом. Међутим, то истовремено не умањује значај околних објеката описаним у оквиру претходног примера, већ напротив, директно и отворено сведочи о развоју нишке послератне Зреле и Касне Модерне, односно о њеном развојном континуитету. Нажалост, и ову јединствену архитектонско-урбанистичку композицију нарушавају појединачне надградње, изграђене на крововима нижих ламела овог комплекса.

7.15 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 15		
Објекат (намена и спратност)	Стамбена зграда П+10+П „Објекат 8“ - Ламеле Л1 и Л2	
Инвеститор	Г.П. „Грађевинар“ Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Биро за пројектовање „ГРАЂЕВИНАРПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Љиљана Давидовић	
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања		
Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булевара Немањића (раније Булевар Лењина)	
Микролокација објекта	Некадашњи назив улице: Булевар Лењина Садашњи назив улице: Булевар Немањића у Нишу	број на мапи: 15
Временски оквир - година пројектовања	1974. година	
Типологија градње	Двојни објекат (ламеле у низу)	
Просторни склопови - нивои истраживања		
Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се не налази у близини тргова	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката	
<p>Позиционирање и груписање стамбених ламела у оквиру просторне организације унутар блока је пројектовано и реализовано у виду слободностојећег двојног објекта, састављеног од две стамбене ламеле постављене у (прекинутом) низу, са основном оријентацијом североисток-југозапад. Предметни објекат је позициониран дуж Булевара на његовој јужној страни. (Слика 215.)</p>		

Слика 215. Шематски ситуациони приказ предметног објекта у оквиру веће целине - Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Захваљујући једностраној уграђености, обе ламеле имају тространу слободну оријентацију, односно бочне секције имају три слободне фасаде, док су две унутрашње секције двострано уграђене и имају двострану оријентацију.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема

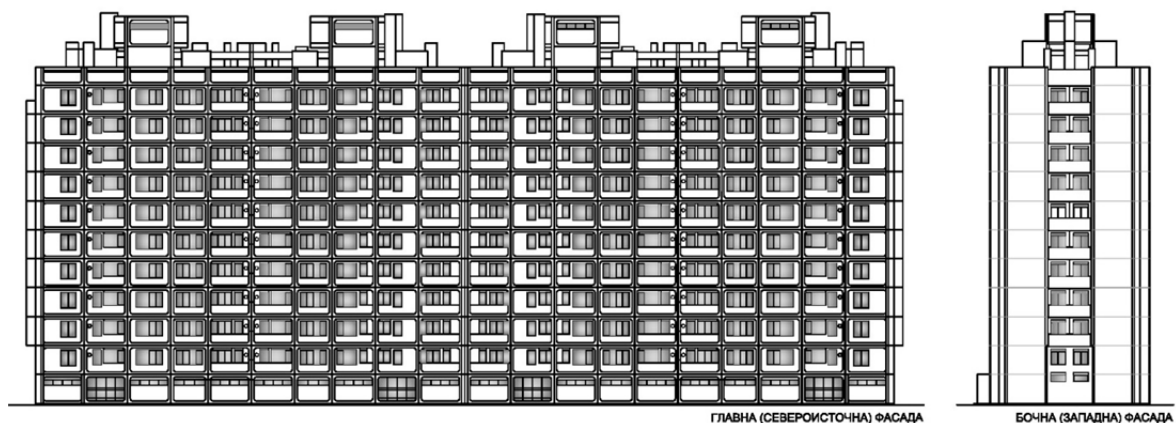
Постојећи фонд зеленила (зелених површина и високог растиња) око објеката и у оквиру унутрашњег дворишта је на задовољавајућем нивоу. Тампон зона са високим растињем је предвиђена по ободу булеvara са главне уличне (северне) стране, у оквиру унутрашњег дворишта на јужној страни и у западном делу између посматраног и суседног објекта.

У непосредној околини објекта није предвиђен дечји мобилијар, већ у ближем окружењу око суседних објеката. Постојећи фонд урбаног мобилијара је недовољан и за садашње време неадекватан.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Мирујући саобраћај
<p>У оквиру веће површине заједничког унутрашњег дворишта, постоји одређен број паркинг места. С`обзиром на то да број паркинг места није био предвиђен по одређеном урбанистичком параметру и који свакако није у складу са данашњим важећим параметрима, у садашњем времену је тај број незадовољавајући, док се паркирање аутомобила врши неплански и недовољно контролисано.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет
<p>И поред велике спратности и висине свих заступљених стамбених објеката у блоку, постигнута је оптимална међусобна удаљеност између свих вишеспратница. Висок проценат заступљености зеленила и тампон зона у виду високог растиња према фреквентној саобраћајници, постојање унутрашњег дворишта, наглашеност улазних партија, остварене визуре станова на вишим етажама у свим правцима, остварена могућност добре сагледивости објекта из правца булевара на северној страни, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење. (Слика 216.)</p>	
	
<p>Слика 216. Изглед објеката из правца булевара (лево и десно) Извор: аутор</p>	
Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта	Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине
<p>Сваки волумен (ламела) понаособ је призматичног облика наглашене симетрије на хоризонталном и вертикалном плану, кога у овом случају у основи чини једнотракт. Два просторна волумена заједно чине јединствену архитектонску целину, која има</p>	

сведену и благо разуђену форму високе спратности и наглашене хоризонталне поставке. Структура је чврсто везана за терен из кога израђаја приземље и остале стамбене надземне етаже, као и повучена поткровна етажа. Зграда има 10 стамбених етажа изнад приземља и заједничко поткровље.

Код свих фасада доминирају профилисани монтажни бетонски елементи са својом структуралном поделом, док су бочне фасаде делимично обложене фасадном опеком. Подужне фасаде су додатно обогаћене архитектонском пластиком у виду благог померања фасадних равни по дубини. Бочне фасаде ламела карактерише централна симетрија, конзолне терасе од другог до десетог спрата, и изражена подела глатких монтажних елемената по спратовима. У приземним деловима главне уличне фасаде позиционирани су и наглашени надкривени улази у објекте. Изнад последње стамбене етаже изграђено је повучено поткровље и завршница изнад лифта, са приступом на раван кров ради одржавања. (Слика 217.)

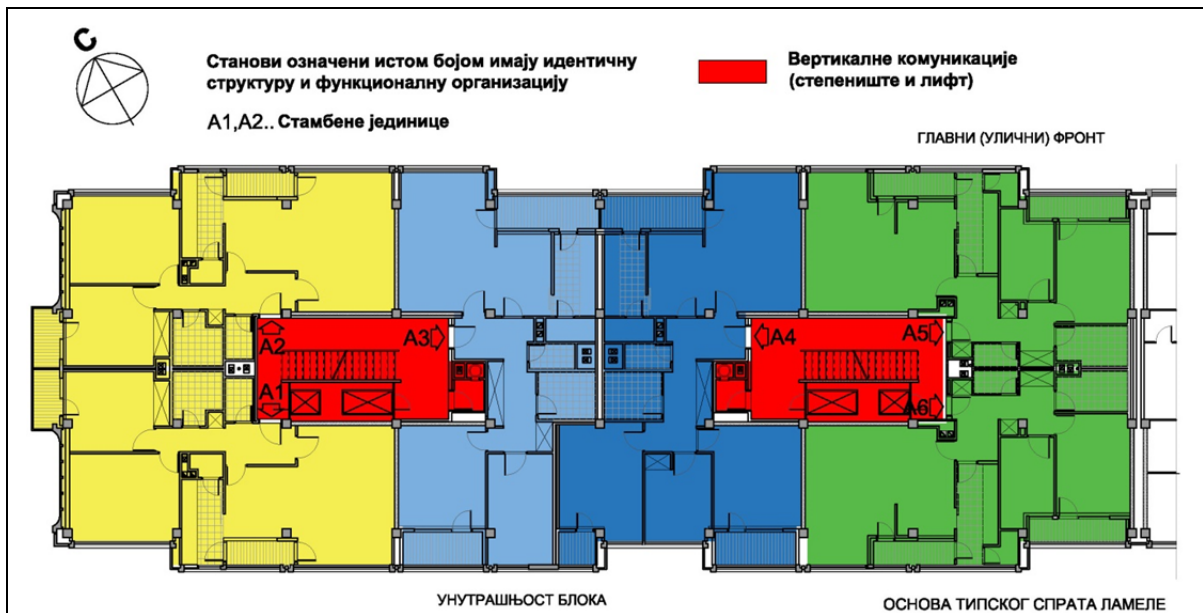

Слика 217. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна фасада (десно)
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Склоп карактеристичног типског спрата објекта 8 ламеле Л1 идентичан је са склопом типског спрата ламеле Л2. Две ламеле, посматране у целини представљају слободностојећи и компактан склоп, делимично разуђеног габарита у основи. Свака ламела понаособ представља симетричан и делимично уграђен (једнострано блокиран) склоп, који у основи чини једнотракт. (Слика 218.)

Слика 218. Склоп типског спрата стамбене ламеле (једнотракта)

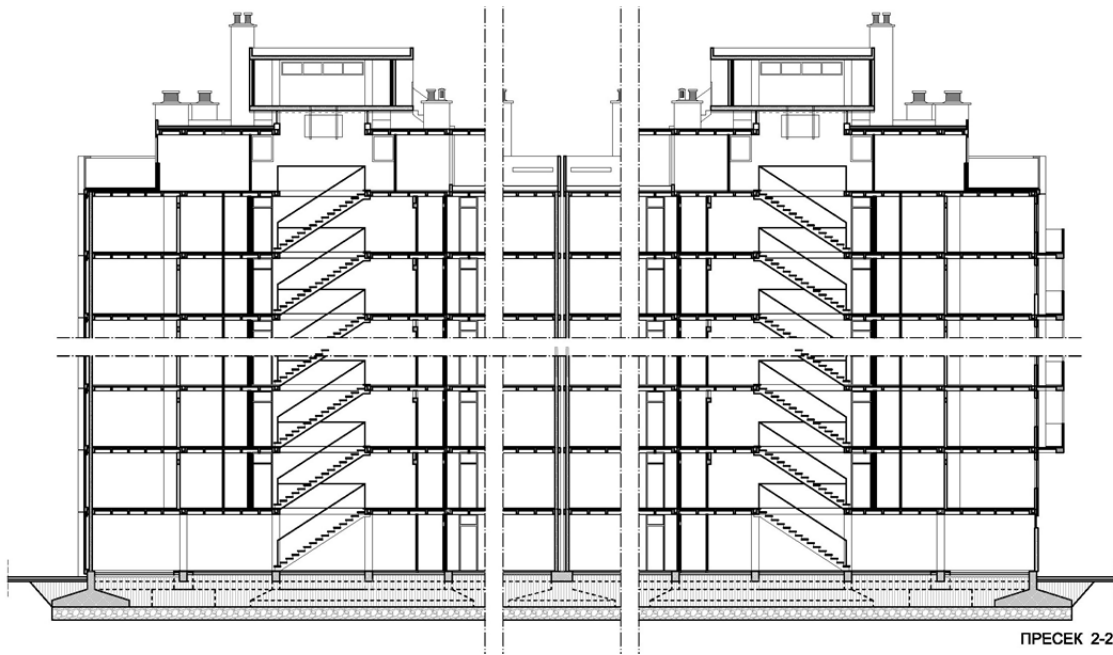
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Обе ламеле су подељене на две секције са по три стана на степеништу. Унутрашње (средишње) подсекције су блокиране са две стране (двострано уграђене) и такође имају двострану оријентацију, док су бочне подсекције једнострано блокиране и троструке оријентације. Централна симетрија ламеле је изражена у односу на вертикалне комуникације у попречном правцу, док је у подужном постављена у односу на међусобни заједнички зид. Вертикалне комуникације, једнокрако степениште и два лифта су централно позиционирани унутар секција са оптималном предвиђеном заједничком површином за ходничке комуникације и без природног осветљења.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

И ове ламеле у конструктивном смислу представљају наставак употребе и примене монтажних и полумонтажних система грађења у Нишу. Носећи конструктивни елементи су АБ стубови и платна у распону од 4,20 и 3,60 метара. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови` су постављени у армирано-бетонским језгрима. Већи део фасада обе ламеле предвиђен је од префабрикованих елемената, а неки од фасадних елемената су ливени на лицу места. Остале станара су у приземљу и није предвиђена подрумска етажа. (Слика 219.)

Слика 219. Попречни пресек кроз стамбену ламелу

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал истовремено на објектима је бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као сендвич платна са унутрашњом термоизолацијом. Поред наведене материјализације, примењени материјали на објектима су још и стакло, челик, дрво, алуминијум.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

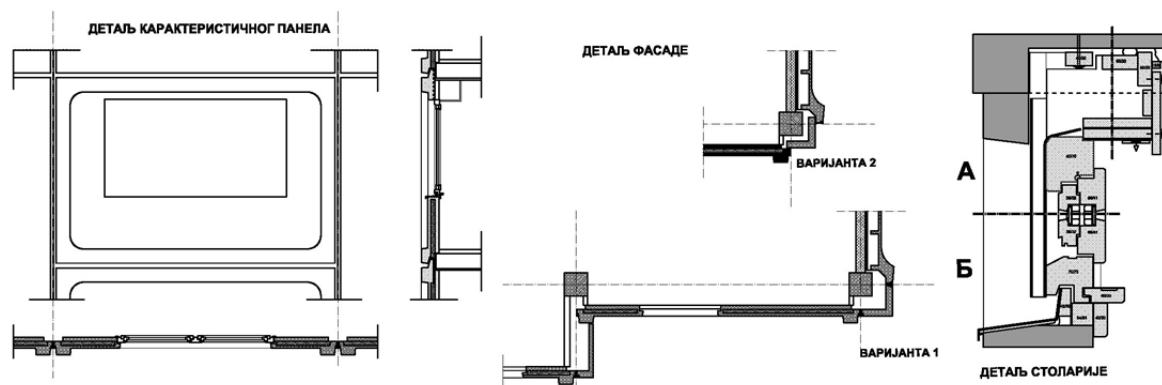
Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Објекат је својом висином и волуметријском поставком дуж булеvara наглашенији у простору од суседних стамбених објеката сличне волуметрије и спратности, који су попречно позиционирани у односу на булевар. Поменути фасадни монтажни панел представља елементарни градивни елемент-модул, који је реплициран више стотина пута у неколико варијабилних могућности, чиме је формирана читава фасадна структура обе ламеле. Варијантна решења панела подразумевају:

- панели са отворима различитих димензија за различите врсте прозора,
- панели са отворима различитих димензија за различите врсте ограда тераса (лођа),

- комбинација прве две варијанте,
- пуни панели без отвора,
- засечени панели у виду кровне атике,
- панели у виду отворених рамовских структура у функцији наглашених улазних партија.

Сви панели-модули имају исте спољашње димензије (габарите) и рамовску структуру са заобљеним ивицама, што истовремено представља примарно-секундарну фасадну пластику и конструктивно-декоративни детаљ. Понављањем истог модула са одређеним варијацијама је постигнута и већа економичност изградње код анализираниог објекта. (Слика 220.)

Слика 220. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената
Извор: аутор

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице**

Организација стана

По структури, у оквиру једне ламеле заступљени су двоипособни, трособни и троипособни станови на типској стамбеној етажи. Бочни станови унутар ламеле имају идентичну функционалну организацију, с`тим што трособни станови имају угаону позицију и двострану оријентацију, за разлику од двоипособних који су због заједничког зида са суседном ламелом једнострано оријентисани. Централно позиционирани станови у средишњем делу ламеле (станови које дели међусобни заједнички зид две секције), су по структури и површини највећи, са оријентацијом ка булевару на северној, односно ка унутрашњем дворишту на јужној страни. Поред тога, сви станови су двоструко уграђени са јасно подељеним функционалним зонама у оквиру стамбених јединица. (Слике 220 и 221.)

Слика 220. Основа типског (бочно позиционираног) трособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 221. Основа типског (централно позиционираног) троипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Функционалне зоне су дефинисане у оквиру конструктивних распона. Из централно позиционираног улазног простора (проширене комуникације) приступа се јасно

одвојеним зонама, дневној и ноћној зони стана. Дневни боравак, пролазна трпезарија и зона домаћинства (кухиња са припадајућом оставом), су пројектоване линеарно у континуитету, док је ноћни део стана издвојен као посебан блок. Ноћну зону чини спаваћа и једна дечја, односно две дечје собе, као и купатило са издвојеним тоалетом до којих се приступа из заједничког предпростора. Основне стамбене функције - дневни боравак, припрема хране, ручавање, рад и дневни одмор, међусобно су добро повезане и одвојене од ноћне зоне. Функционалност стана се огледа и у оствареним минималним димензијама и површинама за ходничке комуникације. Постојање кружне комуникације (кружне везе) између улазног ходника (предсобља), дневног боравка и ручавања (трпезарије), омогућава флексибилно повезивање ових функционалних зона у стану. Разматрани примери такође представљају квалитетан пример оптималног односа функционалне организације, предвиђених димензија просторија и укупне нето површине искоришћеног стамбеног простора.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

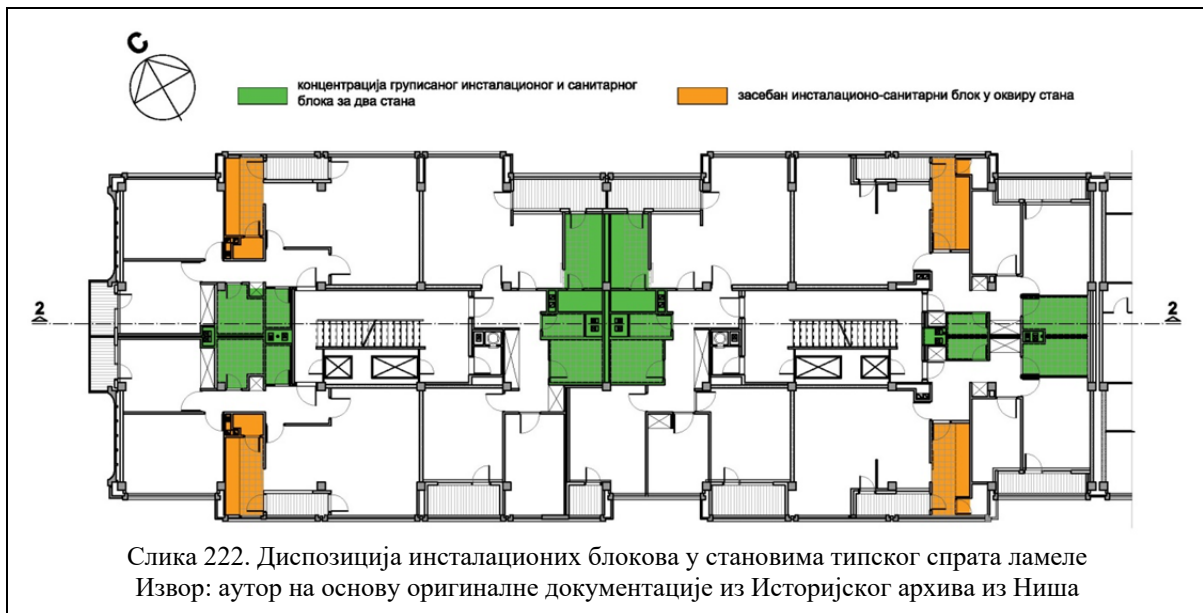
Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора

На основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајније измене организације унутрашњег простора стана. Станови су пројектовани са оптималним квалитетом у оквиру постигнуте корисне површине, како у смислу броја потребних просторија тако и њихових димензија. Одређени ниво флексибилности на нивоу поставке опреме и намештаја је могућ у оквиру већ дефинисаних простора. Димензије и површине одређених просторија, нарочито дневног боравка и трпезарије, дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Диспозиција инсталационих блокова

Централно позиционирани, средишњи станови на типском спрату ламеле имају груписане инсталационе и санитарне блокове, док бочни станови имају заједничке санитарне блокове и појединачне кухињске инсталације. (Слика 222.)

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Степен индивидуализације

Критеријум одређеног степена индивидуализације може бити препознат у малом броју предвиђених станова на спрату (три стана на степеништу), оптималним просторним димензијама свих просторија у стану, третманом прозорских отвора, односно увучених балкона и лођа. Визуелни идентитет појединачних стамбених јединица на овом примеру готово и да не постоји, обзиром да је акценат стављен на фасадном унифицираном растер-модулу.

Карактеристике непосредног окружења објекта

У наставку булевара на источној страни подигнуто је још стамбених зграда, идентичне архитектуре и појавних облика као код анализираног објекта. Већина тих зграда постављена је управно на булевар. Манир у третману и обради фасада је такође идентичан објекту који је предмет ове студије случаја. (Слика 223.)

Слика 223. Стамбени објекти у наставку булевара налик анализираној стамбеној згради
Извор: аутор

7.16 СТУДИЈА СЛУЧАЈА - ПРИМЕР БР. 16

Објекат (намена и спратност)	Стамбена зграда - Ламеле А1-1, А1-2, А1-3 Су+ВП+10+П	
Инвеститор	СИЗ Становања Ниш	
Пројектант (Предузеће)	Биро за пројектовање „ГРАЂЕВИНАРПРОЈЕКТ“ Ниш	
Одговорни пројектант	арх. Предраг Катанић	

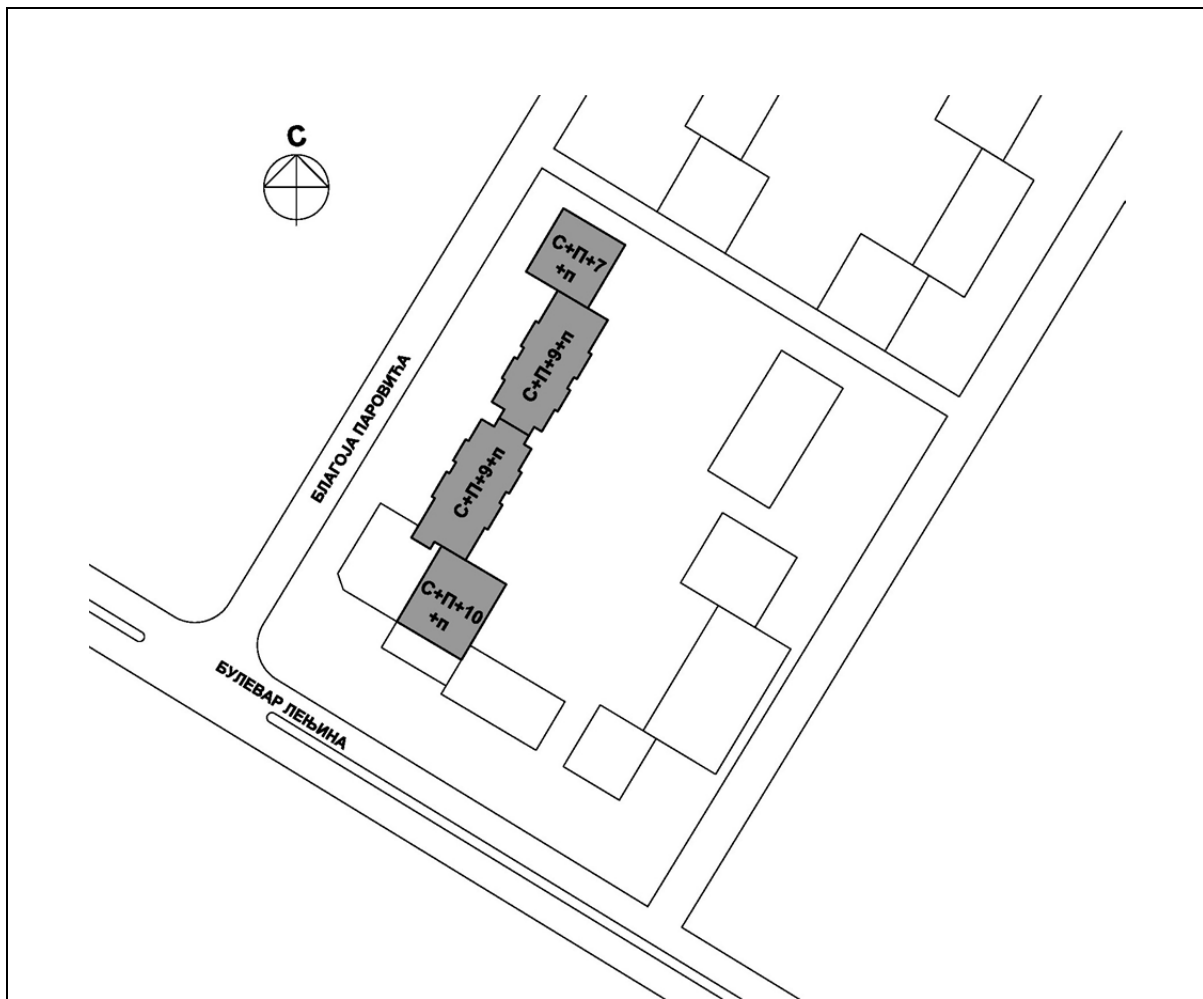
Просторни оквир - локација објекта у оквиру групације која је предмет истраживања

Макролокација објекта	Вишепородични стамбени објекти изграђени на новим површинама – обухват Булевара Немањића (раније Булевар Лењина)	
Микролокација објекта	Улица: Благоја Паровића	број на мапи: 16
Временски оквир - година пројектовања	1980. година	
Типологија градње	Смакнути објекти (ламеле) у низу	

Просторни склопови - нивои истраживања

Урбани просторни склоп - ниво градског трга	Објекат се не налази у близини тргова
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Просторна организација блока и груписање објеката

Стамбена зграда представља део просторног ансамбла коју чине ламеле постављене у низу. Позиционирање и груписање објеката у оквиру просторне организације унутар блока је пројектовано и реализовано у виду слободностојећег низа састављеног од четири стамбене ламеле, са основном оријентацијом северозапад-југоисток. Са југозападне стране на углу, изграђен је анекс пословне намене и приземне спратности. Две идентичне централно позициониране ламеле унутар низа (обе садрже две секције), заједно формирају издужен и разуђен тракт у основи, док су бочне ламеле смакнуте. (Слика 224.)

Слика 224. Шематски ситуациони приказ стамбеног објекта у оквиру веће целине - Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Северозападна и југозападна фасада имају отворене визуре ка Улици Благоја Паровића и Булевару Немањића, док су североисточна и југоисточна фасада орјентисане искључиво ка унутрашњости блока.

У оквиру стамбених блокова на северној страни булевара, сви објекти имају исту оријентацију, док се спратност разликује.

Остварени слободни простори испред ламела са уличне западне стране су већим делом искоришћени за зеленило и паркинг простор, док остатак чини пешачка комуникација.

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Зелене и заједничке отворене површине, постојање унутрашњих дворишта у оквиру блока – организација и опрема
<p>Постојећи фонд зеленила (зелених површина и високог растиња) око објеката и у оквиру унутрашњег дворишта је на високом нивоу процентуалне заступљености. Тампон зона са високим растињем је предвиђена по ободу булевара са уличне (јужне и западне) стране, као и поред фасада са стране унутрашњег дворишта.</p> <p>У североисточном делу блока, поред зелене површине реализован је спортски терен и плато са дечјим мобилијаром. Постојећи фонд урбаног мобилијара је недовољан и за садашње време недовољно адекватан.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Мирујући саобраћај
<p>Делимично уређен паркинг простор са недовољним бројем паркинг места по данашњим стандардима налази се у северозападном делу између зграда и тампон зоне зеленила са уличне западне стране.</p>	
Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока	Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет
<p>И поред велике спратности и висине већег броја заступљених стамбених објеката у блоку, постигнута је оптимална међусобна удаљеност између свих вишеспратница. Осим тога, висок проценат заступљености зеленила, постојање унутрашњег дворишта унутар блока са урбаним и дечијим мобилијаром, наглашеност улазних партија, остварена велика густина становања, постигнуте визуре у свим правцима као и могућност добре сагледивости објекта из правца булевара и из унутрашњости блока, чине показатеље и параметре који дефинишу визуелни идентитет пројектоване структуре у односу на постојеће окружење.</p> <p>Карактеристично својство једног броја стамбених ламела у блоку, укључујући и предметни пример студије случаја, представља измена у току градње објеката која је подразумевала завршницу у виду двоводних косих кровова са поткровним етажама, уместо првобитно пројектованих завршних повучених етажа са равним крововима. Међутим, реализација у виду двоводних кровова, без истурених надстрешница и са наглашеним калканским зидовима, не представља девастацију оригиналне замисли архитектуре и обликовања објеката, већ се може констатовати да је ово позитиван</p>	

пример контролисане и квалитетне модификације у току процеса изградње. (Слика 225.)

Слика 225. Садашњи изглед низа објеката

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.„ ДАН Ниша, 2012, стр. 43

У наставку ће надаље бити анализирано изворно пројектовано решење стамбених ламела у коме је била предвиђена изградња завршних повучених етажа са равним крововима.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектонска структура и форма објекта – волумени и фасадне површине

Четири међусобно повезана и смакнута волумена по хоризонтали и разуђена по вертикали), сачињавају јединствену урбанистичко-архитектонску целину. Сваки волумен (ламела) понаособ је призматичног облика делимичне симетрије на хоризонталном и вертикалном плану, кога у основи чини једнотракт. Четири просторна волумена заједно сачињавају јединствену архитектонску органску целину, која има сведену, ортогоналну и разуђену форму у основи, односно по вертикали (по спратовима). Структурална форма је чврсто везана за терен из кога израњају сутерен, високо приземље и остале стамбене надземне етаже, као и повучена поткровна етажа. Ламеле на крајевима низа имају по 8 и 11 спратова изнад сутерена, док средишње имају 10. Аналогно примеру студије случаја под редним бројем 10,

употребљен је сличан манир код третмана фасада. И на овом примеру је изражен дуалитет у оквиру ликовно-обликовног третмана фасадних равни, где се идентично третирају подужне, односно бочне фасаде. Код подужних доминирају монтажни бетонски фасадни елементи целом фасадном равни, док су основне равни бочних фасада без еркерних испуста, комплетно обложене фасадном опеком. Овај принцип топло-хладно примењен је и код осталих објеката унутар блока. Подужне фасаде су додатно обогаћене архитектонском пластиком у смислу померања фасадних елемената по дубини, сведеном колористиком и текстуром натур бетона. Бочне фасаде крајњих ламела карактеришу централна симетрија и конзолни испусти лођа. Изнад последње стамбене етаже пројектовано је повучено поткровље и кућица изнад лифта, са приступом на раван кров ради одржавања. (Слика 226.)

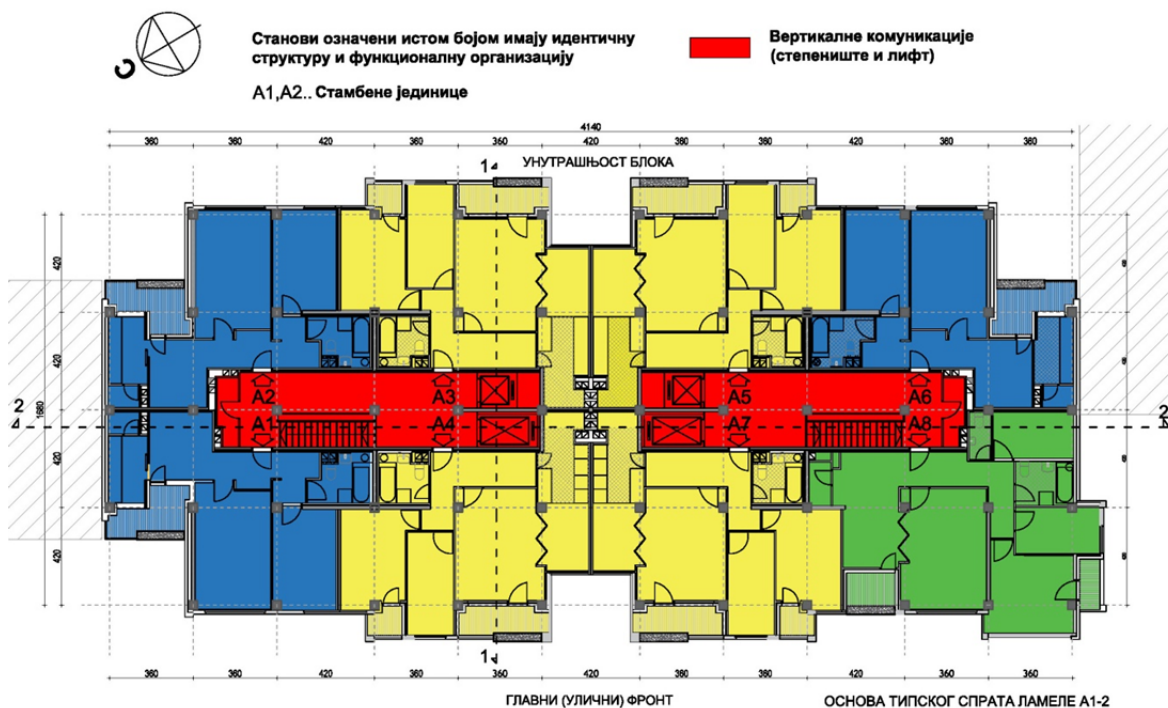

Слика 226. Фасаде стамбених ламела по пројектном решењу
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

**Архитектонски просторни
склоп - ниво стамбеног
објекта**

Склоп типског спрата

Као физички међусобно неодвојиве структуре, све четири ламеле заједно посматране у целини представљају слободностојећи и разуђен ансамбл са смакнутим поредком делова. Карактеристичан заједнички склоп типског спрата Ламеле А1-2 састоји се из две секције идентичне структуре и организације, које се делимично разликују у функционалној организацији једног стана, једне од секција. Свака од секција посматрана понаособ представља симетричан двострано уграђен склоп, који у основи чини једнотракт. (Слика 227.)

Слика 227. Заједнички склоп карактеристичног типског спрата монтажних стамбених ламела А1-2
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

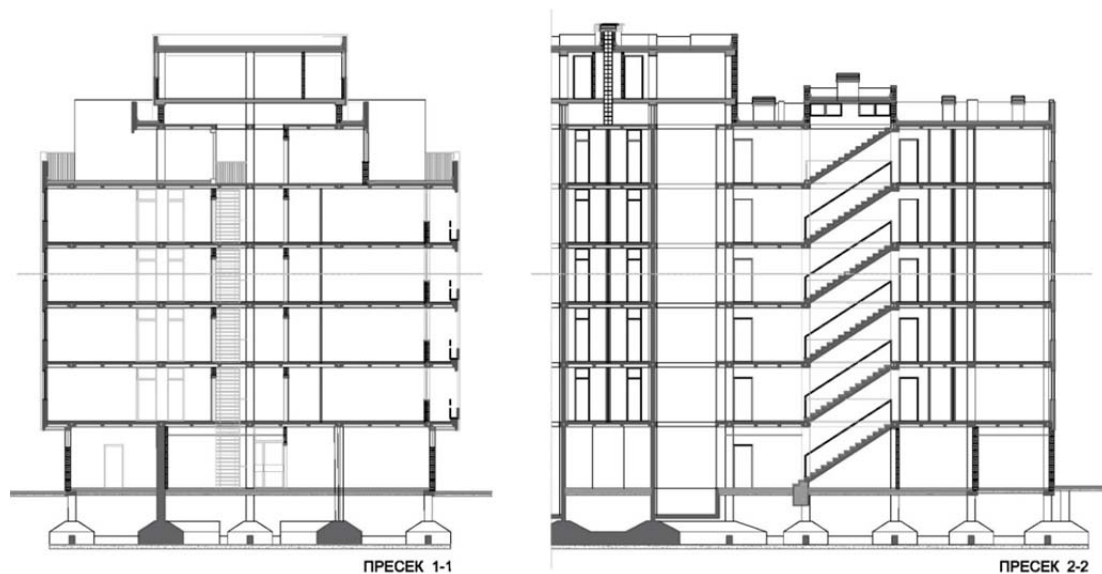
Централна симетрија обе секције изражена је у односу на заједничке вертикалне комуникације у основи, у попречном смислу. Све стамбене етаже имају идентичан склоп типског спрата. Пројектовано је по четири стана на степеништу. Сви станови на спрату су двострано уграђени са једностраном слободном оријентацијом, сем угаоно позиционираног стана А8 (Слика 227.) који има двострану оријентацију и различиту функционалну организацију у односу на остале станове. Вертикалне комуникације, једнокрако степениште и два лифта, су централно позиционирани унутар секција са оптималном предвиђеном заједничком површином за ходничке

комуникације. Није предвиђено природно осветљење и проветравање ходничких комуникација.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Конструктивни систем

И овај објекат је реализован у периоду масовне употребе и примене монтажних и полумонтажних система грађења у Нишу. Примењен је конструктивни „ИМС“ систем са елементима од АБ зидова и платна у распону од 3,6 и 4,20 метара. Вертикалне комуникације-степеништа и лифтови` су постављени у армирано-бетонским језгрима. Већи део фасада свих ламела предвиђен је од префабрикованих елемената, а неки од фасадних елемената су ливени на лицу места. (Слика 228.)

Слика 228. Попречни и подужни пресек кроз ламелу А1-2

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Материјализација објекта

Аналогно претходним примерима студија случаја из овог периода и изградње у овом делу града, најзаступљенији конструктивни и декоративни материјал истовремено је бетон. Фасадни монтажни елементи су пројектовани и изведени као сендвич панели са унутрашњом термоизолацијом. Осим бетона, код бочних фасада је доминантна и облога од фасадне опеке чиме је остварена додатна изолација по принципу фасадног трослојног сендвич зида. Поред наведене материјализације, примењени материјали на објектима су још и стакло, челик, дрво, алуминијум.

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

Архитектоника - примарна и секундарна пластика

Објекат својом висином и волуметријском поставком доминира на углу са југозападне стране блока орјентисаног ка булевару. На нивоу фасадних равни је у примарно-секундарној пластици реализовано више конструктивних и декоративних детаља који додатно обогаћују изглед фасада монтажних стамбених објеката. То се пре свега односи на композицију главних подужних фасада које чини ритам хоризонталних парапета и вертикално распоређених монтажних панела са утиснутим рељефним канелурама, као и на ритам наглашене примарно-секундарне пластике истурених тераса-лођа у односу на основну раван бочних фасада. Посебно истакнут детаљ представља бетонска жардињера имплементирана у делу ограде код једнострано отворених тераса. Осим конструктивног својства, фасадна опека има примарну естетску функцију на бочним фасадама, дајући истовремено топлију и хуманију контрастну ноту хладном натур и фарбаном бетону. (Слика 229.)

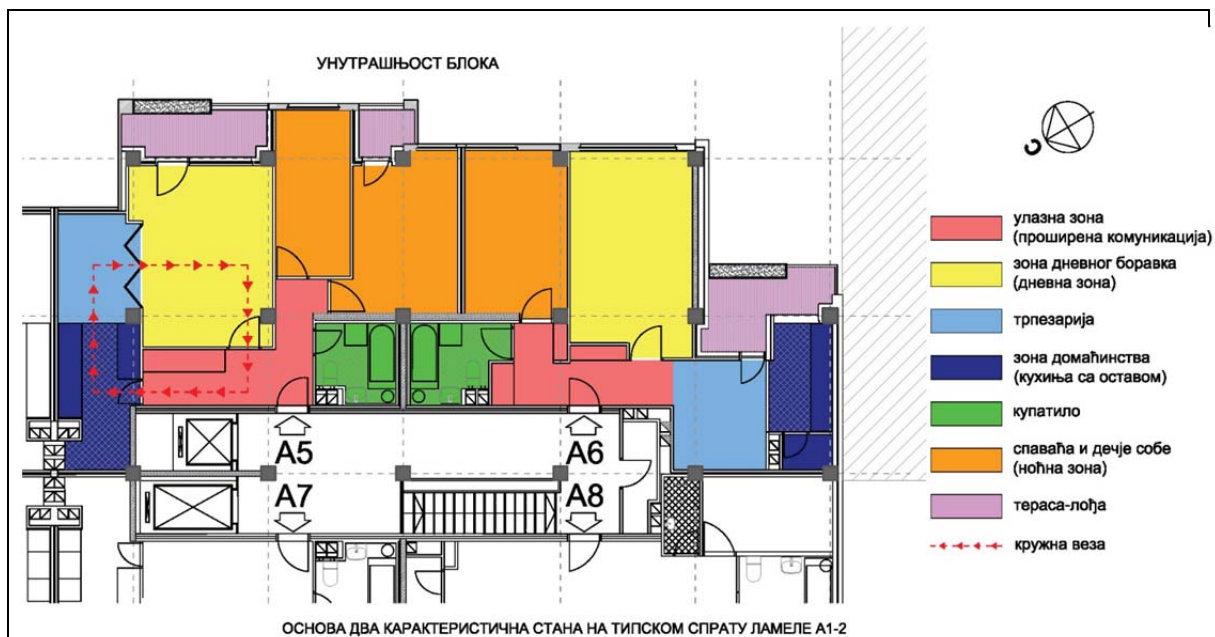

Слика 229. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање
Извор: аутор

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

Организација стана

На типској стамбеној етажи подсекције у оквиру ламеле А1-2, по својој структури најзаступљенији су двособни и двоипособни станови. Оба типа имају донекле сличну функционалну организацију, с`том разликом што двоипособан стан има једну (дечију) собу више. Поред тога, станови су двоструко уграђени, имају једнострану оријентацију и јасно подељене функционалне зоне у оквиру стамбених јединица. (Слика 230.)

Слика 230. Основа типског двоособног и двоипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Из централно позиционираног улазног простора (проширеног предсобља) приступа се јасно одвојеним зонама, дневној и ноћној зони стана. Код већег стана, дневна и зона домаћинства (кухиња са припадајућом оставом) су међусобно повезане преко заједничке пролазне трпезарије која је позиционирана централно у виду проширеног дневног боравка, односно у наставку кухиње. Захваљујући овој врсти комуникације и директном приступу кухињи из централног ходника, омогућена је кружна веза и флексибилно повезивање ових функционалних зона у стану. Ноћну зону чини блок са спаваћом и децом собом, као и купатило до кога се приступа из заједничког предсобља.

Основне стамбене функције (дневни боравак, припрема хране, ручавање, рад и дневни одмор) код мањег (двособног) стана, су такође међусобно повезане и изоловане од ноћне зоне. Разлика је у томе што се дневном боравку приступа једино из централног ходника, односно не постоји могућност кружне комуникације између наведених функционалних зона. Овај стан има дубљу лођу од осталих станова на типском спрату, којој се приступа из трпезарије. Ноћну зону чини спаваћа соба са купатилом до којих се приступа из проширеног улазног ходника.

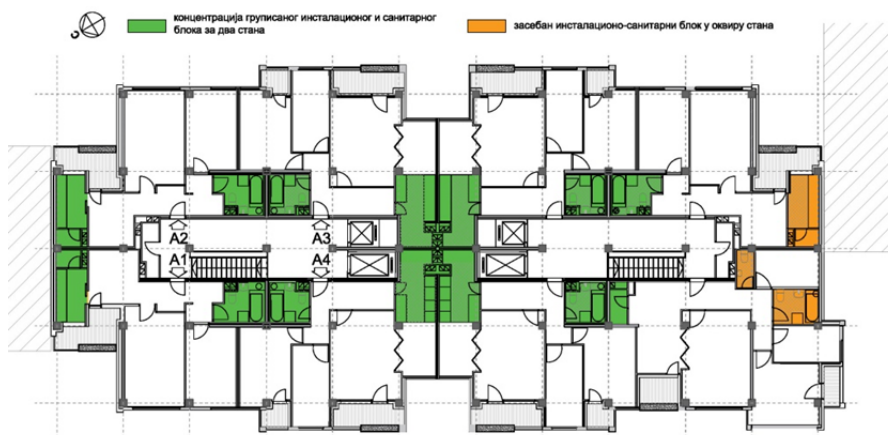
И код ових станова се изводи закључак да функционално решење представља оптималан однос организације, димензија просторија и искоришћености укупне нето површине стамбеног простора .

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Адаптибилност и флексибилност стамбеног
простора**

Анализирани објекат припада групи претходних примера студија случаја код којих на основу постављеног растера конструктивних елемената, структуре функционалне организације стамбених просторија, као и оптималног искоришћења простора за уградњу елемената опреме и намештаја, нису остављене велике могућности за накнадне адаптације и значајније измене организације унутрашњег простора стана. Станови су пројектовани са већ оптималним квалитетом у оквиру постигнуте корисне површине, како у смислу броја потребних просторија тако и њихових димензија. Одређени ниво флексибилности је могућ на нивоу реорганизације опреме и намештаја у оквиру већ дефинисаног простора. Димензије и површина дневног боравка дозвољавају флексибилну организацију намештаја и опреме тако да просторија може истовремено да прихвати различите садржаје.

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Диспозиција инсталационих блокова**

Сви станови на типском спрату посматране ламеле имају груписане инсталационе кухињске и санитарне блокове, сем једног трособног стана са угаоном позицијом. (Слика 231.)

Слика 231.
Диспозиција
инсталационих
блокова у становима
типског спрата
Извор: аутор на
основу оригиналне
документације из
Историјског архива
из Ниша

**Стамбени просторни склоп -
ниво стамбене јединице****Степен индивидуализације**

Структура посматраног објекта-ламеле у низу високе спратности, је у великој мери истоветна структури високих објеката из претходних анализираних примера студија случаја 10 и 11, те се и одређени ниво степена индивидуализације генерално не разликује од поменутих. Карактеристично негативно својство је превелика близина

прозора и лођа различитих станова из различитих ламела, на споју крај њих и средишње позиционираних ламела.

Карактеристике непосредног окружења објекта

Већина стамбених објеката у непосредном окружењу је готово типски грађено у читавом стамбено-пословном комплексу тог дела насеља између булевара са југозападне и нишавског кеја са североисточне стране. За разлику од посматраног низа ламела, урбанистичка поставка већине стамбених просторних групација се састоји од четири једнострано смакнуте ламеле које у основи формирају ћирилично слово „С“. Поред стамбених, у непосредној близини у оквиру насеља подигнути су и значајни објекти пословно-трговинске и јавне намене, укључујући и дечије обданиште. (Слика 232.)

Слика 232. Садашњи изглед стамбено-пословног комплекса
Извор: <https://gis.ni.rs/smartPortal/gunisPublic>

8.0 ТИПОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АНАЛИЗИРАНИХ ПРИМЕРА ОБЈЕКТА ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА - СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Проф. Владимир Лојаница у својој књизи „Становање“ веома јасно дефинише појмове типологије и типолошке идентификације, док се начин њиховог образлагања и примене може аплицирати и на објекте који су предмет овог истраживања. Између осталог, у књизи се наводи следеће: „Начина и класификација, разврставања по типовима, може бити онолико колико има могућих специфичних фокуса на поједине аспекте стамбене архитектуре.“ У претходном делу аутор истиче: „У зависности од тога шта типолошка класификација има за циљ зависи који критеријум ће бити извучен у први план и по чему ће се одвијати систематизација.“ У наставку проф. В. Лојаница додаје: “За нас је у овом тренутку најважнија комбинација функционалних и формалних особина зграде и оних које се тичу карактеристика урбаних простора сачињених залапчавањем и груписањем стамбених склопова. Овај сет јединствених специфичности урбаних, формалних и функционалних параметара даће нам најелементарнију, најопштију типологију становања која представља полазну тачку у идентификацији, разумевању, обради и изучавању стамбене архитектуре. Захваљујући концепту типолошких нивоа можемо развити табелу базичних типолошких шема према типовима структуралне уређености, односно елементима класификације архитектуре становања.“ (Лојаница В., 2019: 116)

На основу горе наведеног и досадашњег истраживања, сублимирање карактеристичних заједничких компоненти, елемената и појавних облика на примерима анализираних објеката-студија случаја, изведено је кроз класификацију и типолошку анализу истих. Анализа објеката је извршена према временском периоду пројектовања приказаних објеката у односу на: архитектонско-урбанистичку поставку и спратност, просторно-обликовне карактеристике на нивоу волуметрије и фасадних равни, као и на заједничке функционалне карактеристике стамбених јединица.

Периодизација анализираних објеката се по њиховим заједничким карактеристикама може поделити на три временска периода:

1. период пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1954. до 1959. године,
2. период пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1960. до 1969. године,

3. период пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1970. до 1980. године.

8.1 Карактеристике и класификација објеката у периоду пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1954. до 1959. године

Приказани објекти вишепородичне стамбене архитектуре Ниша пројектовани и грађени у периоду од 1954. до 1959.-те године, превасходно представљају унапређену верзију послератне стамбене архитектуре изразито сведене и пауперистичке провенијенције, која у начелу представља наставак међуратне Ране Модерне. Сведеност фасада на једноставну геометрију и веома скромна, готово непостојећа полихромија бивају унапређене на новопроектованим објектима у другој половини шесте деценије 20-тог века. Објекти постају савременији у погледу урбанистичке поставке, на функционалном плану и на нивоу фасадних равни, док поједини објекти добијају и ауторски печат нарочито у обликовном изразу. То потврђује и арх. З. Чемерикић у својој књизи „Савремена архитектура Ниша 1946-1966“: “Чињени су велики напори да се квалитет станоградње подигне на један виши ниво. То је приметно у следећем периоду, који условно почиње после 1950.године, и траје следећих десетак година. Инвестирање постаје организованије, пројектовање осмишљеније као последица многих истраживања и анализа.“ (Чемерикић З., 2010: 19) Овакав приступ и иновативни манир у пројектовању био је сем код стамбених зграда, посебно заступљен и код објеката јавне намене.

Приказани карактеристични примери-студије случаја стамбених и стамбено-пословних објеката из овог периода који су анализирани у оквиру овог истраживања, сем пар објеката, углавном су дела истог аутора, арх. Михајла Митровића, и сви су лоцирани у централном градском језгру Ниша. Чињеница да је један аутор (у то време већ афирмисани и признати архитекта од стране струке) пројектовао већи број објеката на главним правцима у оквиру градске урбане матрице у препознатљивом маниру а без претераног понављања у функционалном и обликовном смислу, указује на додатни квалитет просторног повезивања и утврђивања заједничких типолошких карактеристика стамбених просторних структура. Сви приказани и анализирани објекти су грађени у масивном (зиданом) конструктивном систему, имају нижу надземну спратност до П+5+Пк и не поседују лифт, док се стамбене вишеспратнице, односно куле и солитери, као и употреба скелетног конструктивног система, јављају

тек након 1960. године прошлог века.

На основу наведеног, као и на основу свих досадашњих анализа и истраживања, закључује се да се у периоду шесте деценије јављају објекти који се могу окарактерисати као објекти Зреле нишке Модерне, чији се основни принципи заснивају на постулатима Интернационалног стила у оквиру светског покрета Модерна, а који су у датом периоду надограђивани и унапређивани савременим локалним (на нивоу града и земље) принципима, елементима и технологијама.

8.1.1 Архитектонско-урбанистичка поставка

Објекти из овог периода углавном представљају реконструкцију постојеће централне градске матрице попуњавањем местимичних празнина у блоковима, или рушењем старих, дотрајалих и оштећених објеката ради изградње нових. То је подразумевало формирање и обнављање, односно наставак блоковске изградње по узору на наслеђену урбанистичку матрицу из међуратне Ране Модерне. Такве примере представљају зграде „Маргер“, „Шумадија“, „Сити“, „Колонада“ и друге. Типологија градње је углавном била заступљена у виду линијског склопа, који се у принципу јавља као линијски или угаоно уграђен склоп. (Марушић Д., Лојаница В., 1999/2000)

Разликујемо:

- интерполоване (уграђене) објекте-интерполације, уметнути објекат између два постојећа,
- угаоне објекте-доминантни угаони објекат од кога се даље обострано развијају улични фронтови, и
- двојне објекте-два независна објекта спојена једним међусобним заједничким зидом.

У оквиру дате типологије, као подтипови јављају се и карактеристични смакнути линијски и угаони склопови, односно објекти у смакнутом непрекинутом низу. Објекти су најчешће пројектовани као две или више повезаних ламела (секција). Ретки примери који се такође јављају у том периоду су угаони објекти у низу који немају класичну овалну угаону форму, већ се угао ломи тако што се низ смиче и разуђује у две или више ламела призматичне, правилне геометрије, и на тај начин се отвара додатни слободан простор који је дефинисан смакнутим, односно разуђеним низом. Овакав принцип представља почетак декомпоновања угла као конститутивног елемента блока,

и својеврсну прелазну фазу ка формирању „простора око куће“, што је једна од основних одлика урбанистичког планирања Касне (Позне) Модерне која ће уследити у наредном периоду, на супрот „кући око простора“ што је била одлика традиционалног урбанизма, односно урбанизма Ране Модерне у Нишу. Реализовани примери стамбено-пословних објеката по овом принципу јесу зграда „Маргер“ аутора М. Митровића на тргу 14. Октобар и три карактеристичне зграде на истој раскрсници Обреновићеве и Душанове улице. То су: зграда аутора инж.арх. С. Брезоског из пројектног бироа из Скопља (Македонија), на углу Обреновићеве улице и Трга Павла Стојковића, односно на северозападној страни раскрснице, зграда „Шумадија“ на југозападној, као и зграда „Швајцарија“ у југоисточном делу поменуте раскрснице.

8.1.2 Просторно-обликовне карактеристике

Заједничке компоненте и појавне облике код анализираних објеката посматраног периода чине архитектонски просторно-обликовни елементи на нивоу волуметрије и архитектонике, односно фасадних равни. Карактеристични елементи који се јављају код волуметријског обликовања компактних или разуђених (рашчлањених) призматичних форми анализираних објеката су следећи:

- наглашени стубови у виду слободностојеће колоне у оквиру повученог дела приземља, са циљем проширења улазне партије у објекат, односно омогућавања наткривеног наставка тротоара (пешачке променаде),
- повучено поткровље са карактеристичном кровном завршницом у виду „лебдеће“ надстрешнице, која се јавља као изломљена, засвођена, валовита или равна праволинијска форма, или у форми пергола које такође дефинишу висинску нивелету објекта.
- пасажи (пролази) у виду просторне перфорације (отвори) унутар објеката на приземном нивоу, ради повезивања уличног спољашњег простора и унутрашњег дворишта објекта.

Карактеристични елементи архитектонске примарне и секундарне пластике, као и хроматског ефекта на фасадним равнима анализираних објеката су следећи:

- наглашени благо истурени оквири који наглашавају прозорске отворе, фасадне композицијске целине (целе етажне или делове етажне),

- балкони у виду истурених или делимично истурених лођа, односно увучених лођа целом дужином фасаде или парцијално, са оградама које могу бити пуне (озидане или бетонске), отворене, или комбиновање наведених варијанти, док су ограде истурених балкона најчешће у маниру пуно-празно где су две стране слободне а друге две са пуном испуном у форми ћириличног слова „Г“,
- транзене различитих геометризованих облика у оквиру фасадних равни, које стварају динамички утисак мирним хоризонталама ограда у виду њиховог продужетка и са функцијом брисолеја,
- употреба колорита и геометризованих мурала на одређеним деловима фасада, као и примена пластично стилизованих декоративних фасадних елемената са додатним ефектом игре светлости и сенке.

Последње две категорије су у том периоду превасходно биле својствене аутору арх. Михајлу Митровићу, по чему су између осталог, његови објекти у центру Ниша били препознатљиви.

8.1.3 Функционална организација

Поред стилске одреднице и припадности Зрелој нишкој Модерној, станови анализираних објеката свакако припадају и такозваном Социјалистичком, односно фондовском стану, будући да је станоградња тада била финансирана из јединственог, државног фонда за стамбену изградњу, односно фонда тадашње Народне армије. „Фондовско становање производ је европске модернистичке (дакле, лево оријентисане) идеологије и праксе.“ (Петровић Б., Рашковић И., Стојановић Д., Стаменовић П. Дуканац Д., 2017: 36) Осавремењивање функционалне организације станова је у овом периоду реализовано кроз тежње да се оствари већи квалитет функције применом следећих, за то доба иновативних принципа: минимизирањем димензија помоћних (ходничких) простора, зонирањем просторија, двоструком оријентацијом стамбених јединица, остваривањем могућности циркуларне комуникације (увођење кружне везе), проширењем ходничке комуникације за смештај трпезаријског стола, груписањем инсталационих вертикала и друго. Поред увођења нових принципа, у организацији функције одређеног броја посматраних објеката читају се између осталог и неки пројектантски принципи својствени и претходним периодима, као што су: централни ходник одакле се приступа свим просторијама, комбиновани дневни боравак, пролазна соба, стамбена кухиња са нишом или издвојена као засебна просторија са природним

осветљењем и проветравањем, односно пројектована уз фасаду.

У својим истраживањима, арх. В. Петровић се такође бави развојем и типологијом функционалних стамбених карактеристика вишепородичног становања у Нишу по дефинисаној периодизацији, који се у одређеном делу „поклапају“ са типолошким функционалним карактеристикама и периодизацијом везаном за ово предметно истраживање. Осим напред утврђених и наведених типолошких карактеристика станова, већи број типолошких карактеристика функционалне организације стамбених јединица дефинисаних у оквиру истраживања арх. В. Петровић, такође се могу аплицирати код анализираних објеката овог предметног истраживања у посматраном периоду су следеће:

- „постављање основа савременог стана,
- постојање једног улаза у стан,
- зонирање стана према билошком ритму породице, подела на дневну и ноћну зону стана,
- појава савременог облика дневне собе као примарног центра окупљања породице,
- стамбена кухиња са нишом,
- увођење циркуларних токова (кружне везе),
- купатило се пројектује у оквиру ноћне зоне стана и организовано је према елементарним функцијама,
- помоћне просторије најчешће у виду оставе уз кухињу,
- двострана оријентација стана.“ (Петровић В., 2021: 167-168)

У наставку су дати табела, дијаграми и распоред анализираних објеката на територији града Ниша у виду мапе делова града. Сви наведени прилози, сем анализираних објеката студија случаја садрже и објекте који су у оквиру анализа критички разматрани као ближе или даље окружење анализираних објеката из истог периода. Називи објеката у оквиру свих прилога су означени истим редним бројем.

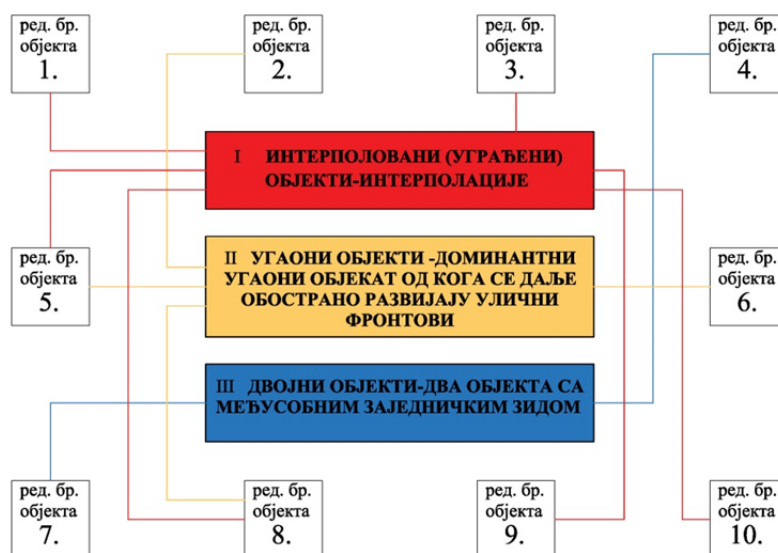
8.1.4 Табела 3: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1954 - 1959.год.

РЕДНИ БРОЈ	НАЗИВ СТАМБЕНОГ (СТ. ПОСЛОВНОГ) ОБЈЕКТА И АУТОР	ПЕРИОД (ГОДИНА) ПРОЈЕКТОВАЊА	ЗАЈЕДНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ			
			АРХИТЕКТОНСКО УРБАНИСТИЧКИ НИВО	ПРОСТОРНО-ОБЛИКОВНИ НИВО		НИВО ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
				ВОЛУМЕТРИЈА	АРХИТЕКТОНИКА И ХРОМАТСКИ ЕФЕКАТ	
	РЕПРЕЗЕНТАТИВНИ И ПРЕДМЕТНИ СТАМБЕНИ И СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИ ОБЈЕКТИ АНАЛИЗИРАНИ У ОКВИРУ СТУДИЈА СЛУЧАЈА, КАО И ОКОЛНИ ОБЈЕКТИ У НЕПОСРЕДНОЈ И БЛИЖОЈ ОКОЛИНИ	1954 - 1959.год.	<p>I ИНТЕРПОЛОВАНИ (УТРАЂЕНИ) ОБЈЕКТИ-ИНТЕРПОЛАЦИЈЕ</p> <p>II УГАОНИ ОБЈЕКТИ - ДОМИНАНТНИ УГАОНИ ОБЈЕКАТ ОД КОГА СЕ ДАЉЕ ОБОСТРАНО РАЗВИЈАЈУ УЛИЧНИ ФРОНТОВИ</p> <p>III ДВОЈНИ ОБЈЕКТИ-ДВА ОБЈЕКТА СА МЕЂУСОБНИМ ЗАЈЕДНИЧКИМ ЗИДОМ</p>	<p>I ПАСАЖИ - ОТВОРЕНИ ПРОЛАЗИ УНУТАР ОБЈЕКТА НА ПРИЗЕМНОМ НИВОУ</p> <p>II НАГЛАШЕНИ СТУБОВИ У ВИДУ СЛОБОДНОСТОЈЕЋЕ КОЛОНАДЕ У ОКВИРУ ПОВУЧЕНОГ ДЕЛА ПРИЗЕМЉА</p> <p>III ПОВУЧЕНО ПОТКРОВЉЕ СА КАРАКТЕРИСТИЧНОМ КРОВНОМ ЗАВРШНИЦОМ</p>	<p>I ИСТУРЕНИ ОКВИРИ КОЈИ НАГЛАШАВАЈУ ПРОЗОРСКЕ ОТВОРЕ ИЛИ ФАСАДНЕ КОМПОЗИЦИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ</p> <p>II БАЛКОНИ У ВИДУ ИСТУРЕНИХ ИЛИ ДЕЛИМИЧНО ИСТУРЕНИХ ТЕРАСА</p> <p>III ИСТУРЕНЕ ИЛИ УВУЧЕНЕ ЛОБЕ ЦЕЛОМ ДУЖИНОМ ФАСАДЕ ИЛИ ПАРЦИЈАЛНО</p> <p>IV ИСТУРЕНИ КОНЗОЛНИ БАЛКОНИ СА ИСПУНОМ У ВИДУ БИРИЛИЧНОГ СЛОВА „Г“</p> <p>V ТРАНЗЕНЕ У ОКВИРУ ФАСАДНИХ РАВНИ</p> <p>VI УПОТРЕБА КОЛОРИТА И МУРАЛА НА ФАСАДАМА</p> <p>VII ПРИМЕНА ПЛАСТИЧНО СТИЛИЗОВАНИХ ДЕКОРАТИВНИХ ФАСАДНИХ ЕЛЕМЕНАТА</p>	<p>I ПОСТОЈАЊЕ ЈЕДНОГ УЛАЗА У СТАН</p> <p>II МИНИМИЗИРАЊЕ ДИМЕНЗИЈА ХОДНИЧКИХ ПРОСТОРА</p> <p>III ФОРМИРАЊЕ ЦЕНТРАЛНОГ ХОДНИКА ОДАКЛЕ СЕ ПРИСТУПА СВИМ ПРОСТОРИЈАМА</p> <p>IV КОМБИНОВАНИ ДНЕВНИ БОРАВАН</p> <p>V ПРОЛАЗНА СОБА</p> <p>VI ДНЕВНА СОБА КАО ПРИМАРНИ ЦЕНТАР ОКУПЉАЊА ПОРОДИЦЕ</p> <p>VII ЗОНИРАЊЕ СТАНА НА ДНЕВНУ И НОЋНУ ЗОНУ</p> <p>VIII УВОЂЕЊЕ ЦИРКУЛАРНИХ ТОКОВА (КРУЖНЕ ВЕЗЕ)</p> <p>IX ПРОШИРЕНА ХОДНИЧКА КОМУНИКАЦИЈА ЗА СМЕШТАЈ ТРПЕЗАРСКОГ СТОЛА</p> <p>X СТАМБЕНА КУХИЊА СА КУХИЊСКОМ НИШОМ</p> <p>XI ПОМОЋНЕ ПРОСТОРИЈЕ-ОСТАВА УЗ КУХИЊУ</p> <p>XII ГРУПИСАЊЕ ИНСТАЛАЦИОНИХ ВЕРТИКАЛА</p> <p>XIII ДВОСТРАНА ОРИЈЕНТАЦИЈА СТАНА</p>
1.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА По+П+5+ПК У ОБРЕНОВИЋЕВОЈ (ПОБЕДИНОЈ) УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1954.год.	ТИП I	II и III	III и V	НЕМА ИНФОРМАЦИЈА
2.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „МАРГЕР“ По+П+3+ПК У ОБРЕНОВИЋЕВОЈ (ПОБЕДИНОЈ) УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1955.год.	ТИП II (подтип)	I, II и III	I, II, III и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII и XIII

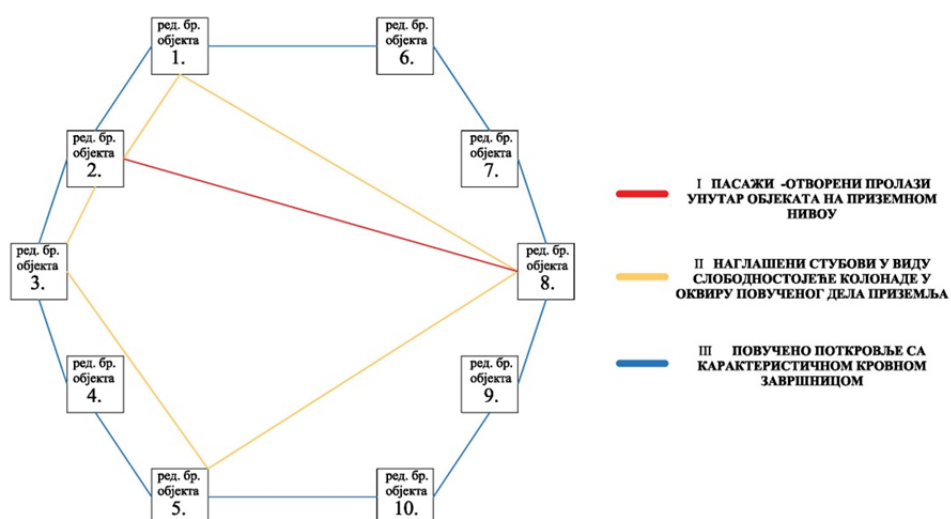
3.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА У НАСТАВКУ ЗГРАДЕ „МАРГЕР“ По+П+5+ПК У ОБРЕНОВИЋЕВОЈ (ПОБЕДИНОЈ) УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1955.год.	ТИП I	II и III	III и V	НЕМА ИНФОРМАЦИЈА
4.	УПРАВНО-СТАМБЕНА ЗГРАДА „БУЈИЦА“ (По+П+3) У УЛИЦИ М. ЛЕШЈАНИНА (С. ПАУНОВИЋА) АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1955.год.	ТИП III	III	I, III, V и VI	I, II, III, VI, VII, VIII, X, XI, XII и XIII
5.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „КОЛОНАДА“ (По+П+3+ПК и По+П+4) У ОБРЕНОВИЋЕВОЈ (ПОБЕДИНОЈ) УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1956.год.	КОМБИНАЦИЈА ТИП I (подтип) и ТИП II (подтип)	II и III	I, II, III, IV и VI	I, II, III, IV, VI, VII, X, XI, XII и XIII
6.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „СИТИ“ (По+П+3(4)+ПК) У ОБРЕНОВИЋЕВОЈ (ПОБЕДИНОЈ) УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1956.год.	ТИП II	III	I, III, и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII и XIII
7.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА У НАСТАВКУ ЗГРАДЕ „БУЈИЦА“ (По+П+3 и По+П+4) У УЛИЦИ М. ЛЕШЈАНИНА (С. ПАУНОВИЋА) АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1956.год.	ТИП III	III	I, III, и VI	НЕМА ИНФОРМАЦИЈА
8.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА (По+П+3 и По+П+4) НА УГЛУ ОБРЕНОВИЋЕВЕ (ПОБЕДИНЕ) УЛ. И ТРГА ПАВЛА СТОЈКОВИЋА АУТОР: С. БРЕЗОВСКИ	1956.год.	КОМБИНАЦИЈА ТИП I и ТИП II (подтип)	I, II и III	I, II, III, IV и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII и XIII
9.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „ЈАГОДА“ (ПО+П+3+ПК) У ВОЖДОВОЈ УЛИЦИ АУТОР: МИХАЛЛО МИТРОВИЋ	1957.год.	ТИП I	III	I, III, VI и VII	I, II, III, IV, VI, VII, X, XI, XII и XIII

10.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА ПО+П+3(4)+ПК НА ТРГУ 14. ОКТОБРА АУТОР: СТАНКО ФАБРИС	1959.год.	ТИП I (подтип)	I и III	I, II, III и VI	I, II, III, IV, VI, VII, IX, X, XI и XII
-----	--	-----------	----------------	---------	-----------------	--

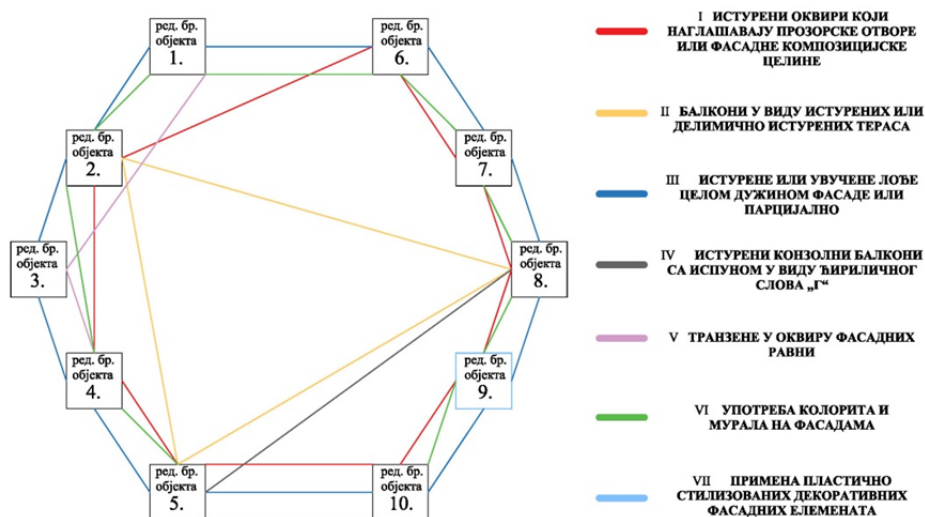
8.1.5 Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 3.

Дијаграм 1. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке
Извор: аутор

Дијаграм 2. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије
Извор: аутор

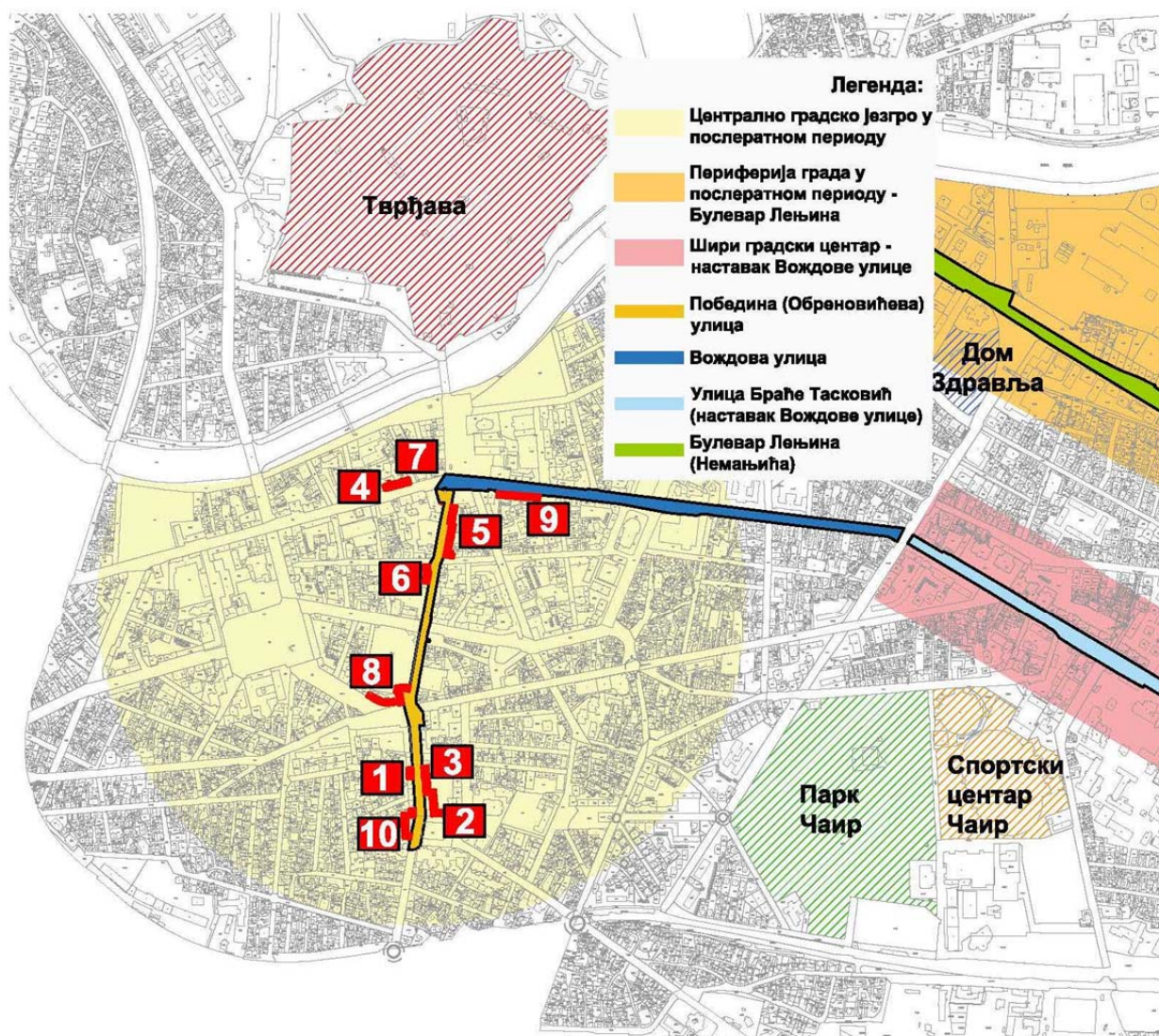

Дијаграм 3. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике
Извор: аутор

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОБЈЕКТА НА НИВОУ ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ДАТЕ У ТАБЕЛИ 3. (8.1.4)													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1.													
2.	■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■	■
3.													
4.	■	■	■			■	■	■	■	■	■	■	■
5.	■	■	■	■		■	■			■	■	■	■
6.	■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■	■
7.													
8.	■	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■	■
9.	■	■	■	■		■	■			■	■	■	■
10.	■	■	■	■		■	■		■	■	■	■	

Дијаграм 4. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова
Извор: аутор

8.1.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1954 - 1959.год.

1. Обреновићева 124 б 2. Обреновићева 59 б,в,г 3. Обреновићева 59а
 4. Ген. Милојка Лешјанина 12 5. Обреновићева 1-11
 6. Угао Обреновићеве и Светозара Марковића 34 7. Ген. Милојка Лешјанина 10
 8. Угао Обреновићеве и Трга Павла Стојковића 13-19 и 80-82а
 9. Војда Карађорђа 4-10 10. Трг 14. Октобар 2а-2г

8.2 Карактеристике и класификација објеката у периоду пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1960. до 1969. године

Период пројектовања и изградње приказаних објеката вишепородичног становања у Нишу од 1960. до 1969. године углавном је обележила појава вишеспратница, односно кула и солитера, знатно веће спратности од дотадашњих максималних П+5+Пк надземних етажа. Значајно већу висину и спратност која досеже и до 20 надземних етажа, истовремено прати и уградња лифтова који постају стандард и обавезан елемент код оваквих објеката, као и примена скелетног конструктивног система у комбинацији са армирано-бетонским зидним платнима, за разлику од дотадашњег јединог примењиваног зиданог (масивног) система.

Поред доминантних стамбених солитера или кула, које претпостављају слободностојећи, односно „тачкасти тип архитектонског склопа“ (Марушић Д. и Лојаница В, 1999-2000:4/С4/), пројектују се и вишеспратнице које се у делу приземне етаже и мезанина (најчешће пословне намене) везују за остатак блока, о чему ће бити више речи у наредном поглављу о типологији објеката на нивоу стамбеног (урбаног) склопа.

Појавни облици код ових објеката и даље одражавају сведену, рационалну и функционалистичку архитектуру ослоњену на постулате Интернационалног стила, али са очигледним напором да се елементарно обликовање обогати примарном и секундарном пластиком, те истицањем конструктивних елемената на фасади које тако добијају и естетску вредност, као и употребом хроматског ефекта и материјализације контраста претежно у маниру топло-хладно, односно применом фасадне опеке и натур-бетона.

Стамбена архитектура Ниша у оквиру ове декаде представља наставак периода Зреле нишке Модерне унапређеног у функционалном, конструктивном, техничком и технолошком смислу, али и истовремено прелазни период до појаве стамбених и стамбено-пословних објеката који ће обележити наредни период Касне (Позне), односно Индустијске Модерне, у осмој деценији 20. века.

8.2.1 Архитектонско-урбанистичка поставка

Доминантни објекти из овог периода углавном су вишеспратнице са преко пет надземних етажа, док је најексплоатисанији тип стамбена кула или солитер, најчешће

позициониран на углу градског трга или раскрснице у оквиру стамбеног блока, првенствено због својих просторно-физичких карактеристика. О томе говори и проф. В. Лојаница: “Стамбена кула је симбол покрета модерне с почетка 20.тог века, припада интернационалном стилу и у том контексту, због своје висине и слободног простора који ангажује може бити постављена на стратешка места у граду као градски маркер.“ (Лојаница В, 2019:138)

Реализовани су и други типови изградње на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке објеката. Типологија градње стамбених и стамбено-пословних објеката у Нишу која је углавном била заступљена у посматраном периоду је следећа:

- кула (самац) - лоцирана на углу градске раскрснице у оквиру стамбеног блока,
- низ слободностојећих кула (самаца) постављених у слободном систему у оквиру стамбеног блока отвореног типа,
- вишеспратница - доминантан (угаони) објекат повезан анексима у нивоу доњих етажа у оквиру стамбено-пословне групације објеката,
- вишеспратница - једнотракт састављен из више ламела (линијски или угаони склоп), у оквиру стамбеног блока.

Поред кула-самаца карактеристични су и стамбено-пословни урбани склопови који се претежно састоје из неколико засебних јединица-ламела. Најдоминантнији је централни објекат високе спратности стамбене намене са слободним, отвореним визурама на све четири стране на нивоу горњих етажа. Повезан је са остацима склопа у виду анекса на доњем, најчешће приземном нивоу и мезанину који је углавном у највећем делу пословне намене, док су „бочне“ стране оваквог склопа знатно ниже спратности од централног објекта само „прислоњене“ на њега, везујући се истовремено са остатком стамбеног блока у целини.

Насупрот оваквој поставци разуђених склопова, чест је пример и вишеспратница које поред доминантне висине имају и наглашену линеарну форму у виду издуженог једнотракта састављеног из две или више ламела, или које са угаоним анексом ниже спратности са једне или обе бочне стране сачињавају јединствену архитектонско-обликовну целину у оквиру већег стамбеног блока.

8.2.2 Просторно-обликовне карактеристике

Заједнички карактеристични просторни елементи који се јављају код волуметријског обликовања компактних или разуђених (рашчлањених) призматичних форми анализираних објеката су следећи:

- доминантни призматични вертикални кубуси,
- призматични кубуси велике висине и доминантне линеарне форме (наглашена хоризонтална поставка),
- пасажи (пролази) у виду просторне перфорације (отвори) унутар објеката на приземном нивоу, ради повезивања спољашњег простора и унутрашњег дворишта објекта,
- наглашени стубови у виду слободностојеће колонаде у оквиру повученог дела приземља, са циљем проширења улазне партије у објекат, односно омогућавања наткривеног наставка тротоара (пешачке променаде),
- повучено поткровље са кровном кућицом изнад лифта карактеристичног дизајна са изласком на раван кров.

Карактеристични елементи архитектонске примарне и секундарне пластике, као и хроматског ефекта на фасадним равнима анализираних објеката су следећи:

- изражене хоризонталне траке прозора и парапета у нивоу основне фасадне равни,
- наглашени благо истурени оквири који наглашавају прозорске отворе, фасадне композицијске целине (целе етаже или делове етажа), комбиновање наведених варијанти,
- истицање хоризонталних и вертикалних конструктивних елемената на фасади,
- конзолне или делимично истурене терасе, балкони или лође са бетонским или стакленим оградама,
- материјализација контраста на фасади у односу топло-хладно применом фасадне опеке и натур-бетона,
- комплетна материјализација фасада у натур-бетону.

8.2.3 Функционална организација

Склоп типског спрата код новопројектованих стамбених кула се углавном састоји из три до четири стана на етажи (степеништу), груписаних око вертикалних комуникација. Није реткост код нишких стамбених кула из посматраног периода да се по два стана пројектују на различитим подестима, као полунивои. Куле са једним комуникацијским језгром (најчешће централним) су више квадратног габарита у основи и са свим становима двоструке оријентације. Док су вишеспратнице са више комуникацијских језгара, односно ламела, махом правоугаоне основе и поред двострано оријентисаних садрже и једнострано оријентисане станове.

Функционалну организацију станова и у овом периоду принципијелно карактеришу иста својства као и у примерима из претходне декаде, с тим што су сада присутне и неке новине попут: пројектовања дегажмана у оквиру ноћне зоне стана као продужетка унутрашње комуникације, увођења дечје собе као стриктне намене простора у оквиру стамбене организације, измештања трпезарије из просторије са радном кухињом и лоцирања у оквиру проширене комуникације ближе дневном боравку или у оквиру дневног боравка, и друго.

Основне типолошке карактеристике функционалне организације стамбених јединица које се такође могу идентификовати код анализираних објеката у посматраном периоду су следеће:

- димензионисање просторија по мери човека,
- постојање једног улаза у стан,
- проширење, односно продужетак ходничке комуникације,
- зонирање стана према билошком ритму породице, подела на дневну и ноћну зону стана,
- дневна соба као примарни центар окупљања породице,
- издвајање трпезарије из радне кухиње,
- постојање кружне везе или увођење више циркуларних токова са циљем успостављања већег комфора и просторности унутар стана,
- пројектовање дегажмана у оквиру ноћне зоне стана,
- предвиђање засебне просторије са наменом дечје собе,

- купатило се пројектује у оквиру ноћне зоне стана и организовано је према елементарним функцијама,
- груписање инсталационих вертикала,
- помоћне просторије најчешће у виду оставе уз кухињу,
- једнострана и двострана оријентација стана,
- димензионална усклађеност функција стана и примењених нових конструктивних система.

У наставку су дати табела, дијаграми и распоред анализираних објеката на територији града Ниша у виду мапе делова града. Сви наведени прилози, сем анализираних објеката студија случаја садрже и објекте који су у оквиру анализа критички разматрани као ближе или даље окружење анализираног објекта из истог периода. Називи објеката у оквиру свих прилога су означени истим редним бројем.

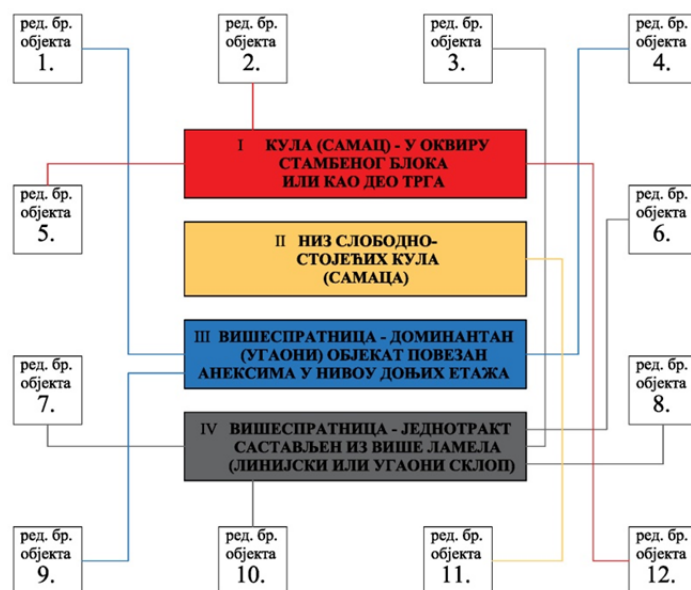
8.2.4 Табела 4: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду од 1960 - 1969.год.

РЕДНИ БРОЈ	НАЗИВ СТАМБЕНОГ (СТ. ПОСЛОВНОГ) ОБЈЕКТА И АУТОР	ПЕРИОД (ГОДИНА) ПРОЈЕКТОВАЊА	ЗАЈЕДНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ			
			АРХИТЕКТОНСКО УРБАНИСТИЧКИ НИВО	ПРОСТОРНО-ОБЛИКОВНИ НИВО		НИВО ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
				ВОЛУМЕТРИЈА	АРХИТЕКТОНИКА И ХРОМАТСКИ ЕФЕКАТ	
	РЕПРЕЗЕНТАТИВНИ И ПРЕДМЕТНИ СТАМБЕНИ И СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИ ОБЈЕКТИ АНАЛИЗИРАНИ У ОКВИРУ СТУДИЈА СЛУЧАЈА, КАО И ОКОЛНИ ОБЈЕКТИ У НЕПОСРЕДНОЈ И БЛИЖОЈ ОКОЛИНИ	1960 - 1969.год.	<p>I КУЛА (САМАЦ) - У ОКВИРУ СТАМБЕНОГ БЛОКА ИЛИ КАО ДЕО ТРГА</p> <p>II НИЗ СЛОБОДНО-СТОЈЕЋИХ КУЛА (САМАЦА)</p> <p>III ВИШЕСПРАТНИЦА - ДОМИНАНТАН (УГАОНИ) ОБЈЕКАТ ПОВЕЗАН АНЕКСИМА У НИВОУ ДОЊИХ ЕТАЖА У ОКВИРУ СТАМБЕНО-ПОСЛОВНЕ ГРУПАЦИЈЕ ОБЈЕКТА</p> <p>IV ВИШЕСПРАТНИЦА - ЈЕДНОТРАКТ СASTАВЉЕН ИЗ ВИШЕ ЛАМЕЛА (ЛИНИЈСКИ ИЛИ УГАОНИ СКЛОП)</p>	<p>I ДОМИНАНТНИ ПРИЗМАТИЧНИ ВЕРТИКАЛНИ КУБУСИ</p> <p>II ПРИЗМАТИЧНИ КУБУСИ ВЕЛИКЕ ВИСИНЕ И ДОМИНАНТНЕ ЛИНЕАРНЕ ФОРМЕ (НАГЛАШЕНА ХОРИЗОНТАЛНА ПОСТАВКА)</p> <p>III ПАСАЖИ-ОТВОРЕНИ ПРОЛАЗИ УНУТАР ОБЈЕКТА НА ПРИЗЕМНОМ НИВОУ</p> <p>IV НАГЛАШЕНИ СТУБОВИ У ВИДУ СЛОБОДНО-СТОЈЕЋЕ КОЛОНАДЕ У ОКВИРУ ПОВУЧЕНОГ ДЕЛА ПРИЗЕМЉА</p> <p>V ПОВУЧЕНО ПОТКРОВЉЕ СА КАРАКТЕРИСТИЧНОМ КРОВНОМ ЗАВРШНИЦОМ</p>	<p>I ИЗРАЖЕНЕ ХОРИЗОНТАЛНЕ ТРАКЕ ПРОЗОРА И ПАРАПЕТА У НИВОУ ОСНОВНЕ ФАСАДНЕ РАВНИ</p> <p>II ИСТУРЕНИ ОКВИРИ КОЈИ НАГЛАШАВАЈУ ПРОЗОРСКЕ ОТВОРЕ ИЛИ ФАСАДНЕ КОМПОЗИЦИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ</p> <p>III ИСТИЦАЊЕ ХОРИЗОНТАЛНИХ И ВЕРТИКАЛНИХ КОНСТРУКТИВНИХ ЕЛЕМЕНАТА НА ФАСАДИ</p> <p>IV КОНЗОЛНЕ ИЛИ ДЕЛИМИЧНО ИСТУРЕНЕ ТЕРАСЕ</p> <p>V ИСТУРЕНЕ ИЛИ УВУЧЕНЕ ЛОБЕ ЦЕЛОМ ДУЖИНОМ ФАСАДЕ ИЛИ ПАРЦИЈАЛНО</p> <p>VI ИСТУРЕНИ КОНЗОЛНИ БАЛКОНИ СА ИСПУНОМ У ВИДУ ВИРИЛИЧНОГ СЛОВА „Г“</p> <p>VII МАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА КОНТРАСТА НА ФАСАДИ ПРИМЕНОМ ФАСАДНЕ ОПЕКЕ И НАТУР-БЕТОНА</p> <p>VIII КОМПЛЕТНА МАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА ФАСАДА У НАТУР-БЕТОНУ</p>	<p>I ДИМЕНЗИОНИСАЊЕ ПРОСТОРИЈА ПО МЕРИ ЧОВЕКА</p> <p>II ПОСТОЈАЊЕ ЈЕДНОГ УЛАЗА У СТАН</p> <p>III ПРОШИРЕЊЕ ХОДНИЧКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ</p> <p>IV ЗОНИРАЊЕ СТАНА НА ДНЕВНУ И НОЋНУ ЗОНУ</p> <p>V ДНЕВНА СОБА КАО ПРИМАРНИ ЦЕНТАР ОКУПЉАЊА ПОРОДИЦЕ</p> <p>VI КОМБИНОВАНА (ПРОЛАЗНА) СОБА</p> <p>VII ИЗДВАЈАЊЕ ТРПЕЗАРИЈЕ ИЗ РАДНЕ КУХИЊЕ</p> <p>VIII ПОСТОЈАЊЕ КРУЖНЕ ВЕЗЕ ИЛИ УВОЂЕЊЕ ВИШЕ ЦИРКУЛАРНИХ ТОКОВА</p> <p>IX ДЕГАЖМАН У ОКВИРУ НОЋНЕ ЗОНЕ</p> <p>X ПОСТОЈАЊЕ ДЕЧЈЕ СОБЕ</p> <p>XI КУПАТИЛО У ОКВИРУ НОЋНЕ ЗОНЕ</p> <p>XII ПОМОЋНЕ ПРОСТОРИЈЕ-ОСТАВА УЗ КУХИЊУ</p> <p>XIII ГРУПИСАЊЕ ИНСТАЛАЦИОНИХ ВЕРТИКАЛА</p> <p>XIV ЈЕДНОСТРАНА И ДВОСТРАНА ОРИЕНТАЦИЈА СТАНА</p> <p>XV ДИМЕНЗИОНАЛНА УСКЛАЂЕНОСТ ФУНКЦИЈА СТАНА И ПРИМЕЊЕНИХ КОНСТРУКТИВНИХ СИСТЕМА</p>
1.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „БЕЛЕКУЛА“ По+П+М+7 НА УГЛУ ВОЈДОВЕ УЛИЦЕ И СИНЂЕЛИЋЕВОГ ТРГА АУТОР: Д. МАРКОВИЋ	1960-1961.год.	ТИП III	I и V	II, III и VI	I, II, III, IV, V, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV

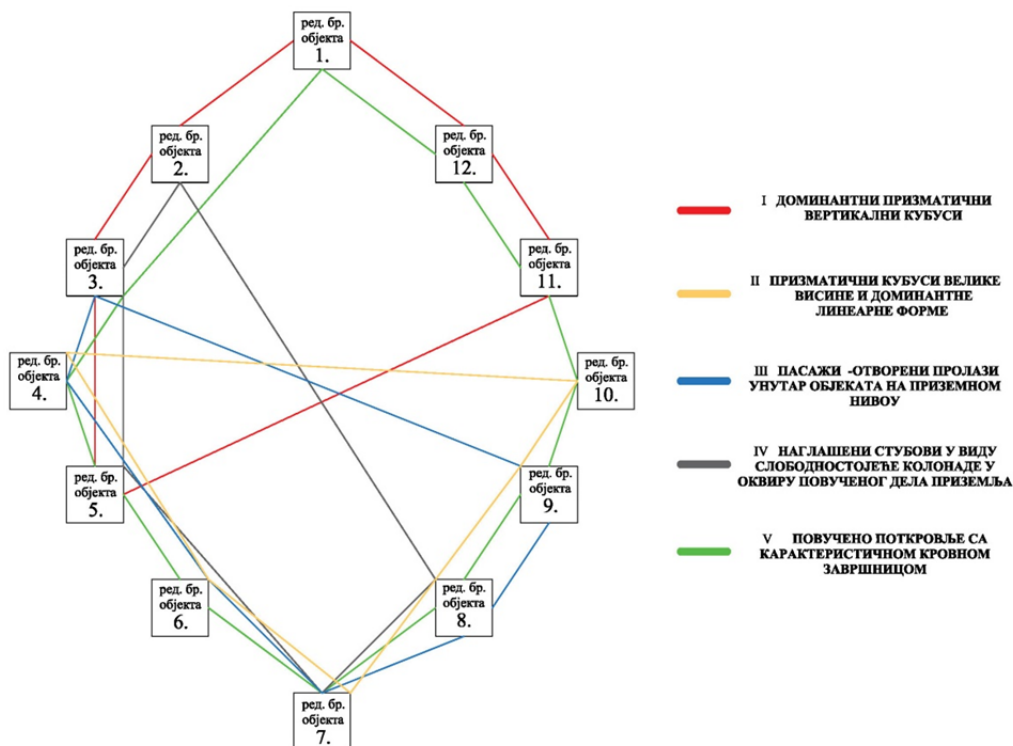
2.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА КУЛА „ПЛАВИ СОЛИТЕР“ По+П+11 У УЛИЦИ ХАЈДУК ВЕЉКА АУТОРИ: С. МИТИЋ И Д. МАРКОВИЋ	1961.год.	ТИП I	I и IV	I, II, III и V	I, II, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
3.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „ШЕСТИЦА“ По+П+11+ПК НА УГЛУ ВОЈДОВЕ И УЛИЦЕ НАДЕ ТОМИЋ АУТОР: МИХАЈЛО МИТРОВИЋ	1961.год.	ТИП IV	I, III, IV и V	I, III и VII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV и XV
4.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА "ГОРЧА" По+П+М+10+ПК НА УГЛУ УЛИЦА ГЕН.М. ЛЕШЈАНИНА (С. ПАУНОВИЋА) И ОБРЕНОВИЋЕВЕ (ПОБЕДИНЕ) АУТОРИ: Р. ТАТИЋ И Н. ВЕЛИМИРОВИЋ	1961.год.	ТИП III	II, III и V	I, II, III, и V	I, II, III, IV, V, VI, VII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
5.	СТАМБЕНИ "ЦРВЕНИ" СОЛИТЕР По+П+15 НА УГЛУ УЛИЦА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ (ФИЛИПА КЉАЛИЋА) И 7. ЈУЛА (КРАЉИЦЕ МАРИЈЕ) АУТОР: ИВА ГОЛУБОВИЋ	1963.год.	ТИП I	I, IV и V	I, III, V и VII	I, II, IV, V, VI, VII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
6.	СТАМБЕНА ЗГРАДА По+П+4 И По+П+5+ПК НА УГЛУ УЛИЦА НИКОЛЕ ПАШИЋА (В. КОНГРЕСА) И КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ (ОКТ. РЕВОЛУЦИЈЕ) АУТОРИ: М. СТАНОЈЕВИЋ И Д. ВЕЉКОВИЋ	1964.год.	ТИП IV	II, III и V	I и V	I, II, IV, V, VI, VII, X, XI, XIII, XIV и XV
7.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „ЧЕШАЉ“ (ЛАМЕЛА Б) По+П+9 НА ТРГУ КРАЉА АЛЕКСАНДРА (ТРГ ЈНА) АУТОРИ: Р. МИНЧЕВА, В. ЛАДИНСКА, Д. ДИМИТРОВ	1965.год.	ТИП IV	II, III, IV и V	I, II, III, V и VII	I, II, III, IV, V, VII, X, XI, XII, XIII, XIV и XV

8.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА „ШУМАДИЈА“ По+П+4 и По+П+8 НА УГЛУ ТРГА ПАВЛА СТОЈКОВИЋА И ОБРЕНОВИЋЕВЕ (ПОБЕДИНЕ) УЛИЦЕ АУТОР: БРАНИСЛАВ САВИЋ	1965-1966.год.	ТИП IV	II, III, IV и V	I, III, V и VII	I, II, III, IV, V, VI, VII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
9.	СТАМБЕНА ЗГРАДА „ШВАЦАРИЈА“ По+П+15 НА УГЛУ ОБРЕНОВИЋЕВЕ (ПОБЕДИНЕ) И ДУШАНОВЕ УЛИЦЕ АУТОР: АЛЕКСАНДАР БУЂЕВАЦ	1968.год.	ТИП III	II, III и V	I, III, IV и VII	I, II, III, IV, V, VII, VIII, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
10.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА По+П+10+ПК У УЛИЦИ ОБИЛИЋЕВ ВЕНАЦ АУТОР: НОВИЦА ПЕЈЧИЋ	1968.год.	ТИП IV	II и V	I, III, V и VII	I, II, III, IV, V, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
11.	СТАМБЕНИ СОЛИТЕР По+П+10+Пк НА БУЛ. др ЗОРАНА ЂИНЂИЋА (БУЛ. БРАЋЕ ТАСКОВИЋ) АУТОРИ: Б. РИСТИЋ, В. СТОЈАНОВИЋ, Д. МАРКОВИЋ	1968.год. (цео урбани склоп од 1961-1970.год.)	ТИП II	I и V	I, II, III и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, X, XII, XIII, XIV и XV
12.	СТАМБЕНИ СОЛИТЕР По+П+М+18+Пк НА СИНЂЕЛИЋЕВОМ ТРГУ АУТОР: Б. РИСТИЋ	1968.год.	ТИП I	I и V	I, III, IV, VI и VIII	I, II, III, IV, V, X, XIII, XIV и XV

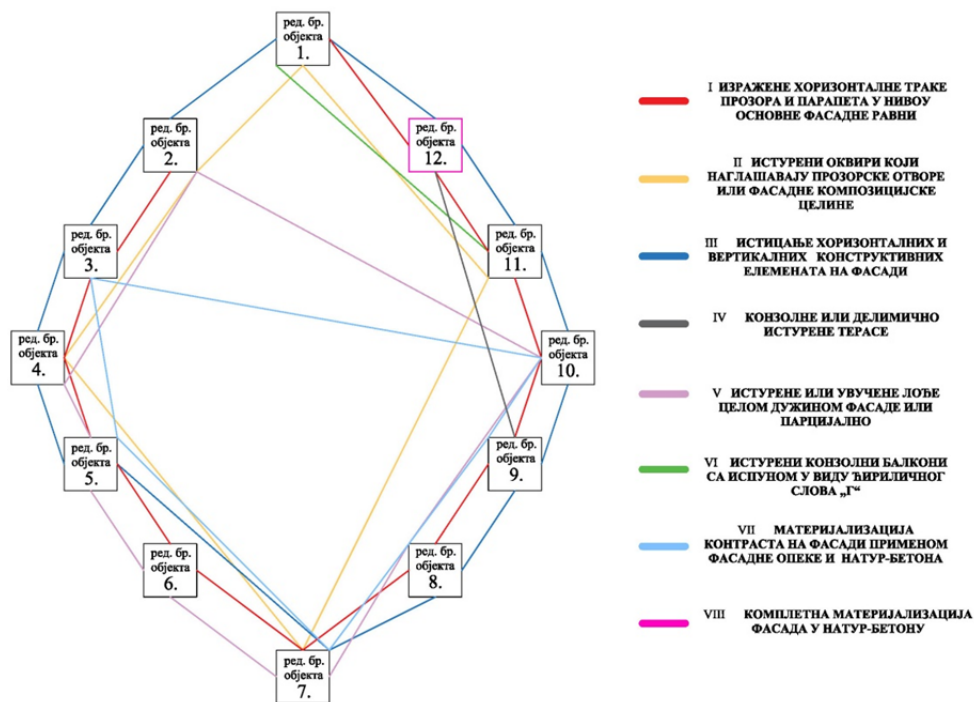
8.2.5 Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 4.

Дијаграм 5. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке
Извор: аутор

Дијаграм 6. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије
Извор: аутор

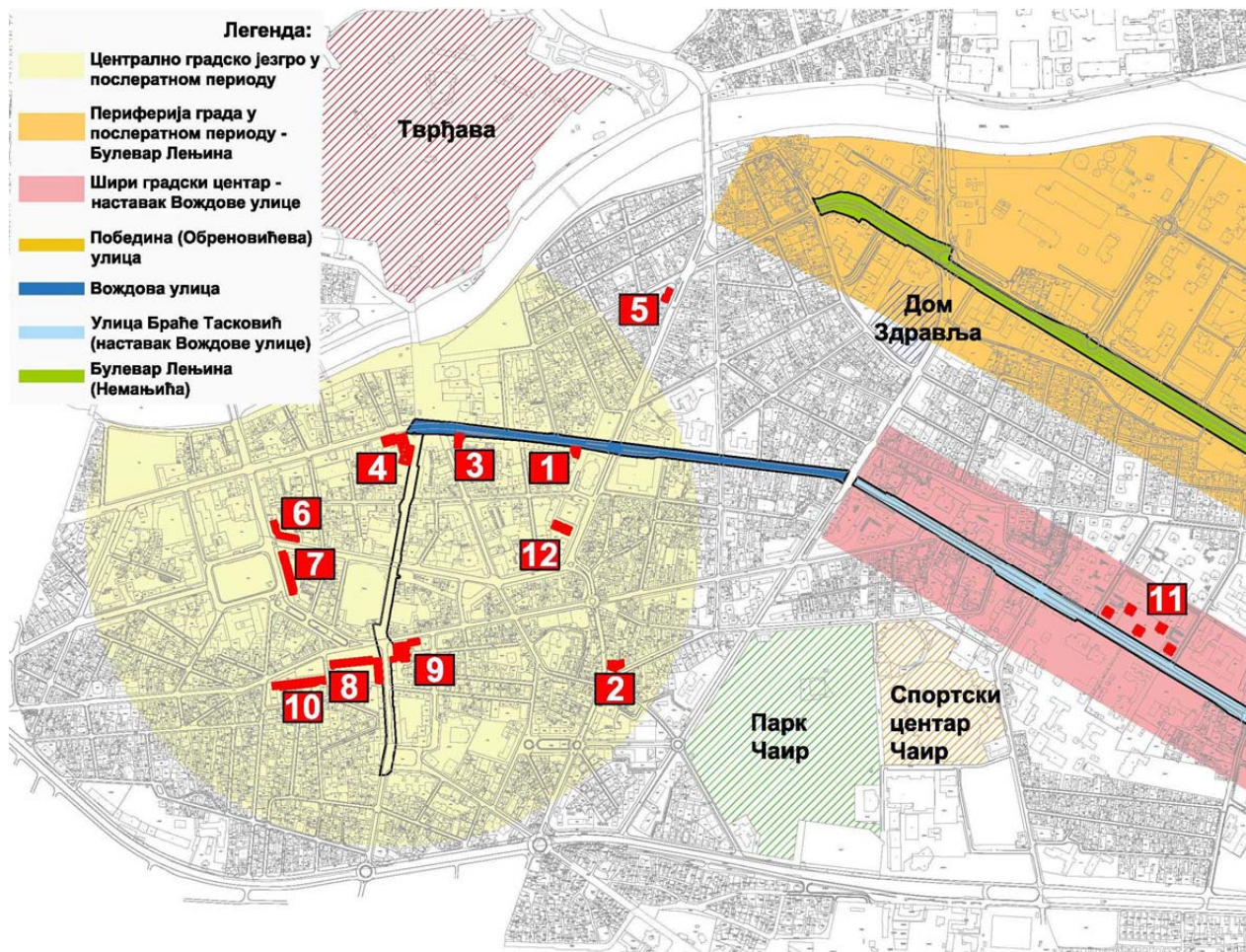

Дијаграм 7. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике
Извор: аутор

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОБЈЕКТА НА НИВОУ ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ДАТЕ У ТАБЕЛИ 4. (8.2.4)															
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
1.	■	■	■	■	■			■	■	■	■	■	■	■	■
2.	■	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3.	■	■	■	■	■	■		■				■	■	■	■
4.	■	■	■	■	■	■	■		■	■	■	■	■	■	■
5.	■	■		■	■	■			■	■	■		■	■	■
6.	■	■		■	■	■	■			■	■		■	■	■
7.	■	■	■	■	■		■			■	■	■	■	■	■
8.	■	■		■	■	■	■		■	■	■	■	■	■	■
9.	■	■		■	■	■		■		■	■	■	■	■	■
10.	■	■	■	■	■				■	■	■	■	■	■	■
11.	■	■		■	■	■	■			■	■	■	■	■	■
12.	■	■	■	■	■					■	■	■	■	■	■

Дијаграм 8. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова
Извор: аутор

8.2.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1960 - 1969.год.

1. Угао Вождове и Синђелићевог трга 24 2. Хајдук Вељкова 18 3. Угао Вождове и Наде томић 2а и 2б
 4. Угао Ген. Милојка Лешјанина и Обреновићеве 1 и 2 5. Угао Краља Стефана Првовенчаног и 7. јула 15а
 6. Угао Николе Пашића и Кнегиње Љубице 2, 2б, 48 и 50 7. Трг Краља Александра Ујединитеља 1-11
 8. Угао Обреновићеве и Обилићевог венца 16-3д 9. Угао Обреновићеве и Душанове 2, 4, 4а, 6, 55
 10. Обилићев венац 5-13 11. Булевар др Зорана Ђинђића 71-79 12. Синђелићев Трг 20 и 22

8.3 Карактеристике и класификација објеката у периоду пројектовања и изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката од 1970. до 1980. године

Трећи период у оквиру овог истраживања, а који представља период пројектовања и изградње приказаних објеката вишепородичног становања у Нишу од 1970. до 1980. године, обележила је изградња нових урбаних блокова са вишеспратницама, односно солитерима, образујући на тај начин нова насеља у Нишу. Ови објекти врло високе надземне спратности која се креће од П+7 па све до П+18+Пк, групишу се најчешће у низове који се састоје од два или више објеката, а који се нижу у смакнутом поретку. При пројектовању и изградњи се примењује скелетни конструктивни систем у комбинацији са армирано-бетонским зидним платнима, најчешће у систему „ИМС“.

Појавни облици и код ових објеката одражавају сведену, рационалну и функционалистичку архитектуру ослоњену на поставке и принципе Интернационалног стила, обogaћену примарном и секундарном фасадном пластиком. Фасадни елементи су претежно префабриковани, полумонтажни или монтажни, са архитектонском пластиком у оквиру сваког од елемената посебно. Одређени тип стилизованих орнаменталних елемената са асоцијативном реминесценцијом на појавне облике из традиционалне архитектуре је такође заступљен на неким од варијантних решења монтажних фасадних панела. Осим употребе натур-бетона као примарног конструктивног и истовремено завршног фасадног материјала, комбинација црвене фасадне опеке и натур-бетона у виду топло-хладног контраста је готово обавезан манир, заступљен код највећег броја објеката из овог периода.

Стамбена архитектура Ниша у оквиру ове декаде припада периоду Касне (Позне), односно Индустијске нишке Модерне, која се генерално крајем осме деценије и завршава. Након тога је почетком осамдесетих година прошлог века у Нишу, као и на простору читавог региона бивше Југославије, наступио период Постмодерне.

8.3.1 Архитектонско-урбанистичка поставка

Поред слободностојећих стамбених кула, доминантни стамбени и стамбено-пословни објекти из овог периода су углавном вишеспратнице пројектоване у виду повезаних ламела које формирају низ, односно једнотракт, а који може бити и угаони. Низ се најчешће састоји из два или више објеката (ламела) који могу бити и међусобно смакнути.

Типологија градње стамбених и стамбено-пословних објеката у Нишу која је углавном била заступљена у посматраном периоду је следећа:

- група слободностојећих кула (самаца) постављених у слободном систему у оквиру стамбеног блока,
- група слободностојећих вишеспратница-солитера повезани анексом у нивоу приземне етаже у оквиру веће стамбено-пословне групације објеката,
- група вишеспратница - једнотракта, састављена из две или више ламела (линијски или угаони склоп) у оквиру стамбеног блока,
- вишеспратнице у смакнутом поретку.

Поменуте групе вишеспратница састављених из две или више једнотрактних ламела, јављају се као праволинијски или смакнута низ, односно комбинација оба типа истовремено формирајући и угаони просторни ансамбл. Примере једнотрактних ламела праволинијског низа чине стамбене зграде „Тип 2“ аутора А. Буђевића, на Булевару Немањића (бр. 9 на мапи 8.3.5), затим стамбене зграде „Објекти 8 и 10“ ауторке Љ. Давидовић, на истом булевару (бр. 13 на мапи 8.3.5), и други. Једнотрактне ламеле у виду смакнутог низа јављају се код стамбене зграде „СТ-36“ ауторки В. Живић и З. Луковић, на некадашњем Сајмишту (бр. 2 на мапи 8.3.5), као и код стамбене зграде „Тип 1-Ламела Ц“ ауторке Љ. Давидовић, на Булевару Немањића (бр. 7 на мапи 8.3.5) која истовремено представља и угаони просторни ансамбл. Примери смакнутог низа ламела на углу јесте и стамбено-пословни комплекс на Тргу 14. Октобра аутора П. Јањића (бр. 12 на мапи 8.3.5), затим стамбено-пословни комплекс у ул. Војводе Мишића аутора И. Китановића (бр. 8 на мапи 8.3.5), стамбене зграде на углу Улица Н. Томић и С. Марковића, аутора М. Гашића (бр. 14 на мапи 8.3.5), и други. Комбиновани тип праволинијског и смакнутог низа који садржи и угаоне ламеле представља стамбено-пословни комплекс на Булевару др З. Ђинђића аутора П. Јањића (бр. 6 на мапи 8.3.5), затим стамбено-пословни комплекс на Булевару Немањића аутора П. Катанића (бр. 15 на мапи 8.3.5), и други.

8.3.2 Просторно-обликовне карактеристике

Заједнички карактеристични просторни елементи који се јављају код волуметријског обликовања компактних или разуђених (рашчлањених) призматичних форми анализираних објеката су следећи:

- доминантни призматични вертикални кубуси,
- призматични кубуси велике висине и доминантне линеарне форме (наглашена хоризонтална поставка низом од два или више једнотракта),
- пасажи (пролази) у виду просторне перфорације (отвори) унутар објеката на приземном нивоу, ради повезивања спољашњег простора и унутрашњег дворишта објекта,
- повучено поткровље са кровном кућицом изнад лифта карактеристичног дизајна за излазак на раван кров.

Карактеристични елементи архитектонске примарне и секундарне пластике, као и хроматског ефекта на фасадним равнима анализираних објеката су следећи:

- изражене хоризонталне траке прозора и парапета у нивоу основне фасадне равни,
- наглашени благо истурени оквири који наглашавају прозорске отворе, фасадне композицијске целине (целе етаже или делове етажа), комбиновање наведених варијанти,
- истицање хоризонталних и вертикалних конструктивних елемената на фасади,
- конзолне или делимично истурене терасе, односно увучене лође целом дужином фасаде или парцијално, са оградама које могу бити „пуне“ (озидане или бетонске), отворене, или комбиновање наведених варијанти,
- комплетна материјализација у натур-бетону,
- материјализација контраста на фасади у односу топло-хладно применом фасадне опеке и натур-бетона.
- употреба фасадних монтажних елемената са орнаменталном рељефном апликацијом у натур-бетону.

8.3.3 Функционална организација

Склоп типског спрата код стамбених и стамбено-пословних кула, односно зграда вишеспратница, се углавном састоји од четири до осам станова груписаних око вертикалних комуникација. Ређе се јављају и вишеспратнице са становима на два нивоа, односно дуплексима, док је један такав пример анализиран у оквиру овог

истраживања. И у овом посматраном периоду, стамбене куле са једним комуникацијским језгром (најчешће централним) су приближно квадратног габарита у основи и претежно са становима двоструке оријентације, док су издужене вишеспратнице са више комуникацијских језгара, односно ламела, махом правоугаоне основе и поред двострано оријентисаних садрже и једнострано оријентисане (централне) станове.

Функционалну организацију станова и у овом периоду генерално карактеришу иста својства као и у примерима из претходне декаде, с`том разликом што су новине из претходног периода сада већ проверени и усвојени стандард код највећег броја објеката, попут: пројектовања дегажмана у оквиру ноћне зоне стана као продужетка унутрашње комуникације, увођења дечје собе као стриктне намене простора у оквиру стамбене организације, измештања трпезарије из просторије са радном кухињом и лоцирања у оквиру проширене комуникације ближе дневном боравку или у оквиру дневног боравка, потпуно укидање додатног лежаја за спавање у дневном боравку и други.

Основне типолошке карактеристике функционалне организације стамбених јединица које се такође могу идентификовати код анализираних објеката у посматраном периоду су следеће:

- димензионисање просторија по мери човека,
- постојање једног улаза у стан,
- проширење, односно продужетак ходничке комуникације,
- зонирање стана према билошком ритму породице, подела на дневну и ноћну зону стана,
- дневна соба као примарни центар окупљања породице,
- издвајање трпезарије из радне кухиње и лоцирање у оквиру проширења дневног боравка,
- постојање кружне везе или увођење више циркуларних токова са циљем успостављања већег комфора и просторности унутар стана,
- пројектовање дегажмана у оквиру ноћне зоне стана,
- предвиђање засебне просторије са наменом дечје собе,

- купатило се пројектује у оквиру ноћне зоне стана и организовано је према елементарним функцијама,
- груписање инсталационих вертикала,
- помоћне просторије најчешће у виду оставе уз кухињу,
- једнострана и двострана оријентација стана,
- димензионална усклађеност функција стана и примењених конструктивних система која подразумева прилагођавање просторних габарита просторија у стану стандардним распонима и новим конструктивним системима.

Може се констатовати да квалитет функционалне организације станова у оквиру вишепородичног становања нишке послератне Модерне генерално, у овој декади достиже свој врхунац, посебно код објеката где је инвеститор била тадашња ЈНА. И након тога, у периоду постмодерног стремљења у стамбеној архитектури Ниша, утврђени принципи функционалне организације станова из касномодерног периода су у највећем делу задржани и понављани код већег броја вишепородичних стамбених објеката, који су настајали током осамдесетих и деведесетих година 20-тог века.

У наставку су дати табела, дијаграми и распоред анализираних објеката на територији града Ниша у виду мапе делова града. Сви наведени прилози, сем анализираних објеката студија случаја садрже и објекте који су у оквиру анализа критички разматрани као ближе или даље окружење анализираног објекта из истог периода. Називи објеката у оквиру свих прилога су означени истим редним бројем.

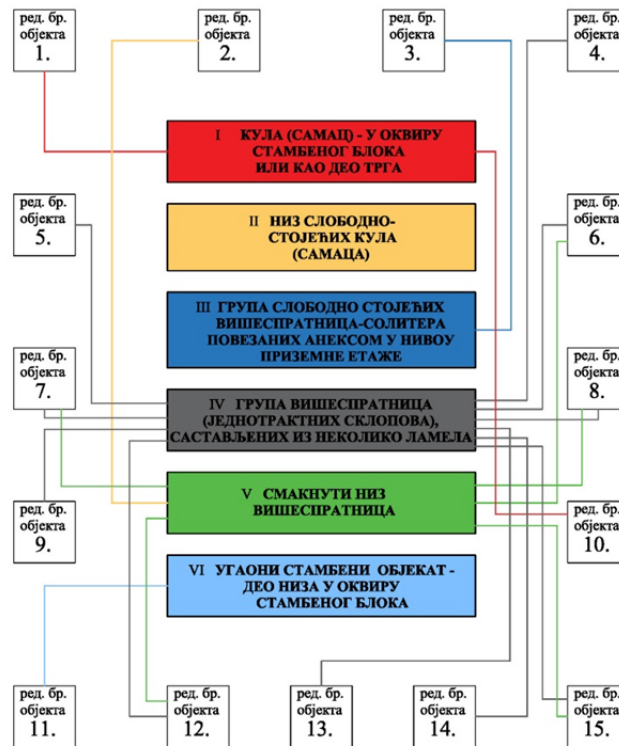
8.3.4 Табела 5: Заједничке карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1970 - 1980.год.

РЕДНИ БРОЈ	НАЗИВ СТАМБЕНОГ (СТ. ПОСЛОВНОГ) ОБЈЕКТА И АУТОР	ПЕРИОД (ГОДИНА) ПРОЈЕКТОВАЊА	ЗАЈЕДНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ			
			АРХИТЕКТОНСКО УРБАНИСТИЧКИ НИВО	ПРОСТОРНО-ОБЛИКОВНИ НИВО		НИВО ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
				ВОЛУМЕТРИЈА	АРХИТЕКТОНИКА И ХРОМАТСКИ ЕФЕКАТ	
	РЕПРЕЗЕНТАТИВНИ И ПРЕДМЕТНИ СТАМБЕНИ И СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИ ОБЈЕКТИ АНАЛИЗИРАНИ У ОКВИРУ СТУДИЈА СЛУЧАЈА, КАО И ОКОЛНИ ОБЈЕКТИ У НЕПОСРЕДНОЈ И БЛИЖОЈ ОКОЛИНИ	1960 - 1969.год.	<p>I СТАМБЕНА КУЛА - ЛОЦИРАНА НА УГЛУ ГРАДСКЕ РАСКРСНИЦЕ У ОКВИРУ СТАМБЕНОГ БЛОКА ИЛИ КАО ДЕО ТРГА</p> <p>II ГРУПА СЛОБОДНО-СТОЈЕЊИХ КУЛА (САМАЦА) ПОСТАВЉЕНИХ У СЛОБОДНОМ СИСТЕМУ</p> <p>III ГРУПА СЛОБОДНО-СТОЈЕЊИХ ВИШЕСПРАТНИЦА-СОЛИТЕРА КОЈИ СУ ПОВЕЗАНИ АНЕКСОМ У НИВОУ ПРИЗЕМНЕ ЕТАЖЕ</p> <p>IV ГРУПА ВИШЕСПРАТНИЦА - ЈЕДНОТРАКТНИХ СКЛОПОВА, СASTАВЉЕНИХ ИЗ ДВЕ ИЛИ ВИШЕ ЛАМЕЛА (ЛИНИЈСКИ ИЛИ УГАОНИ НИЗ)</p> <p>V СМАКНУТИ НИЗ ВИШЕСПРАТНИЦА</p> <p>VI УГАОНИ СТАМБЕНИ ОБЈЕКАТ - ДЕО НИЗА У ОКВИРУ СТАМБЕНОГ БЛОКА</p>	<p>I ДОМИНАНТНИ ПРИЗМАТИЧНИ ВЕРТИКАЛНИ КУБУСИ</p> <p>II ПРИЗМАТИЧНИ КУБУСИ ВЕЛИКЕ ВИСИНЕ И ДОМИНАНТНЕ ЛИНЕАРНЕ ФОРМЕ (НАГЛАШЕНА ХОРИЗОНТАЛНА ПОСТАВКА НИЗОМ ОД ДВА ИЛИ ВИШЕ ЈЕДНОТРАКТА)</p> <p>III ПАСАЖИ (ОТВОРЕНИ ПРОЛАЗИ) УНУТАР ОБЈЕКТА НА ПРИЗЕМНОМ НИВОУ</p> <p>IV НАГЛАШЕНИ СТУБОВИ У ВИДУ СЛОБОДНО-СТОЈЕЊЕ КОЛОНАДЕ У ОКВИРУ ПОВУЧЕНОГ ДЕЛА ПРИЗЕМЉА</p> <p>V ПОВУЧЕНО ПОТКРОВЉЕ СА КАРАКТЕРИСТИЧНОМ КРОВНОМ ЗАВРШНИЦОМ</p>	<p>I ИЗРАЖЕНЕ ХОРИЗОНТАЛНЕ ТРАКЕ ПРОЗОРА И ПАРАПЕТА У НИВОУ ОСНОВНЕ ФАСАДНЕ РАВНИ</p> <p>II ИСТУРЕНИ ОКВИРИ КОЈИ НАГЛАШАВАЈУ ПРОЗОРСКЕ ОТВОРЕ ИЛИ ФАСАДНЕ КОМПОЗИЦИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ</p> <p>III ИСТИЦАЊЕ ХОРИЗОНТАЛНИХ И ВЕРТИКАЛНИХ КОНСТРУКТИВНИХ ЕЛЕМЕНАТА НА ФАСАДИ</p> <p>IV КОНЗОЛНЕ ИЛИ ДЕЛИМИЧНО ИСТУРЕНЕ ТЕРАСЕ</p> <p>V. ИСТУРЕНЕ ИЛИ УВУЧЕНЕ ЛОБЕ ЦЕЛОМ ДУЖИНОМ ФАСАДЕ ИЛИ ПАРЦИЈАЛНО</p> <p>VI МАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА КОНТРАСТА НА ФАСАДИ У ОДНОСУ „ТОПЛО-ХЛАДНО“</p> <p>VII КОМПЛЕТНА МАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА У НАТУР-БЕТОНУ</p> <p>VIII ФАСАДНИ МОНТАЖНИ ЕЛЕМЕНТИ СА ОРНАМЕНТАЛНОМ РЕЉЕФНОМ АПЛИКАЦИЈОМ У НАТУР-БЕТОНУ</p>	<p>I ДИМЕНЗИОНИСАЊЕ ПРОСТОРИЈА ПО МЕРИ ЧОВЕКА</p> <p>II ПОСТОЈАЊЕ ЈЕДНОГ УЛАЗА У СТАН</p> <p>III ПРОШИРЕЊЕ ХОДНИЧКЕ КОМУНИКАЦИЈЕ</p> <p>IV ЗОНИРАЊЕ СТАНА НА ДНЕВНУ И НОЋНУ ЗОНУ</p> <p>V ДНЕВНА СОБА КАО ПРИМАРНИ ЦЕНТАР ОКУПЉАЊА ПОРОДИЦЕ</p> <p>VI ИЗДВАЈАЊЕ ТРПЕЗАРИЈЕ ИЗ КУХИЊЕ У ЗАСЕБНИ (ПРОЛАЗНИ) ПРОСТОР УЗ КУХИЊУ</p> <p>VII ЛОЦИРАЊЕ ТРПЕЗАРИЈЕ У ОКВИРУ ПРОШИРЕЊА ДНЕВНОГ БОРАВКА</p> <p>VIII ПОСТОЈАЊЕ КРУЖНЕ ВЕЗЕ ИЛИ УВОЂЕЊЕ ВИШЕ ЦИРКУЛАРНИХ ТОКОВА</p> <p>IX ДЕГАЖМАН У ОКВИРУ НОЋНЕ ЗОНЕ СТАНА</p> <p>X ПОСТОЈАЊЕ ДЕЧЈЕ СОБЕ</p> <p>XI КУПАТИЛО СЕ ПРОЈЕКТУЈЕ У ОКВИРУ НОЋНЕ ЗОНЕ СТАНА</p> <p>XII ПОМОЋНЕ ПРОСТОРИЈЕ-ОСТАВА УЗ КУХИЊУ</p> <p>XIII ГРУПИСАЊЕ ИНСТАЛАЦИОНИХ ВЕРТИКАЛА</p> <p>XIV ЈЕДНОСТРАНА И ДВОСТРАНА ОРИЕНТАЦИЈА СТАНА</p> <p>XV ДИМЕНЗИОНАЛНА УСКЛАЂЕНОСТ ФУНКЦИЈА СТАНА И ПРИМЕЊЕНИХ КОНСТРУКТИВНИХ СИСТЕМА</p>

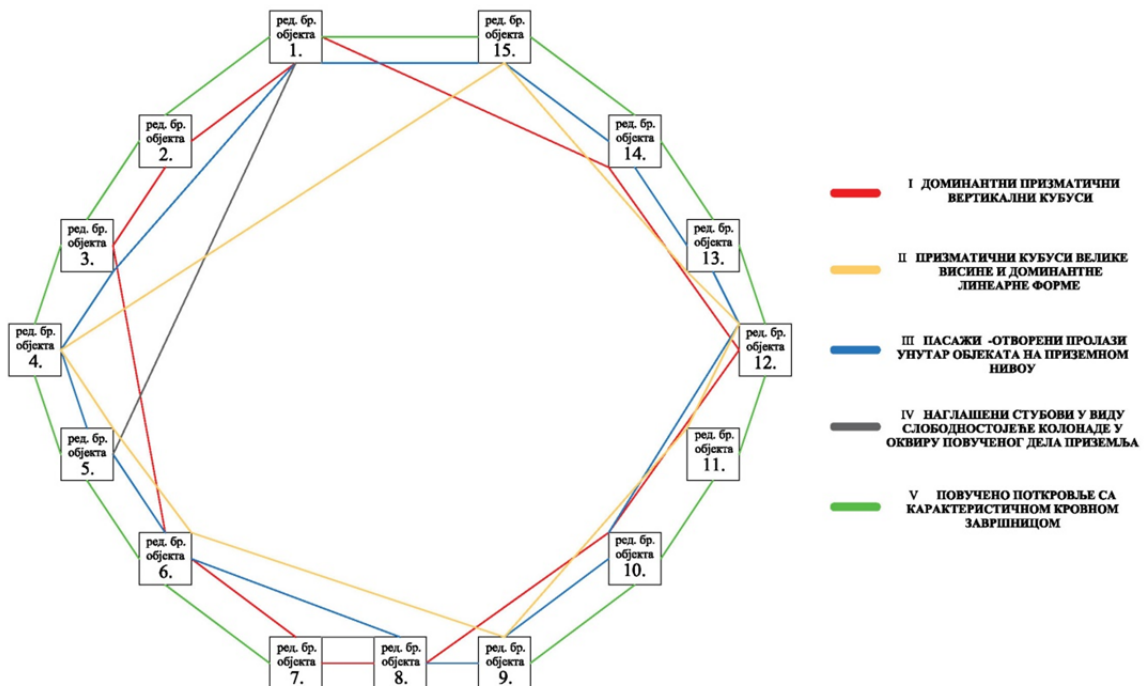
1.	СТАМБЕНА ЗГРАДА По+П+10+Пк НА ТРГУ УЧИТЕЉ ТАСЕ (ТРГ ЛАЛЕ НИКОЛИЋА) АУТОР: ИВА КИТАНОВИЋ	1970.год.	ТИП I	I, III, IV и V	I, II, III, IV, V, и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV и XV
2.	СТАМБЕНА ЗГРАДА „СТ-36“ По+П+8 У УЛИЦИ ВОЈВОДЕ ТАНКОВИЋА ("САЈМИШТЕ") АУТОРИ: ВЕРА ЖИВИЋ и ЗОРАНА ЛУКОВИЋ	1970.год.	ТИП V	I и V	I, III, IV, V, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
3.	СТАМБЕНИ СОЛИТЕРИ По+П+14+П У УЛИЦИ ВОЈВОДЕ ТАНКОВИЋА ("САЈМИШТЕ") АУТОР: ЉИЉАНА ДАВИДОВИЋ	1971.год.	ТИП III	I, III, и V	I, II, III, V, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
4.	СТАМБЕНО- ПОСЛОВНИ ОБЈЕКАТ По+П+Вп+8+Пк - ЛАМЕЛА А У УЛИЦИ СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА (У ОКВИРУ СИНЂЕЛИЋЕВОГ ТРГА) АУТОР: АЛЕКСАНДАР БУЂЕВАЦ	1971.год.	ТИП IV	II, III и V	I, II, III, IV, V, и VI	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
5.	СТАМБЕНО- ПОСЛОВНИ ОБЈЕКАТ По+П+М+7+Пк - ЛАМЕЛА Б НА СИНЂЕЛИЋЕВОМ ТРГУ АУТОР: ДРАГИЊА ЛАЗИЋ	1971.год.	ТИП IV	II, III, IV и V	I, III, IV, VI и VII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
6.	СТАМБЕНО- ПОСЛОВНА ЗГРАДА По+П+13(15)+Пк - ЛАМЕЛА Л5 НА БУЛ. др ЗОРАНА ЋИНЂИЋА (БУЛ. БРАЋЕ ТАСКОВИЋ) АУТОР: ПРЕДРАГ ЈАНИЋ	1971.год.	ТИП IV и V	I, II, III и V	I, III, IV, VI, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
7.	СТАМБЕНА ЗГРАДА "ТИП I - ЛАМЕЛА Ц" По+ВП+12(9-18)+ Пк НА БУЛ. НЕМАЊИЋА (БУЛ. ЛЕЊИНА - САЈМИШТЕ СЕВЕР) АУТОР: ДРАГИЊА ЛАЗИЋ	1971.год.	ТИП IV и V	I и V	I, II, III, V, VI и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV

8.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИ КОМПЛЕКС По+П++Т+15+Пк У УЛИЦИ ВОЈВОДЕ МИШИЋА АУТОР: ИВА КИТАНОВИЋ	1971.год.	ТИП IV и V	I и V	I, II, III, IV, V, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
9.	СТАМБЕНА ЗГРАДА "ТИП 2" По+ВП+9+Пк НА БУЛ. НЕМАЊИЋА (БУЛ. ЛЕЊИНА - САЈМИШТЕ СЕВЕР) АУТОР: АЛЕКСАНДАР БУЋЕВАЦ	1972.год.	ТИП IV	II и V	I, II, III, V, VI и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
10.	СТАМБЕНА ЗГРАДА По+ВП+12+Пк НА БУЛ. НЕМАЊИЋА (БУЛ. ЛЕЊИНА - САЈМИШТЕ СЕВЕР) АУТОР: ЉУБИША МИЛОШЕВИЋ	1972.год.	ТИП I	I и V	II, III, V, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
11.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНА ЗГРАДА По+П+М+6+Пк - ЛАМЕЛА Б НА УГЛУ УЛИЦА УЧИТЕЉ ТАСИНЕ И РАЈИЋЕВЕ АУТОР: Н. НИКОЛИЋ	1972.год.	ТИП VI	II и V	II и V	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
12.	СТАМБЕНО-ПОСЛОВНИ КОМПЛЕКС (од По+П+М+3 до По+П+2М+16) НА ТРГУ 14. ОКТОБРА АУТОР: ПРЕДРАГ ЈАНИЋ	1974.год.	ТИП IV и V	I, II и V	I, II, III, V, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV и XV
13.	СТАМБЕНЕ ЗГРАДЕ - ОБЈЕКАТ 8 (ЛАМЕЛЕ Л-1 Л-2) По+П+10+Пк НА БУЛ. НЕМАЊИЋА (БУЛ. ЛЕЊИНА) АУТОР: ЉИЉАНА ДАВИДОВИЋ	1974.год.	ТИП IV	II и V	II, III, V, VI, VII и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
14.	СТАМБЕНА ЗГРАДА По+П+10+Пк НА УГЛУ УЛИЦА НАДЕ ТОМИЋ И СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА АУТОР: М. ГАШИЋ	1977.год.	ТИП IV	I, III и V	I, II, III, V, и VI	I, II, III, IV, V, VI, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV
15.	СТАМБЕНА ЗГРАДА - ОБЈЕКАТ 8 (ЛАМЕЛЕ А1-2) По+ВП+9+Пк У УЛИЦИ БЛАГОЈА ПАРОВИЋА (СЕВЕРНИ-ЦЕНТРАЛНИ ДЕО БУЛ. НЕМАЊИЋА) АУТОР: ПРЕДРАГ КАТАНИЋ	1980.год.	ТИП IV и V	II, III и V	I, III, V, VI и VIII	I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV и XV

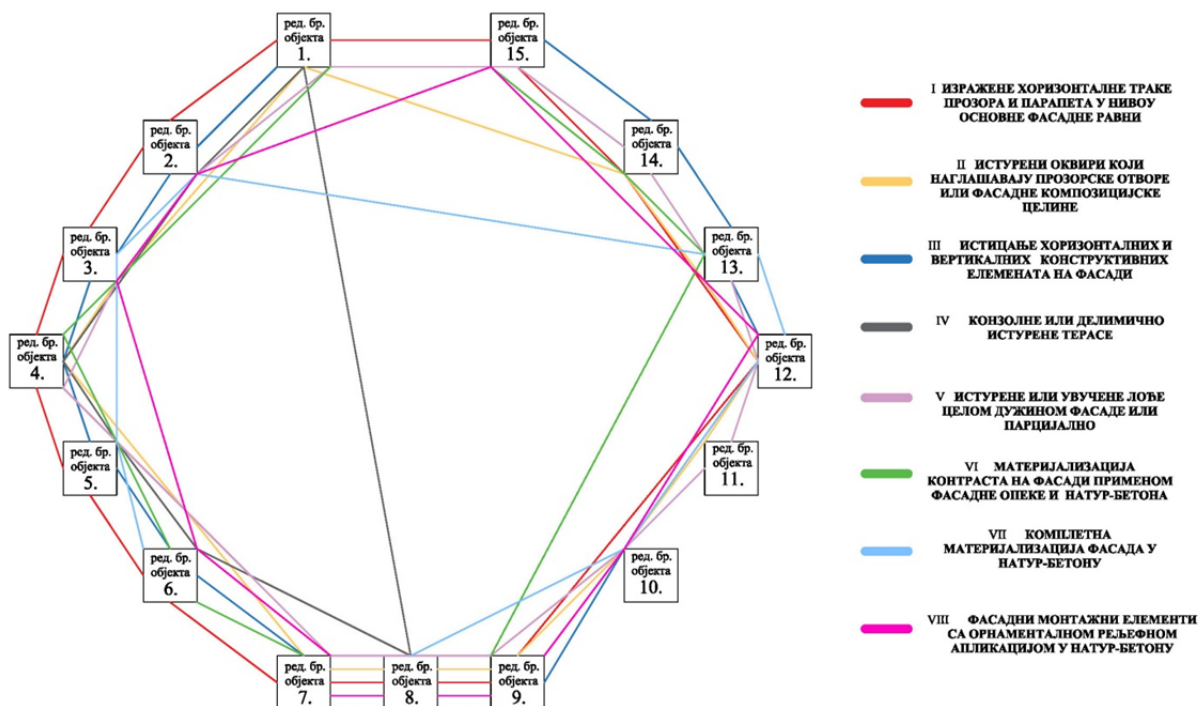
8.3.5 Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 5.

Дијаграм 9. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке
Извор: аутор

Дијаграм 10. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије
Извор: аутор

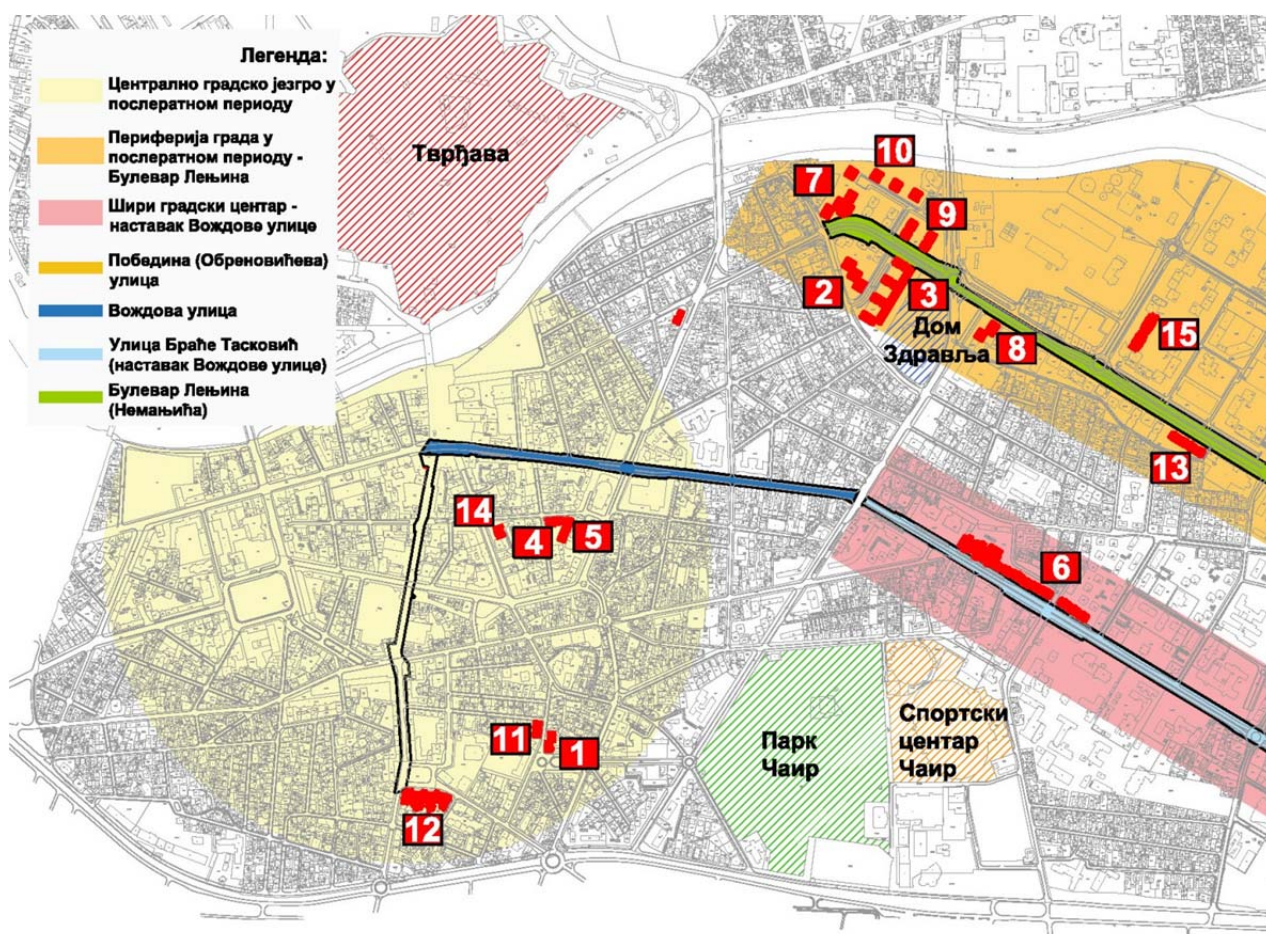
Дијаграм 11. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике
Извор: аутор

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОБЈЕКТА НА НИВООУ ФУНКЦИОНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ДАТЕ У ТАБЕЛИ 5. (8.3.4)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
1.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
4.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
5.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
6.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
7.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
8.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
9.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
10.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
11.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
12.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
13.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
14.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
15.	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Дијаграм 12. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова
Извор: аутор

8.3.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1970 - 1980.год.

1. Угао Рајићеве и Трга Учитель Тасе 1а и 13 2. Војводе Танкосића 3-7 3. Војводе Танкосића 9-12
 4. Светозара Марковића 1 5. Синђелићев трг 18 и 186 6. Булевар др Зорана Ђинђића 17а-37
 7. Булевар Немањина 1-3а 8. Војводе Мишића 60-62 9. Булевар Немањина 4-10
 10. Булевар Немањина 1-7 11. Угао Рајићеве и Учитель Тасине 12 12. Трг 14. Октобра 1-8
 13. Булевар Немањина 40-46 14. Угао Наде Томић и Светозара Марковића 13 15. Благоја Паровића 4-10

9.0 ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

„Задатак за нас (архитекте) састоји се у упознавању развоја и кретања архитектонске мисли, у пречишћавању свих досадашњих праваца и теорија, које се међусобно по неки пут једва и разликују, основних појмова и поставки савремене архитектуре, те у утврђењу степена данашњег врења, као и у проналажењу пута за даљи развој.“ Н. Добровић

У овом истраживању, акценат је стављен на приказаним објектима вишепородичног становања-студијама случаја, који су вредновани као репрезентативни примери нишке послератне (Зреле и Касне) Модерне, а затим систематизовани и класификовани на основу дефинисаног критеријумског модела. Критеријумски модел је формиран на основу усвојених критеријума за анализу идентификованих репрезентативних примера објеката. Претходно је извршена периодизација пројектовања и изградње наведених објеката, као и анализа утврђених утицајних фактора који су били од значаја за дефинисање критеријумског модела. Применом појединачних критеријума на одабране репрезентативне примере објеката, извршена је детаљна анализа тих објеката на свим дефинисаним нивоима. Кључне просторне детерминанте критеријумског модела се састоје у следећем:

Урбани просторни склоп - ниво стамбеног блока

- Просторна организација блока и груписање објеката
- Зелене површине и унутрашња дворишта у оквиру блока – организација и опрема
- Мирујући саобраћај
- Амбијентална вредност блока - визуелни идентитет

Архитектонски просторни склоп - ниво стамбеног објекта

- Архитектонска структура и форма објекта – волумени и масе
- Склоп типског спрата
- Конструктивни систем
- Материјализација објекта
- Архитектоника-примарна и секундарна пластика

Стамбени просторни склоп - ниво стамбене јединице

- Организација стана
- Адаптибилност и флексибилност стамбеног простора
- Диспозиција инсталационих блокова
- Степен индивидуализације

Примењен је дедуктивни аналитички приступ од општег ка посебном, првенствено из разлога свеобухватног сагледавања и рашчлањивања целине на појединачне просторне и функционалне елементе, а све у циљу објективизације теме која се истражује. Поред тога, у финалном делу истраживања, извршена је компаративна анализа и синтеза установљених заједничких типолошких карактеристика одабраних објеката, по такође детерминисаној периодизацији и дефинисаним нивоима (архитектонско-урбанистички, просторно-обликовни и ниво функционалне организације). Истовремено, периодичном систематизацијом и класификацијом, препознат је и утврђен развој вишепородичних стамбених и стамбено-пословних објеката у Нишу, односно развојни континуитет типолошких карактеристика анализираних објеката на свим дефинисаним нивоима.

На архитектонско-урбанистичком нивоу, у другој половини шесте деценије најзаступљенији тип стамбених објеката у оквиру централног градског језгра јесте уметнута новопроектвана структура између два објекта-интерполација, са становима оријентисаним на две слободне стране. Надземна спратност је углавном нижа и креће се од П+3 до максималних П+5+Пк. За разлику од објеката из овог периода, вишеспратнице изграђене у седмој деценији 20. века су најчешће у виду кула (самаца), односно једнотракта који се састоји из две или више ламела. Стамбени склопови су углавном пројектовани са становима двостране оријентације и са централним комуникацијским језгром. Заступљена надземна спратност се углавном креће од П+7 до П+18+Пк. У оквиру ове декаде се по први пут пројектују просторни ансамбли (најчешће угаони) са већом разликом у заступљеној спратности између два или више повезаних једнотрактних склопова, који чине јединствену просторно-обликовну и функционалну целину. Такви примери су: зграде „Шумадија“ и „Швајцарија“ на Тргу П. Стојковића, зграда „Чешаљ“ на Тргу Краља Александра, зграда „Горча“ на углу Обреновићеве и Вождове улице, односно „Шестица“ на углу Вождове и Н. Томић, и друге. Мањи број објеката изнад (високог) приземља садржи мезанин и техничку етажу. Вишеспратнице изграђене у осмој деценији 20. века имају претежну типологију линијског једнотрактног ансамбла, састављеног из две или више

ламела. Објекти су најчешће разуђеног габарита у основи и са смакнутим поретком делова, односно постављени у смакнутом низу. Линијско груписање ламела у низу може бити и под углом, односно у форми „грозда“ (три повезане ламеле).

Као и у претходном периоду, стамбене јединице су најчешће двостране оријентације а склоп је са централним комуникацијским језгром. И у овој декади се надземна спратност најчешће креће од П+7 до П+18+Пк, с`тим што је код одређених просторних ансамбла још израженија различита спратност међусобно повезаних ламела. На примеру стамбено-пословних солитера на Тргу 14. Октобра, спратност појединачних ламела варира од четири до деветнаест надземних етажа у оквиру једне просторне целине. Код већег броја објеката изнад (високог) приземља предвиђен је и мезанин, односно техничка етажа. Заједнички именитељ за све типологије објеката у свим наведеним периодима везано за њихов просторни амбијент (непосредна околина анализираних објеката), јесте висока заступљеност зеленила (зелених површина и високог растиња). Ово посебно важи за новопроектвана насеља подигнута седамдесетих и осамдесетих година прошлог века на новим градским површинама-тадашњој периферији града, односно данашњем делу Булевара Немањића. По узору на Нови Београд и Ле Корбизијеове идеје и принципе, тежња је била „становање у парку“. Репрезентативни стамбени објекти подигнути педесетих година у оквиру централног градског језгра, углавном су изграђени у близини градских паркова-тргова.

Просторно-обликовни ниво детерминишу две категорије, волуметрија и архитектоника (примарно-секундарна пластика и хроматски ефекат). Основне заједничке карактеристике сврстане у категорију волуметрије, које се јављају код већине анализираних објеката за прва два дефинисана периода пројектовања и изградње, јесу повучена поткровна етажа, пасаж и наглашени слободностојећи стубови у приземном нивоу, односно увлачење дела приземља ради проширења пешачке променаде. Повучена поткровна етажа се као просторни елемент јавља готово код свих објеката у оквиру све три периодизације, док се пасаж и приземни слободни стубови знатно ређе примењују код стамбених објеката у периоду осме деценије 20. века. Код повучене поткровне етаже је такође карактеристична промена намене током вишедеценијског развоја стамбених објеката. Наиме, код објеката подигнутих током педесетих година, сем утилитарне функције помоћних просторија вешерница, заједничких просторија и проходних и непроходних делова равних кровова-тераса у оквиру тзв. „пете фасаде“, био је предвиђен и мањи број стамбених јединица. У каснијем периоду, са појавом

вишеспратница и солитера, намена становања је на тој етажи била све ређа, да би седамдесетих година кућица изнад лифта са могућношћу изласка на раван кров ради одржавања, била скулпторално решавана као наглашена завршница зграде.

Карактеристични појавни облици на фасадама, односно заједнички фасадни елементи на великом броју стамбених објеката насталим у сва три посматрана периода, јесу свакако елементи примарно-секундарне пластике, варијабилно развијани током различитих периода изградње и под утицајем тада тренутно важећих пројектантских, техничких и технолошких могућности и околности. У периоду друге половине педесетих година, у Нишу је био доминантан утицај тада савремене стамбене архитектуре аутора Михајла Митровића, чије обликовање носи велики ауторски печат. Карактеристична је употреба фасадне пластике у виду оквира, фасадних транзена, рељефних медаљона и ликовних мурала, као и кровних брисолеја и доминантних кровних завршница. У периоду пројектовања и изградње од 1960. до 1969. године, поред поменутих фасадних оквира изражене су хоризонталне траке прозора и парапета које ће постати својеврсни заштитни знак касно-индустријске Модерне, истицање хоризонталних и вертикалних конструктивних елемената на фасади, као и примена топло-хладног контраста комбиновањем фасадне опеке и натур-бетона. Овај манир је увелико задржан и у наредном периоду током седамдесетих година, када је у станоградњи завладала доминација префабрикованих, монтажних и конструктивних фасадних елемената. Осим оваквог израза, врло често је присутна комплетна завршна материјализација свих фасада у натур-бетону, под утицајем појаве Брутализма у архитектури шездесетих и седамдесетих година 20. века. И поред чињенице да је префабрикована, односно полумонтажна и монтажна градња практично представљала једини вид изградње вишепородичних стамбених и стамбено-пословних зграда током осме деценије због економичности и масовне продукције, типски-фасадни панели (углавном бетонски) су као најизраженији фасадни елементи реализовани са великом дозом креативности и варијантних решења са применом рељефне и орнаменталне апликације у натур-бетону. На тај начин је избегнута могућност монотоног и неконтролисаног понављања појавних облика у простору, већ је у начелу постигнута складна разноврсност фасадних композиција и форми. Сем тога, иако су неки објекти генерално идентично поновљени на неколико различитих локација (о чему је већ било речи у оквиру анализа студија случаја), ни у том случају нема претеране репетитивности јер су околни амбијенти углавном хетерогеног карактера.

Највећи развојни допринос у архитектури вишепородичног становања у Нишу у периоду од 1945. до 1980. године, остварен је на нивоу функционалне организације стана. То је било могуће првенствено захваљујући детерминисаним и у највећој мери реализованим пројектантским принципима и усмерењима, насталим као резултат вишегодишњег теоријског и практичног истраживања на нивоу целе бивше Југославије, о чему је такође претходно било доста речи у оквиру овог истраживања. Кључне детерминанте које се могу дефинисати као заједничке типолошке карактеристике највећег броја анализираних вишепородичних стамбених зграда у посматраном периоду, на нивоу функционалне организације стана су следеће:

- постојање једног улаза у стан,
- зонирање стана према билошком ритму породице (подела на дневну и ноћну зону стана),
- остваривање могућности циркуларне комуникације (увођење кружне везе),
- појава савременог облика дневне собе као примарног центра окупљања породице,
- проширење ходничке комуникације за смештај трпезаријског стола,
- груписање инсталационих вертикала,
- двострана оријентација стана,
- димензионисање просторија по мери човека,
- димензионална усклађеност функција стана и примењених конструктивних система,
- пројектовање отворених стамбених површина (тераса, лођа, балкона).

Сви наведени принципи представљају концепт стана који је генерално базиран на социјалистичким тежњама „једнакости“ у друштву. (Алфиревић Ђ., Симоновић Алфиревић С., 2013)

Сублимирајући сво досадашње истраживање, закључује се да резултати у коначном потврђују постављену хипотезу да је стамбена вишепородична архитектура Ниша у периоду од 1945. до 1980. године базирана на социјалним и хуманим идејама у оквирима градитељства. То такође подразумева тадашње очигледне пројектантске напоре да се проблем пројектовања објеката и урбаних целина (склопова) сагледава свеобухватно, односно дедуктивном и индуктивном методом - од општег ка посебном и обрнуто, и то на свим нивоима: од урбанистичког, преко просторно-обликовног до функционалног који је разрађиван са посебном пажњом. Између осталог, то је било

изводљиво у великој мери захваљујући поштовању професије и струке, односно доследно спровођеним струковним одлукама на свим нивоима. Поред општег друштвеног, економског и културног просперитета, и отварања према свету у свим секторима па и у области архитектуре (Лојаница В., 2019), висок ниво либерализације и разумевања за савремена струковна стремљења долазио је и са највишег политичког врха, што је значило да држава и струка у начелу имају заједничку стратегију, интерес и циљ. То потврђује и Титов говор из 1962. године у коме се јасно види став да архитектура и урбанизам не треба да теже да остваре само своју примарну функцију, већ треба да представљају и визују о југословенском схватању живота и човека: „Ми данас стално бринемо о томе да акумулирамо што више средстава, да подигнемо што више фабрика. А премало гледамо на сутрашњицу кад дижемо један град, премало мислимо на то да њиме треба да обележимо и наша схватања о животу и човеку. Јер, генерације које ће доћи гледаће наше градове и питаће се какве смо ми појмове имали. То, разумје се, у многоме зависи и од наших инжињера, архитеката и урбаниста. Јер данас, када се стамбена изградња развија врло брзо и кад су њене димензије и квалитет сасвим другачији него пре, постоји аномалија да она изгледа модернистичка а, у ствари, је назадњачка. Требало би постићи да она не буде назадњачка, да не буде ни ултрамодернистичка – већ модерна и функционално добра.“ (Стојиљковић Д., 2017; 74-75стр.)

Осим систематизације и типолошке класификације предметних анализираних објеката које представљају валидну подлогу за даља истраживања у областима историје и теорије послератне савремене архитектуре Ниша и шире, резултати овог истраживања могу имати вишеструки утицај и у домену теоријских и практичних истраживања везаним за област пројектовања, планирања и изградње. Дефинисани критеријумски модел за анализу студија случаја представља сублимирана и систематизирана пројектантска искуства применљива и на другим објектима, било постојећим или новопроектаним. Такође, она могу послужити као одређене смернице код евалуације постојеће законске и планске регулативе, односно код доношења и усвајања нових планских докумената, стандарда, норматива, стратегија и програма.

Дефинисани критеријуми у оквиру критеријумског модела се могу унапређивати, допуњавати или модификовати у зависности од конкретних потреба и утицаја релевантних чинилаца и фактора. Унапређење, допуна и модификација критеријума могу бити засновани на теоријским и практичним искуствима и сазнањима, као и

комбиновањем истих. Критеријумски модел може бити пропраћен анкетним упитником намењеног станарима, на основу дефинисаних или модификованих критеријума, како би се добили што релевантнији и објективнији резултати, а све у циљу унапређења квалитета вишепородичног становања.

Додатни значај предметног истраживања представља и својеврсни подстицај за потребе адекватне валоризације одређеног дела грађевинског фонда у виду заштите градитељског наслеђа, након чега би првенствено требало зауставити даље пропадање и девастирање објеката, а потом уз адекватан третман их обновити и/или унапредити. Велики део укупног фонда је препуштен зубу времена, а не мали број је можда и неповратно девастиран непримереним и неконтролисаним надградњама.

Највећи значај послератне архитектуре Модерне у Нишу генерално, а нарочито њеног Зрелог и Касног периода, јесте показатељ великог интересовања у научним и стручним круговима садашњег, савременог доба, за поновно разумевање те епохе и реинтерпретирање тада постављених принципа и вредности, успостављајући нови правац у савременој архитектури Ниша и Србије генерално, а који се може окарактерисати као Неомодерна. У коначном, нишка „школа“ архитектуре до данас није значајно мењала свој правац и курс још из доба Касне, односно Позне Модерне, већ је у суштини временом била само унапређивана и надограђивана, што свакако потврђује континуитет.

Савремена архитектура вишепородичног становања има мултидисциплинарни карактер који подразумева комплексну хијерархију, усклађивање и умрежавање разних научних и стручних области и дисциплина. Поред неопходног ангажмана стручњака из архитектонске, грађевинске и осталих инжињерских области, потребна су додатна знања из социолошких, психолошких, економских, еколошких и области правног законодавства. У складу с тим, ово истраживање би требало да представља део доприноса при формирању и спровођењу свеобухватно осмишљених стратегија, у циљу даљег развоја и унапређења архитектуре вишепородичног становања у Нишу, а и шире.

ЛИТЕРАТУРА

А. Кадијевић, "О соцреализму у београдској архитектури и његовим опречним тумачењима", Наслеђе IX, Београд, 2008, стр. 76.

Петровић Б., Рашковић И., Стојановић Д., Стаменковић П., Дуканац Д., „Будућност становања“, Универзитет у Београду-Архитектонски факултет, Београд, 2017, стр. 30

Чанак М., „Сви моји станови“, Орион арт, Београд, 2014, стр. 142

Ristić Trajković J., Stojiljković D. i Međo V., „Influence of the socialist ideology on the conception of multi-family housing: new urban landscape and the typological models of housing units“, University of Belgrade, Faculty of Architecture, Facta Universitatis, 2015

Дирекција за урбанизам и комуналну изградњу, “Генерални урбанистички план Ниша и Нишке Бање”, Ниш, септембар 1972, стр. 11-16

Боровић Димић Ј., „Инжењер Франц Винтер и Србија као копча Европе и истока“, Врњачка Бања, 2013, стр. 73

Кековић А., „Стамбена архитектура Ниша у покрету Модерна између два светска рата“, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет, Ниш, 2008, стр. 35-39

Кековић А., Чемерићић З., „Модерна Ниша 1920-1941.“ Друштво архитеката Ниша, Ниш, 2006, стр. 27

Scheerbart P., „Glasarchitektur“, Tredition, Hamburg, 2012

Милашиновић Марић Д., „Српска архитектура шесте деценије двадесетог века“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2009

Мартиновић У., “Модерна Београда - Архитектура Србије између два рата“, Научна књига, Београд, 1974; стр. 13-15

Митровић В., „Архитекта Ђорђе Табаковић (1897-1971)“, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад, 2005, стр 8-9

Димић Љ., „АГИТПРОП КУЛТУРА: Агитпроповска фаза културне политике у Србији 1945-1952.“, ИРО „Рад“, Београд, 1988 стр. 12-69

Марковић П., „Београд између истока и запада 1948-1965“, Новинско-издавачка установа-Службени лист СРЈ, Београд, 1996; стр. 7

Ваулон М., „Стамбене зграде“, Грађевинска књига, Београд, 1961, стр. 8

Митровић М., „Архитектура Београда 1950-2012“, Службени гласник, 2012, стр 17-18

Анђелковић Г., „Интервју са архитектором Михаилом Чанком“, Београд, 2018, стр. 8

Историјски Институт Београд, „Историја Ниша 3 - од 1941. до 1980. године“, Градина и просвета, Ниш, 1986, стр. 261

Чемериќић З., „Савремена архитектура Ниша 1946-1966.“, Друштво архитеката Ниша, Ниш, 2010

Марушић Д., Лојаница В., „Свеске 1-10“, Универзитет у Београду-Архитектонски факултет, Београд, 1999-2001

Јовановић Г., „Увод у архитектонско пројектовање“, АГМ књига, Београд, 2015, стр.146-155

Стојиљковић Д., „Структурализам у архитектури Југославије у периоду од 1984. до 1980. године“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, 2017

Петровић М., „Социологија становања-стамбена политика: изазови и могућности“, Институт за социолошка истраживања филозофског факултета у Београду, Београд, 2004, стр 70-72

Билас М., „Простори репрезентације моћи алтернативних културних пракси у Југославији: 1945-1980.“, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Департаман за архитектуру и урбанизам, Нови Сад, 2014, стр. 23-24

Добровић Н., „Савремена архитектура“, Штампарско предузеће-машинска радионица, Кнежево-Барања, 1952, стр. 9-10

Алфировић Ђ., Симоновић Алфировић С., „Београдски стан“, Архитектура и Урбанизам, ИАУС, Београд, 2013, стр. 41-47

Кековић А., Петровић М., „Formative characteristics of Moderne style in Niš“, Facta Universitatis, University of Nis, The Faculty of Civil Engineering and Architecture in Niš, 2008

Анђелковић Г., „У духу контекстуализма-интервју са београдским архитектама Дарком Марушићем и Миленијом Марушић“, Београд, 2013, стр.11-13

Бајлон М., „Стан у Београду“, Универзитет у Београду-Архитектонски факултет, Београд, 1980, стр. 21-31

Jelena Ristić Trajković i Danica Stojiljković, „Sustainability and Socialism: Socio-ecological ideas in urbanization of New Belgrade,” Facta universitatis - series: Architecture and Civil Engineering vol 14, br.3(2016): 343-353.; Danica Stojiljković i Jelena Ristić, „Razvoj ekološke svesti u procesu urbanizacije Beograda u drugoj polovini XX veka,” Zbornik radova III international symposium PHIDAC (2011): 333-338.

D. Marković, Socijalna ekologija (Social Ecology), Belgrade: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986, p. 133.

Alfirevic Đorđe, Simonovic Alfirevic Sanja. „’Socialist Apartment’ in Yugoslavia: Paradigm or Tendency?“. Spatium (Belgrade), No. 40 (2018), pp. 8-17.

Lojanica M., „Zapisi sa crtaćeg stola,“ Arhitektura urbanizam br. 74-77 (1975): 21.

Herman Hertzberger, „Open Systems,“ in: Structuralism Reloaded - Rule-Based Design in Architecture and Urbanism, pp. 168.

Алфировић Ђ., „Експресионизам двадесетог века у Србији“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2015, стр. 301

Благојевић Љ., „Нови Београд - Оспорени Модернизам“, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 11

Милашиновић Марић Д., „Полетне педесете у српској архитектури“, Универзитет у Приштини, Факултет техничких наука, Косовска Митровица, 2017

Петровић Б. и Рашковић И., „ТРАДИЦИЈА-ТРАНЗИЦИЈА - Употреба наслеђа у архитектури“, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2011, стр.23

Корбизје Л., „Ка правој архитектури“, Грађевинска књига, 1977

Mrduljaš M., Kulić V., „Unfinished Modernisations: Between utopia and pragmatism“, ССА/Croatian Architects Association, Zagreb, 2012

Лојаница В., „Архитектонска организација простора - Становање: тематске целине“, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2019

Ђукановић Љ., „Типологија и валоризација грађевинске структуре стамбених зграда београда са становишта комфора становања“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2015, стр. 40

Несторовић Б., „Стамбене зграде-основи пројектовања“, Универзитет у Београду, Београд, 1962, стр. 206-207

Чанак М., „Облици просторне флексибилности у стану“, Човјек и простор бр. 298, 1978, стр. 21

Живковић М., „Дефинисање и примена методе вредновања флексибилности просторне организације стана у вишепородичним стамбеним објектима“, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет, Ниш, 2017, стр. 17

Кубет, В., „Архитектонски дискурси промена односа функције и форме савременог стана“, докторска дисертација, Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду, 2015, стр. 129

Кнежевић Г., „Вишестамбене зграде“, Техничка књига, Загреб, 1980

Игњатовић А., „Мит о тројанском коњу: београдска школа архитектуре“, *Социјалистички Модернизам током хладног рата*, 2021, стр. 421-426

Ђокић В., „Урбана типологија: градски трг у Србији“, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2009, стр. 36

Јовановић Г., „Истраживање узајамног односа организације стана и организације склопа типског спрата стамбених зграда“, докторска дисертација, Универзитет у Нишу,

Грађевинско-архитектонски факултет, Ниш, 2007

Гаковић С., „Прилог истраживању просторних структура у домену становања“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 1988

Гаковић С., „Четири стања склопа у структури стамбене зграде“, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 1991

Каролић Р., „Елементи редефиниције становања“, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 1990

Бркић А., „Знакови у камену: српска модерна архитектура 1930-1980.“, Савез архитеката Србије, Београд, 1992

Живић В. и Луковић З., „ЦС 18“, Билтен бр. 18, Институт центра за становање, Београд, 1977, стр. 23

Међународно удружење за становање, урбанизам и регионално планирање, „Ближа околина стана - бечке препоруке 1973“, Градбени центар Словеније, Љубљана, 1974

Ранковић Ј., „Станбени Кули“, Универзитет Кирил и Методиј, Скопје, 1975, стр. 216

Милутиновић С., „Одрживо становање“, Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду, Ниш, 2011

Петровић В., „Развој и типологије вишепородичног становања ниша у периоду од 1918. до данас“, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет, Ниш, 2021, 167-168

Stojiljković B., Petković-Grozdanović N., Stanković V., „Could house-like apartments improve the residential quality of a city? The case of Niš, Serbia“, *Journal of Housing and the Built Environment* (2020) 35:375–396

Пројектно-техничка документација из Историјског архива града Ниша, фонд Скупштине среза Ниш - СО Ниш, Комисија за ревизију пројеката.

ВЕБ АДРЕСЕ:

Paletta A., „Was architecture better under Socialism?“, Boston Review, 01.02.2019.
<https://bostonreview.net/literature-culture/anthony-paletta-was-architecture-better-under-socialism>

Милашиновић Марић Д., „Простор изневерених визија - Архитекта Милорад Мацура“, документарна емисија из серије Српска модерна архитектура, личности и поетике, други канал РТС, емитовано 7.7.2003.

[https://bs.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Srbiji_2011_\(Niš\)](https://bs.wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Srbiji_2011_(Niš)) од 06.9.2019

<http://gioranoangelo.blogspot.com/2013/10/blogpost.html>

Стојановић В., „КУЛЕ НА БУЛЕВАРУ“ - Извор F-book група:„Слике старог Ниша и околине“

<https://www.facebook.com/photo?fbid=10220742318220970&set=pcb.4109462662429104>

ИЛУСТРАЦИЈЕ:

Слика 1. Ситуациони план Ниша - античког града "Naissus-a" из средине другог века
Извор: „ГУП Ниша и Нишке Бање - Ниш 2000“, 1972, стр. 16

Слика 2. Винтеров план из 1878. год.

Извор: „Енциклопедија Ниша“, Том 1, Градина, Ниш, 1995

Слика 3. Зграде Државног секретаријата народне одбране аутора Н. Добровића

Извор:

https://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/savski_venac/zgrada_generalstaba_dobrovic.html

Слика 4. Примена модуларне координације

Извор: Б.Несторовић „Стамбене зграде-основи пројектовања“, 1962, 206 стр.

Слика 5. Истраживања арх. Михаила Чанка на тему флексибилности у вишепородичном становању на тему „Видови флексибилности у становању и унутрашњи варијабилитет станова“

Извор: „Центар за становање ИМС: 1 - научни рад: стр.32“

Слика 6. Истраживања арх. Михаила Чанка на тему флексибилности у вишепородичном становању на тему „минимална иницијална флексибилност“

Извор: „Центар за становање ИМС: 1 - научни рад: стр.33“

Слика 7. Тргови у оквиру централног градског језгра Ниша

Извор: аутор на основу: <https://gis.ni.rs/smartPortal/gunisPublic>

Слика 8. Шематски приказ генезе формирања критеријумског модела по фазама

Извор: аутор

6.3.2 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша (мапа)

Извор: аутор на основу Плана генералне регулације Општине Медијана у Нишу

7.1 студија случаја - пример бр. 1

Извор: Google street view

Слика 9. Трг 14. Октобар - Просторна организација и визууре

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 10. Садашњи изглед објеката-ламела

Извор: Google street view

Слика 11. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадне равни

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 12. Главни улични фронт - западна фасада стамбено-пословних ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 13. Јужна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према парку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 14. Просторни ансамбл формиран од четири независне целине (ламеле)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 15. Део западне фасаде - покренутост фасадних елемената и њихов међусобни однос

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 16. Терасе-лође орјентисане ка централном Тргу - парку

Извор: аутор

Слика 17. Наглашени улаз у стамбени део објекта орјентисаног ка Тргу и парку

Извор: Google street view

Слика 18. Структура станова у оквиру ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 19. Симетрично постављени станови у са двоструком кружном везом

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 20. Ламела Б као везни елемент склопа типског спрата разуђеног једнотракта

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 21. Ламела Б - анализа станова

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 22. Ламела Д - последња ламела у низу разуђеног једнотракта

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 23. Ламела Д-анализа станова

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 24. Могућа варијантна решења станова у оквиру ламеле А (Ц)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 25. Могуће варијантно решење стана у оквиру ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 26. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 27. Митровићев објекат у наставку ламеле „Маргер“

Извор: аутор

Слика 28. Стамбено-пословне „Близнакиње“ аутора М. Митровића

Извор: Google street view

Слика 29. Приказ оригиналног цртежа-перспективе (аутор арх. С. Фабрис)

Извор: Историјски архив града Ниша

7.2 студија случаја - пример бр. 2

Извор: Google street view

Слика 30. Шематски приказ ситуационог плана - Просторна организација и груписање објеката

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 31. Шематски приказ ситуационог плана - Прилаз унутрашњем дворишту и гаражним местима

Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

Слика 32. Садашњи изглед објекта „Колонада“ - део фасаде у Обреновићевој улици

Извор: Монографија и изложба „Архитектонски водич Ниша 1878-2018., ДАН Ниша, 2014, стр. 16

Слика 33. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадних равни ламела

Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

Слика 34. Западна фасада стамбено-пословних ламела „Колонаде“ првобитног пројекта

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 35. Јужна фасада стамбено-пословних ламела „Колонаде“ првобитног пројекта
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 36. Перспектива - оригиналан цртеж аутора арх. М. Митровића
Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слика 37. Архитектонски склоп типског спрата свих ламела
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 38. Шематски пресек кроз ламелу Ц
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 39. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос
Извор: „50 објеката Модерне Ниша 1930-1970.“ изложба и монографија, ДАН Ниша, 2012, стр. 18

Слика 40. Структура и функционална организација станова типског спрата све три ламеле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 41. Функционална организација стана једне од секција у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 42. Варијанта флексибилног коришћења простора на примеру карактеристичног стана
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 43. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата све три ламеле
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 44. Лево фотографија - Објекат Ране међуратне Модерне; Десно фотографија - Поглед на робну кућу (лево) и угаони стамбено-пословни комплекс „Горча“ (десно) из 1970. године 20.тог века

Извор: Лево фотографија - „Архитектонски водич Ниша 1878-2018.“ изложба и монографија;

Десно фотографија - https://www.reddit.com/r/serbia/duplicates/ar7ghw/nis_1970/

Слика 45. Перспектива угаоног стамбено-пословног комплекса „Горча“ -

оригиналан цртеж аутора првобитног пројекта В. Ђорђевића и Ђ. Пиварског

Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слика 46. Главна улична и бочна фасада стамбено-пословног објекта „Сити“

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 47. Садашње стање објекта „Сити“ аутора арх. М. Митровића из 1956.год.

Извор: google street view

Слика 48. Главна улична фасада двојног стамбено-пословног објекта „Бујица“

Извор: аутор дисертације на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 49. Перспектива двојног стамбено-пословног објекта „Бујица“ -

оригиналан цртеж аутора М. Митровића

Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слика 50. Садашње стање двојног објекта“ аутора арх. М. Митровића из 1955/56.год.

Извор: google street view

Слика 51. Положај предметних објеката аутора арх. М. Митровића у односу на Трг Краља Милана

Извор: аутор на основу интернет странице Gisnis

Слика 52. Основа типског спрата (горе) и северна улична фасада (доле) СЗ „Јагода“

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 53. Фотографија након изградње објекта из 60.-тих година 20.-тог века

Извор: део оригиналне техничке документације из Историјског архива из Ниша

Слика 54. Фотографија садашњег стања

Извор: google street view

7.3 студија случаја - пример бр. 3

Извор: Ранковић Ј., „Станбени Кули“, Универзитет Кирил и Методиј, Скопје, 1975, стр. 216

Слика 55. Ситуациони приказ предметне парцеле - Просторна организација у оквиру блока

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 56. Ситуациони приказ са основом приземља – Однос са суседима у нивоу приземља

Извор: аутор е на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 57. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед објекта (десно) на углу улица Мије Петровића и Хајдук Вељкове

Извор: (лево) Ранковић Ж. Ј., „Станбени Кули“, 1975, стр. 216; (десно) google street view

Слика 58. Главна (улична) и бочна фасада објекта „Плави солитер“

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 59. Склоп типског спрата стамбене куле

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 60. Детаљи фасадних елемената југозападне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и

постојеће стање (слика десно)

Извор: (слика лево)део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Извор: (слика десно) google street view

Слика 61. Детаљи фасадних елемената северозападне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и

постојеће стање (слика десно)

Извор: (лево) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Извор: (десно) google street view

Слика 62. Детаљи надстрешнице пројектовано стање (слика изнад) и постојеће стање (слика испод)

Извор: (слика изнад) део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Извор: (слика испод) google street view

Слика 63. Функционална организација станова типског спрата стамбене куле

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 64. Основа типског спрата стамбене куле

Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 65. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.4 студија случаја - пример бр. 4

Извор: аутор

Слика 66. Шематски приказ - Просторна организација и груписање објеката

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 67. Садашњи изглед објеката-ламела СЗ „Шумадија“

Извор: Монографија и изложба „50 објеката Модерне Ниша 1930.-1970., ДАН Ниша, 2012, стр. 25

Слика 68. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадне равни

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 69. Улични фронт ламеле А - источна фасада стамбено-пословних ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 70. Северна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према парку и тргу
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 71. Склоп типског спрата ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 72. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос
Извор: аутор

Слика 73. Структура и функционална организација станова у оквиру ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 74. Функционална организација станова секције Б
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 75. Варијанте флексибилног коришћења простора на примеру трособног стана
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 76. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле А
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 77. Перспектива - оригиналан цртеж
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 78. Улична фасада са Трга П. Стојковића - оригиналан цртеж
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 79. Лево фотографија - у периоду након изградње; Десно фотографија - након надградње уличног фронта ка тргу П. Стојковића
Извор: Чемериќић З., 2010; стр. 122-123

Слика 80. Основе и западна фасада СПК „Швајцарија“ аутора М. Митровића
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 81. Перспектива СПК „Швајцарија“ - оригиналан цртеж аутора М. Митровића
Извор: Чемериќић З., 2010; стр. 145

Слика 82. Основе и фасаде СПК „Швајцарија“ аутора М. Стојановића
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 83. Перспектива СПК „Швајцарија“ - оригиналан цртеж аутора М. Стојановића
Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 84. Основе и фасаде СПК „Швајцарија“ аутора А. Буђевића
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 85. Реализован СПК „Швајцарија“ по
пројекту А. Буђевића
Извор: Google street view

Слика 86. Стамбено-пословна зграда на Обилићевом венцу-основа типског спрата и
фасаде
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.5 студија случаја - пример бр. 5
Извор: аутор

Слика 87. Ситуациони приказ - Просторна организација и груписање објеката
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 88. Ситуациони приказ - Део унутрашњег дворишта (атријума) са предвиђеним
садржајима
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 89. Детаљи карактеристичних урбанистичко-архитектонских елемената
Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 90. Анализа саобраћаја - кретања пешака и возила у оквиру блока

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 91. Садашњи изглед објеката-ламела СЗ „Чешаљ“ на Тргу Краља Александра

Извор: Google street view

Слика 92. Анализа измештања-„смицања“ дела фасадне равни у нивоу приземља

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 93. Улични фронт двеју ламела објекта Б - југозападна фасада

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 94. Склопови типског спрата ламела Б1 и Б2 у оквиру објекта Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 95. Попречни пресек кроз објекат Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 96. Детаљи фасадних елемената и карактеристични пресек

Извор: (лево) google street view, (десно) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 97. Структура и функционална организација станова у оквиру ламеле Б1

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 98. Функционална организација станова секције Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 99. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле Б1

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 100. Угаони стамбени објекат на углу Н. Пашића и Трга К. Александра

Извор: аутор

Слика 101. Поглед из правца трга (парка) на објекте и ка улици Н. Пашића (V

Конгреса)

Извор: google street view

7.6 студија случаја - пример бр. 6

Извор:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=10220742319661006&set=pcb.4109462662429104>

Слика 102. Ситуациони приказ предметне парцеле - Просторна организација у оквиру блока

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 103. Ситуациони орто-фото приказ стамбеног блока - Висок проценат зеленила у оквиру блока

Извор: google maps/orto foto view

Слика 104. Првобитни (слика лево) и садашњи изглед (слика десно) објеката из правца булевару Браће Тасковић (сада др З. Ђинђића)

Извор: слика лево (Стојановић В., „КУЛЕ НА БУЛЕВАРУ“)

<https://www.facebook.com/photo?fbid=10220742319661006&set=pcb.4109462662429104>;

слика десно: google street view

Слика 105. Главна (улична) југозападна и бочна фасада стамбене куле

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 106. Склоп типског спрата (тип 1 и тип 2) на нивоу појединачних стамбених кула

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 107. Распоред носећих елемената код типа 1 и типа 2 (лево), и пресек кроз објекат (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 108. Детаљи фасадних елемената бочне фасаде - пројектовано стање (слика лево) и

постојеће стање (слика десно)

Извор: (слика лево)део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Извор: аутор

Слика 109. Детаљ кровне завршнице у оквиру повучене последње етаж

Извор: Оригиналан снимак из периода завршетка објеката
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10220742319661006&set=pcb.4109462662429104>

Слика 110. Типски стан у оквиру склопа типског спрата (тип 1)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 111. Типски стан у оквиру склопа типског спрата (тип 2)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 112. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.7 студија случаја - пример бр. 7

Извор: Живић В. и Луковић З., „ЦС 18- Стамбена зграда п+8 у насељу "Сајмиште" Ниш“, Билтен бр. 18, Институт центра за становање, Београд, 1977, стр. 23-24

Слика 113. Шематски ситуациони приказ предметних објеката - Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 114. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед објекта (десно) из Улице Војводе Танкосића

Извор: (лево) Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23-24; (десно) аутор

Слика 115. Главна улична (горе) и бочна фасада објекта (доле)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 116. Шема склопа монтажног стамбеног објекта састављеног из три идентичне

подцелине

Извор: Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23-24

Слика 117. Склоп типског спрата монтажног стамбеног објекта СТ-36

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 118. Склоп типског спрата стамбене ламеле (двотракта)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 119. Првобитни изглед објекта по завршетку изградње (лево) и попречни пресек (десно)

Извор: (лево) Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 24; (десно) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 120. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање

Извор: аутор

Слика 121. Основа типског спрата са четири идентична трособна стана-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 122. Основа типског стана - оригинални цртеж аутора пројекта

Извор: Живић В. и Луковић З, „Информативни билтен ИМС“, 1977, стр. 23

Слика 123. Приказ остварених начина комуникација у оквиру стана

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 124. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 125. Диспозиција карактеристичних околних објеката унутар стамбеног комплекса

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 126. Пројектоване фасаде стамбених солитера и приземног објекта унутар стамбеног комплекса

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 127. Бочна фасада (лево) и детаљи монтажних фасадних панела и међ. конструкције (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 128. Изглед реализованих вишеспратница у непосредној околинипредметног објекта

Извор: аутор

Слика 129. Изглед реализованих вишеспратница у непосредној околинипредметног објекта

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 39

7.8 студија случаја - пример бр. 8

Извор: аутор

Слика 130. Синђелићев Трг - Шема просторне југозападне организације трга

Извор: аутор на основу дела графичке документације ПГР-а Медијана-прва фаза у Нишу

Слика 131. Садашњи изглед северне фасаде објекта на Синђелићевом тргу

Извор: Google street view

Слика 132. Садашњи изглед јужне дворишне фасаде (лево), и бочне уличне фасаде (десно) у перспективном изгледу са објектом ламеле Б и солитером у позадини

Извор: Google street view

Слика 133. Јужна (дворишна) фасада објекта

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 134. Северна фасада - Улични фронт

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 135. Склоп типског (галеријског) спрата ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 136. Попречни пресек у делу вертикалних комуникација

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 137. Детаљи јужне фасаде и просторне куле

Извор: Google street view

Слика 138. Структура и функционална организација станова у оквиру ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 139. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 140. Доминантни фасадни вертикални елементи обе ламеле и солитер у позадини десно

Извор: Google street view

Слика 141. Фасаде ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 142. Фотографија основе типског спрата солитера - део оригиналне техничке документације

Извор: део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 143. Фасаде и пресек солитера

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 144. Фасаде солитера на углу улица С. Марковића и Н. Томић

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 145. Одвојене зоне и пролазна трпезарија у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.9 студија случаја - пример бр. 9

Извор: аутор

Слика 146. Ситуациони приказ јединствене урбанистичко-архитектонске просторне целине - предметна ламела у оквиру стамбено-пословног низа (блока)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 147. Данашњи изглед стамбено-пословног комплекса на Булевару др Зорана Ђинђића

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 34

Слика 148. Главна југозападна (улична) и бочна фасада солитера стамбеног блока првих шест ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 149. Пример реализованих вишеспратница „Бежанијски блокови“ на Новом Београду

Извор:https://sr.wikipedia.org/srec/Бежанијски_блокови#/media/Датотека:Bežanijski_Bloкови_EDIT.jpg

Слика 150. Склоп типског спрата карактеристичног објекта у низу - ламеле 5

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 151. Попречни пресек у делу вертикалних комуникација

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 152. Детаљи фасадних елемената

Слика 153. Детаљ надстрешнице у улазном делу

Извор: Google street view

Слика 154. Карактеристичан еркер на бочној фасади

Извор: Аутор

Слика 155. Структура станова у оквиру склопа типског спрата ламеле 5

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 156. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.10 студија случаја - пример бр. 10

Извор: аутор

Слика 157. Шематски ситуациони приказ предметног објекта у оквиру целине -
Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 158. Изглед објекта из правца булевара (лево) и из правца кеја на северној
страни (десно)

Извор: аутор

Слика 159. Изглед објекта из правца булевара

Извор: Монографија и изложба „50 објекта 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 36

Слика 160. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна улична фасада (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 161. Заједнички склоп карактеристичног типског спрата монтажних стамбених
ламела

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 162. Склоп типског спрата стамбене ламеле (једнотракта)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 163. Попречни пресек кроз стамбено-пословну ламелу Ц

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 164. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање

Извор: аутор

Слика 165. Основа типског двоипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 166. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 167. Првобитни изглед објеката по завршетку изградње (лево) и садашњи изглед (десно)

Извор:(лево)<https://www.facebook.com/Slike-starog-Ni%C5%A1a-i-okoline>

Извор:(десно) Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 38

7.11 студија случаја - пример бр. 11

Извор: аутор

Слика 168. Ситуациони приказ - Угаона позиција предметних објеката у оквиру већег стамбено-пословног блока који се наставља дуж булевара ка истоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 169. Основа приземља објеката - Пројектована гаражна места у оквиру приземља

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 170. Садашњи изглед објеката посматрано са угла булевара и Улице В. Мишића

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 29

Слика 171. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна улична фасада објеката

(десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 172. Склоп карактеристичног типског спрата централног објекта у смакнутом низу

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 173. Детаљ попречног пресека кроз једну од ламела

Извор: Део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 174. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - пројектовано (лево) и реализовано стање (десно)

Извор: (лево) аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

(десно) аутор

Слика 175. Основа типског трособног стана на типском стамбеном спрату-дефинисане зоне

у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 176. Диспозиција инсталационих и вентилационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 177. Накнадно изграђена „трећа ламела“

Извор: аутор

Слика 178. Постојећи објекти у Зетској аутора И. Китановића

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 35

Слике 179. Дом здравља у Нишу (лево) и дечије обданиште са стамбено-пословним комплексом зграда у позадини (десно)

Извор:(лево) <https://www.domzdravljanis.co.rs/o-nama/najveci-dom-zdravlja-u-srbiji/>

Извор:(десно) <https://www.facebook.com/Slike-starog-Ni%C5%A1a-i-okoline>

Слика 180. Постојећи објекти у Улици В. Мишића аутора И. Китановића

Извор: аутор

Слике 181. Идејни (нереализовани) пројекат стамбено-пословних објеката на истој локацији

у Улици В. Мишића аутора М. Пауновића

Извор: Фотографије оригиналне пројектно-техничке документације „Грађевинар Пројекта“ из Ниша

7.12 студија случаја - пример бр. 12

Извор: аутор

Слика 182. Ситуациони приказ - Угаона позиција предметних објеката у оквиру већег стамбено-пословног блока који се наставља дуж булевара ка истоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 183. Садашњи изглед објеката посматрано из правца реке Нишаве са северне стране

Извор: Google street view

Слика 184. Југоисточна фасада (лево) и југозападна фасада солитера (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 185. Склоп типског спрата једног од солитера

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 186. Детаљ попречног пресека кроз један од објеката

Извор: Део оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 187. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - реализовано стање

Извор: аутор

Слика 188. Основа двоипособног стана на типском спрату-дефинисане зоне у

становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 189. Диспозиција инсталационих и санитарних блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.13 студија случаја - пример бр. 13

Извор: аутор

Слика 190. Ситуациони приказ - Просторна организација и груписање објеката

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 191. Садашњи изглед објекта на углу улица Рајићеве и Учитељ Тасине

Извор: Google street view

Слика 192. Улични источни фронт и бочна јужна фасада зграде ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 193. Склоп трећег спрата ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 194. Попречни пресек кроз објекат ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 195. Детаљи фасадних елемената

Извор: Google street view

Слика 196. Функционална организација трособног стана

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 197. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 198. Угаони стамбени објекат на углу Рајићеве и Трга Учитель Тасе - лево (нижа) и десно (виша) ламела

Извор: (лево) аутор и (десно) Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 32

7.14 студија случаја - пример бр. 14

Извор: аутор

Слика 199. Трг 14. Октобар - Шема просторнае организације

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 200. Садашњи изглед објеката на Тргу 14. Октобра

Извор: Монографија и изложба „50 објеката Модерне Ниша 1970.-1990., ДАН Ниша, 2012, стр. 41

Слика 201. Анализа формирања разуђених волумена стамбено-пословног комплекса

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 202. Главни улични фронт - Обједињена северна фасада свих ламела СП комплекса

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 203. Бочна западна фасада стамбено-пословних ламела - поглед према улици

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 204. Склоп типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 205. Структура и функционална организација станова у оквиру ламела А и Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 206. Просторни ансамбл (лево) и део склопа типског спрата објекта у блоку 22 у

Н. Београду

Извор: „Архитектура и урбанизам“, 1975; бр. 74-77; стр. 54-55

Слика 207. Пресек кроз ламелу Б

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 208. Детаљи фасадних елемената и њихов међусобни однос

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 209. Надстрешнице на улазима у локале орјентисане ка централном Тргу - парку

Извор: аутор

Слика 210. Троипособан стан А1 са кружном везом у оквиру ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 211. Двоипособан стан А2 са кружном везом у оквиру ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 212. Трособан стан А3 са кружном везом у оквиру ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 213. Двособан стан А4 са делимичном кружном везом у оквиру ламеле А

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 213. Елементи флексибилности простора на примеру двособног стана

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 214. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

7.15 студија случаја - пример бр. 15

Извор: аутор

Слика 215. Шематски ситуациони приказ предметног објекта у оквиру веће целине -

Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 216. Изглед објеката из правца булевара (лево и десно)

Извор: аутор

Слика 217. Главна улична (подужна) фасада (лево) и бочна фасада (десно)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 218. Склоп типског спрата стамбене ламеле (једнотракта)

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 219. Попречни пресек кроз стамбену ламелу

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 220. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената

Извор: аутор

Слика 220. Основа типског (бочно позиционираног) трособног стана на спрату-дефинисане

зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 221. Основа типског (централно позиционираног) троипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 222. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата ламеле

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 223. Стамбени објекти у наставку булевара налик анализираној стамбеној згради

Извор: аутор

7.16 студија случаја - пример бр. 16

Извор: аутор

Слика 224. Шематски ситуациони приказ стамбеног објекта у оквиру веће целине - Просторна организација у блоку

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 225. Садашњи изглед низа објеката

Извор: Монографија и изложба „50 објеката 1970-1990.“, ДАН Ниша, 2012, стр. 43

Слика 226. Фасаде стамбених ламела по пројектном решењу

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 227. Заједнички склоп карактеристичног типског спрата монтажних стамбених ламела А1-2

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 228. Попречни и подужни пресек кроз ламелу А1-2

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 229. Детаљи у оквиру композиције фасадних елемената - постојеће стање

Извор: аутор

Слика 230. Основа типског двоособног и двоипособног стана на спрату-дефинисане зоне у становима

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 231. Диспозиција инсталационих блокова у становима типског спрата

Извор: аутор на основу оригиналне документације из Историјског архива из Ниша

Слика 232. Садашњи изглед стамбено-пословног комплекса

Извор: <https://gis.ni.rs/smartPortal/gunisPublic>

8.1.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1954 - 1959.год. (мапа)

Извор: аутор на основу Плана генералне регулације Општине Медијана у Нишу

8.2.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1960 - 1969.год. (мапа)

Извор: аутор на основу Плана генералне регулације Општине Медијана у Нишу

8.3.6 Распоред анализираних објеката на територији града Ниша пројектованих у периоду 1970 - 1980.год. (мапа)

Извор: аутор на основу Плана генералне регулације Општине Медијана у Нишу

ТАБЕЛЕ:

Табела 1. Упоредни приказ површина претходних генералних урбанистичких планова

Извор: Табела 1. ГУП Ниша 2010-2025, стр. 8

Табела 2. Структура и број изграђених станова у Нишу 1971. године

Извор: „ГУП Ниша и Нишке Бање - Ниш 2000“ из 1972, стр. 82

Табела 3: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду 1954 - 1959.год.

Извор: аутор

Табела 4: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду од 1960 - 1969.год.

Извор: аутор

Табела 5: Карактеристике анализираних објеката пројектованих у периоду од 1970 - 1980.год.

Извор: аутор

ДИЈАГРАМИ:

Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 3.

Дијаграм 1. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке

Извор: аутор

Дијаграм 2. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије

Извор: аутор

Дијаграм 3. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике

Извор: аутор

Дијаграм 4. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова

Извор: аутор

Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 4.

Дијаграм 5. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке

Извор: аутор

Дијаграм 6. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије

Извор: аутор

Дијаграм 7. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике

Извор: аутор

Дијаграм 8. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова

Извор: аутор

Дијаграми заједничких карактеристика анализираних објеката датих у табели 5.

Дијаграм 9. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу архитектонско-урбанистичке поставке

Извор: аутор

Дијаграм 10. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу волуметрије

Извор: аутор

Дијаграм 11. Заједничке карактеристике примера објеката на просторно-обликовном нивоу архитектонике

Извор: аутор

Дијаграм 12. Заједничке карактеристике примера објеката на нивоу функционалне организације станова

Извор: аутор

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Марјан Петровић рођен је 17.03.1977. године у Нишу, где је завршио основну и средњу Грађевинско-техничку школу, одсек високоградња.

Дипломски рад на тему „Архитектонско-урбанистички идејни пројекат кућа у низу у месту Костаћица у Боки Которској” одбранио је 2007. године са оценом 10 на Грађевинско-архитектонском факултету у Нишу, чиме је стекао звање дипломираног инжењера архитектуре. Школске 2007/08. уписао је докторске студије на Грађевинско-архитектонском факултету у Нишу и од тада је ангажован у својству сарадника у настави на Катедри за Становање, на истоименом факултету.

Аутор је и коаутор већег броја научних радова, објављених у националним и међународним часописима, као и на националним и међународним научним конференцијама.

Учествовао је на више конкурса и добитник је више награда и признања.

Излагао је радове на свим најзначајнијим струковним манифестацијама у Србији: Данима архитектуре Ниша, Данима архитектуре Новог Сада, Међународном Салону архитектуре у Београду, Међународном Салону архитектуре у Прагу и Међународном Салону урбанизма. На овим манифестацијама освајао је више награда и признања.

2006. године на Међународном Салону Архитектуре у Београду награђен је Признањем за „Реконструкцију ентеријера Свечане сале на Грађевинско-Архитектонском факултету у Нишу“.

Аутор је већег броја идејних, главних и урбанистичких пројеката, више реализованих објеката и већег броја изведених ентеријера.

Поседује лиценце одговорног пројектанта и одговорног урбанисте у оквиру архитектонске струке Инжењерске коморе Србије.

Члан је организационог одбора Међународне изложбе савременог становања HOUSING, Друштва Архитеката Ниша и Већа архитеката регионалног Центра Ниша при Инжењерској Комори Србије.

Живи и ради у Нишу. Ожењен је и има двоје деце.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом:

АРХИТЕКТУРА ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА НИША У ПЕРИОДУ МОДЕРНЕ ОД 1945 - 1980.

која је одбрањена на Грађевинско-архитектонском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио ауторска права, нити злоупотребио интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације:

Марјан Р. Петровић

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА ДОКТОРСKE
ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације:

**АРХИТЕКТУРА ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА НИША У ПЕРИОДУ
МОДЕРНЕ ОД 1945 - 1980.**

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**, истоветан штампаном облику.

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације:

Марјан Р. Петровић

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

АРХИТЕКТУРА ВИШЕПОРОДИЧНОГ СТАНОВАЊА НИША У ПЕРИОДУ МОДЕРНЕ ОД 1945 - 1980.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио.

- Ауторство **(CC BY)**

- Ауторство – некомерцијално **(CC BY-NC)**

- Ауторство – некомерцијално – без прераде **(CC BY-NC-ND)**

- Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима **(CC BY-NC-SA)**

- Ауторство – без прераде **(CC BY-ND)**

- Ауторство – делити под истим условима **(CC BY-SA)¹**

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације:

Марјан Р. Петровић